

**ANADOLU SELÇUKLU DEVLET ADAMLARININ YAPTIRDIKLARI
KERVANSARAYLAR**

Yüksek Lisans Tezi

Oğulcan AVCI

Eskişehir, 2016

**ANADOLU SELÇUKLU DEVLET ADAMLARININ YAPTIRDIKLARI
KERVANSARAYLAR**

Oğulcan AVCI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Canan PARLA**

**Eskişehir
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ağustos, 2016**

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Oğulcan AVCI'nın "Anadolu Selçuklu Devlet Adamlarının Yaptırdıkları Kervansaraylar" başlıklı tezi **22 Ağustos 2016** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan **Sanat Tarihi** Anabilim Dalında, **yüksek lisans tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

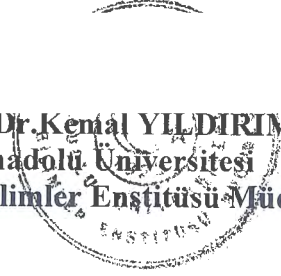
İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof.Dr.Canan PARLA

Üye : Prof.Dr.Erol ALTINSAPAN

Üye : Doç.Dr.Sezai BALCI

Prof.Dr.Kemal YILDIRIM
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

ANADOLU SELÇUKLU DEVLET ADAMLARININ YAPTIRDIKLARI

KERVANSARAYLAR

Oğulcan AVCI

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz, 2016

Danışman: Prof. Dr. Canan PARLA

Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın, Anadolu'nun Türkleşmesi bakımından muazzam bir öneme sahip olan Düzbel Geçidi (Miryokefalon) Savaşı (1176)'nı Bizans'a karşı kazanması, Anadolu Selçuklu Devleti'ni ve Anadolu'daki Türk varlığını tartışmasız biçimde güçlendirmiştir. Sultan II. Kılıç Arslan, ülkesinin imarına ciddi biçimde el atan ve kendisine bağlanan Alay Han kervansarayını yaptırdığı kabul edilen ilk sultan, döneminin ünlü emiri Şemseddin Altunapa da kervansaray yaptırdığı bilinen ilk devlet adamıdır.

Anadolu Selçuklu Sultanları topraklarını güvenli bir hale getirdikten sonra ülkelerini, uluslararası ticaretin en uğrak durağı yapmak için çokça çaba sarf etmişlerdir. Bunların başında ticaret anlaşmaları ve kervansarayların inşa edilmesi gelmektedir. Yol ağları üzerinde girişilen yoğun imar faaliyetlerine Anadolu Selçuklu sultanları kadar devlet adamlarının da büyük katkısı olmuştur.

Bu çalışma, devlet adamlarının ticaretin içinde olma çabalarını ve kervansaray yapımına ne derece katkı sağladıklarını görmek açısından önemlidir. Anadolu Selçuklu ülkesi ulusal ve uluslararası ticaretin odak noktası haline geldikten sonra devlet adamlarının Anadolu ticaretinde pay sahibi olarak servetlerini arttırma yoluna gittikleri anlaşılmaktadır.

Devlet adamları tarafından inşa ettirilen kervansarayların tip, plan ve mekan düzenleriyle süslemelerinde benzer özellikleri bulunmaktadır. Bu kervansaraylardan sadece kapalı bölüme sahip bir binadan oluşan Iğdır Şerafeddin Ejder Kervansarayı ile münferit tipteki Afşin Eshab-ı Kehf Kervansarayı diğer devlet adamlarının inşa ettirdikleri kervansaraylardan farklı tip ve kuruluşudur. Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından inşa ettirilen İshaklı Kervansarayı bünyesinde köşk mescit barındırması bakımından I. Keykubad tarafından inşa ettirilen kervansaraylar ile benzerlik göstermektedir. Bu, baninin kendini sultanla denk tutması ya da kendini sultan gibi

görmesinden kaynaklanabilir. Bu nedenle bu çalışma banilerin gücünü görmek açısından da önemlidir. Devlet adamlarının, kolay kontrol edilebilmeleri ve denetlenebilmeleri amacıyla kervansaraylarını görev yerlerine yakın yaptırarak görülmektedir.

Yapılarda dikkat çeken diğer bir nokta da inşalarında kullanılan taşlar üzerindeki farklı geometrik işaretlerdir. Bu işaretler bir atölyeye bağlı ya da bireysel olarak çalışan taş ustalarına aittir. İshaklı, Horozlu, Çardak, Zazadin, Alara, Öresun, Evdir, Eğret, Çınçınlı Sultan, Avanos Sarı, Ağzıkara, Hekim, Alay, Kayseri Sultan Hanlarında görülen farklı taş ustalarının ya da farklı atölyelerin işaretleri, Anadolu Selçuklu Devleti'nde bir yapı organizasyonu olduğunu göstermesi bakımından çok önemlidir.

Anahtar kelimeler: Anadolu Selçuklu, Ticaret, Ticaret Yolları, Kervansaray, Devlet Adamları

ABSTRACT
CARAVANSERAIS
BUILT BY ANATOLIAN SELJUK STATEMEN

Oğulcan AVCI

Anadolu University, Institute of Social Sciences, July, 2016

Supervisor: Prof. Dr. Canan PARLA

After Kılıçarslan II. won the Battle of Myriokephalon (1176) against Byzantine Empire that is of high importance to Turkify Anatolia. Consequently, Anatolian Seljuks and Turkish presence unequivocally strengthened in Anatolia. Sultan Kılıçarslan II. regarded as the first Anatolian Seljuk ruler who seriously reconstructed his country and built a caravanserai of Alay Han, and Şemseddin Altunapa was an amir during the reign of Kılıçarslan II. is also known as the first statesman who built a caravanserai as well.

After ensuring the security and safety of their lands, Anatolian Seljuk sultans made great effort to make their country a frequent destination of international trade. For the development of international commerce and trade they signed agreements and constructed caravanserais. Along with Sultans contribution of the other statesmen is highly substantial in the comprehensive construction activities on the trade routes.

This study is important to see the substantial contribution of statesmen in the construction of caravanserais as a consequence of their desire to be involved in trade. From our point of view, after Seljuk lands became highly important for commercial activities, the statesmen wanted to be prosperous by being a part of the Anatolian trade. The caravanserais built by the statesmen resemble each other by type, plan and layout. These buildings have the same plan scheme except the caravanserais of İğdir Şerafeddin Ejder and Afşin Eshab-ı Kehf . These two buildings differ from other caravanserais in terms of their type and plan schemes. Ishaklı Caravanserai, which was constructed by Sahip Ata Fahreddin Ali, resemble the caravanserais constructed by Keykubad I. as it involves a pavilion masjid inside. The reason behind might be the patron of this building assumed himself equal to the sultan. This study is also important to understand the power of patrons. Another issue about Caravanserais, which constitutes the aim of the study, is that the buildings are mostly located in places where the patrons were assigned. Therefore, those statesmen wanted simply to control and supervise their buildings.

Other remarkable points in these buildings are the geometrical signs on the stones used in the construction. These signs belong to the masons who work for an atelier or who work independently. The different signs of these masons or the ateliers observed in the Ishaklı, Horozlu, Çardak, Zazadin, Alara, Öresun, Evdir, Eğret, Çınçanlı Sultan, Avanos Sarı, Ağzıkara, Hekim, Alay, Kayseri Sultan Houses are very important as they indicate the existence of substantial constructional organization in Anatolian Seljuk State.

Keywords: Anatolian Seljuks, Trade, Trade Routes, Caravansary, Statemen

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında Anadolu Selçuklu devlet adamlarının yaptırdıkları kervansarayların tip, plan, mekan düzenleri ve süsleme özellikleri bakımından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu konu kapsamında devlet adamlarının Anadolu ticaretine ne derece katkı sağladıkları da ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın oluşturulma sürecinde, bana yardımları dokunan Milli Kütüphane, T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Durağan Belediyesi, Konya İl Halk Kütüphanesi değerli çalışanlarına, değerli bilgilerini hiçbir zaman esirgemeyen, kullandığı her kelimenin meslek ve özel hayatıma kattığı önemini asla unutmayacağım saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Canan PARLA'ya, çalışmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyerek gösterdiği sabır ve sükûnet için nişanlım Burcu TUTAR'a, her koşulda benimle birlikte yürüyeceğini bildiğim ve hiçbir zaman maddi, manevi desteğini esirgemeyen annem Ayşen ÖCAL'a, sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca yapılan çalışma süresince kütüphanelerini ve bilgilerini benimle paylaşan sevgili meslektaşlarım Arş. Gör. Emel ŞENER BOY ve Arş. Gör. Neslihan KORKMAZ'a, tez kapsamında yer alan yapıların kitabelerinin okunmasında yardımcı olan Doç. Dr. Sezai BALCI, Doç. Dr. Mehmet Mahur TULUM ve Yrd. Doç. Dr. Ali Rıza YAĞLI'ya, bu günlere gelmemde büyük pay sahibi olan Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nün değerli öğretim elemanlarına teşekkürü borç bilirim.

Oğulcan AVCI
Eskişehir, 2016

22/08/2016

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalardan bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilemeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmamın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

(İmza)

Oğulcan AVCI

(Adı-Soyadı)

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vii
İÇİNDEKİLER	ix
EKLER DİZİNİ	xii
1. GİRİŞ	1
2. ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ TARİHÇESİ	8
3. TARİHİ SÜREÇTE ANADOLUNUN ASKERİ VE TİCARET YOLLARI	18
3.1. Hitit-Asur Ticaret Koloni Yolları.....	18
3.2. Kral Yolu	19
3.3. İpek Yolu.....	20
3.4. Baharat Yolu	20
3.5. Roma Dönemi Yol Ağı.....	21
3.6. Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu Yol Ağları.....	21
3.6.1. Kuzey-Güney Yönlü Ana Yol Güzergahları.....	22
3.6.2. Doğu-Batı Yönlü Ana Yol Güzergahları.....	23
3.7. Phrygia Bölgesi Yolları.....	24
4. ANADOLU SELÇUKLULARI'NDA TİCARET VE TİCARET YOLLARI....	26
4.1. Anadolu Selçuklu Devleti'nde Ticaret Yolları	26
4.1.1. Kuzey-Güney Yönlü Ana Yol Güzergahları.....	26
4.1.2. Doğu-Batı Yönlü Ana Yol Güzergahları.....	27
4.2. Anadolu Selçuklu Devleti'nde Ticaret	27
5. ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NDE TİCARET YAPILARI	37
6. ANADOLU SELÇUKLU DEVLET ADAMLARI VE YAPTIRDIKLARI KERVANSARAYLAR.....	41
6.1. Şemseddin Altunapa	41
6.1.1. Altunapa Kervansarayı	43
6.1.2. Argıt Hamı	47

6.2. Mübarizeddin Ertokuş	50
6.2.1. Gelendost Kervansarayı	52
6.3. Emir Kandemir	58
6.3.1. Kızılören/Kandemir Hanı	59
6.4. Hacı İbrahim bin Ebu Bekr	67
6.4.1. Dokuzun Hanı	68
6.5. Seyfeddin Ferruh	73
6.5.1. Seyfeddin Ferruh Kervansarayı	73
6.6. Atabek Ayaz	73
6.6.1. Çardak Han	75
6.7. Emir Nusretüddin Hasan bin İbrahim	82
6.7.1. Eshab-ı Kehf Hanı	84
6.8. Celaleddin Karatay	89
6.8.1. Karatay Hanı	92
6.9. Sadeddin Köpek	105
6.9.1. Zazadin Hanı	108
6.10. Emir Camedar Esedüddin Ruzbe	116
6.10.1. Horozlu Han	118
6.11. Sahip Ata Fahreddin Ali	123
6.11.1. İshaklı Kervansarayı	125
6.11.2. Konya İlgin Kervansarayı	133
6.12. Emir Kamereddin	133
6.12.1. Niğde-Ulukışla Kamereddin Kervansarayı	134
6.12.2. Adıyaman-Gölbaşı Kamereddin Kervansarayı	136
6.12.3. Doğanşehir-Adıyaman Kamereddin Kervansarayı	138
6.13. Emir Mübarizeddin Çavlı	139
6.13.1. Çavlı Kervansarayı	141
6.14. Seyfeddin Karasungur	141
6.14.1. Karasungur Kervansarayı	142
6.14.2. Ak Han	143
6.15. Muineddin Pervane	152
6.15.1. Durak Han	154
6.15.2. Pervane Hanı	160

6.16. Caca Bey.....	160
6.16.1. Kesikköprü Kervansarayı	162
6.17. Emir Şerafeddin Ejder	170
6.17.1. Şerafeddin Ejder Kervansarayı	170
6.18. Şemseddin İsfahani	174
6.18.1. İbn-i Rahat Kervansarayı	178
7. DEĞERLENDİRME	179
8. SONUÇ	194
KAYNAKÇA	197
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

EKLER DİZİNİ

A-TABLolar

Tablo 1. Anadolu Selçuklu Kervansaray Tipleri.

Tablo 2. Anadolu Selçuklu Devlet Adamlarının Yaptırdıkları Kervansarayların Tipleri.

B-FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Altunapa Kervansarayı Giriş Cephesi.

Fotoğraf 2: Altunapa Kervansarayı Güney ve Batı Cepheleri.

Fotoğraf 3: Altunapa Kervansarayı'nın Harap Haldeki İç Avlulu Bölümünden Görünüşü.

Fotoğraf 4: Altunapa Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümündeki Revağın Eski Bir Fotoğrafı.

Fotoğraf 5: Altunapa Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümün Kuzey Duvarındaki Revak.

Fotoğraf 6: Altunapa Kervansarayı Kapalı Avlulu Bölümün Orta Sahının Eski Bir Fotoğrafı.

Fotoğraf 7: Altunapa Kervansarayı Orta Sahının 2005 senesinde çekilmiş Fotoğrafı.

Fotoğraf 8: Altunapa Kervansarayı Altunapa Kervansarayı Güney Sahını.

Fotoğraf 9: Gelendost Kervansarayı Giriş Cephesi.

Fotoğraf 10: Gelendost Kervansarayı'nın Kapalı Bölüm Portal Kitabesi.

Fotoğraf 11: Gelendost Kervansarayı Batı Cephesi.

Fotoğraf 12: Gelendost Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Genel Görünüşü.

Fotoğraf 13: Gelendost Kervansarayı'nın Kapalı Bölümünün Orta Sahını.

Fotoğraf 14: Kızılören/Kandemir Hanı Giriş Cephesi.

Fotoğraf 15: Kızılören/Kandemir Hanı Güney Cephesi.

Fotoğraf 16: Kızılören/Kandemir Han'ın İç Avlulu Bölümünün Genel Görünüşü.

Fotoğraf 17: : Kızılören/Kandemir Han'ın İç Avlulu Bölümün Güney Duvarındaki Eyvanlar.

Fotoğraf 18: Kızılören/Kandemir Han'ın Kapalı Bölümüne Girişi Sağlayan Portal Kuruluşu.

Fotoğraf 19: Kızılören/Kandemir Han'ın Kapalı Bölümünün Orta Sahını.

Fotoğraf 20: Kızılören/Kandemir Han'ın Güney Sahını.

Fotoğraf 21: Dokuzun Hanı Giriş Cephesi.

Fotoğraf 22: Dokuzun Hanı Kapalı Bölüm Portal Kitabesi.

Fotoğraf 23: Dokuzun Han Güney Cephesi.

Fotoğraf 24: Dokuzun Han'ın İç Avlulu Bölümün Güneyine Bakış.

Fotoğraf 25: Dokuzun Han'ın İç Avlulu Bölümün Kuzeyine Bakış.

Fotoğraf 26: Dokuzun Han'ın Kapalı Bölümünün Orta Sahını.

Fotoğraf 27: Dokuzun Han'ın Kapalı Bölümünün Kuzey Sahını.

Fotoğraf 28: Çardak Han Giriş Cephesi.

Fotoğraf 29: Çardak Han'ın Kapalı Bölüm Portal Kitabesi.

Fotoğraf 30: Çardak Han Güney Cephesi.

Fotoğraf 31: Çardak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Genel Görünüşü.

Fotoğraf 32: Çardak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Kuzeydoğu Köşesindeki Hamam Bölümü.

Fotoğraf 33: Çardak Han'ın İç Avlulu Bölümün Kuzey Cephesine Bitiştirilmiş Su Deposu.

Fotoğraf 34: Çardak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Güney Duvarına Yaslanan Revağın Temeli.

Fotoğraf 35: Çardak Han'ın Kapalı Bölümüne Girişi Sağlayan Portal Kuruluşu.

Fotoğraf 36: Çardak Han'ın Kapalı Bölümünün Orta Sahını.

Fotoğraf 37: Çardak Han'ın Kapalı Bölümünün Kuzey Sahınlarından Biri.

Fotoğraf 28: Çardak Han'ın Kapalı Bölüm Portalinde Yer Alan Aslan Heykellerinden Detay.

Fotoğraf 39: Çardak Han'ın Kapalı Bölüm Takviye Kemerlerinin Oturduğu Konsollarda Bulunan Balık Kabartmaları.

Fotoğraf 40: Çardak Han'ın Kapalı Bölüm Takviye Kemerlerinin Oturduğu Konsollarda Bulunan İnsan Başı Kabartması.

Fotoğraf 41: Çardak Han'ın Kapalı Bölüm Takviye Kemerlerinin Oturduğu Konsollarda Bulunan Boğa Başı Kabartması.

Fotoğraf 42: Eshab-k Kehf Kervansarayı Giriş Cephesi.

Fotoğraf 43: Eshab-ı Kehf Hanı Doğu Cephesi.

Fotoğraf 44: Eshab-ı Kehf Hanı'nın Avludan Görünüşü.

Fotoğraf 45: Eshab-ı Kehf Hanı'nın Avlusuna Üstten Bakış.

Fotoğraf 46: Eshab-ı Kehf Hanı'nın İç avlulu Bölümün Doğusunda Yer Alan Mekanlara Girişi Sağlayan Basık Kemerli Açıklıklar.

Fotoğraf 47: Eshab-ı Kehf Hanı'nın İç Avlulu Bölümünün Kuzeyinde Köşelerindeki Eyvanlar.

Fotoğraf 48: Eshab-ı Kehf Hanı'nın Ahır Bölümü.

Fotoğraf 49: Karatay Kervansarayı Giriş Cephesi.

Fotoğraf 50: Karatay Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Portal Kitabesi.

Fotoğraf 51: Karatay Kervansarayı'nın Kapalı Bölümünün Portal Kitabesi.

Fotoğraf 52: Karatay Kervansarayı Doğu Cephesi.

Fotoğraf 53: Karatay Kervansarayı İç Avlulu Bölümün Genel Görünüşü.

Fotoğraf 54: Karatay Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Batısında Kalan Revak.

Fotoğraf 55: Karatay Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Güneyine Bakış.

Fotoğraf 56: Karatay Kervansarayı'nın Mescit Mekanına Girişi Sağlayan Kapı Açıklığı.

Fotoğraf 57: Karatay Kervansarayı'nın Mescit Bölümündeki Mihrap.

Fotoğraf 58: Karatay Kervansarayı'nın Mescit Bölümünün Örtüsü.

Fotoğraf 59: Karatay Kervansarayı'nın Hamam Bölümüne Geçit Veren Dehliz.

Fotoğraf 60: Karatay Kervansarayı'nın Hamam Bölümüne Girişi Sağlayan Kapı Açıklığı.

Fotoğraf 61: Karatay Kervansarayı'nın Hamam Bölümündeki Sıcaklık Mekanları ve Mekanlar Arasında Geçiş Sağlayan Açıklıklar.

Fotoğraf 62: Karatay Kervansarayı'nın Hamam Bölümündeki Soyunmalık Mekanının Örtüsü.

Fotoğraf 63: Karatay Kervansarayı'nın Hamam Bölümündeki Sıcaklık Bölümünün Külhana Yakın Olan Mekanının Örtüsü.

Fotoğraf 64: Karatay Kervansarayı'nın Hamam Bölümündeki Sıcaklık Bölümünün Diğer Mekanının Örtüsü.

Fotoğraf 65: Karatay Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Doğusundaki Mekanlar.

Fotoğraf 66: Karatay Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Doğusundaki Mekanların İç Görünüşleri.

Fotoğraf 67: Karatay Kervansarayı'nın Kapalı Bölüme Girişi Sağlayan Portal Kuruluşu.

Fotoğraf 68: Karatay Kervansarayı'nın Kapalı Bölümünün Orta Sahını ve Seki.

Fotoğraf 69: Karatay Kervansarayı'nın Kapalı Bölümünde Tam Ortada Yer Alan Sahını.

Fotoğraf 70: Karatay Kervansarayı'nın Kapalı Bölümünün Orta Sahınındaki Aydınlık Açıklığı ve Örtü Sistemi.

Fotoğraf 71: Karatay Kervansarayı'nın Kapalı Bölümünün Orta Sahınındaki Aydınlık Açıklığının Kûlah Kısmı.

Fotoğraf 72: Karatay Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Giriş Cephesine Yerleştirilmiş Figürlü Bezemeli Bir Çörten.

Fotoğraf 73: Karatay Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Giriş Cephesine Yerleştirilmiş Figürlü Bezemeli Bir Çörten.

Fotoğraf 74: Karatay Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Portal Kuruluşunun Süsleme Detayı.

Fotoğraf 75: Karatay Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Portal Kuruluşunun Süsleme Detayı.

Fotoğraf 76: Karatay Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Portal Kuruluşunun Mukarnas Dolgulu Kavsarası.

Fotoğraf 77: Karatay Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Portal Kuruluşunun İç Doğu Yüzünde Yer Niş.

Fotoğraf 78: Karatay Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Giriş Eyvanında Bulunan Süsleme Detayı.

Fotoğraf 79: Karatay Kervansarayı'nın Mescit Mekanına Girişi Sağlayan Kapı Açıklığının Süsleme Detayı.

Fotoğraf 80: Karatay Kervansarayı'nın Kapalı Bölümüne Girişi Sağlayan Portal Kuruluşunun Süsleme Detayı.

Fotoğraf 81: Karatay Kervansarayı'nın Kapalı Bölümüne Girişi Sağlayan Portal Kuruluşunun Süsleme Detayı.

Fotoğraf 82: Karatay Kervansarayı'nın Mescit Bölümünün Mihrabından Süsleme Detayı

Fotoğraf 83: Karatay Kervansarayı'nın Kapalı Bölümünün Tonoğunu Destekleyen Takviye Kemerlerinin Oturduğu Konsollardan Biri.

Fotoğraf 84: Karatay Kervansarayı'nın Giriş Eyvanında Yer Alan Ejder Figürleri.

Fotoğraf 85: Zazadin Han Giriş Cephesi.

- Fotoğraf 86:** Zazadin Han'ın İç Avlulu Bölümünün Portal Kitabesi.
- Fotoğraf 87:** Zazadin Han'ın Kapalı Bölümünün Portal Kitabesi.
- Fotoğraf 88:** Zazadin Han Kuzey Cephesi.
- Fotoğraf 89:** Zazadin Han'ın İç Avlulu Bölümüne Genel Bakış.
- Fotoğraf 90:** Zazadin Han'ın İç Avlulu Bölümünün Batısına Bakış.
- Fotoğraf 91:** Zazadin Han'ın Giriş Eyvanı ve Mescidine Bakış.
- Fotoğraf 92:** Zazadin Han'ın Kapalı Bölüme Girişi Sağlayan Portal Kuruluşu.
- Fotoğraf 93:** Zazadin Han'ın Kapalı Bölümünün Orta Sahını ve Seki.
- Fotoğraf 94:** Zazadin Han'ın Kapalı Bölümünün Girişe Yakın Yan Sahınları.
- Fotoğraf 95:** Zazadin Han'ın Kapalı Bölümünün Orta Sahınındaki Aydınlık Açıklığı ve Günümüzdeki Örtü Sistemi.
- Fotoğraf 96:** Zazadin Han'ın Kapalı Bölümünün Orta Sahınındaki Aydınlık Açıklığının Kûlah Kısmı.
- Fotoğraf 97:** Zazadin Han'ın İç Avlulu Bölümüne Girişi Sağlayan Portal Kuruluşunun Süsleme Detayı.
- Fotoğraf 98:** Zazadin Han'ın Kapalı Bölüm Portal Kitabesindeki Süsleme Detayı.
- Fotoğraf 99:** Zazadin Han'ın Kapalı Bölümüne Girişi Sağlayan Portal Kuruluşunun Süsleme Detayı.
- Fotoğraf 100:** Zazadin Han'ın Mazgal Pencereleeri ve Cephe Duvarlarında Kullanılan Devşirme Malzemelerden Bazıları.
- Fotoğraf 101:** Horozlu Han Giriş Cephesi.
- Fotoğraf 102:** Horozlu Han Güney Cephesi.
- Fotoğraf 103:** Horozlu Han'ın İç Avlulu Bölümünün Yan Duvarlarında Yer Alan Revak Kemerlerinin Oturduğu Ayaklardan Kuzeydekiler.
- Fotoğraf 104:** Horozlu Han'ın İç avlulu Bölümünün Batısına Bakış.
- Fotoğraf 105:** Horozlu Han'ın Kapalı Bölüme Girişi Sağlayan Portal Kuruluşu.
- Fotoğraf 106:** Horozlu Han'ın Kapalı Bölümünün Orta Sahını.
- Fotoğraf 107:** Horozlu Han'ın Kapalı Bölümünün Tam Ortada Yer Alan Yan Sahını.
- Fotoğraf 108:** Horozlu Han'ın Kapalı Bölümünün Orta Sahınındaki Aydınlık Açıklığı ve Örtü Sistemi.
- Fotoğraf 109:** Horozlu Han'ın Kapalı Bölümünün Orta Sahınındaki Aydınlık Açıklığının Kûlah Kısmı.

- Fotoğraf 110:** Horozlu Han'ın Kapalı Bölümünün Kemerlerindeki Taşçı İşaretleri.
- Fotoğraf 311:** İshaklı Kervansarayı Giriş Cephesi.
- Fotoğraf 112:** İshaklı Kervansarayı Güneydoğu Cephesi.
- Fotoğraf 113:** İshaklı Kervansarayı Köşk Mescidi.
- Fotoğraf 114:** İshaklı Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Kuzeybatı Duvarındaki Revak.
- Fotoğraf 115:** İshaklı Han'ın Kapalı Bölüme Girişi Sağlayan Portal Kuruluşu.
- Fotoğraf 116:** Niğde Ulukışla Kamereddin Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünde Yer Alan Eyvanları Örtün Tonozların Başlangıçları.
- Fotoğraf 117:** Niğde Ulukışla Kamereddin Kervansarayı'nın Kapalı Bölümünün Kalan Bakileri.
- Fotoğraf 118:** Niğde Ulukışla Kamereddin Kervansarayı'nın Kapalı Bölümünün Kalan Bakileri.
- Fotoğraf 119:** Niğde Ulukışla Kamereddin Kervansarayı'nın Kapalı Bölümünün Kalan Bakileri.
- Fotoğraf 120:** Adıyman Gölbaşı Kamereddin Kervansarayı'nın Genel Görünüşü.
- Fotoğraf 121:** Adıyman Gölbaşı Kamereddin Kervansarayı'nın Harap Haldeki İç Avlulu Bölümü.
- Fotoğraf 122:** Adıyman Gölbaşı Kamereddin Kervansarayı'nın Kapalı Bölümünden Kalan Bakiler.
- Fotoğraf 123:** Ak Han Giriş Cephesi.
- Fotoğraf 124:** Ak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Portal Kitabesi.
- Fotoğraf 125:** Ak Han'ın Kapalı Bölümünün Portal Kitabesi.
- Fotoğraf 126:** Ak Han Kuzeydoğu Cephesi.
- Fotoğraf 127:** Ak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Genel Görünüşü.
- Fotoğraf 128:** Ak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Kuzeydoğu Duvarında Yer Alan Birimler.
- Fotoğraf 129:** Ak Han'ın Güneybatı Duvarında Yer Alan Revak ve İkinci Katta Yer Alan Mescit.
- Fotoğraf 130:** Ak Han'ın Mescidinden Genel Görünüş.
- Fotoğraf 131:** Ak Han'ın Mescidinin İçinden Görünüş.
- Fotoğraf 132:** Ak Han'ın Kapalı Bölüme Girişi Sağlayan Portal Kuruluşu.
- Fotoğraf 133:** Ak Han'ın Kapalı Bölümünün Orta Sahını.

- Fotoğraf 134:** Ak Han'ın Kapalı Bölümünün Güneybatı Sahını ve Seki.
- Fotoğraf 135:** Ak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Portal Kuruluşunun Süsleme Detayı.
- Fotoğraf 136:** Ak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Portal Kuruluşunun Süsleme Detayı.
- Fotoğraf 137:** Ak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Portal Kuruluşunun Süsleme Detayı.
- Fotoğraf 138:** Ak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Portal Kuruluşunun Süsleme Detayı.
- Fotoğraf 139:** Ak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Portal Kuruluşunun Güney İç Yüzünde Yer Alan Niş.
- Fotoğraf 140:** Ak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Portal Kuruluşunun Güney İç Yüzünde Yer Alan Nişin Detayı.
- Fotoğraf 141:** Ak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Eyvanında Yer Alan Figürlü Süslemeye Sahip Konsollardan Biri.
- Fotoğraf 142:** Ak Han'ın Mescit Mekanının Alt Katında Yer Alan Mekanın Giriş Açıklığının Süsleme Detayı.
- Fotoğraf 143:** Ak Han'ın Mescit Mekanına Çıkışı Sağlayan Kapı Açıklığının Süsleme Detayı.
- Fotoğraf 144:** Ak Han'ın Kapalı Bölümüne Girişi Sağlayan Portal Kuruluşunun Süsleme Detayı.
- Fotoğraf 145:** Durak Han Giriş Cephesi.
- Fotoğraf 146:** Durak Han Yan Cephelerinden Biri.
- Fotoğraf 147:** Durak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Kuzey ve Batı Duvarlarında Yer Alan Revaklar.
- Fotoğraf 148:** Durak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Doğu Duvarında yer Alan Mekanların Giriş Açıklıkları ve Giriş Eyvanı.
- Fotoğraf 149:** Durak Han'ın Kapalı Bölüme Girişi Sağlayan Portal Kuruluşunun Günümüzdeki Hali.
- Fotoğraf 150:** Durak Han'ın Kapalı Bölümünün Orta Sahınının Günümüzdeki Hali.
- Fotoğraf 151:** Durak Han'ın Kapalı Bölümünün Yan Sahınlarını Örtün Tonozun ve Tonozu Takviye Eden Kemerlerin Başlangıçları.
- Fotoğraf 152:** Kesikköprü Kervansarayı Giriş Cephesi.
- Fotoğraf 153:** Kesikköprü Kervansarayı'nın Kapalı Bölüm Portal Kitabesi.
- Fotoğraf 154:** Kesikköprü Kervansarayı Güney Cephesi.
- Fotoğraf 155:** Kesikköprü Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Genel Görünüşü.

Fotoğraf 156: Kesikköprü Kervansarayı'nın Giriş Eyvanı ve Örtüye Çıkışı Sağlayan Merdivenler.

Fotoğraf 157: Kesikköprü Kervansarayı'nın Mescide Girişi Sağlayan Kapı Açıklığı.

Fotoğraf 158: Kesikköprü Kervansarayı'nın Mescid Bölümünün Mihrabı ve Nişleri.

Fotoğraf 159: Kesikköprü Kervansarayı'nın Kapalı Bölüme Girişi Sağlayan Portal Kuruluşu.

Fotoğraf 160: Kesikköprü Kervansarayı'nın Kapalı Bölümünün Orta Sahını.

Fotoğraf 161: Kesikköprü Kervansarayı'nın Kapalı Bölümünün Kuzey Sahını.

Fotoğraf 162: Kesikköprü Kervansarayı'nın Kapalı Bölümüne Girişi Sağlayan Portal Kuruluşunun Süsleme Detayı.

Fotoğraf 163: Kesikköprü Kervansarayı'nın Mescit Bölümünün Mihrabından Süsleme Detayı.

Fotoğraf 164: Kesikköprü Kervansarayı'nın Mescit Bölümünün Doğudaki Nişinden Süsleme Detayı.

Fotoğraf 165: Kesikköprü Kervansarayı'nın Mescit Bölümünün Batıdaki Nişinden Süsleme Detayı.

Fotoğraf 166: Şerafeddin Ejder Kervansarayı.

Fotoğraf 167: Şerafeddin Ejder Kervansarayı Güneydoğu Cephesi.

Fotoğraf 168: Şerafeddin Ejder Kervansarayı'nın Orta Sahını.

Fotoğraf 169: Şerafeddin Ejder Kervansarayı'nın Güneybatı Sahını.

Fotoğraf 170: Şerafeddin Ejder Kervansarayı Giriş Mekanının Yanındaki Birimlerde Yer Alan Nişler.

Fotoğraf 171: Şerafeddin Ejder Kervansarayı Barınak Bölümünün Tonozunu Destekleyen Takviye Kemerlerinin Oturduğu Konsollar.

Fotoğraf 172: Şerafeddin Ejder Kervansarayı Portal Süslemesini Detayı.

Fotoğraf 172: Şerafeddin Ejder Kervansarayı Giriş Mekanını Örtün Tonoz.

C-ÇİZİMLER

Çizim 4: Altunapa Kervansarayı Planı.

Çizim 5: Argıt Hanı Planı.

Çizim 6: Kızılören/Kandemir Hanı Planı.

- Çizim 7:** Kızılören/Kandemir Hanı Planı.
- Çizim 8:** Gelendost Kervansarayı.
- Çizim 9:** Çardak Han Restitüsyon Planı.
- Çizim 10:** Eshab-ı Kehf Han Planı.
- Çizim 11:** Karatay Kervansarayı Planı.
- Çizim 12:** Zazadin Han Planı.
- Çizim 13:** Horozlu Han Planı.
- Çizim 14:** İshaklı Han Onarım Sonrası Planı.
- Çizim 15:** Ak Han Planı.
- Çizim 16:** Durak Han Planı.
- Çizim 17:** Kesikköprü Kervansarayı Planı.
- Çizim 18:** Şerafeddin Ejder Kervansarayı Planı.
- Çizim 19:** Niğde-Ulukışla Kamedreddin Kervansarayı Planı.
- Çizim 20:** Adıyaman-Gölbaşı Kamedreddin Kervansarayı.

D- HARİTALAR

Harita 21: Anadolu Selçuklu Devlet Adamlarının Yaptırdığı Kervansarayların Yer Aldıkları Yol Güzergahları.

Harita 22: Anadolu Selçuklu Devlet Adamlarının Yaptırdığı Kervansarayların Yer Aldıkları Yol Güzergahlarının Genel Görüntüsü.

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın konusunu, Anadolu Selçuklu Devleti'nde görev yapan, Selçuklu ülkesindeki sanat ve kültür ortamının gelişimine büyük katkı sağlayan ve özellikle 1243 senesinde yapılan Köseadağ Savaşı'ndan sonra devlet yönetimindeki nüfuzlarını iyice arttıran devlet adamlarının, baniliğini üstlendiği kervansaraylar oluşturmaktadır.

Daha önce devlet adamlarının inşa ettirdiği kervansarayların bir bütün halinde ele alınmamış olması nedeniyle böyle bir çalışma yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle çalışmada, Selçuklu bürokratları tarafından inşa ettirilen kervansarayları toplu bir şekilde değerlendirmeye almak ve devlet adamlarının ne denli ticaretin içinde olduklarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmanın temelinde devlet adamlarının banilikleri olması ve söz konusu devlet adamlarının farklı dönemlerde kervansaray inşa ettirmeleri, Selçuklu tarihini de başlangıcından sonuna kadar araştırma gereğini doğurmuştur.

İlk örneği II. Kılıçarslan döneminde görülen kervansaraylar, Anadolu Selçuklu Devleti'nin sonuna dek inşa edilmeye devam etmiştir. Anadolu Selçukluları ticaretin önemini bilerek, ticarete yönelik imar faaliyetleri ve siyasi antlaşmalar ile ülkelerini o dönemin ticaret merkezi haline getirmişlerdir. Şüphesiz bunda sultanlar kadar devlet adamlarının da rolü büyüktür. 1243 senesindeki Köseadağ Savaşı'ndan sonra devlet her ne kadar siyasi ve ekonomik alanda zayıflamış olsa da kervansaray inşası hız kesmeden devam etmiştir.

“Anadolu Selçuklu Devlet Adamlarının Yaptırdıkları Kervansaraylar” başlığı altında Anadolu Selçuklu devlet adamlarının inşa ettirdiği kervansarayların biçim ve estetik yönünden birbirlerinin yanı sıra aynı dönemde yapılan diğer kervansaraylar ile de benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma hazırlanırken faydalanılan kaynaklar; kervansaraylar ile ilgili yapılan monografik çalışmalar, Selçuklu dönemi Anadolu yol ağları üzerine yapılan çalışmalar, Selçuklu yapılarında görülen süslemeler üzerine yapılan çalışmalar, Selçuk dönemi sanat anlayışını ele alan genel yayınlar, Selçuklu mimarisi üzerine kozmoloji temelli anlam araştırmalarının yer aldığı genel yayınlar ve devlet adamlarının anlatıldığı çalışmalar olmak üzere altı grupta toplanabilir.

Çalışmanın konusu ile ilgili olarak ortaya koyulan önemli kaynaklardan biri Kurt Erdmann tarafından yazılan “Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts (13.

Yüzyılda Anadolu kervansarayları)” adlı eserdir.¹ Bu eserde bazı Selçuklu kervansarayları kataloglar halinde anlatılmıştır. Bu çalışmada adı geçen bazı yapılar hakkında önemli bilgiler içerdiğinden söz konusu eser oldukça önem taşımaktadır.

Hakkı Acun’un editörlüğünü yaptığı ve birçok araştırmacının katkısıyla oluşturulan “Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları” adlı eser de önemlidir. Bu eserde farklı araştırmacılar tarafından birçok kervansaray çeşitli yönleri ile incelenmiş ayrıca Selçuklu dönemindeki sosyal ve ekonomik hayat üzerinde durulmuştur.²

Canan Parla’nın editörlüğünü yaptığı “Türkiye’nin Kültürel Mirası II” adlı eserin H. R. Ünal tarafından kaleme alınan, Selçuklu öncesi ve sonrası Anadolu yolları hakkında bilgi veren ayrıca kervansarayların köken, işleyiş ve inşa edilme nedenleri gibi farklı açılardan incelendiği III. ünitesi de konumuza ışık tutan önemli bir araştırmadır.³

Faydalanılan diğer bir eser de Semra Ögel tarafından kaleme alınan “Anadolu Selçuklu Sanatı Üzerine Görüşler” adlı kitaptır. İki bölümden oluşan bu kitabın ilk bölümünde baniler, yapı alanları ve bani-mimar ilişkisi ele alınmıştır. İkinci bölümde ise kozmoloji temelli anlam araştırmalarına yer verilmiştir.⁴

Anadolu Türk sanatında sanatçıların ve yapı organizasyonunun anlatıldığı Zeki Sönmez tarafından hazırlanan “Başlangıcından Onaltıncı Yüzyıla kadar Anadolu Türk İslam Mimarisinde Sanatçılar” adlı eser Durak Han’ın inşasına nezaret eden Gevherbaş (Küherbaş) bin Abdullah ve Dokuzun Han’ın mimarı Osman bin Abdurrahman ile ilgili verdiği bilgiler bu çalışma açısından önem arz etmiştir.⁵

Kervansarayların mimari kökenini araştırırken faydalanılan kaynaklardan biri Oktay Aslanapa’nın “Türk Sanatı” adlı kitaptır. Bu kitapta Türk sanatı kapsamına giren birçok yapı türü tanıtılmıştır. Bu yapılardan ribatların anlatıldığı kısımlar bu çalışma açısından önemli olmuştur.⁶

¹ K. Erdmann (1961). *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*, Berlin: Istanbul.

² H. Acun vd. (2007). *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* (Ed: Hakkı Acun), Ankara Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466.

³ H. R. Ünal, (2013). Türkiye’de Kervan Yolları ve Kervansaraylar. Ünite III, *Türkiye’nin Kültürel Mirası II* (Ed. Canan Parla). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2961, Ankara: Saray Matbaacılık.

⁴ S. Ögel (1986). *Anadolu Selçuklu Sanatı Üzerine Görüşler*, İstanbul: Matbaa Teknisyenleri Basımevi.

⁵ Z. Sönmez (1995). *Başlangıcından 16. YY. Kadar Anadolu Türk İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

⁶ O. Aslanapa (1984). *Türk Sanatı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Fuat Köprülü tarafından yazılan “Ribat” adlı çalışma kervansarayların kökeni kabul edilen yapıların anlatıldığı ve bu çalışma açısından önemli yere sahip bir araştırmadır.⁷

Selçuklu kervansarayları ile ilgili yapılan tezlerden de faydalanılmıştır. Ali Baş’ın “Beylikler Dönemi Hanları” adlı tezi⁸, Ali Taştan’ın “Türkiye Selçukluları Zamanında Tokat ve Çevresindeki Kervansaraylar” adlı tezi⁹, Serdar Çavuşdere “14. Yüzyıl İtalyan Kaynaklarında (Zibaldone Da Canal, Francesco Balducci, Pegolotti, Pignol Zucchello) Türkiye Ticaret Tarihine Dair Kayıtlar” adlı tezi¹⁰ bu çalışmada oldukça faydalanılan kaynaklar arasındadır.

Anadolu’daki yol ağları ile ilgili yapılan bazı çalışmalar da bu çalışma açısından önemlidir. Orhan Cezmi Tuncer’in Anadolu kervan yollarını detaylı şekilde incelediği “Anadolu Kervan Yolları” adlı kitabı¹¹ sıkça başvurulan kitapların başında gelmektedir.

Ahmet Rıza Bekin tarafından yazılan ve ipek yolunun her çağda önemi vurgulanan “İpek Yolu” adlı kitabı¹² da bu çalışma açısından önemlidir.

Veli Sevin tarafından hazırlanan “Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası” adlı eser¹³ de Anadolu ticaret yollarını araştırırken oldukça yararlanılan bir eserdir.

Selçuklular zamanında Anadolu’da yapılan ticaret, ticarete verilen önem ve ticareti geliştirmek için neler yapıldığı araştırılırken Şerafettin Turan tarafından kaleme alınan ve Selçuklular ile diğer devletler arasında yapılan ticaret anlaşmalarını da işleyen “Türkiye-İtalya İlişkileri I Selçuklulardan Bizans’ın Sona Erişine” adlı eser¹⁴ başvuru kitabı olmuştur. Bu eserin yanında Serdar Çavuşdere tarafından hazırlanan “Selçuklular Döneminde Akdeniz Ticareti, Türkler ve İtalyanlar” adlı makale¹⁵, İlhan Erdem tarafından kaleme alınan “İlk Dönem Türkiye Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadi

⁷ M. F. Köprülü (1942). Ribat. *Vakıflar Dergisi*, 2, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 267-279.

⁸ A. Baş (1989). *Beylikler Dönemi Hanları*. Yayımlanmış Doktora Tezi, Konya: T.C. Selçuk Üniversitesi.

⁹ A. Taştan (2010). *Türkiye Selçukluları Zamanında Tokat ve Çevresindeki Kervansaraylar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi.

¹⁰ S. Çavuşdere (2007). *14. Yüzyıl İtalyan Kaynaklarında (Zibaldone Da Canal, Francesco Balducci, Pegolotti, Pignol Zucchello) Türkiye Ticaret Tarihine Dair Kayıtlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi.

¹¹ O. C. Tuncer (1981). *Anadolu Kervan Yolları*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

¹² A. R. Bekin (2007). *İpek Yolu*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

¹³ V. Sevin (2001). *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

¹⁴ Ş. Turan (1990). *Türkiye-İtalya İlişkileri I Selçuklulardan Bizans’ın Sona Erişine*, İstanbul: Metis Yayınları.

¹⁵ S. Çavuşdere (2009). Selçuklular Döneminde Akdeniz Ticareti, Türkler ve İtalyanlar. *Tarih Okulu Dergisi*, 4, s. 53-75.

Boyutu (1243-1258)” adlı makale¹⁶, A. C. S. Peacock tarafından yayımlanan “Kırım’a Karşı Selçuklu Seferi ve Alaaddin Keykubad’ın Hâkimiyetinin İlk Yıllarındaki Genişleme Politikası” adlı makale¹⁷, İsmet Kayaoğlu’nun “Anadolu Selçukluları Devrinde Ticari Hayat” adlı makalesi¹⁸, Said Polat, “Selçuklu Türkiye’sinde Ticaret” adlı makalesi¹⁹, Sezgin Güçlüay’ın “Anadolu Selçuklu Devleti’nin Ticaret Politikası” adlı makalesi²⁰, Yaşar Bedirhan tarafından hazırlanan “Türkiye Selçuklularında Dış Ticaret” adlı makale²¹ Anadolu Selçukluları’nın ticaret politikası üzerine yazılmış olduğundan dolayı oldukça yararlanan yayınlar arasındadır.

Anadolu Selçuklu devlet adamları da anlatılırken birçok kaynağa başvurulmuştur. Bu kaynaklardan en önemlisi İbni Bibi tarafından yazılan “El Evamirü’l-Ala’iye Fi’l Umuri’l Ala’iye” adlı²² eserdir. Bu eserde kronolojik olarak sultanlar ve zamanlarında yaşanan olaylar anlatılmıştır. Devlet adamlarının da adının zikredildiği söz konusu eser başucu kitabı olmuştur. Bu bölüme büyük katkı sağlayan diğer bir eser Ahmed Eflâki tarafından kaleme alınan, Selçuklu dönemi ve o dönemde yaşayan kişiler hakkında önemli bilgiler veren “Menakibü’l Arifin” adlı²³ eserdir. Bu eserlerin yanında yine Selçuklu dönemine ışık tutan diğer önemli bir eser de Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, tarafından kaleme alınan “Müsameretü’l-Âhbar” adlı²⁴ eserdir. Söz konusu eser Anadolu Selçuklu siyasi tarihi açısından büyük öneme sahiptir. Refik Turan tarafından kaleme alınan ve Anadolu Selçuklu Devleti’nin yönetim kademesi hakkında önemli bilgiler veren ve devlet adamlarının sahip oldukları rütbeleri tanımlayan “Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması” adlı kitabın²⁵ da söz konusu bu çalışmaya katkısı büyüktür. İ. Hakkı Uzunçarşılı’nın “Afyon Karahisar,

¹⁶ İ. Erdem (2005). İlk Dönem Türkiye Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24 (38), s. 6-9.

¹⁷ A. C. S. Peacock (2010). Kırım’a Karşı Selçuklu Seferi ve Alaaddin Keykubad’ın Hâkimiyetinin İlk Yıllarındaki Genişleme Politikası (Çev: Murat Keçiç, Ali Mıynat) *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29 (27), s. 243-264.

¹⁸ İ. Kayaoğlu (1981). Anadolu Selçukluları Devrinde Ticari Hayat. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24 (1), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, s. 359-373.

¹⁹ S. Polat (2002). Selçuklu Türkiye’sinde Ticaret. *Türkler Ansiklopedisi*, 7, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 375-385.

²⁰ S. Güçlüay (2002). Anadolu Selçuklu Devleti’nin Ticaret Politikası. *Türkler Ansiklopedisi*, 7, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 365-374.

²¹ Y. Bedirhan (2014). Türkiye Selçuklularında Dış Ticaret. *Electronic Turkish Studies*, 9 (5), s. 371-402.

²² İbn-i Bibi (1996). *El Evamirü’l-Ala’iye Fi’l Umuri’l Ala’iye (Selçuk Name) II* (Çev: Mürsel Öztürk), Ankara: Türkiye Cumhuriyeti kültür Bakanlığı Yayınları/1833.

²³ Ahmed Eflâki (1989). *Menakibü’l Arifin* (Çev. Tahsin Yazıcı), 1, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

²⁴ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî (2000). *Müsameretü’l-Âhbar* (Çev: Mürsel Öztürk), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

²⁵ R. Turan (1995). *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması*, İstanbul: MEB Yayınları.

Sandıklı, Bolvadin, Çay, İshaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Peçin, Denizli, Isparta, Atabey ve Eğirdir'deki Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamit Oğulları Hakkında Malûmat” adlı kitabı²⁶ da çalışmanın ana konusunu oluşturan kervansarayların olduğu bazı bölgeler hakkında bilgiler vermesi bakımından önemlidir.

Çalışmada kitapların yanında birçok makaleden de faydalanılmıştır. Osman Turan tarafından yayınlanan “Selçuklu Dönemi Vakfiyeleri I: Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı”²⁷, “Selçuklu Dönemi Vakfiyeleri II Mübarizedin Ertokuş ve Vakfiyesi”²⁸, “Selçuklu Dönemi Vakfiyeleri III Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”²⁹, adlı makaleler çalışmanın kapsamına giren bu devlet adamları ve yapıları ile ilgili önemli bilgiler vermesi açısından ayrı bir önem arz etmektedir.

Yukarıda bahsedilen bu kaynakların yanında Anadolu Selçuklu devlet adamları üzerine yazılmış olan tezlerden de faydalanılmıştır. Kezban Demirelişiç'i'nin “Türkiye Selçuklu Devlet Adamları” adlı tezi³⁰, Alptekin Yavaş'ın “Anadolu Selçuklu Veziri Sahipata Fahrettin Ali'nin Mimari Eserleri” adlı tezi³¹, Erdi İlvan'ın “Türkiye Selçuklu Devleti ve Vezirleri” adlı tezi³² devlet adamları hakkında önemli bilgiler veren kaynaklardır.

Devlet adamları tarafından inşa edildiği tespit edilen 24 yapının 18 tanesi günümüze gelmişken 6 tanesi de maalesef günümüze gelememiştir. Günümüze gelen yapılar kronolojik olarak, Altunapa (H.598/M.1201-1202 öncesi), Kandemir (H.603/M.1206), Kuruçeşme (H.604/M.1207), Dokuzun (H.607/M.1210), Gelendost (H.620/M.1223), Çardak (H.627/M.1230), Eshab-ı Kehf (H.630/M.1232-1233), Zazadin Kervansarayını (H. 634/M.1237), Karatay (H.638/M.1240), Horozlu (H.643-647/M.1246-1249), İshaklı (H.647/M.1249), Niğde ve Adıyaman Kamereddin (13. yy. ilk yarısı), Ak Han (H. 652/M. 1254), Durak (H.664/M.1266), Kesikköprü (H.667/M.1268), Ejder (13.

²⁶ İ. H. Uzunçarşılı (1929). *Afyon Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, İshaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Peçin, Denizli, Isparta, Atabey ve Eğirdir'deki Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamit Oğulları Hakkında Malûmat*, İstanbul: Devlet Matbaası.

²⁷ O. Turan (1947). Selçuklu Dönemi Vakfiyeleri I: Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı. *Bellekten*, 11 (42), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

²⁸ O. Turan (1947). Selçuklu Dönemi Vakfiyeleri II Mübarizedin Ertokuş ve Vakfiyesi. *Bellekten*, 11 (43), Ankara: Türk Tarih Kurumu, s. 415-429.

²⁹ O. Turan (1948). Selçuklu Dönemi Vakfiyeleri III Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri. *Bellekten*, 12 (45), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 17-170.

³⁰ K. Demirelişiçi (2013). *Türkiye Selçuklu Devlet Adamları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

³¹ A. Yavaş (2007). *Anadolu Selçuklu Veziri Sahipata Fahrettin Ali'nin Mimari Eserleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

³² E. İlvan (2013). *Türkiye Selçuklu Devleti ve Vezirleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

yy. ikinci yarısı) Kervansaraylarıdır. Günümüze ulaşmayan yapılar ise Argıt (M.598/H.1201-1202), Seyfeddin Ferruh (H.612/M.1215), Doğanşehir-Adıyaman arasında Kamereddin (13. yy. ilk yarısı), Çavlı (13. yy. ilk yarısı), İbn-i Rahat (13. yy. ikinci yarısı), Sahip Ata (13. yy. ikinci yarısı) ve Pervane Kervansaraylarıdır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin tarih sahnesinde kaldığı sürede (1075-1308/18) şüphesiz birçok yapı türü inşa edilmiştir. Fakat inşa edilen yapı türleri arasında kervansaraylara muazzam bir önem verilmiştir. Kervansarayların kitabelerinde baniler ve sultanlar için yazılan övgü dolu sözlerden ve ülkeyi ticaretin odak noktası haline getirmek için yapılan icraatlardan söz konusu bu durum anlaşılmaktadır.

Anadolu Selçukluları döneminde inşa edilen kervansarayların birçoğu maalesef günümüze ulaşmamış birçoğu da restorasyonlar sonucunda orijinal hallerinden uzaklaştırılmıştır. Devlet adamları tarafından inşa ettirilen 24 yapının 7 tanesi günümüze ulaşmadığından söz konusu yapıların kısa künyeleri verilmiştir.

Çalışma; Giriş, Tarihi Süreçte Anadolu'nun Askeri ve Ticaret Yolları, Anadolu Selçuklu Devleti'nde Ticaret ve Ticaret Yolları, Anadolu Selçuklu Devleti'nde Ticaret Yapıları, Anadolu Selçuklu Devlet Adamları ve Yaptırdıkları Kervansaraylar, Değerlendirme ve Sonuç olmak üzere 8 ana başlıktan oluşmaktadır.

Çalışmanın "Tarihi Süreçte Anadolu'nun Askeri ve Ticaret Yolları" başlığı altında Anadolu Selçukluları'ndan önce bu coğrafyada yaşayan uygarlıkların açmış oldukları yollar ele alınmıştır.

"Anadolu Selçuklu Devleti'nde Ticaret ve Ticaret Yolları" başlığı altında Anadolu Selçukluları'nda ticarete verilen önem, ticaretin gelişmesi için yapılan icraatlar ve Selçuklu döneminde kullanılan ana yollar ile tali yollar işlenmiştir.

"Anadolu Selçuklu Devleti'nde Ticaret Yapıları" başlığında kervansaraylar hakkında bilgiler verilmiş kervansarayların menşei tartışılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

"Anadolu Selçuklu Devlet Adamları ve Yaptırdıkları Kervansaraylar" başlığı altında Anadolu Selçuklu devlet adamları hakkında bilgiler verilmiş, görevlerinin ne olduğu açıklanmış ve yaptırdıkları kervansaray/kervansaraylar kataloglar halinde anlatılmıştır.

"Değerlendirme" başlığında katalogu oluşturan yapılardan günümüze gelebilmiş olanlar teker teker ve toplu şekilde ele alınmış, karşılaştırılmış, benzerlikleri ve farklılıkları tartışılarak Selçuklu mimarisi içindeki yerleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Ayrıca devlet adamlarının yaptırdığı kervansaray, Selçuklu döneminde inşa edilen kervansaraylar ile de karşılaştırılmıştır.

Günümüze gelmiş olan yapılarda Adı, Yeri, Tarihi, Kitabesi, Banisi, Yapım Yöneticisi, Mimarı, Onarımlar ve Bugünkü Durumu, Dış Tasvir, Plan-İç Tasvir, Malzeme-Teknik ve Süsleme başlıkları kullanılmıştır. Günümüze ulaşamayan yapıların da kısa künyeleri verilmiştir.

Çalışma, katalogda yer alan yapıların, katalogda izlenen düzende yer verilmiş, çizim ve resimleri ile sonlanmaktadır.

2. ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ TARİHÇESİ

Anadolu Selçuklu tarihi hiç kuşkusuz, Oğuzların Üçok kolunun Kınık boyuna mensup olan¹ Selçukluların genel tarihi içerisinde yer alır. Selçuklular tarihi süreçte hanedanın iki koluna dayanan beş devlet kurmuşlardır. Bu devletlerden dördünü, Selçuk Bey'in oğlu Mikail'in çocukları ve torunları tarafından kurularak yönetilen Büyük Selçuklu (1040-1157), Irak (1120-1194), Kirman (1092-1187) ve Suriye Selçukluları (1092-1117), diğerini yine Selçuk Bey'in oğlu Arslan Yabgu'nun torunları tarafından kurulan ve yönetilen Anadolu Selçukluları (1075-1318) teşkil eder.² Selçuklu hanedanı ve devletleri adlarını Selçuk Bey'den alırlar. Oğuzlar arasında Demir Yaylı unvanı verilen Dukak (Tukak)'ın oğlu olan Selçuk Bey, babası gibi Oğuz Yabgu Devleti'nde ordu komutanlığına getirilmiş fakat bir süre sonra Yabgu Devleti ile arası açılınca devletin yazlık başkenti olan Cend kentine göç etmek zorunda kalmış ve burada devlet kurarak İslamiyet'e geçmiştir.³ İslamiyet'e geçtikten sonra "Melikü'l Gazi" ünvanını almış ve birinde büyük oğlu Mikail'i de kaybettiği cihat seferlerine başlamıştır.⁴ Karahanlılara karşı Samanoğullarına yardım eden Selçuklulara Buhara-Semerikand arasında bulunan Nur nahiyesinin verilmesinden sonra⁵ Selçuk Bey ve ona bağlı Türkler Buhara'ya bağlı Nur nahiyesi ve çevresini yazlak ve kışlak olarak kullanmışlardır.⁶ Selçuk Bey'in ölümünün (1007 civarı) ardından geride kalan beş oğlu duruma hakim olmuş ve giderek güçlenmişlerdir.⁷ Selçuk oğullarının güçlenmesinden endişelenen Türkistan ve Maveraünnehir hükümdarı İlig Han,⁸ Selçuklulara karşı izlenecek politikaları belirlemek için Gazneli hükümdarı Sultan Mahmud'a bir elçi göndermiş, Sultan Mahmud da Selçuk oğullarını huzuruna çağırılmıştır.⁹ Bu çağrı üzerine yanında

¹ O. Turan (2009). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul: Yaylacık Matbaası, s. 54; F. Sümer (2012). Üçoklar, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 280.

² Turan, 2009, **a.g.k.**, s. 53.

³ Turan, 2009, **a.g.k.**, s. 55.; A. Sevim ve E. Merçil (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 15-16.

⁴ A. Sevim ve E. Merçil (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 16.

⁵ Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**, s. 17.

⁶ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayı (2000), *Müsameretü'l Ahbar* (Çev: Mürsel Öztürk), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 6.

⁷ Aksarayı, 2000, **a.g.k.**, s. 6.

⁸ Karahanlılar hükümdarlara mahsus bir ünvandır. Bkz: Kerimüddin Aksarayı, 2000, **a.g.k.**, s. 6, dipnot 26; A. Özeydin (2001), Karahanlılar, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 404.

⁹ Aksarayı, 2000, **a.g.k.**, s.6-7.

oğlu Kutalmış'ın da olduğu bir heyet ile Sultan Mahmud'un huzuruna çıkan Arslan Yabgu, oğluyla birlikte esir edilmiştir.¹⁰

Hindistan bölgesine hakim olan Gaznelilerin kurucusu ve en güçlü hükümdarı olan Sultan Mahmud, memleketinin bayındırlığına da çok önem veren pek çok yapı yaptıran bir hükümdardır. Bu yapılar içerisinde Selçuklu kervansaraylarının menşei olan ribatların, Türk dünyası için bilinen ilk örneği, Gazneli Mahmud tarafından 1019-1020 senesinde Tus-Serahs yolu üzerinde inşa ettirilen ve daha sonra inşa edilecek ribatlara örnek teşkil edecek olan Ribat-ı Mahi'dir.¹¹

Sultan Mahmud öldükten (1030) sonra yerine geçen oğlu Sultan Mes'ud zamanında da esaretleri süren Arslan Yabgu ve oğlu Kutalmış'ı hapisten kaçırılmaya çalışan Selçuklu Türkleri başarısızlığa uğrayınca Sultan Mes'ud Arslan Yabgu'yu zehirletmiş (1032) Kutalmış'ı da daha sıkı gözetim altında tutmuştur.¹² Bu tarihten sonra Sultan Mes'ud ile Selçuklular arasında yapılan savaşların hepsinde galip gelen Selçuklular, daha sonra o dönemde hilafet makamında bulunan Kadir Billah'a bağlılıklarını bildirerek Horasan emirliği için halifeden hi'lat ve sancak almışlardır.¹³

Selçuk Bey, öldükten (1007 civarı) sonra yerine oğlu Mikail'den olma torunları Tuğrul ve Çağrı Bey yönetici olmuşlardır.¹⁴ 1040 senesinde Dandanakan önlerinde karşı karşıya geldiği Gazneli ordusunu bozguna uğratan Tuğrul Bey'in, Selçuklu beyleri tarafından Selçuklu hükümdarı olarak kabul edilmesiyle Büyük Selçuklu Devleti kurulmuştur.¹⁵ Tuğrul Bey öldükten (1063) sonra çocuğu olmadığından yerine veliaht tayin ettiği Çağrı Bey'in oğlu Alp Arslan geçmiştir.¹⁶ Bu olay üzerine tahtın kendisine ait olduğunu ileri süren Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış, Alp Arslan'a karşı taht mücadelesine girişmiş ve taraflar arasında gerçekleşen savaşta hayatını kaybetmiştir.¹⁷ Alp Arslan bu olaydan sonra ileride Anadolu Selçuklu Devleti'ni kuracak olan

¹⁰ Aksarayi, 2000, **a.g.k.**, s. 8; Turan, 2009, **a.g.k.**, s. 138.

¹¹ O. Aslanapa (1984). *Türk Sanatı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 53.; Karahanlılar tarafından da ribatlar inşa edilmiştir. Bu yapıların en önemlilerinden biri Karahanlı hükümdarı Şemsülmülük Nasr bin İbrahim tarafından 1078-1079 senesinde Buhara-Semerikand yolu üzerinde inşa ettirilen Ribat-ı Melik'tir. Bu konuda bkz., Ş. Akalın (2002). *Kervansaray. TDV İslam Ansiklopedisi*, 25, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 300.

¹² Aksarayi, 2000, **a.g.k.**, s. 9.

¹³ Aksarayi, 2000, **a.g.k.**, s. 9.

¹⁴ Aksarayi, 2000, **a.g.k.**, s. 11.

¹⁵ Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**,s. 26; Turan, 2009, **a.g.k.**, s. 106.

¹⁶ Aksarayi, 2000, **a.g.k.**, s. 11; Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**,s. 48; Turan, 2009, **a.g.k.**, s. 147.

¹⁷ Aksarayi, 2000, **a.g.k.**, s. 11; Turan, 2009, **a.g.k.**, s. 149.

Kutalmış'ın oğlu Süleyman Şah ile yanındakileri Nizamü'l Mülk'ün tavsiyesiyle Birecik ve Urfa arasında bir yere sürgün olarak göndermiştir.¹⁸

Şii Fatimilere karşı olan Alp Arslan, 1070 senesinin Temmuz ayında ordusu ile Mısır'daki Fatimiler üzerine sefere çıktığında önce Selçuklulara tabi bulunan ve bir üs olarak kullanılan Ahlat'a gelmiş ve sonrasında Malazgirt'i kuşatarak almıştır.¹⁹ Ayrıca, Telhum ve Siverek kalelerini zaptetmiş ve 1071'de Urfa'yı kuşatmıştır.²⁰ Halep emiri Mahmud'u Urfa'ya yardıma çağırın Alp Arslan, emir Mahmud bu davete icabet etmeyince zaman kaybetmemek için Urfa kuşatmasını kaldırarak Halep üzerine yürümüş ve kenti kuşatmışsa da Halep emiri Mahmud'un özür dilemesi üzerine bu kuşatmayı da kaldırarak Mısır'a yönelmiştir.²¹ Alp Arslan Fatimiler üzerine yürürken bir Bizans elçisi gelerek Bizans İmparatoru Romanos Diogenis'in Malazgirt, Ahlat, Erciş ve Menbic kalelerini geri istediğini aksi takdirde büyük bir ordu ile Selçuklular üzerine yürüyeceğini bildirmiştir.²² Bunun üzerine Alp Arslan, Fatimiler üzerine yürümeyi dururarak geri dönmüş ve iki ordu Malazgirt civarında bulunan Rahva ovasında karşılaşmıştır.²³ 26 Ağustos 1071 tarihinde yapılan savaşı Selçuklular kazanmış ve Bizans imparatoru esir edilmiştir.²⁴

Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulması ve Sultan Alp Arslan'ın Malazgirt Savaşı'nı kazanması arasında geçen 30 senelik zaman zarfında Türkler, Anadolu'ya sürekli olarak akın düzenleyerek göçlerde bulduklarından Malazgirt Zaferi'ne kadar Anadolu'nun bir kısmı zaten Selçuklu Türklerinin eline geçmişti.²⁵ Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'da önemli bir direniş ile karşılaşmayan Selçuklu Türkleri akınlarını sıklaştırmışlardır.²⁶ Bizanslıların, Romanos Diogenis ile Sultan Alp Arslan arasında yapılan anlaşma şartlarını yerine getirmeyerek Romen Diogenis'i tahttan indirmeleri (1071) ve 1072 yılında öldürmeleri üzerine Sultan Alp Arslan, başta Artuk Bey olmak üzere komutanlarına Anadolu'nun fethedilmesi emirini vermiş, böylelikle

¹⁸ Aksarayi, 2000, **a.g.k.**, s. 11; O. Turan (1971), *Selçuklular Zamanında Türkiye: Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye: (1071-1318)*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, s. 46.

¹⁹ Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 22; Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**,s. 58; Turan, 2009, **a.g.k.**, s. 169.

²⁰ Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 22; Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**,s. 59; Turan, 2009, **a.g.k.**, s. 170.

²¹ Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 22; Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**,s. 59; Turan, 2009, **a.g.k.**, s. 170.

²² Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 23; Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**,s. 59; Turan, 2009, **a.g.k.**, s. 171.

²³ Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 25; Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**,s. 63; Turan, 2009, **a.g.k.**, s. 179.

²⁴ Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 30; Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**,s. 69; Turan, 2009, **a.g.k.**, s. 184.

²⁵ Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 37; Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**,s. 51; Turan, 2009, **a.g.k.**, s. 150.

²⁶ Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 37; Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**,s. 51; Turan, 2009, **a.g.k.**, s. 150.

Anadolu’da günümüz tarihçileri tarafından erken dönem Türk beylikleri olarak adlandırılan birçok Türk devleti kurulmuştur.²⁷

Sultan Alp Arslan, Malazgirt Zaferi’nin hemen ardından 1072 yılında ölünce tahta oğlu Melikşah geçmiş, ancak Sultan Alp Arslan’ın kardeşi Kavurt Bey tahtın kendi hakkı olduğunu savunarak isyan etmiştir.²⁸ Melikşah, Anadolu’da fetihlerde bulunan Artuk Bey’i isyanın bastırılması için başkente geri çağırılmış, bu arada da Anadolu’da yaşayan Türkleri kendi yanında toplayarak fetih hareketlerine katılan Kutalmışoğlu Süleyman Şah, 1075 senesinde İznik’i fethederek başkent yapmak suretiyle Anadolu Selçuklu Devleti’ni kurmuştur.²⁹ Süleyman Şah öldükten (1086) sonra oğulları Kılıç Arslan ve Kulan Arslan o sırada Antakya’da bulunan Melikşah tarafından İsfahan’a götürülmüş ve Anadolu Selçuklu Devleti 1092 senesine kadar emir Ebu’l Kasım tarafından yönetilmiştir.³⁰ Melikşah’ın ölümü (1092) üzerine çıkan karışıklıktan faydalanan I. Kılıç Arslan kardeşi ile birlikte İznik’e gelerek tahta oturmuştur.³¹ Sultan I. Kılıç Arslan döneminin en önemli olayları Anadolu’ya yapılan Haçlı Seferleridir. Söz konusu seferlerin ilki 1096 senesinde yapılmış ve Anadolu Selçukluları tarafından bozguna uğratılmıştır.³² Bu mağlubiyetin ardından Avrupa’da harekete geçirilen, tecrübeli askerlerin komuta ettiği Haçlı ordusu 1097 senesinde İznik’i Selçukluların elinden almış fakat bir iki çarpışma dışında başarı elde edememişlerdir.³³

Doğu ve Güneydoğu Anadolu seferine çıkan ve Malatya’da bulunan Sultan I. Kılıç Arslan, Musul ileri gelenlerinin şehri kendisine teslim etmek istemeleri Musul’a girmiş ve oğlu Şahihşah’ı Musul yöneticiliğine getirmek suretiyle şehri Anadolu Selçuklu topraklarına katmıştır (19 Nisan 1107).³⁴ Musul’un Anadolu Selçuklu topraklarına katılması üzerine evvelce Büyük Selçuklularının Musul Valisi olan Emir Çavlı ve müttetikleri Habur Irmağı yörelerinde Sultan I. Kılıç Arslan ile savaşa tutuşmuşlar, yenilen Sultan I. Kılıç Arslan Habur Irmağı’nda boğularak hayatını kaybetmiştir (13 Haziran 1107).³⁵ Bu olaydan sonra Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar, I. Kılıç Arslan’ın Musul’da bulunan oğlu Şahinşah’ı alıkoymuş ve

²⁷ Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**,s. 71-72.

²⁸ Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 52; Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**,s. 78; Turan, 2009, **a.g.k.**, s. 197.

²⁹ Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 52, 55; Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**,s. 90; Turan, 2009, **a.g.k.**, s. 197, 281.

³⁰ Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**,s. 427; Turan, 2009, **a.g.k.**, s. 286.

³¹ Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 96.

³² Turan, 2009, **a.g.k.**, s. 287; Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**,s. 430.

³³ Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 105; Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**,s. 431; Turan, 2009, **a.g.k.**, s. 287.

³⁴ Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**, s.432-433.

³⁵ Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**, s.432-433.

Anadolu Selçuklu tahtına I. Kılıç Arslan'ın diğer oğlu Tuğrul Arslan'ı geçirmişse de daha sonra Büyük Selçukluların elinden kurtulmayı başaran ve Anadolu'ya gelen Şahinşah, 1110 yılında Anadolu Selçuklu tahtına çıkmıştır.³⁶ Ömrü Bizans'a karşı savaşmakla geçen Şahinşah 1116 yılında kardeşi I. Mesud'un kuvvetleri tarafından Akşehir yakınlarında yakalanarak Konya'ya götürülmüş, böylelikle Anadolu Selçuklu tahtını ele geçiren Sultan I. Mesud tarafından 1118 yılında boğdurtulmak suretiyle hayatını kaybetmiştir.³⁷ Şahinşah'ın da selefleri gibi yaptırdığı bir yapı bilinmemekte, onun devrinde Büyük Selçukluların Nişabur-Serahs'da yaptırdıkları 1114-1115 tarihli ünlü Ribat-ı Şerif dikkati çekmektedir.³⁸

I. Mesud'un Anadolu Selçuklu Sultanı olmasında büyük rol oynayan ve onunla birlikte savaflara katılan kayınpederi ve Danişmendli hükümdarı Emir Gazi ve onun ölümünden (1134) sonra yerine geçen oğlu Melik Muhammed (öl.1142)'in sağlığında Danişmendlilerle Anadolu Selçukluları iyi münasebetler içinde olmuşlarsa da Melik Muhammed'in ölümünden sonra Danişmendlilerde başlayan taht mücadelelerini fırsat bilen I. Mesud (1116-1155), Danişmendlilerin Sivas hakimi Yağı-basan'ı ağır bir yenilgiye uğratmış, Yukarı Ceyhan bölgesini fethetmiş ve Malatya'yı kuşatmıştır.³⁹

Bir Haçlı Seferi de I. Mesud tarafından 1147 senesinde Eskişehir (Dorylaion) taraflarında durdurulmuş ve Haçlı ordusu yok edilmiştir.⁴⁰

I. Mesud'un ölümünden (1155) sonra yerine geçen oğlu II. Kılıç Arslan,⁴¹ önemli mücadelelerden sonra Danişmedlilere son vermiş;⁴² Eskişehir bölgesinde çoğalan Türklerin Bergama, Kırkağaç, Edremit gibi Bizans kentlerine yönelik akınlarının Bizans ile Anadolu Selçuklularının arasını açması üzerine, 1176 senesinde Denizli Çivril Düzbel Geçidi yakınlarındaki Miryokefalon (Myriokephalon)'da gerçekleşen savaşta II. Kılıç Arslan'ın Bizans kuvvetlerini yenmesiyle Anadolu'daki Türk varlığı ve Anadolu Selçuklu Devleti tartışmasız biçimde güçlenmiştir.⁴³

Gazneli, Karahanlı ve Büyük Selçuklu ribatlarından esinlenilerek inşa edilen çok sayıdaki Anadolu Selçuklu kervansarayından ilki olarak kabul edilen ve I. Kılıç

³⁶ Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**, s.433-435.

³⁷ Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**, s.436.; Aksarayi, 2000, **a.g.k.**, s. 22; F. Sümer (2009). Selçuklular (Anadolu Selçukluları/Tarih), *TDV İslam Ansiklopedisi*, 36, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 381.

³⁸ Akalın, 2002, **a.g.k.**, s. 300.

³⁹ Turan, 2009, **a.g.k.**, s. 287.

⁴⁰ Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 184.

⁴¹ Aksarayi, 2000, **a.g.k.**, s. 22; Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 197; Sümer, 2009, **a.g.k.**, s. 381.

⁴² Aksarayi, 2000, **a.g.k.**, s. 23; Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 205.

⁴³ Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 208; Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**, s. 444.

Arslan'a bağlanan Alay Han,⁴⁴ Konya ve Aksaray'da gerçekleştirdiği imar faaliyetleri bilinen ve ilk kez bayındırlık işlerine ciddi bir biçimde el atan Sultan II. Kılıç Arslan (1155-1192) döneminde ve büyük ihtimalle kendisi tarafından inşa edilmiştir.

II. Kılıç Arslan'ın 1192 senesinde ölümü üzerine yerine oğlu I. Gıyaseddin Keyhüsrev geçmişse de II. Rükneddin Süleyman Şah kardeşinin hükümdarlığını tanımamış ve Konya kentini kuşatarak 1196 senesinde I. Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahttan indirmiştir.⁴⁵

II. Rükneddin Süleyman Şah da Bizans ve Ermenilerle mücadelelere devam etmiş, Karadeniz kıyılarına kadar fetihler yapmıştır.⁴⁶ II. Rükneddin Süleyman Şah (1196-1204) döneminde sipehsarlık gibi önemli bir mevkide bulunan Şemseddin Altunapa⁴⁷, bu Sultanın döneminde Argıt Hanı inşa ettirmiştir. Ayrıca yine bu dönemde Tebrizli tüccar Hacı Bahtiyar bin Abdullah tarafından inşa ettirildiği halde zamanla Altunapa adıyla anılmaya başlanan bir kervansarayın daha inşa edildiği anlaşılmaktadır.⁴⁸ Altunapa adıyla anılan bu kervansaray muhtemelen günümüzde Altunapa Baraj Gölü suları altında kalan kervansaray yapısıdır.⁴⁹

II. Süleyman Şah, 1204 senesinde ölünce, ilkin tahta küçük kardeşi III. İzzeddin Kılıç Arslan geçmişse de I. Gıyaseddin Keyhüsrev 1205 senesinde tahtı geri alarak ikinci saltanat dönemini başlatmıştır.⁵⁰

I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1205-1211)'in ikinci saltanat döneminde de fetihlere devam edilmiş, Trabzon Rumları üzerine seferler yapılmış⁵¹, Antalya kenti Selçuklu topraklarına katmıştır.⁵²

I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde devlet adamlarından Emir Kandermir Kutlug bin Mehmet, 1206 senesinde Kızılören/Kandemir Kervansarayı'nı,⁵³ Hacı İbrahim bin Ebu Bekr, 1210 senesinde Dokuzun Hanı inşa ettirmiştir.⁵⁴

⁴⁴ K. Özergin (1965). Anadolu Selçuklu Kervansarayları. *Tarih Dergisi*, 15 (20), s. 145'te, İ. İlter (1969). *Tarihi Türk Hanları*, Ankara: Karayolları Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 21.

⁴⁵ Aksarayı, 2000, **a.g.k.**, s. 23; Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 237; Sümer, 2009, **a.g.k.**, s. 381.

⁴⁶ Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**, s. 449; Turan, 2009, **a.g.k.**, s. 239.

⁴⁷ O. Turan (1947a). Selçuklu Dönemi Vakfiyeleri I Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı. *Belleten*, 11 (42), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 197.

⁴⁸ Turan, 1947a, **a.g.k.**, s. 207.

⁴⁹ Detaylı bilgi için bkz: Tez içinde yer alan Altunapa Kervansarayı kataloğu.

⁵⁰ Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 267 Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**, s. 451;

⁵¹ Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 278.

⁵² Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 283.

⁵³ K. Erdmann (1961). *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*. Berlin: Istanbuler Forschungen, s. 48.

⁵⁴ Erdmann, 1961, **a.g.k.**, s. 39.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümü üzerine iki oğlu arasında başlayan taht mücadelesini I. İzzeddin Keykavus kazanmıştır.⁵⁵

I. İzzeddin Keykavus (1211-1220) döneminde Karadeniz'in önemli bir limanı olan Sinop, memleket topraklarına katılmış,⁵⁶ diğer ülkeler ile önemli ticaret anlaşmaları imzalanmıştır.⁵⁷ 1211 senesinde Evdir Hanı yaptıran I. İzzeddin Keykavus döneminde de devlet adamlarının kervansaray inşasını sürürdükleri görülmektedir. Bu dönemde burç beyi ve vali olan Seyfeddin Ferruh Uluğ tarafından Seyfeddin Feruh Hanı⁵⁸, Celaleddin Karatay tarafından Karatay Kervansarayı'nın kapalı bölümü inşa edilmiştir.⁵⁹

I. İzzeddin Keykavus'un ölümünden sonra 1220 senesinde tahta oturan I. Alaeddin Keykubad, selefleri gibi devlet sınırlarını genişletme politikasını devam ettirmiş, önemli stratejik konuma sahip olan Alanya ve Suğdak'ı Selçuklu hakimiyetine geçirmiştir.⁶⁰ I. Alaeddin Keykubad, dedesi II. Kılıç Arslan ve ağabeyi I. İzzeddin Keykavus'un inşa ettirdikleri birer kervansaraydan sonra inşa ettirdiği Aksaray Sultan Han (1229), Alara Han (1231-1232) ve Tuzhisarı Sultan Han (1236) ile bir yandan hanedan mensuplarına, devlet adamlarına ve diğer kişilere kervansaray inşasında örnek olurken diğer yandan yürüttüğü siyasi ve ticari politikalarla Anadolu Selçuklu Devleti'nin en parlak devrinin sultanı olur.

I. Alaeddin Keykubad döneminde kervansaray inşa ettiren ilk devlet adamı, o dönemde Antalya valisi⁶¹ olan Mübarizeddin Ertokuş'tur. 1223 senesinde Gelendost Kervansarayını inşa ettirmiştir.⁶² Bu dönemde Denizli valisi olan Atabek Ayaz, 1230 senesinde Çardak Han'ı⁶³, Maraş valisi olan Nusretüddin Hasan Bey, 1232-1233 senesinde Eshab-ı Kehf Hanı'nı⁶⁴, I. Keykubad'ın emir-i şikarı Sadeddin Köpek, 1237 senesinde tamanlanan Zazadin Han'ı⁶⁵ inşa ettirmiştir.

⁵⁵ Aksarayı, 2000, **a.g.k.**, s. 25; Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 294.

⁵⁶ İbn-i Bibi, 1996a, *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l Umuri'l Ala'ie (Selçuk Name) I.* (Çev: Mürsel Öztürk) Ankara: Türkiye Cumhuriyeti kültür Bakanlığı Yayınları/1833, s. 170; Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 302.

⁵⁷ İ. Erdem (2005). İlk Dönem Türkiye Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24 (38), s. 3.

⁵⁸ Özgergin, 1965, **a.g.k.**, s. 161.

⁵⁹ Erdmann, 1961, **a.g.k.**, s. 123.

⁶⁰ A. C. S. Peacock (2010), Kırım'a Karşı Selçuklu Seferi ve Alaeddin Keykubad'ın Hâkimiyetinin İlk Yıllarındaki Genişleme Politikası. (Çev: Murat Keçiş, Ali Mıynat), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29 (27), s. 244.

⁶¹ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 371.

⁶² Erdmann, 1961, **a.g.k.**, s. 54.

⁶³ Erdmann, 1961, **a.g.k.**, s. 61.

⁶⁴ Erdmann, 1961, **a.g.k.**, s. 188.

⁶⁵ Erdmann, 1961, **a.g.k.**, s. 106.

1237 senesinde I. Alaeddin Keykubad hayatını kaybetmiş ve yerine oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev geçmiştir.⁶⁶ Moğollarla yapılan Köseadağ Savaşı'nda Anadolu Selçuklularının yenilmesi⁶⁷ ve giderek devletin güç kaybetmesi nedeniyle II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) dönemi, Anadolu Selçuklu Devleti tarihi içerisinde önemli yer tutar. Bu dönemde devlet hızla güç kaybetse de kervansaray yapımı ve ticaret olgusu önemini yitirmemiş, II. Gıyaseddin Keyhüsrev Şarapsa (1237), Eğirdir (1237-1238), İncir (1238-1239) ve Susuz (1237-1246) Hanları inşa ettirmiştir. Sultanın hükümdarlığı ve sonrasında annesi Mahperi Hatun'un da çok sayıda kervansaray inşa ettirdiği görülmektedir.

Celeleddin Karatay'ın 1219 senesinde kapalı bölümlü binasını 1240 senesinde de iç avlulu binasını inşa ettirdiği kervansarayı,⁶⁸ döneminin ve tüm Anadolu Selçuklu kervansaraylarının en konforluları ve gösterişlileri arasında yer alır.

1246 senesinde II. Gıyaseddin Keyhüsrev ölünce yerine en büyük oğlu II. İzzeddin Keykavus geçirilmiş fakat kardeşlerine de onun yanında bir kürsü verilmiştir.⁶⁹ Bu sıralarda Moğol hükümdarı Güyük Han'ın tahta çıkışı için düzenlenen merasime II. İzzeddin Keykavus'ta davet edilmiş fakat kendisi gerekçeler sunarak bu davete kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı ve onun atabeyi Bahaeddin Tercüman'ı göndermiştir.⁷⁰ Bu duruma içerleyen Güyük Han'ın huzuruna gelen Rükneddin Kılıç Arslan'ı hükümdar lalası Bahaeddin Tercüman'ı da vezirliğe tayin etmesi üzerine ülkede ve kardeşler arasında karışıklık çıkması ihtimaline karşı emir Celeleddin Karatay üç kardeşin ortak yönetiminin uygun olacağını ortaya atmış, 1249 senesinde de üç kardeşi birlikte tahta çıkarmıştır.⁷¹

II. Gıyaseddin ölümü (1246) ile üç kardeş yönetiminin başladığı 1249 yılı arasında camedar görevinde bulunan Eseddüddin Ruzbe, 1246-1249 seneleri arasına tarihlendirilen Horozlu Han'ı inşa ettirmiştir.⁷² Sahip Ata Fahreddin Ali, 1249-1250 senesinde İshaklı Kervansarayı'nı⁷³ inşa ettirmiştir. Elbistan valisi görevinde bulunan Emir Kamereddin tarafından inşa ettirildiği düşünülen Niğde-Ulukışla⁷⁴, Adıyaman⁷⁵ ve

⁶⁶ Aksarayi, 2000, **a.g.k.**, s. 25; Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 403.

⁶⁷ Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 403; Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**, s. 472; Turan, 2009, **a.g.k.**, s. 296.

⁶⁸ Erdmann, 1961, **a.g.k.**, s. 123.

⁶⁹ Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 459.

⁷⁰ Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 459; Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**, s. 476.

⁷¹ Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**, s. 476.

⁷² Erdmann, 1961, **a.g.k.**, s. 117.

⁷³ Erdmann, 1961, **a.g.k.**, s. 146.

⁷⁴ Özgergin, 1965, **a.g.k.**, s. 154.

Adıyaman-Doğanşehir⁷⁶ arasında bulunan Kamereddin Kervansarayları, Mübarizeddin Çavlı tarafından inşa ettirilen Çavlı Kervansarayı⁷⁷ ve Denizli valisi olan Seyfeddin Karasungur tarafından inşa ettirilen Karasungur Kervansarayı inşa kitabeleri günümüze gelmediğinden mimari özelliklerine dayanılarak 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlenirler.⁷⁸

II. İzzeddin Kaykavus'un, Moğolistan'a yolladığı küçük kardeşi II. Alaeddin Keykubad'ı, vaktiyle olduğu gibi tek başına tahta geçirilmesini önlemek için yolda zehirletince (1254) üç kardeş devri kapanmış, tahtta söz sahibi iki kardeş devri başlamıştır.⁷⁹ Celaleddin Karatay'ın öldüğü (1254) sene, Denizli valiliği görevinde bulunan Seyfeddin Karasungur tarafından yaptırılan Ak Han tamamlanmıştır.⁸⁰

II. Alaeddin Keykubad'ı zehirletmesi ve diğer uygunsuz davranışları II. İzzeddin Kaykavus'dan devlet adamlarının uzaklaşmasına neden olunca aynı yıl içinde IV. Rükneddin Kılıç Arslan, kendisine bağlı bulunan adamlarıyla birlikte Kayseri'ye gelerek tahta oturmuştur.⁸¹ Bu durumdan sonra iki kardeş Ahmethisar bölgesinde karşı karşıya gelmişler ve Rükneddin Kılıç Arslan mağlup olmuş,⁸² II. İzzeddin Kaykavus 1254'de tek başına tahtın hakimi olmuştur.

Baycu Noyan'ın ikinci kez yaylak ve kışlak bulma amacıyla Anadolu'ya girmesinden ve II. İzzeddin Kaykavus'un 1256 senesinde Aksaray yakınlarındaki Sultan Han yöresinde Baycu Noyan'la yaptığı savaşı kaybederek Bizans'a sığınmak zorunda kalmasından sonra Baycu Noyan'ın emriyle 1257 senesinde IV. Rükneddin Kılıç Arslan tahta çıkarılmıştır.⁸³ Bağdat Seferi'ne çıkan Moğol hükümdarı Hülagü Han'ın Baycu Noyan'ı da yanında götürmesini fırsat bilen II. İzzeddin Kaykavus, Laskarislerden yardım alarak iki ay sonra 1257 yılında Konya'ya gelip tekrar tahta oturmuşsa da IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın şikayeti üzerine Hülagu Han, Anadolu Selçuklu Devleti'ni iki yönetim bölgesine ayırmış ve iki kardeş saltanatını yeniden başlatmıştır.⁸⁴

⁷⁵ Özgergin, 1965, **a.g.k.**, s. 153.

⁷⁶ Özgergin, 1965, **a.g.k.**, s. 153.

⁷⁷ Özgergin, 1965, **a.g.k.**, s. 147.

⁷⁸ İ. H. Uzunçarşılı (1929). *Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından İkinci Kitap; Afyon Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, İsaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Perçin, Denizli, Isparta, Atabey ve Eğirdir'deki Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamitoğulları Hakkında Malumat*, İstanbul: Devlet Matbaası, s. 194.

⁷⁹ Aksarayı, 2000, **a.g.k.**, s. 30; Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 467; Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**, s. 476.

⁸⁰ Erdmann, 1961, **a.g.k.**, s. 71.

⁸¹ Aksarayı, 2000, **a.g.k.**, s. 30; Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 467; Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**, s. 477.

⁸² Aksarayı, 2000, **a.g.k.**, s. 30; Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 467; Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**, s. 477.

⁸³ Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**, s. 477-479.

⁸⁴ Turan, 1971, **a.g.k.**, s. 485,491; Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**, s. 478.

1262 senesinde II. İzzeddin Keykavus önce Bizans'a sığınıp ardından Kırım'a gitmek zorunda kalınca, IV. Rükneddin Kılıçarslan tek başına tahta oturmuştur.⁸⁵ IV. Rükneddin Kılıç Arslan da kısa süre sonra Muineddin Süleyman Pervane tarafından öldürülmüş (1266) ve tahta III. Gıyaseddin Kerhüsrev çıkartılmıştır.⁸⁶ III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde, pervanelik makamında bulunan Muineddin Süleyman tarafından Durak Han (1266)⁸⁷, Kırşehir valisi Caca Bey tarafından Kesikköprü Kervansarayı (1268)⁸⁸, Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından yaptırıldığı kabul edilen İlgin Kervansarayı⁸⁹ inşa edilmiştir.

II. İzzeddin Keykavus 1279-1280 tarihinde Kırım'da ölünce, aynı sene içinde Kayseri'ye gelen oğlu Gıyaseddin Mesud, Abaka Han'ın huzuruna çıkarak Erzurum, Erzincan, Sivas, Diyarbakır ve Harput'un yönetimi almışsa da Abaka Han'ın, 1282 tarihinde ölümüyle İlhanlı hükümdarı olan Ahmet Tekudar tarafından ikiye bölünen Anadolu Selçuklu Devleti'nin bir bölümünün idaresine getirilmiş, Argun Han'ın İlhanlı hükümdarı olmasından ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i öldürülmesinden sonra 1284 tarihinde tek başına Anadolu Selçuklu tahtına çıkartılmıştır.⁹⁰ II. Gıyaseddin Mesud, 1298 senesinde Gazan Han tarafından azledilip yerine III. Alaeddin Keykubad getirilmişse de 1301-1302 senesinde III. Alaeddin Keykubad'ı azleden Gazan Han, tekrar II. Gıyaseddin Mesud'u Anadolu Selçuklu hükümdarlığına getirmiştir.⁹¹ 1308 senesinde II. Gıyaseddin Mesud ölmüş ve yerine geçen V. Kılıç Arslan'ın 1318 senesinde sessiz sedasız ölümüyle Anadolu Selçuklu Devleti son bulmuştur.⁹²

13. yüzyılın sonları Anadolu Selçukluları için çok buhranlı geçmiş, bu dönemde sadece Sürmari emiri Şerafeddin Ejder bağlanan İğdır Ejder⁹³ ve Şemseddin İsfahani'ye bağlanan İbn-i Rahat Kervansarayları inşa edilebilmiştir.⁹⁴

⁸⁵ Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**,s. 479.

⁸⁶ Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**,s. 481.

⁸⁷ Erdmann, 1961, **a.g.k.**, s. 74.

⁸⁸ Erdmann, 1961, **a.g.k.**, s. 77.

⁸⁹ Özgergin, 1965, **a.g.k.**, s. 160.

⁹⁰ Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**,s. 486-487.

⁹¹ Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**,s. 491.

⁹² Sevim ve Merçil, 1995, **a.g.k.**,s. 493.

⁹³ H. R. Ünal (1970). İğdır Yakınlarında Bir Selçuklu Kervansarayı Doğubeyazıt-Batum Kervan Yolu Hakkında Notlar. *Sanat Tarihi Yıllığı*, 3, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Kitabevi, s. 14; A. Mızrak (2007). *Zor Köyü Kervansarayı Proje Çalışması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 35; H. Kargı (1999). İğdır Kervansarayı. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 19, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 81-82.

⁹⁴ Özgergin,1965, **a.g.k.**, s. 152.

3. TARİHİ SÜREÇTE ANADOLUNUN ASKERİ VE TİCARET YOLLARI

Anadolu, gerek sahip olduğu jeopolitik konumu gerekse iklim özellikleri ve tabii kaynaklarının zenginliğinden dolayı yüzyıllardan beri birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Anadolu toprakları, Asya-Avrupa ve Asya-Afrika kıtaları arasında köprü durumundadır. Bu avantajı onu, önemli bir ticaret merkezi haline getirmiştir. Birçok uygarlık Anadolu topraklarına yerleşmiş, şehirler kurmuş, ticareti geliştirmiş ve Anadolu'yu bayındır hale getirmiştir.

Anadolu'da tarih öncesi devirlerden itibaren başlayan uygarlık gelişiminde Lidya, İon, Frig, Hitit, Urartu medeniyetleri ile başlayan kültür birikimlerine daha sonraki süreçte Pers, Helen, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı'nın da kendi kültürlerini katması ile Anadolu medeniyetinin kendine has kültür yapısı oluşmuştur.⁹⁵

Günümüzde de olduğu gibi hiç şüphesiz geçmişte de bölgeler, kentler, imparatorluklar arasındaki sosyal, siyasi, kültürel ve iktisadi ilişkiler yollar sayesinde kurulmuştur. Her şeyden önce siyasi amaçlarla inşa edilen yollardan insan, düşünce, meta akışını sağlamak gibi nedenlerle de istifade edilmiş ayrıca bu yollar ticaret kervanları ve dini vecibelerini ifa etmek isteyen insanlar tarafından da kullanılmıştır. Anadolu birçok medeniyete ev sahipliği yaptığından dolayı hiç şüphesiz dünyanın en eski yol ağlarına sahiptir. Selçuklu devrinden önce var olan bu yolları, Hitit-Asur ticaret koloni yolları, Kral yolu, İpek yolu, Baharat yolu, Roma dönemi yolları, Bizans İmparatorluğu döneminde kullanılan yollar olarak sıralamak mümkündür.

3.1. Hitit-Asur Ticaret Koloni Yolları

Asurlu tüccarlar kervanlarıyla Asur'dan Anadolu'ya gidip gelirken fiziki coğrafyanın gücünü hissetmiş, özellikle de Toros Dağları bunda önemli rol oynamıştır. Toros Dağlarının sahip olduğu önemli geçitler Mezopotamyalı kavimler için her zaman önemli bir kilit noktası olmuştur. Anadolu'da birkaç yüzyıldan beri coğrafi, jeolojik, tarihi, arkeolojik ve stratejik araştırmalar yapmış olan gezgin ve bilginler genellikle araştırmalarını bilhassa Anadolu'nun Toros Dağları ile Antitoros Dağlarının kesiştiği bölge üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Bu coğrafi konum, Anadolu'ya gitmek isteyen Asurlu tüccarları, farklı güzergâhlar kullanmak zorunda bırakmıştır. Asur'dan hareket

⁹⁵ E. Akurgal (1998). *Türkiye'nin Kültür Sorunları Ve Anadolu Uygarlıklarının Dünya Tarihindeki Önemi*. Ankara: Bilge Yayınevi, s. 20.

eden kervanlar Ninive, Ubal-Enlil ve Balikh'i geçtikten sonra Karkamış'a ulaşır ve birtakım yolları takip ederler.⁹⁶ Bu yollar;

1. yol: Doğrudan kuzeye yönelen ve Samsat yakınından ve Malatya'dan geçip Kaniş'e uzanan yoldur.

2. yol: Karkamış'tan sonra kuzeybatıya yönelen ve Maraş yakınlarından ve Göksun'dan Kaniş'e uzanan yoldur.

3. yol: Karkamış'tan batıya doğru ilerleyen ve Niğde'ye geldikten sonra kuzeye yönelerek Kaniş'e uzanan yoldur.

4. yol: Karkamış'tan sonra batıya yönelen ve Niğde'ye gelen yoldan sonra biraz daha kuzeybatı yönünde ilerleyen ve Tuz Gölü'nün hemen kuzeyinden bu defa kuzey-doğuya yönelip Kaniş'e ulaşan yoldur.⁹⁷

3.2. Kral Yolu

Ramsay, Herodotos tarafından "Kral Yolu" olarak bahsettiği bu güzergahın Anadolu'daki kara ticareti ağının büyük bir bölümünü meydana getirdiğini ve bu yolun Pers İmparatorluğu döneminde daha çok idari amaçla kullanılmış olduğunu yazar.⁹⁸

Herodotos, bu yol güzergahını "Büyük Kral'a ulaşan yol" olarak tanımlamış ve bütün yol boyunca kraliyet konutlarının ve konaklama yerlerinin olduğunu belirtmiştir.⁹⁹

Pers Kral Yolu, Pers İmparatoru I. Darius zamanında MÖ 5. yüzyılda yapılmış olan bir antik anayoldur. I. Darius, bu yolu Susa'dan Sardis'e kadar büyük imparatorluğu boyunca hızlı ulaşım sağlayabilmek için yapmıştır.

Herodot'un yazıları, arkeolojik araştırmalar ve tarihi kayıtlar göz önünde bulundurularak günümüzde yeniden tespit edilen bu yol, batıda Sardis'ten başlayarak,

⁹⁶ T. Şahin (2007). *Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Ulaşım ve Haberleşme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 36.

⁹⁷ S. Bayram (1997). *Koloni Çağı'nda Kayseri'nin Ticari Hayatı. I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri: Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, s.35.

⁹⁸ W. M. Ramsay (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. (Çev: Mihri Pektaş), İstanbul: Milli Eğitim Yayınları, s. 43.

⁹⁹ Bkz. Herodotus (1914). *The History of Herodotus. Book: 5* (Çev: George Campbell Macaulay), London: Macmillan and Co. Limited, s. 23'te, Herodotus (1993). *Herodot Tarihi*. (Çev: Müntekim Ökmen) İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 309'da, S. Akyol (2006). *Phrygia Bölgesinde Ticaret*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 15'te; konaklama yerlerinin yerine kervansaray kelimesi kullanılmıştır. Aynı kitabın diğer basımlarında da bu hata düzeltilmemiş ve bu mekanların kralların yolculuk sırasında dinlendikleri "kervansaraylar" olduğu dipnot ile belirtilmiştir. George Campbell Macaulay tarafından çevrilen Herodot Tarihi'nde ise bu mekanlar "resting-places" (dinlenme mekanları) olarak geçmektedir. Dolayısıyla bu mekanların ticaret ile bir ilgisi olmamalıdır.

doğuya doğru şu anki Türkiye'nin orta kuzey kısmından Asur'un başkenti Nineveh'a varmakta, daha sonra Babil'in güneyine ulaşan bir güzergaha sahiptir. Yolun, Babil yakınından iki ayrı yola ayrıldığı düşünülmektedir. Bir tanesi kuzeybatıya daha sonra batıdan Ekbatana ve oradan da İpek Yolu ile beraber gitmektedir. Diğer yol ise doğuya devam ederek Pers başkenti Susa'ya (şu anki İran) ulaşmaktadır.¹⁰⁰

Söz konusu yol, Roma döneminde yapılan eklemelerle diğer önemli ticaret yollarına bağlanmıştır. Bu yol, Antik Çağ'da Batı Anadolu ile Orta Anadolu arasındaki iki ana yol güzergahından biridir.¹⁰¹ Her ne kadar bu yol siyasi bir amaçla açılmış olsa da ticaret için de bu yoldan istifade edildiğini söylemek mümkündür.

3.3. İpek Yolu

Çin'in en uç noktasından başlayıp Anadolu'nun çeşitli yerlerinden geçerek İstanbul'da birleşen ve oradan da Avrupa içlerine kadar ulaşan bu yol boyunca yükleri taşıyan kervanlar, sadece ticaretin gelişmesini değil, Asya ile Avrupa arasında günümüzde de izleri görülen kültür alışverişini de sağlamıştır.¹⁰²

Ortaçağ'da İpek Yolu, Antakya'dan başlayıp, Gaziantep'ten geçerek İran ve Afganistan'ın kuzeyinde Pamir Ovası'na kadar uzanmaktadır. Ayrıca, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Gaziantep ve Malatya'yı geçip Trakya; Ege kıyılarında İzmir; Karadeniz'de Trabzon ve Sinop; Akdeniz'de Alanya ve Antalya gibi önemli limanlar üzerinden Avrupa'ya ulaşırdı.¹⁰³

3.4. Baharat Yolu

Eski çağlarda, Uzakdoğu'yu Batı'ya bağlayan ticaret yollarından biridir. Baharat günümüzden binlerce yıl önce Doğu ülkelerinde kullanılıyordu. Orta Çağ Avrupası'nda soyluların sofralarına da girince çok önemli bir ticaret ürünü haline gelen baharatı, pahalı olduğundan ancak varlıklı kimseler satın alabiliyordu. Aslında tarçın, kakule, zencefil ve zerdeçal satışına dayanan baharat ticaretini Çinliler İsa'dan önce başlatmıştı.¹⁰⁴

¹⁰⁰ T. Baykara (1988). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s.28.

¹⁰¹ Akyol, 2006, **a.g.k.**, s. 15.

¹⁰² A. R. Bekin (1981), *İpek Yolu*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, s. 21

¹⁰³ S. Denk (2006). *IX ve X. Yüzyıllarda Bizans İmparatorluğunda Ticaret*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 89.

¹⁰⁴ Denk, 2006, **a.g.k.**, s. 88.

Baharat, Doğu'dan Avrupa'ya iki ayrı yoldan gelirdi. Bunlardan biri Orta Asya üzerinden geçen, Eski Çağlarda Çin ipeğinin Bizans'a taşındığı İpek Yolu; diğeri, Hindistan ve Seylan'dan (Sri Lanka) Kızıldeniz'deki Akabe Körfezi'ne, Yemen kıyılarına ya da Basra Körfezi'ne gelen denizyoluydu. Bu kıyılardaki limanlarda gemilerden boşaltılan baharat, karayoluyla Fenike ve Filistin kıyılarına, Mısır'da İskenderiye'ye ve Karadeniz'e ulaştırılır, daha sonra gene denizyoluyla Avrupa'ya taşınırdı.¹⁰⁵

3.5. Roma Dönemi Yol Ağı

Roma döneminde de Anadolu'da bir yol ağı oluşturulmuştur. Antik Çağ'dan itibaren deniz yolunun, kara yolundan daha çok tercih edilmesi, Anadolu'nun kıyı kentlerinin zenginliğinin Antalya, Alanya, Milet, Efes ve İzmir limanlarından İstanbul'a akmasına neden olmuştur.¹⁰⁶

Roma döneminde İstanbul'dan başlayarak İzmit, İznik, Bursa, Edremit, Bergama, İzmir, Efes'e bir yol ağı açılmıştır. Efes'ten İç Anadolu'ya doğru ilerleyen yol ise Efes, Denizli, Dinar, Eskişehir, Ankara ve Amasya üzerinden Samsun'a ulaşmakta; Denizli'den güneydoğu yönüne açılan bir tali yol da Antalya ve Side kentlerine varmaktaydı.¹⁰⁷

Antalya ve Side'den başlayarak Ereğli üzerinden Konya, Aksaray, Kayseri, Sivas, Tokat ve Samsun'a ulaşan bir yol güzergahı daha yapılmıştır. Aksaray'dan güneye doğru açılan bir yolla ayrıca, Pozantı, Tarsus, Antakya üzerinden Arap Yarımadası'na ulaşılmaktaydı.¹⁰⁸

3.6. Bizans İmparatorluğu Dönemi'nde Anadolu Yol Ağları

Yolların ekonominin hatta bütün ilişkilerin hayat damarı olduğu bir gerçektir. Bölgeler arası iktisadi, siyasi, sosyal ilişkiler yollar vasıtası ile sağlanmaktadır. Bizanslılar Anadolu'ya hâkim olduklarında mevcut olan yol sisteminde herhangi bir

¹⁰⁵ P. K. Hitti (1989). *İslam Tarihi*, C.I, (Çev: Salih Tuğ) İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, s.252.

¹⁰⁶ O. Pullukçuoğlu Yapucu ve C. Özgün (2011), Batı Anadolu'nun Yol Ağı Araştırmaları-III: İzmir'in Ardalanında Kervan Yolları. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 26 (2), s. 535, dipnot: 17.

¹⁰⁷ D. Demirci (2014). Isparta'daki Kervan Yolları Üzerine Düşünceler. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 3 (3), s. 103.

¹⁰⁸ Demirci, 2014, **a.g.k.**, s. 104.

değişiklik yapmamışlardır. Kara ve deniz yolları eski çağlardan beri süregelen yollardır.¹⁰⁹

Bizans İmparatorluğu döneminde batı, güney ya da Kuzey Anadolu'dan başlayarak İran üzerinden Orta Asya'ya giden, Akdeniz limanlarını olduğu kadar Arap Yarımadası'nı da Karadeniz'e bağlayan bir karayolu meydana getirilmiştir.¹¹⁰

Bu yol ağı meydana getirirken Sinop, Antalya ve Kırım'ın fethi ile Karadeniz ve Akdeniz istikametindeki ticari faaliyetler daha da yoğunlaşmış ve daha güvenli bir hale gelmiştir. Yine dönemin en büyük ticaret yollarından İpek Yolu Anadolu yol şebekesine bağlanarak Asya ve Avrupa ticaretinin büyük kısmının Anadolu üzerinden gerçekleşmesi sağlanmıştır. Antik Çağ'dan itibaren deniz yolu tercih edilmesine rağmen 6.yüzyıldan sonra Anadolu'da Thema denilen bölgeler oluşturulmuş, hem Anadolu'nun hem de kara yollarının güvenliği sağlanmış ve kara yolu tercih edilmiştir.¹¹¹ İmparatorluğun doğu sınırında bulunan Sasani, Eyyübi, Abbasi gibi güçlü imparatorluklar, 7.yüzyılda başlayan Arap akınları, Avasım Bölgesine¹¹² yerleştirilen Türkler ve Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulması, Bizans İmparatorluğu'nun doğu sınırını sürekli tehdit altında bırakmış, Anadolu'daki güvenli ortam kaybolması ve Arap akınlarının başlamasıyla birlikte halk kıyı kesimlerden iç bölgelere çekilmiş, bu bölgelerdeki yol güzergahları üzerine kastrumlar kurulmuş ve yolların güvenliği sağlanmıştır.¹¹³

3.6.1. Kuzey-Güney Yönlü Ana Yol Güzergahları

Anadolu'nun yol ağlarından bir kolu İstanbul'dan başlayarak İzmit, İzmit, Eskişehir, Konya, Ulukışla, Adana, Halep, Şam üzerinden Mısır'a; Halep'ten ayrılan bir kolu ise Kilis, Nusaybin, Musul, Bağdat ve Basra'ya ulaşıyordu.¹¹⁴

¹⁰⁹ S. Güçlüay (1999). *Selçuklular Döneminde Ortadoğu'da Ticaret (XI-XIII Yüzyıllar)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 370.

¹¹⁰ H. Pirenne (1983). *Orta Çağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, (Çev: Uygur Kocabaşoğlu), İstanbul: Alan Yayıncılık, s. 20-28.

¹¹¹ Y. Öztürk (2013). Timar-Thema Teriminin Ortaya Çıkması, Bizans Uygulaması ve Osmanlı ile Mukayesesi. *OTAM*, 31, s. 168.

¹¹² Avasım kelimesi hudut şehirleri anlamına gelmektedir. Bizans İmparatorluğu ve İslam toprakları arasında Türklerin yerleştirildikleri bölgeye verilen isimdir. Bkz: H. D. Yıldız (1991), Avasım. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 4, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 111; Ferit Devellioğlu (1993), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, s. 720, 842.

¹¹³ M. Sarıca (2007). *Batı Anadolu'da Selçuklu Bizans Kültürel Etkileşimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, s. 24.

¹¹⁴ Denk,2006, **a.g.k.**, s. 88.

Yine Antalya ve Alanya'dan gelip Konya üzerinden kuzeye çıkan bir yol, Ankara, Çankırı, Kastamonu, Sinop üzerinden Kırım'a ulaşıyordu.¹¹⁵

Ayaş'tan başlayıp Kayseri üzerinden Sivas'a ulaşan yol burada, birincisi Erzincan-Erzurum üzerinden Tebriz'e, ikincisi kuzeybatıya yönelerek Tokat Amasya üzerinden Samsun'a, üçüncüsü ise iki kol üzerinden güneydoğuya yönelmekte; kollardan biri Malatya üzerinden Halep, Şam, Kudüs'e diğeri ise Harput üzerinden Basra'ya ulaşmaktaydı ve böylelikle başka bir kuzey-güney yönlü yol ağı meydana gelmekteydi.¹¹⁶

3.6.2. Doğu-Batı Yönlü Ana Yol Güzergahları

Anadolu'nun doğu-batı ticaretinde, Anadolu üzerinden Tebriz'e uzanan kervan yolları Akdeniz ve Antalya limanlarından, Karadeniz'de ise Trabzon limanlarından başlıyordu. Antalya ve Alanya limanlarından gelen bir anayol Konya üzerinden Aksaray, Kayseri, Sivas, Erzincan, Erzurum yolu ile Tebriz'e ve Gürcistan'a ulaşırken bu yolun Sivas'tan Güneydoğu'ya ayrılan bir kolu da Malatya, Diyarbakır, Mardin, Musul üzerinden Bağdat ve Basra'ya ulaşıyordu.¹¹⁷

Doğu-Batı yönlü başka bir yol da Efes'ten başlayıp, Büyük Menderes Havzası'nı izledikten sonra, Şuhut'tan geçerek Orta Anadolu'da bulunan bugünkü Konya ve Karaman illerinin büyük bölümünü kapsayan Antik Lykaonia'ya ulaşır. Yolun bir uzantısı, Dinar'dan kuzeye dönerek Karasandıklı'dan geçerek Afyon yakınlarında Gediz Havzası'nı izleyen Kral Yolu ile birleşir. Efes'ten başlayan yol sırasıyla Efes, Manisa, Aydın, Nazilli, Antakya, Denizli, Honaz, Dinar, Akşehir, Konya Ilgın'dan geçerek Malatya'ya kadar devam eder.¹¹⁸

Büyük Menderes Vadisi'nin izleyerek Dinar'a ulaşan bu yol, belki de başlangıçta Kral Yolu'nun bir bölümünü ya da uzantısını oluşturuyordu. Fakat yukarıda güzergâhı çizilen Kral Yolu ile Güney Karayolu'nu birbirinden kesin olarak ayırmak gereklidir. İzmir-Sart-Afyon-Eskişehir-Gordion güzergâhını izleyen Kral Yolu, Afyon'dan güneye dönerek Dinar'a ulaşan bir yol ile Güney Karayolu'yla birleşirdi. Olasılıkla, Büyük

¹¹⁵ Denk,2006, a.g.k., s. 89.

¹¹⁶ Denk,2006, a.g.k., s. 89.

¹¹⁷ Denk,2006, a.g.k., s. 88.

¹¹⁸ Akyol, 2006, a.g.k., s. 16.

İskender'in MÖ 333 yılında Anadolu'yu ele geçirdiği dönemde Pers dönemindeki gibi idari amaçla kullanılmayan bu yol, yüzyıllar boyunca önemini korumuştur.¹¹⁹

3.7. Phrygia Bölgesi Yolları

Günümüzde Eskişehir, Kütahya ve Afyon illerini kapsayan Phrygia Bölgesi doğusundan günümüzde Nevşehir, Kırşehir, Niğde, Aksaray ve Kayseri illerini kapsayan Kappadokia ve (MÖ 3. yüzyıldan itibaren) Kızılırmak ile Sakarya Nehirleri arasında kalan Galatia; güneyinden Konya ve Karaman illerinin büyük bölümünü kapsayan Lykaonia, Isparta ile Afyonkarahisar, Burdur, Antalya ve Konya illerinin bazı bölümlerini kapsayan Pisidia; batısından Bandırma, Erdek ve Balıkesir çevresini kapsayan Mysia, Gediz ve Küçük Menderes Vadilerini Manisa ve Uşak illerini kapsayan Lydia ve Büyük Menderes ile Dalaman Çayı arasındaki bölgeyi kapsayan Karia; kuzeyinde İzmit Körfezi, İstanbul, Sakarya ve Bursa arasında kalan bölgeyi kapsayan Bithynia ve Kastamonu, Sinop, Bartın, Çankırı ve Karabük ile Çarum, Bolu, Zonguldak ve Samsun illerinin bir bölümünü kapsayan Paphlagonia ile çevriliydi. Genel olarak çizilen bu çerçeveye karşın, bölgenin sınırları dönemlere göre değişmiştir.¹²⁰

Bölgenin kuzeydoğudaki sınırını Kızılırmak (Halys) Irmağı; doğudaki sınırını Tuz (Tatta) Gölü; güneybatıdaki sınırını Honaz (Kadmos) Dağı ve Babadağ (Salbakos) Dağı; kuzeydeki sınırını Sündiken Dağları; batıdaki sınırını Banaz (Sindros) Çayı Vadisi oluşturmaktadır.¹²¹

Bölgede üç ana yol bulunmaktadır. Bu yollardan Antalya'dan başlayan ilki, kuzeye doğru ilerleyerek, Burdur Gölü üzerinde önce kuzeydoğuya, sonra kuzeybatıya dönmeç yaptıktan sonra Dinar'a ulaşır; ikincisi, İzmit'ten başlayıp Eskişehir, Konya, Tarsus üzerinden güneydoğuya doğru; üçüncüsü, Efes'ten başlayıp Manisa, Denizli, Dinar, Afyon üzerinden doğuya doğru açılır. Bölgenin önemli ticaret merkezleri arasında Gordion, Honaz, Dinar, Şuhut, İsehisar, Goncalı, Denizli sayılabilir. Bölge,

¹¹⁹ Akyol, 2006, **a.g.k.**, s. 17.

¹²⁰ V. Sevin (2001). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 195.

¹²¹ Sevin, 2001, **a.g.k.**, s. 196., s.198'te Bölge geniş bir alanı kapsadığından, kendi içinde yörelere ayrıldığı, Güneybatıda, Göller Bölgesi'nin kuzey kesiminde, Holmi ile Tyriaion arasında uzanan vadinin Phrygia Paroreios adını taşıdığı, Kuzeybatıda, Mysia'nın Abbaitis yöresiyle ilişkili diğer bir kesimine Küçük Phrygia veya Phrygia Epiktetos adı verildiği, sonraları güneybatıdaki bölümleri Pisidia'ya bırakılan Phrygia'nın ikiye ayrılarak, bunlara birinci ve ikinci anlamına gelen Prima ve Secunda, daha sonraları büyük ve küçük anlamlarına gelen Magna ve Parva, son olarak da 360 yıllarından itibaren Pakatiane ve Saloutaria denmeye başlandığı, son iki yöre isminin, yalnızca kilise örgütlenmesi, yani piskoposluklar açısından önem taşıdığı belirtilmektedir.

kuzey-güney ve doğu-batı yönlü yol ağı üzerinde bir düğüm noktası oluşturması bakımından önemlidir.

4. ANADOLU SELÇUKLULARI'NDA TİCARET VE TİCARET YOLLARI

4.1. Anadolu Selçuklu Devleti'nde Ticaret Yolları

Anadolu'da Selçuklu çağında kullanılan yol ağlarının Bizans yol ağlarından çok farklılık göstermediği görülmektedir. Fakat Bizans İmparatorluğu döneminde İstanbul (Konstantinopolis) merkezli bir yol ağı mevcutken, Anadolu Selçuklu döneminde yol ağı Konya merkezli olmuştur. Bunun sebebi iki kentin de başkent olmuş olmasına dayanabilir. Konya ve çevresinde çok fazla sayıda kervansaray yapısının bulunması, başkent Konya'nın diğer kentlerden ticaret anlamında daha büyük bir merkez olduğunu ve kalabalık grupların daha çok Konya ve civarında toplandığını göstermektedir.

Anadolu Selçukluları ticaretin işlemesi, gelişmesi ve kentlerin zenginleşmesi için Kıbrıs ve Venedikliler gibi deniz ticaretinde önemli rol oynayan devletlerle anlaşmalar yapmış ve birtakım ticari imtiyazlar tanımışlardır.

Anadolu Selçuklu döneminde kuzey-güney ve doğu-batı yönlü olmak üzere başlıca iki ana yol güzergahı bulunmaktadır. Anadolu Selçukluların bu yollar üzerinde giriştikleri imar faaliyetlerinin somut göstergesi, 12. yüzyıldan başlayarak sultanların ve devlet adamlarının yaptırdıkları çok sayıdaki kervansaray yapısıdır. Yol güzergahları üzerine kervansaray inşa etmekle bir yandan ticaretin gelişmesi diğer yandan da yolların güvenliği sağlanmıştır.

4.1.1. Kuzey-Güney Yönlü Ana Yol Güzergahları

Bu yolun bir kolu, İstanbul'dan başlayarak İzmit, İzmit, Eskişehir, Konya, Ulukışla, Adana, Halep, Şam üzerinden Mısır'a; Halep'ten ayrılan bir kolu da Kilis, Nusaybin, Musul, Bağdat ve Basra'ya ulaşmaktaydı.¹²²

Antalya ve Alanya'dan gelip Konya üzerinden kuzeye çıkan bir başka yol, Ankara, Çankırı, Kastamonu, Sinop üzerinden Kırım'a ulaşıyordu.¹²³

Ayaş'tan başlayıp Kayseri üzerinden Sivas'a ulaşan yol, burada üçe ayrılıyordu. Yollardan biri, Erzincan-Erzurum üzerinden Tebriz'e; ikincisi, kuzeybatıya yönelerek Tokat Amasya üzerinden Samsun'a; üçüncüsü, güneydoğuya yönelerek ikiye ayrılmak suretiyle bir koluyla Malatya üzerinden Halep, Şam, Kudüs'e diğer koluyla Harput

¹²² http://www.cekulvakfi.org.tr/files/dosyalar-haber/ipekyolu_harita.pdf (Erişim tarihi 02.12.2015)

¹²³ http://www.cekulvakfi.org.tr/files/dosyalar-haber/ipekyolu_harita.pdf (Erişim tarihi 02.12.2015)

üzerinden Basra'ya bağlanıyor ve böylelikle başka bir kuzey-güney yönlü yol ağı meydana getiriyordu.¹²⁴

Kuzey-güney güzergahını oluşturan ve Bizans İmparatorluğu döneminde de kullanılan bu yolların güvenliği, Sultan I. İzzeddin Keykavus'un Sinop'u,¹²⁵ I. Alaeddin Keykubat'ın Alanya ve Suğdak'ı fethetmeleriyle¹²⁶ tam anlamıyla sağlanmıştır.

4.1.2. Doğu-Batı Yönlü Ana Yol Güzergahları

Anadolu'nun doğu-batı ticaretinde önemli rol oynayan Anadolu'nun muhtelif kentlerinden geçerek Tebriz'e uzanan kervan yolları, Akdeniz'de Antalya ve Alanya limanları, Karadeniz'de Trabzon limanından başlamaktadır. Antalya ve Alanya limanlarından gelen bir anayol Konya üzerinden Aksaray, Kayseri, Sivas, Erzincan, Erzurum yolu ile Tebriz'e ve Gürcistan'a ulaşırken bu yolun Sivas'tan Güneydoğu'ya ayrılan bir kolu Malatya, Diyarbakır, Mardin, Musul üzerinden Bağdat ve Basra'ya ulaşmaktadır.¹²⁷

Bizans İmparatorluğu döneminde Efes'ten başlayarak sırasıyla Manisa, Aydın, Nazilli, Antakya, Denizli, Honaz, Dinar, Akşehir, Konya Ilgın'dan geçerek Malatya'ya ulaşan ve Anadolu Selçuklu dönemi yol güzergahı içinde kalan yol ise, bu dönemde büyük ölçüde önemini yitirmiştir.¹²⁸

4.2. Anadolu Selçuklu Devleti'nde Ticaret

Anadolu, Selçuklulardan daha önceki devirlerde Pers ve Arap istilaları ile sarsılmış akabinde de uzun yıllar devam eden Bizans-Sasani ve Bizans-Arap çekişmelerine sahne olmuş ve ağır nüfus kayıplarına uğrayarak ekonomik açıdan zor dönemler geçirmiştir.¹²⁹ Bizanslı valilerin keyfi uygulamaları ve halk üzerindeki yoğun baskılarına ilaveten çiftçilere uygulanan ağır vergiler, Anadolu'nun ekonomik açıdan durgunluk yaşamasına sebebiyet vermiştir.¹³⁰ Tüm bunlara ilaveten Akdeniz ticaretinin de Arapların elinde olması Anadolu'yu dünya ticaret yolları dışında bırakmış, bu da

¹²⁴ http://www.cekulvakfi.org.tr/files/dosyalar-haber/ipekyolu_harita.pdf (Erişim tarihi 02.12.2015)

¹²⁵ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 170.

¹²⁶ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 327.

¹²⁷ http://www.cekulvakfi.org.tr/files/dosyalar-haber/ipekyolu_harita.pdf (Erişim tarihi 02.12.2015)

¹²⁸ http://www.cekulvakfi.org.tr/files/dosyalar-haber/ipekyolu_harita.pdf (Erişim tarihi 02.12.2015)

¹²⁹ S. Polat (2002). Selçuklu Türkiye'sinde Ticaret. *Türkler Ansiklopedisi*, 7, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 375; S. Güçlüay (2002). Anadolu Selçuklu Devleti'nin Ticaret Politikası. *Türkler Ansiklopedisi*, 7, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 365.

¹³⁰ Güçlüay, 2002, **a.g.k.**, s. 365; Y. Bedirhan (2014). Türkiye Selçuklularında Dış Ticaret. *Electronic Turkish Studies*, 9(5), s. 372.

Anadolu’da yaşayan kesimlerin uzunca bir süre ekonomik açıdan darlık içine düşmesine neden olmuştur.¹³¹

Anadolu, Selçukluların Anadolu’yu yurt tutmasından sonra Asya-Afrika ve Asya-Avrupa arasında bir köprü vazifesi görerek dünya ticaretine açılmış¹³² ve stratejik önemi de bu sayede artmıştır. Selçuklu Anadolu’sunun dünya ticaretinde söz sahibi olmasının Türklerin Anadolu’ya yerleşmesinden yaklaşık bir asır sonraya denk gelmesinin başlıca nedenlerini, Türklerin Anadolu’da tutunmak için Bizans ve Haçlılara karşı verdikleri mücadeleler oluşturur. 1071 Malazgirt ve 1176 Miryakefalon Savaşları arasındaki sürede gerek Türklerin gerekse Haçlıların askeri faaliyetleri Anadolu’da güvenli bir ticaret ortamı oluşturulmasına müsaade etmemiştir.¹³³

Anadolu Selçuklu ülkesinin dünya ticaretinde önemli bir yere sahip olmasında Selçuklu sultanları ve devlet adamlarının rolleri asla yadsınamaz. Uygulanan ticaret politikaları ve ticaret yolları üzerinde girişilen yoğun imar faaliyetleri Selçuklu Anadolu’sunu dünya ticaretinin göz bebeği yapmıştır. Bununla birlikte Mısır’daki Eyyûbî ve Memlûklü ordularının Haçlı Prenslüklerini ortadan kaldırmaları, Latinlerle sürekli mücadeleleri ve onların elinden aldıkları limanları tahrip etmeleri de bu güzergahı kullanan tüccarları Anadolu üzerinden sürdürülen ticarete dahil etmiştir.¹³⁴

Anadolu Selçuklularının ticareti geliştirmek için yaptıkları icraatlar şöyle sıralanabilir¹³⁵;

- 1- Uluslararası ticareti tekeline almak için yapılan fetihler,
- 2- Dünya ticaretinde söz sahibi olan ülkelerin tüccarlarına verdikleri imtiyazlar ve diğer ülkeler ile yapılan ticari anlaşmalar,
- 3- Sultanların ve devlet adamlarının yol ağları üzerindeki yoğun imar faaliyetleri,
- 4- Anadolu’da kervanları tehdit eden unsurların mümkün olduğu kadar azaltılması ve güvenlik zafiyetinin giderilmesi için alınan önlemler.

Selçuklular, Malazgirt Zaferi (1071)’nin hemen ardından Anadolu topraklarını çok hızlı bir şekilde fethetmeye başlamışlardır.¹³⁶ Malazgirt Zaferi’nden başlayarak dört

¹³¹ Güçlüay, 2002, **a.g.k.**, s. 365.

¹³² İ. Kayaoğlu (1981). Anadolu Selçukluları Devrinde Ticari Hayat. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24 (1), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, s. 359.

¹³³ Kayaoğlu, 1981, **a.g.k.**, s. 360; Güçlüay, 2002, **a.g.k.**, s. 365.

¹³⁴ S. Çavuşdere (2009). Selçuklular Döneminde Akdeniz Ticareti, Türkler ve İtalyanlar. *Tarih Okulu Dergisi*, 6, s. 55.

¹³⁵ Kayaoğlu, 1981, **a.g.k.**, s. 359-373; Ş. Turan (1990). *Türkiye-İtalya İlişkileri I Selçuklulardan Bizans’ın Sona Erişine*, İstanbul: Metis Yayınları, s. 41; Güçlüay, 2002, **a.g.k.**, s. 365-374; Çavuşdere, 2009, **a.g.k.**, s. 53-75; Bedirhan, 2014, **a.g.k.**, s. 371-402.

sene gibi kısa bir sürede İznik'e kadar gelmişler ve 1075 senesinde kenti Bizans İmparatorluğu'nun elinden alarak başkent yapmışlardır.¹³⁷

Büyük Selçuklu hanedanından Kutalmışoğlu Süleyman Şah 1076 senesinde İzmir'i ele geçirmiştir. Daha sonra Çaka Bey tarafından kurulan beyliğin merkezi olarak 1097 senesinde kadar Türklerin elinde kalan kent bu tarihten sonra Haçlıların eline geçmiştir.¹³⁸ İzmir, önemli bir liman kenti olması bakımından ticari anlamda Türkler için de ayrı bir önem arz etmiştir. 1075-1076 tarihinde Antakya'yı kuşatan Kutalmışoğlu Süleyman Şah, başarısız olduysa da 1084 senesinde kenti ele geçirmiştir.¹³⁹ Bizans devrinde Antakya'dan ham ipek, ipekli kumaşlar, diba, keten bezler, ehil hayvanlar gibi çeşitli ticari mallar Halep'e gönderiliyor ve Uzakdoğu malları da Basra ve Fırat üzerinden kente getiriliyordu.¹⁴⁰ Bu nedenle Bizans devrinde de ticaret bakımından önemli bir liman kenti olan Antakya'nın alınması Anadolu Selçuklularının Anadolu topraklarında ticari anlamda yapmış oldukları ilk önemli fetihtir. Bu fethin akabinde 1085 senesinde Kara Tekin'in¹⁴¹ de Sinop'u fethettiği bilinmektedir.¹⁴² Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın Antakya'nın fethinden iki yıl önce (1082) Tarsus'u almış olması¹⁴³ ve yapılan diğer fetihler, Anadolu Selçuklularının başlangıçta kuzey-güney ticaret yolu üzerinde egemenlik sağladıklarını gösterse de, 1097 senesinde gerçekleşen I. Haçlı Seferi sonucunda Anadolu'nun kıyı şeridinin Bizans İmparatorluğu'nun eline geçmesi, Anadolu Selçuklularının iç bölgelere çekilmesini gerektirmiş, Anadolu'da siyasi bütünlüğün sağlanamaması da ticareti ve ekonomiyi olumsuz etkileyerek komşu ülkelerle ilişkilerin bozulduğu durumlarda yolların kapanmasına, kervanların yollarda yığılıp kalmasına ve Anadolu Selçuklu topraklarına

¹³⁶ C. Cahen (1987). Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı). (Çev: Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız), *Belleten*, LI (201), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 1404.

¹³⁷ M. Şahin (2004). Habibü's Siyere Göre Türkiye Selçukluları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54 (1), s. 24, bkz. dipnot 1.; K. Özcan (2006). Anadolu'da Selçuklu Kentler Sistemi ve Mekansal Kademelenme. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 23 (2), Ankara, s. 24.

¹³⁸ Turan, 1990, **a.g.k.**, s. 41.

¹³⁹ H. Sahillioğlu (1991). Antakya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 230.

¹⁴⁰ Sahillioğlu, 1991, **a.g.k.**, s. 230.

¹⁴¹ Anna Komnena, kaleme almış olduğu Alexiad adlı eserde Kharatikes adlı kişinin bir Türk beyi olduğunu yazmıştır. Bkz: Anna Komnena (1996). *Alexiad (Mazalzgirt Sonrası)*. (Çev: Bilge Umar), İstanbul: İnkılap Yayınları, s. 195; Ali Sevim Melik Şah devrinde Anadolu'da Kara Tekin adlı bir komutan olduğundan bahsetmektedir, Erdoğan Merçil Kharatikes olarak anılan kişiden Kara Tekin olarak bahsetmektedir. Bkz. A. Sevim (1990). *Ünlü Selçuklu komutanları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 66; E. Merçil (1993). *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 110.

¹⁴² Anna Komnena, 1996, **a.g.k.**, s. 195.

¹⁴³ İ. Gök (2014). Türklerin Suriye'ye Girişi ve Süleyman Şah. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 36, Konya, s. 237.

gelememesine neden olmuştur.¹⁴⁴ Bu tarz durumlardan hoşnut olmayan ve önemli merkezlerin ele geçirilmesini zaruri bir ihtiyaç olarak gören II. Süleyman Şah, I. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykavus, I. Alaeddin Keykubat, II. Gıyaseddin Keyhüsrev gibi Anadolu Selçuklu Sultanları selefleri Kutalmışoğlu Süleyman Şah gibi kıyı şeritlerinde ve iç bölgelerde yer alan önemli merkezler için seferler düzenlemişlerdir.

Anadolu Selçuklularının ticaret politikalarını tam anlamıyla uygulamaya koymaya başladıkları dönem devletin siyasi birliğinin sağlandığı II. Kılıçarslan devriyle başlamaktadır.¹⁴⁵ Antalya, Alanya, Sinop gibi Anadolu'nun önemli liman kentleri ve Kırım sahilinde yer alan Suğdak kenti gibi önemli bağlantı noktalarında bulunan merkezler bu dönemden sonra bir bir ele geçirilmiştir.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kendi tebaasına mensup olan Türk ve Rum tacirlerin mağdur edilmesi üzerine 1197 yılında Bizans topraklarını istila etmesi,¹⁴⁶ II. Rükneddin Süleyman Şah'ın Samsun'da Bizans İmparatoru III. Aleksios Angelos tarafından malları yağmalanan ve mağdur edilen Türk tüccarlar için 1200 yılında Bizans İmparatoru'ndan tebaasına mensup tacirlerin mallarının geri verilmesini istemesi¹⁴⁷ ve I. Gıyaseddin Keyhüsrev devrinde, 1205 yılında, Samsun'a giden kara ticaret yolunu kesen Trabzon Rumları üzerine yapılan sefer¹⁴⁸, Anadolu Selçuklularının tüccarı ve ticaret yollarını koruyup gözettiğini gösteren önemli olaylardandır.

II. Kılıç Arslan'ın 1182 senesinde kuşattığı, ancak alamadığı Antalya'nın,¹⁴⁹oğlu I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından 1207 senesinde alınarak ülke topraklarına

¹⁴⁴ S. Koca (2002). Türkiye Selçuklu Sultanlarının İzledikleri Ekonomik Politikalar. *Türkler Ansiklopedisi*, 7, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 346; M. Önge (2007). Caravanserais as Symbols of Power in Seljuk Anatolia. *Politica* 306, Pisa: Pisa University Press, s. 52.

¹⁴⁵ O. Turan (1988). *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 121.

¹⁴⁶ S. Çavuşdere (2007). 14. Yüzyıl İtalyan Kaynaklarında (Zibaldone Da Canal, Francesco Balducci, Pegolotti, Pignol Zucchello) Türkiye Ticaret Tarihine Dair Kayıtlar. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 5.

¹⁴⁷ Bkz. Çavuşdere, 2007, a.g.k., s. 5, dipnot 3'te III. Aleksios Angelos'un Sultan'ın bu talebi karşısında tazminat ödemeyi ve Sultana yıllık vergi ödemeyi kabul edip geri adım attığından bahsetmektedir.

¹⁴⁸ Çavuşdere, 2007, a.g.k., s. 5.

¹⁴⁹ Kayaoğlu, 1981, a.g.k., s. 360.

katmasıyla¹⁵⁰ Akdeniz'den gelen deniz yollarının en uğrak limanlarından biri olan kent Anadolu Selçuklularının Akdeniz'e açılan kapısı olmuştur.¹⁵¹

I. İzzeddin Keykavus 1214 senesinde İznik Laskarisler ve Trabzon Komnenosları arasındaki çekişmeleri fırsat bilerek Sinop'a sefer düzenlemiş ve Sinop'u 3 Mart 1214'te Selçuklu topraklarına dahil etmiştir.¹⁵² Böylelikle Karadeniz'in en önemli liman kentlerinden olan Sinop, Kara Tekin'den sonra yeniden ve nihai olarak fethedilmiş, Anadolu Selçukluları da Antalya'dan sonra Karadeniz'de de önemli bir liman kentine sahip olmuşlardır. Akdeniz ve Karadeniz'de deniz yollarıyla bağlantılı uluslararası ticaretin en uğrak limanları olan Sinop ve Antalya, 7 sene içinde fethedilmiş ve Anadolu'nun kuzeyden güneye inen ana ticaret yolu güzergahının bütünlüğü üzerinde hakimiyet sağlanmıştır. I. İzzeddin Keykavus'un Sinop üzerine sefere çıkmasını fırsat bilen Antalya'nın yerli Rumları durumdan istifade ederek, Selçuklu yöneticilerini saf dışı bırakmış ve kenti ele geçirmiştir. Bu olay üzerine Karadeniz'den Akdeniz'e yönelen I. İzzeddin Keykavus, Antalya'yı tekrar ve kesin olarak ülke topraklarına katmış¹⁵³ ve kentin alınmasının ardından Kıbrıs Kralı Hugues ile ticaret anlaşmaları imzalamıştır.¹⁵⁴

I. İzzeddin Keykavus'tan sonra tahta oturan I. Alaeddin Keykubad, selefleri gibi devlet sınırlarını genişletme politikasını devam ettirmiş ve dünya ticareti bakımından önemli stratejik konuma sahip olan Alanya ve Suğdak'ı Selçuklu hakimiyetine geçirmiştir. I. Alaeddin Keykubad'ın saltanat yılları Anadolu Selçuklu Devleti'nin en parlak dönemi olarak kabul edilmektedir.¹⁵⁵ İbn-i Bibi, sultanın ölümünü “*Onun ayrığından şimşeğin ciğeri kebab oldu. Bulutun gözü yaşla doldu. İslâm'ın beli büküldü. Dinin ve devletin damarı kesildi. Dönen felek şaşkınlık içine düştü. Ayın ve güneşin gözü yaşardı. Memleket ocağının kalbi üzüntüyle doldu. Gök matem elbisesi giydi. O gündün sonra hükümdarlık düzeninin dizgini, ülke ve memleket işlerinin idaresi, gerileyip bozulmaya başladı.*”¹⁵⁶ biçiminde nakle ederken, onun döneminde gerçekleşen,

¹⁵⁰ O. Turan (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye: Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye: (1071-1318)*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, s. 283; Kayaoğlu, 1981, **a.g.k.**, s. 361; Koca, 2002, **a.g.k.**, s. 347; Polat, 2002, **a.g.k.**, s. 377; Güçlüay, 2002, **a.g.k.**, s. 368; Çavuşdere, 2009, **a.g.k.**, s. 57; Bedirhan, 2014, **a.g.k.**, s. 390.

¹⁵¹ W. Heyd (2000). *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*. (Çev: Enver Ziya Karal), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 335.

¹⁵² Kayaoğlu, 1981, **a.g.k.**, s. 362; İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 170.

¹⁵³ Çavuşdere, 2009, **a.g.k.**, s. 58; Şahin, 2004, **a.g.k.**, s. 30, dipnot 23; İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 166.

¹⁵⁴ Erdem, 2005, **a.g.k.**, s. 3.

¹⁵⁵ Peacock, 2010, **a.g.k.**, s. 244.

¹⁵⁶ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 457.

Anadolu'nun büyük kısmının Anadolu Selçuklu yönetimi altında birleştirildiği büyük askeri fetihlere gönderme yapmıştır.

I. Keykubad, 1227 tarihinde Kırım sahilinde yer alan Suğdak kentine Emir Hüsameddin Çoban'ın komutasında bir sefer düzenlemiştir.¹⁵⁷ Karadeniz üzerinden gerçekleşen uluslararası ticaretin önemli bir liman kenti olan Suğdak, hem Anadolu Selçukluları hem de Trabzon'da hüküm süren Komnenoslar için önemliydi.¹⁵⁸ Evvelce, Moğollar tarafından işgal edilen bu kentte, Moğolların geri çekilmeleriyle asayiş bozulmuş bu da Anadolu ticaretini olumsuz etkilemiştir.¹⁵⁹ 13. yüzyılın başlarında Karadeniz'in kuzey sahillerindeki tüccarlar tarafından kuzey-güney yönlü ticaret güzergahı üzerinde yer alan Sivas'ta büyük bir antrepo kurulmuştur.¹⁶⁰ Bu nedenle önemli yol bağlantılarında yer alan Suğdak kentinin fethi de kaçınılmaz olmuştur. I. Alaeddin Keykubad, 1221 senesinde Rupenid soyundan Kir Fard isimli bir Ermeni Bey'inin yönetiminde olan Alanya'yı (Kandeloros) kuşatarak teslim almış¹⁶¹ ve burada yeni bir limanla büyük bir tersane yaptırarak kenti bir deniz üssü haline getirmiştir.¹⁶²

Bu fetihlerin yanı sıra Emir Mübarizeddin Ertokuş'un, Alara, Manavgat (Magfa), Andusanc (?), Anamur (Anamorium), Aydos (?), Şebah (?), Senkine (?), Yengibe (?), Silifke (Seleukeia) gibi yaklaşık 40 kale fethetmesi, Akdeniz sahillerini güvenli hale getirmiştir.¹⁶³

Anadolu Selçukluları I. Gıyaseddin Keyhüsrev ile Antaya'yı, I. İzzeddin Keykavus ile Sinop'u, I. Alaeddin Keykubad ile Suğdak ve Alanya kentlerini ele geçirmek suretiyle kuzeyden gelen ve Anadolu'dan geçerek Kuzey Afrika coğrafyasına giden ticaret yollarına tam anlamıyla hakim ve ticarete büyük söz sahibi olmuşlardır.

Yapılan fetihlerin yanı sıra Anadolu Selçukluları'nın ticareti geliştirmek ve ülkelerini dünya ticaretine entegre etmek amacıyla dünya ticaretinde söz sahibi olan

¹⁵⁷ Peacock, 2010, **a.g.k.**, s. 244; İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 327.

¹⁵⁸ Peacock, 2010, **a.g.k.**, s. 253.

¹⁵⁹ Çavuşdere, 2009, **a.g.k.**, s. 59.

¹⁶⁰ Peacock, 2010, **a.g.k.**, s. 253.; Transit ticarete, gümrük vergisine konu olup, henüz vergi ve resimleri ödenmemiş malların korunduğu, gerektiğinde küçük tamamlayıcı işlemlerin yapıldığı, gümrük binaları yakınında bulunan, kamu veya özel kesimce işletilen bir tür depo olan antrepo için ayrıca bkz., http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.575ff252a504d9.45234186. (14.04.2016).

¹⁶¹ İbn-i Bibi, 1996 a, **a.g.k.**, s. 258. Bkz. dipnot 660'ta Kalenoros ve Kandeloros isimlerinin Selçuklu kaynaklarında Alaiye'nin eski adı olarak kayıtlı olduğundan bahsedilmektedir.

¹⁶² Turan, 1990, **a.g.k.**, s. 110.

¹⁶³ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 354; K. Özcan (2005). Ortaçağda Anadolu'nun İdari Coğrafyasına Bakış Anadolu'da Selçuklu İdari Birimleri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3 (1) , s. 79.

ülkelerin tüccarlarına verdikleri imtiyazlar ve diğer ülkeler ile yaptıkları ticari anlaşmalar da çok önemlidir.

Antalya'nın fethinden (1207) sonra I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Kıbrıs Krallığı ile bir dostluk anlaşması yapmıştır.¹⁶⁴ Sultan ayrıca Venedikliler ile de ticaret anlaşması yapmıştır.¹⁶⁵ Anadolu Selçuklularından önce de Anadolu'nun Kıbrıs ve Akdeniz sahilleri ile sıkı ticari ilişkiler içinde bulunduğu bilinmektedir. Antalya, 1192 senesinden beri Kıbrıs'ta yerleşen Haçlıların¹⁶⁶ ve Bizans döneminde Venediklilerin önemli bir ticaret merkezi¹⁶⁷ olduğundan, kentın Anadolu Selçuklularının eline geçmesinden sonra ticaretin canlılığı ve devamlılığı açısından kentte ticari çıkarları bulunan ve ticarete söz sahibi olan ülkelerle ticari anlaşmalar yapmak gerekli olmuş olmalıdır. Anlaşma talebinin hangi taraftan geldiği konusu tam olarak net değilse de kentteki çıkarlarını gözetmek isteyen Venediklilerin böyle bir talepte bulunabilecekleri göz ardı edilmemelidir.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ardından tahta oturan oğlu I. İzzeddin Keykavus aynı şekilde babasının politikasını sürdürmüş ve aynı anlaşmaların devamlılığını sağlamış ve Kıbrıs Kralı Hugues'e mektuplar göndererek iki ülke arasında kurulan dostluğun devam etmesine vesile olmuştur.¹⁶⁸ Bu mektuplardan ilki 1214 senesinde sonuncusu 1216 senesinde gönderilmiştir.¹⁶⁹ Bu mektuplara göre, dostluk ve ticaret karşılıklı olarak şu esaslara dayandırılmıştır¹⁷⁰;

-İki ülkenin tüccarları birbirlerinin ülkelerine serbestçe girip çıkabilecekler,

-Anadolu Selçuklu ve Kıbrıs ülkesinin tüccarları karşılıklı yapılan ticarete sadece gümrük vergisi verecekler,

-Kıbrıs ve Anadolu Selçuklu bölgelerinde korsanlar tarafından yakalanan ve kendi ülkelerine getirilen mallar karşı tarafa iade edilecek, buna karşın Anadolu Selçuklu Devleti'ne sadece mallar ve insanlar teslim edilecek gemiler ise batırılacak,

-Her iki tarafta da fırtınaya tutulan ya da kaza geçiren gemilerde bulunan mallar ve insanlar koruma altına alınacak ve ülkesine teslim edilecek,

¹⁶⁴ Güçlüay, 2002, **a.g.k.**, s. 367.

¹⁶⁵ Kayaoğlu, 1981, **a.g.k.**, s. 361.

¹⁶⁶ Çavuşdere, 2009, **a.g.k.**, s. 60.

¹⁶⁷ Polat, 2002, **a.g.k.**, s. 378.

¹⁶⁸ Güçlüay, 2002, **a.g.k.**, s. 368.

¹⁶⁹ Güçlüay, 2002, **a.g.k.**, s. 368.

¹⁷⁰ Çavuşdere, 2009, **a.g.k.**, s. 60 ve 61.

-İki ülkenin vatandaşları eğer karşı tarafta ölürlerse mallarına el konulmayacak ve ait olduğu tarafa verilecek,

-Bu anlaşmaya Kıbrıs Kralı'nın aracılığı ile Ermeni Kralı, Antakya Prensi ya da başka bir hükümdar katılabilecek.

I. Alaeddin Keykubad da selefleri gibi diğer ülkeler ile ticaret anlaşması yapmıştır. 8 Mart 1220 tarihinde yapılan 2 senelik anlaşma, o ana kadar yapılan anlaşmaların içinde en kapsamlı olanıdır.¹⁷¹ Bu anlaşma, Selçuklu ve Venediklilere ait yerlerde tüccarların can ve mal güvenliği, gemilerin limanlara sığınma hakları, ölen kişilerin mallarının tarafına teslimi ve Venedikli tüccarlar için özel yargılama yetkisinin verilmesi hükümlerini kapsamaktadır. Venediklilere, Latinler arasında görülecek davalara özel jüri tayini kabul edilmişse de hırsızlık ve cinayet vakalarına Anadolu Selçuklu mahkemelerine bırakılmıştır. Anlaşmada ayrıca, vergileri düzenleyici maddelere de yer verilmiştir. Anadolu Selçuklu topraklarına gelen Venediklilerin sadece % 2 oranında vergi verecekler, Venedik topraklarında ise Anadolu Selçukluları ödenmesi gerekli gümrük vergisini ödeyeceklerdi. Diğer vergiler Venedikliler için kaldırılmışken Anadolu Selçuklular için kaldırılmamış, ayrıca değerli taşlar, altın, gümüş ve tahıl için iki taraftan da vergi alınmaması karara bağlanmıştır. Bu anlaşmada dikkat çeken başka bir madde de Venedik limanlarına girecek olan Türk tüccarların selamlanması maddesidir.¹⁷²

8 Mart 1220 tarihli dostluk ve ticaret anlaşmasında geçen “Venedikliler ve diğer Latinler” ibaresi bu anlaşmanın Pizalılar, Provenslular gibi diğer tüccar gruplarını da kapsadığını göstermektedir.¹⁷³

Anadolu Selçukluları, ticareti geliştirmek ve Anadolu topraklarını ticari faaliyetler için daha güvenli hale getirmek için ticaret yolları üzerinde kervansaraylar yaptırmışlardır. Bu kervansaraylar sultanlar, devlet adamları ve diğer nüfuz sahibi kişiler tarafından inşa ettirilmiştir. Anadolu'da ilk kervansarayın II. Kılıç Arslan zamanında inşa edildiği tahmin edilen Alay Han¹⁷⁴ olduğu genel kabul görmektedir¹⁷⁵

¹⁷¹ Güçlüay, 2002, **a.g.k.**, s. 365-374.

¹⁷² Bkz: Turan, 1990, **a.g.k.**, Ek 1.

¹⁷³ Polat, 2002, **a.g.k.**, s. 375-385.

¹⁷⁴ Özergin, 1965, **a.g.k.**, s. 21'de Alay Han'ın I. Alaeddin Keykubad devrinde yapıldığını yazmaktadır. Alay Han'ın banisine ilişkin de farklı yorumlar mevcuttur, Özergin, 1965, **a.g.k.**, s. 145'te yapının adından dolayı hanın I. Alaeddin Keykubad tarafından yapılmış olabileceğini yazarken, İ. H. Konyalı (1974). *Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi*. 1, İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, s. 1106'da yapının II. Kılıç Arslan devrinde kim olduğu tespit edilemeyen bir pervane tarafından yaptırılmış olabileceğini yazmaktadır.

fakat bu yapının kitabesi günümüze gelmemiştir. Kesin inşa tarihi bilinen en erken han 1201 tarihli Altunapa Hanı'dır. Bu hanı 1206 tarihli Kızılören Hanı, 1207-1208 tarihli Kuruçeşme Hanı, Konya-Afyon güzergahında yer alan 1210 tarihli Dokuzun Derbent Hanı takip etmiştir. Söz konu bu yapılar Anadolu Selçuklularının kesin inşa tarihi bilinen en erken tarihli kervansaraylarıdır. O.C. Tuncer, Anadolu Selçuklu devrinde Anadolu'da 179 kervansaray olduğunu¹⁷⁶, A.T. Yavuz ise, bu devirde yapılan kervansaray sayısının 250'den daha fazla olabileceği görüşündedir.¹⁷⁷ Anadolu Selçuklularının ülke topraklarında ticareti geliştirmek için uyguladıkları politikalar, yaptıkları fetihler ve ticarete verdikleri önem göz önüne alındığında, kervansaray sayısının bu kadar fazla olabileceği akla yakın gelmektedir. Anadolu Selçuklu devrinde, kervansaraylar sultanlar, sultan eşleri, devlet adamları ve yönetim kademesinin daha altında yer alan bazı kişiler tarafından inşa ettirilmiştir. Bu kervansaraylardan yirmi dördünün devlet yönetiminin önemli kademelerinde yer alan emir, atabey, vezir gibi devlet erkânından olan kişiler tarafından yaptırıldığı tespit edilmiştir.

Anadolu Selçukluları, ülkelerine gelen ticaret kervanlarını izledikleri yol boyunca yağma ve çapulculardan korumak ve güvenliklerini sağlamak amacıyla kervan kabilelerinin başına "Kervansalar" adıyla anılan bir idareci ve "Rahdar" ya da "Tutgavul" denilen komutanın kumandasına bir muhafız alayı vermişlerdir.¹⁷⁸ Bu uygulamalarla yol güzergahları üzerinde inşa edilen kare görünümlü, korunaklı kervansaraylar işlevsel olarak birbirlerini tamamlamış, böylelikle kervan kabilelerinin güvenliği en üst seviyeye çıkartılmıştır.

Liman kentleri olan Sinop Antalya, Trabzon, Samsun ve Alanya'nın fethinin yanı sıra Eskişehir ve Denizli gibi merkezlerin de ele geçirilmesiyle Orta Asya-Avrupa ve Asya-Afrika arasında adeta bir köprü konumuna gelen Anadolu Selçuklu ülkesinde

¹⁷⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. T. Özgüç ve M. Akok (1957). Alay Han, Öresun Han ve Hızır İlyas Köşkü (İki Selçuklu Kervansarayı ve Bir Köşkü). *Belleten*, 21 (81), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 140; S. Ögel (1966). *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 7, dipnot 2; O. Aslanapa (1973). *Türk Sanatı*. 2, İstanbul: Kervan Yayınları, s. 144

Alay Han'ın banisine ilişkin de farklı yorumlar mevcuttur, Özergin, 1965, **a.g.k.**, s. 145'te yapının adından dolayı hanın I. Alaeddin Keykubad tarafından yapılmış olabileceğini yazarken, Konyalı, 1974, **a.g.k.**, s. 1106'da yapının II. Kılıç Arslan devrinde kim olduğu tespit edilemeyen bir pervane tarafından yaptırılmış olabileceğini yazmaktadır.

¹⁷⁶ O. C. Tuncer (2007). *Anadolu Kervan Yolları*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 91.

¹⁷⁷ A. Tükel Yavuz (2006). Kervansaraylar. *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğu*, 2, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 435-445.

¹⁷⁸ Z. Kazıcı (2003). *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No:191, s. 315; H. R. Ünal (2013). Selçuklu Hanlarının Mimari Kökeni, Ünite III, *Türkiye'nin Kültürel Mirası II*. (Ed. Canan Parla) Ankara: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2961, Saray Matbaacılık, s. 79.

devlet, ticaretin yöneticisi ve koruyucusu olmuştur. Anadolu ticaretinin bel kemiği olan kervansaraylar, Selçuklu Sultanlarının prestij yapılarıdır. Selçukluların Anadolu ticaretinin gelişmesi için yaptıkları uygulamalar, Selçuklu sultanlarının ve devlet adamlarının ticarete ve ticari hayatın unsurlarına ne denli önem verdiklerinin en somut göstergesidir.

5. ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NDE TİCARET YAPILARI

Kervansaray, kelime olarak Farsça karban (kervan) ve saraydan türetilmiştir.¹⁷⁹ Kervansaray¹⁸⁰ kelime anlamı olarak “ana yollarda kervanların konaklaması için yapılan büyük han, yapı” şeklinde tanımlanmıştır. En basit şekilde kervansaray, kervan yolları üzerinde seyahat eden kişilere hizmet veren kamu kuruluşları olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle adeta durak görevi görmektedirler. Ülkeler arası ya da ülke içinde ticaretin yapıldığı her dönemde, ulaşım yolları üzerinde ve belli mesafelerde tüccarların ve hayvanlarının konaklamak ve ihtiyaçlarını görmek için konaklama yapılarının var olması gerekmektedir.

Ulaşım olanaklarının sınırlı olduğu dönemlerde ticaret kervanlarının yollar üzerinde dinlenebileceği ve ihtiyaçlarını giderebileceği, her şeyden önemlisi çapulcu ve yağmacılardan korunabileceği menziller olmalıydı.¹⁸¹ Bu menziller sadece yapı olarak değil aynı zamanda birbirine yakın mesafelerde kurulmuş olan kentler olarak da düşünülebilir.

Bazı batılı araştırmacılar ilk örnekleri Gazneli, Karahanlı ve Büyük Selçuklularda görülen kervansaray ya da han adıyla anılan özgün konaklama yapıların kökenini, Roma *castrum*larında ya da Bizans *ksenodokeion*larında¹⁸² aramışlardır.¹⁸³ Kurt Erdmann, kervansaray yapılarının Sasani yapılarından etkilenmiş olabileceğini ileri sürmektedir.¹⁸⁴ H. R. Ünal, Bizans döneminde inşa edilen, genellikle bir manastıra bağlı olarak gezgin, fakir ve hastalara hizmet veren ksenodokeionlardan günümüze gelmiş olanların hiç birinin plan şeması bakımından kervansaraylarla bağdaşmadığını

¹⁷⁹ Aslanapa, 1973, **a.g.k.**, s. 32; Kazıcı, 2003, **a.g.k.**, s. 313; G. Günel (2010), Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Anadolu'da İpek Yolu-Kervansaraylar-Köprüler. *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 29, s. 138; M. Kemaloğlu (2014). Türkiye Selçuklularında İçtimai Müesseseler ve Eserler. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 1 (4), s. 17.

¹⁸⁰ Kervansaray kelimesini oluşturan kervan (farsça: karban) ve saray (farsça: seray) kelimesi dilimize Farsçadan geçmiştir. Kelimelerin anlamı için bkz: Devellioğlu, 1993, **a.g.k.**, s. 489, 939. Kervan, uzak yerlere yolcu ve ticaret eşyası taşıyan hayvan katarı anlamına gelmektedir. Bkz: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.565efc7acbf801.81901997 (Erişim tarihi 02.12.2015). Saray, hükümdar kaldığı büyük yapı anlamının yanında görkemli ve gösterişli yapı anlamına da gelmektedir. Bkz: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.565f1dec1092a9.29873939 (Erişim tarihi 02.12.2015). Kervanların konakladıkları yapılara görkemli ve gösterişli olması bakımından kervansaray adı verilmiştir.

¹⁸¹ A. Baş (1989). *Beylikler Dönemi Hanları*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Konya: T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 21.

¹⁸² Ünal, 2013, **a.g.k.**, s. 81'de; Ksenodokeion kelimesinin Bizans Dönemi'nde ksenon (hastane) kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanıldığını ve bu yapıların gezginlere, hastalara ve fakirlere hizmet veren genellikle kilise ve manastırlara bağlı kamusal yapılar olduğundan bahsetmiştir.

¹⁸³ Ünal, 2013, **a.g.k.**, s. 81.

¹⁸⁴ Erdmann, K. (1963). Bericht Über den Stand der Arbeiten über das Anatolische Karavansaray. *Atti del Secondo Congresso Internazionale die Arte Turca*. Venezia, s. 75.

belirtmektedir.¹⁸⁵ Anadolu Selçuklularının ticari amaçlarla kervansaray inşa etme projesi oluşturmaları, bu yapının ticaretin, kervan kabilelerinin ve mallarının güvenliğinin sağlanması ve kısa süreli konaklamaların gerçekleştirilmesi amacıyla yapılmış olmaları, kervansaray mimarisinin Bizans ksenodokeionlarından etkilenmiş olabileceği yolundaki açıklamaları oldukça zedelemektedir. Öte yandan kervansarayların menşeyini ribatlara bağlayan araştırmacılar da vardır. Nitekim bazı kervansarayların kitabelerinde de ribat kelimesi geçmektedir.¹⁸⁶

Ribat kelimesi Arapça kökenlidir ve kafirlere karşı cihada hazır bulunan süvarilerin atlarını bağladıkları yer anlamına gelir.¹⁸⁷ Bu ifadeden ribatların ilk inşa edildikleri dönemlerde askeri yönden stratejik öneme sahip oldukları, askeri garnizon ve üs gibi kullanıldıkları ayrıca, askerlerin dini vecibelerini yerine getirebildikleri yapılar oldukları söylenebilir.

Ribatların ortasında bir iç avlu ve bu avlunun etrafında mescit, depo, ahır vb. gibi mekanlar bulunmaktadır. Tek bir girişi bulunan ribatların, önemli bir mimari ögesi de minare olarak da kullanılan gözcü kuleleridir.¹⁸⁸ Ribatlar, gerek tek girişli olmaları, gerekse depo, ahır, mescit, konaklama mekanlarıyla Anadolu Selçuklu kervansaraylarının mimari kuruluşlarına ve işleyiş tarzına benzer özelliklere sahip yapılarıdır. Han, ribat ve kervansaray yapıları doğrudan konaklamayla ilişkili yapılar olduklarından Anadolu'da kervansaray, han, ribat kelimeleri çoğu zaman aynı anlamda kullanılmıştır.¹⁸⁹

Doğudan gelen ve 11.-12. yüzyıllarda Afrika'da yayılan tasavvuf ve derviş etkinlikleri sonucunda ribatlar, birer zaviye ve tekkeye dönüşmüştür ki, Arap coğrafyacılar Mavera ün-nehir'de böyle 10.000 ribat bulunduğunu naklederler.¹⁹⁰ 8. Ve 11. yüzyıllar arasında İslam dini İran ve Mavera ün-nehir sahalarında giderek kuvvetlenip yayıldıktan, Türk ve Afganlar gibi akıncı kabileler İslam dairesine girdikten sonra, eskiden sadece askeri nitelikte kurulmuş ribatların askeri niteliklerini tam olarak kaybetmeden, dini bir kimliğe bürünmesi de gayet normaldir.¹⁹¹ 11. yüzyılın ilk

¹⁸⁵ Ünal, 2013, **a.g.k.**, s. 81.

¹⁸⁶ S. Sönmez (2007). Ortaçağ Türk ve İslam Dünyasında Kervansaraylar (Hanlar-Ribatlar). *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi (KKEFD)*, 15, s. 272.

¹⁸⁷ M. F. Köprülü (1942), Ribat. *Vakıflar Dergisi*, 2, s. 268.

¹⁸⁸ Baş, 1989, **a.g.k.**, s. 22.

¹⁸⁹ A. Taştan (2010). *Türkiye Selçukluları Zamanında Tokat ve Çevresindeki Kervansaraylar*.

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 4.

¹⁹⁰ Köprülü, 1942, **a.g.k.**, s. 273.

¹⁹¹ Köprülü, 1942, **a.g.k.**, s. 273.

yarısında “ribat” kelimesi “hankah” kelimesi ile eş anlamı hale gelmiş, sınırların doğuya ve batıya genişlemesiyle birlikte gazilerin yerini din adamları almış ve bu yapılara yeni bir toplumsal işlev verilerek seyahat eden yolcu ve tüccarlar bu yapılarda misafir edilmişler, böylelikle seyahat eden kişilerin güven içinde gece konaklayabilecekleri kervansarayların ilk örnekleri ortaya çıkmıştır.¹⁹² Büyük yol güzergahlarında, tehlikeli bozkır veya dağ bölgelerinde yolcuları ve kervanları barındıran ve koruyan ribatlar sonradan “kervansaray, han, menzil” gibi isimlerle anılmaya başlanmıştır.¹⁹³ 1020 tarihli Ribat-ı Mahi¹⁹⁴, 11. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Ribat-ı Anuşirvan¹⁹⁵, 1115 tarihli Ribat-ı Melik¹⁹⁶ bu yapılara örnek teşkil etmektedir.

Anadolu Selçuklu Devleti’nde önemli bir yere sahip olan ve 12. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapılmaya başlanarak devletin yıkılışına kadar inşa edilmeye devam eden kervansarayların kökeninin Gazneli, Karahanlı ve Büyük Selçuklular gibi Türk devletlerinin ribatlarına dayanan ticaret yapıları oldukları söylenebilir.

Kervansaraylar genellikle bir deve yürüyüşü ile 7-8 saatlik mesafelerde kurulurlardı ki, bu da yaklaşık 35-40 km’lik bir mesafeye tekabül etmektedir.¹⁹⁷ Bu mesafeye bir menzil¹⁹⁸ denilmektedir. Türk illerinden başka kültürlerde inşa edilmeyen kervansaray yapılarının Anadolu Selçuklu Devleti’nin kültürünü ve gücünü en iyi yansıtan yapı türü olduğu açıktır.

Bu yapılar, insanların ve hayvanların her türlü ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri (yiyecek, içecek, bol su, mescit, kütüphane, veteriner, doktor, berber vb.) donanımına sahiptir. Yazın kervansarayların kapalı bölümünde hayvanlar, iç avluyu çevreleyen mekanlarda insanlar; kışın kapalı bölümdeki sekilerde insanlar, sekiden daha alt kotta bulunan zeminde hayvanlar olmak üzere insanlarla hayvanlar birlikte konaklarlar, kışın ortaya çıkan ısınma ihtiyacı tandır, ocak gibi araçların yanı sıra hayvan dışkısı ile de giderilirdi.¹⁹⁹

¹⁹² Ünal, 2013, **a.g.k.**, s. 82.

¹⁹³ Köprülü, 1942, **a.g.k.**, s. 273.

¹⁹⁴ Aslanapa, 1984, **a.g.k.**, s. 53.

¹⁹⁵ Aslanapa, 1984, **a.g.k.**, s. 40.

¹⁹⁶ Aslanapa, 1984, **a.g.k.**, s. 40.

¹⁹⁷ H. Acun (2007). Giriş ve Yol Haritası. *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* (Ed. Hakkı Acun), Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 15.

¹⁹⁸ Menzil, “bir günlük yol”, “bir günlük yürüyüş (ortalama sekiz saat) ile alınabilen yol uzunluğu”

anlamına gelmektedir. Bkz: Devellioğlu, 1993, **a.g.k.**, s. 617;

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.565efc7d985888.41866910 (Erişim tarihi 02.12.2015)

¹⁹⁹ Acun, 2007, **a.g.k.**, s. 16

Anadolu Selçuklu ülkesinde tüccarlar büyük bir itibara sahipti. Sultanların tanıdıkları bir takım imtiyazlarla tüccarları desteklemeleri, tüccar mallarının sigorta ve temin kapsamında görülmesi, saldırıya uğrayan ya da ticaret sırasında beklenmedik bir zararla karşılaşan tacirlerin zararlarının tazmini²⁰⁰ ve kervansaraylara gelen yolcuların durumlarına bakılmaksızın ve herhangi bir ücret ödemeksizin üç gün kervansarayda kalabilir, yiyip içebilir, atına nal taktırabilir ve bütün ihtiyaçlarını giderebilir olmaları,²⁰¹ sosyal devlet anlayışının da bir göstergesidir.

²⁰⁰ R. Turan ve G. Kırpık (2007). Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat. *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* (Ed. Hakkı Acun) Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 41.

²⁰¹ Baş, 1989, **a.g.k.**, s. 25.

6. ANADOLU SELÇUKLU DEVLET ADAMLARI VE YAPTIRDIKLARI KERVANSARAYLAR

6.1. Şemseddin Altunapa

Tam adı Şemseddin Ebû Sait Altunba\Altunaba\Altunpa bin Abdullah²⁰² olan Şemseddin Altunaba'nın doğum yeri ve tarihi bilinmemektedir. Eski Türklerde akrabalık ifade eden Apa/Aba kelimesinin, Orhun kitabelerinde “*Inançu Apa Yargan Tarkan*” biçiminde Tonyukuk'un unvanları arasında yer alması, kelimenin Göktürklerde “*başkumandan*” anlamına geldiğini göstermekte, Apa/Aba unvanının Kuman-Kıpçak ve Oğuzlarda yaygın olarak kullanılması da bu anlamı teyid etmektedir.²⁰³

İbn-i Bibi, tarih sahnesine askeri bir kimlikle çıkan Şemseddin Altunaba'nın Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın has kölesi (gulamı) ve Diyarbakır (Amid) kumandanı (sipehdârı) olduğunu, özel ve seçkin bir yerinin bulunduğunu belirtmektedir.²⁰⁴ I. Alaeddin Keykubad'ın Eyyubi melikesi Adiliyye Hatun ile evliliği söz konusu olduğunda, bu işi gerçekleştirmesi için Sultan tarafından görevlendirilen Naib Seyfeddin'in, Malatya'ya vardığında vefat etmesi üzerine I. Alaeddin Keykubad, yarım kalan işin tamamlanması için Çaşnigir Şemseddin Altunaba'yı görevlendirmiş, o da yarım kalan yolculuğu tamamlayarak Şam'a varmış ve nikah akdini yerine getirmiş ve durumu bir mektupla Sultan'a bildirdikten sonra gelin alayı ile Malatya'ya dönmüştür.²⁰⁵ Anadolu Selçuklu Sarayı'nda hacip (vezir) ve hükümdar mallarını sarf etmek, memleket evkafını nezaret ve murakabe etmekle görevli saray teşkilatının en büyük amiri olan üstüdüddarlardan sonra gelen²⁰⁶ çaşnigirlerin güvenilir devlet adamları arasından seçilmesi ve hükümdarın sofraya hizmetini yerine getirerek o zaman için hayati önemi bulunan hükümdar yemeğini ondan önce tatmakla görevlendirilmeleri,²⁰⁷ Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın, Celaleddin Harzemşah'a gönderdiği elçilik heyetinin başına emir çaşnigir Şemseddin Altunaba'yı elçi olarak

²⁰² Z. Atçeken (1991). İplikçi (Altun-Aba) Medresesi'nin Bilinmeyen Bir Yönü ve Osmanlılar Zamanında Bakımı ve Kullanılması. *Vakıflar Dergisi*, 22, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, s. 316, dipnot 7; K. Demirelişiçi (2013). *Türkiye Selçuklu Devlet Adamları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 30.

²⁰³ A. Donuk (1988). *Eski Türk Devletlerinde İdarî-Askerî Ünvan ve Terimler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul: Pamuk Ofset, s.2.

²⁰⁴ İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s.134.

²⁰⁵ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 310-312.

²⁰⁶ Mürsel Öztürk, İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s.19-dip not 37-38; dip not 37'de ayrıca, emir çaşnigirlerin, çaşnigirlerin amiri olduğunu belirtilmektedir.

²⁰⁷ M. Ersan ve M. Alican (2012). *Selçukluları Yeniden Keşfetmek*, İstanbul: Timaş Yayınları, s. 179.

ataması,²⁰⁸ Şemseddin Altunaba'ya ne denli güvendiğini gösterir. İbni Bibi'nin anlatımına göre I. Alaeddin Keykubad, ihtiyat olarak emir çaşnigir Şemseddin Altunaba'yı 5 bin süvariyle Ahlat tarafına göndermiş; Harput Artukluları üzerine yüründüğünde de hepsi itibarlı emirler ve ordunun serverleri olan devlet adamları arasında emir çaşnigir Şemseddin Altunaba da yer alarak ordunun düzenini sağlamıştır.²⁰⁹

İbni Bibi, I. Alaeddin Keykubad'ın Melik Kamil üzerine yürümek üzere Kayseri Meşhed Ovası'nda ordusunu topladığı 1237 yılında, Erzincan'ı şehzade Gıyaseddin Keyhüsrev'in uhdesine bıraktığını, çaşnigir Şemseddin Altunaba'yı onun beylerbeylik ve atabeklik hizmetlerine namzet kıldığını, saltanat velihatlığını melik İzzeddin Kılıç Arslan'a vererek bütün beyleri onun veliahdlığını kabul etmeye mecbur kıldığını bildirmektedir.²¹⁰

İbni Bibi'nin, I. Alaeddin Keykubad'ın ölümünün (1237) ardından II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkışını anlattığı bölümde, emir Şemseddin Altunaba'dan çaşnigir atabeg olarak bahsetmesi ve üstüddar Cemaleddin Ferruh Lala ile birlikte II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahta çıkardıklarını belirtmesi,²¹¹ I. Alaeddin Keykubad'ın, 1237 senesinde oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in atabeylik görevine Şemseddin Altunaba'yı atadığı yolundaki bilgiyle örtüşmektedir.²¹² Anadolu Selçuklularında atabeklik görevine ordu komutanları getirildiğinden Şemseddin Altunaba'ya atabeklik görevi verilmesi, kuşkusuz onun askeri kimliği ve ordu komutanı oluşuyla ilgilidir. Şemseddin Altunaba, güvenilirliği nedeniyle I. Alaeddin Keykubad döneminde çaşnigirlerin emiri olmuş, zaman zaman da elçilik görevlerine memur edilmiştir.

Şemseddin Altunaba, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatı sırasında büyük nüfuz kazanan Sadeddin Köpek'in entrikaları neticesinde diğer devlet adamları gibi öldürülmüştür. İbni Bibi bu hususta şöyle yazmaktadır; “*Saltanat divanınının, devlet büyükleri memleket ileri gelenleriyle süslediği bir sırada, Şemseddin Altunaba divan fermanları üzerine nişan koyarken sultanın huzurundan çıkan Taceddin Pervane ile*

²⁰⁸ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 385-387.

²⁰⁹ İbn-i Bibi, 1996, **a.g.k.**, s. 413-414, 438.

²¹⁰ İbn-i Bibi (1941). *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, (Çev: M. N. Gençosman), s.186.

²¹¹ İbn-i Bibi, 1941, **a.g.k.**, s.189; İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 20.

²¹² O. Turan (1947b). Selçuklu Dönemi Vakfiyeleri II Mübarizedin Ertokuş ve Vakfiyesi. *Belleten*, 11 (43) Ankara: Türk Tarih Kurumu, s. 419; A. Taneri (1995a). Ertokuş. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 11, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 312-313; N. Şaman Doğan (2010). Selçuklu Döneminde Siyasi ve Bani Kimliği İle Mübarizeddin Ertokuş. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27 (1), s. 248.

Köpek oraya geldiler. Köpek, ileri atıldı. Parmağında sultanın yüzüğü olduğu halde Şemseddin'in ak sakalından tutarak onu büyükleri arasından aşağıya çekti ve Candar Kürt'e teslim etti. Candar da onu şehrin dışına götürerek şehitlik derecesine çıkardı. Devlet büyüklerinden ve emirlerinden hiçbiri onun sebebini sormadı."²¹³ İbni Bibi'nin, I. Alaeddin Keykubad'ın 17 yıllık salatanatı (1220-1237) sırasında önemli devlet görevlerinde bulunan Şemseddin Altunaba'yı ak sakallı olarak tanımlaması, öldürüldüğünde oldukça ileri yaşlarda olduğunu göstermekte, bu da kendisinin daha önceki sultanlar zamanında Anadolu Selçuklu Devleti'nin hizmetinde bulunabileceğini ancak, I. Alaeddin Keykubad devrine kadar öne çıkan devlet görevlerinde yer almadığına işaret etmektedir. Nitekim Osman Turan, Şemseddin Altunaba'nın 1202 tarihli bir vakfiyesine dayanarak II. Kılıç Arslan (1155-1192) ve Rükneddin Süleymanşah (1196-1204)'ın hükümdarlık dönemlerinde ordu komutanı olarak (sipehsalar) devlet görevinde bulunduğunu belirtmektedir.²¹⁴

6.1.1. Altunapa Kervansarayı

Yeri:

Konya'nın Selçuklu ilçesinde, Akyokuş ve Kevele belinden inen dağların arasında, Altınapa Baraj Gölü sahasının sınırları içindeki vadide yer almaktadır.

Tarihi:

Yapının kitabesi günümüze ulaşmamıştır bu nedenle tam tarihi bilinmemekle birlikte birçok araştırmacı tarafından 1201-1202 senesinden önce inşa edildiği kabul edilmektedir.²¹⁵

Kitabesi:

Yapının kitabesi günümüze ulaşmamıştır.

²¹³ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 25-26.

²¹⁴ O. Turan (1947a). Selçuklu Dönemi Vakfiyeleri I Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı. *Belleten*, 11 (42), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 197; Bu konuda ayrıca bkz. S. Eyice (1991). Argıt Hanı. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 3, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 354; M. Demirci (2009). *Selçuklu'dan Osmanlı'ya Bilim, Kültür ve Sanat*, Konya: Kömen Yayınevi, s. 85.

²¹⁵ H. Karpuz (2009b). *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Konya, 2*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 996; R. Duran (2007). Altunapa Hanı. *Anadolu Selçuklu Kervansarayları* (Ed: Hakkı Acun), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466, s. 77; A. Altun (1989). Altunapa Hanı. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 541.

Vakfiyesi:

Yapıya ait bir vakfiye olup olmadığı bilinmemektedir. Fakat H.598/M.1202 senesinde yazılan vakfiyede Konya ile Isparta/Yenişarbademli (Gorgorum) arasında Tebrizli tüccar Hacı Bahtiyar bin Abdullah tarafından inşa ettirilen bir kervansaraydan bahsedilmektedir.²¹⁶ Bu güzergah üzerinde, şimdilik Altunapa Kervansarayı dışında o tarihlerde inşa edilen başka bir kervansarayın varlığı bilinmediğinden, eldeki veriler vakfiyede geçen bu yapının Altunapa Kervansarayı olabileceğini düşündürmektedir.

Banisi:

Yapının günümüze ulaşan kitabesi olmadığı gibi bu konuya açıklık getiren herhangi bir belge de bulunmamaktadır. Bu nedenle kesin olarak bilinmemesine rağmen birçok araştırmacı yapının banisi olarak Şemseddin Altunapa'yı kabul etmektedir.²¹⁷ Bazı kaynaklarda kervansarayın Tebrizli tüccar Hacı Bahtiyar bin Abdullah²¹⁸ tarafından yaptırılmış olabileceği, Altunapa adının yapıya sonradan verilmiş olabileceği ileri sürülmektedir.²¹⁹

Yapım Yöneticisi:

Kervansarayın inşa işlerinden sorumlu yapım yöneticisi bilinmemektedir.

Mimarı:

Mimarı bilinmemektedir.

Onarımlar ve Durumu:

Yapı onarım geçirmemiştir. Günümüzde Altınapa Baraj Gölü'nün suları altındadır. Suların yaz aylarında çekilmesi ile zaman zaman görülebilmektedir. Yapı oldukça harap durumdadır ve ziyaret imkanı yoktur.

²¹⁶ Turan, 1947a, **a.g.k.**, s. 207.

²¹⁷ Altun, 1989, **a.g.k.**, s. 541; Duran, 2007, **a.g.k.**, s. 77; M. Görür (2007a). Altunapa Hanı. *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, (Ed: Hakkı Acun), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466, s. 480.

²¹⁸ Turan, 1947a, **a.g.k.**, s. 207'de Konya ile Gorgorum arasında Tebrizli tüccar Hacı Bahtiyar bin Abdullah tarafından yaptırılan bir kervansaray olduğunu ve bu kervansarayında Altunapa vakfiyesinde geçtiğini yazmaktadır.

²¹⁹ Erdmann, 1961, s. 31.

Mimari Tanım (Çizim: 1; Resim: 1-8):

Kervansaray, günümüzde Altunapa Barajı'nın suları altında kaldığından ziyaret edilememiştir. Yapı hakkında yapılmış yayınlardan ve eski fotoğraflarından kısmen de olsa bilgi edinilebilmektedir.

Yapı, bir kapalı bölümden ve bu bölüme doğu cephesinden eklenmiş iç avlulu bir bölümden oluşmaktadır. Her iki bölümde eşit büyüklükte bir alana oturmaktadır (Çizim: 1).

İç avlulu bölümünün doğu cephe ekseninin kuzeyine kaymış bir portalle iç avlulu bölüme girildiği, yapının daha önce çizilen planlarından anlaşılmaktadır. Portal kuruluşu ile ilgili herhangi bir bilgi yoksa da özgününde cepheden yüksek ve dışa taşırılmış bir kütle halinde inşa edildiği düşünülmektedir. Portalin güneyinde cepheye eklenmiş iki katlı bir mekan yer almaktadır. Bu mekanın üstündeki mescit katına, portalin hemen güneyinde yer alan, cephe duvarına dayanan sekiz basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. İzlerden bu mekanların, kuzey-güney doğrultusunda atılmış sivri kemer profilli beşik tonoz ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Doğru cephe, eksenden kuzeydoğu köşesine kadar tamamen yıkılmış, burada yer alan mekan da ortadan kalkmıştır. Mescidin mazgal penceresiyle iç avlulu bölümün giriş açıklığı dışında bu cephede başka bir açıklık yoktur. Mescide, kuzey cephe ekseninin batısında yer alan bir açıklık ile geçilmektedir. Bu açıklığın biçimi hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

Kuzey cephe tamamen sağırdır ve cepheye hareketlilik kazandıracak herhangi bir unsura sahip değildir.

Güney cephe ekseninin batısında iki, doğusunda bir mazgal pencere yer almakta, bu pencereler dışında başka bir mimari öge bulunmamaktadır. Bu cephenin güneydoğu köşesinde yer alan iki katlı düzenlemeye ait bölüm, cepheden dışa doğru hafifçe kademe yapar.

İç avlulu bölümü batısından sınırlandıran duvar, kapalı avlulu bölümün doğu duvarı ile ortaktır. Dilatasyondan anlaşıldığı üzere iç avlulu bölümün kuzey ve güney duvarları kapalı avlulu bölümün doğu cephesine bitişik olarak inşa edilmiştir (Resim: 1).

Yapının kapalı bölümünün doğu cephe ekseninde cepheden dışa taşkın ve yüksek olarak inşa edilmiş portal kuruluşu yer almaktadır. portal sivri kemerinin altında bu bölüme girişi sağlayan sivri kemerli bir kapı bulunmaktadır (Resim: 3).

Kuzey cephe ekseninde yer alan bir mazgal pencere dışında cephede herhangi bir açıklık yoktur. Ayrıca cepheyi hareketlendirilecek bir unsur da görülmemektedir. Farklı araştırmacılar tarafından çizilen planlar farklılık göstermektedir.

Batı cephe herhangi bir açıklık ve cepheye hareketlilik kazandıracak herhangi bir öge yoktur.

Güney cephede ise eksende ve eksenin batısında bir mazgal pencere yer almaktadır.

Plan ve Mekan Özellikleri:

İç avlulu ve kapalı avlulu bölümden oluşan yapının her iki bölümü de doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturmaktadır (Çizim: 1).

İç avlulu bölümün doğu cephe eksenin kuzeyine kaymış olan portalden bir giriş eyvanına geçilmektedir. Bu eyvanın kuzey ve güney duvar eksenlerinde iki yandaki mekanlara girişi sağlayan kapı açıklıkları bulunmaktadır. Giriş eyvanının güneyinde arka arkaya inşa edilmiş, birbirine geçit veren iki mekan bulunmaktadır. Söz konusu mekanlar doğu-batı doğrultulu sivri kemer profilli beşik tonoz örtülüdür. Arkada bulunan mekandan doğu duvar ekseninin güneyinde yer alan kapı açıklığı ile mescidin altındaki mekana geçilmektedir. Mescit kısmının güney duvar ekseninde bir mihrap nişi yer alır. Eyvanın kuzeyinde kalan mekan ise tamamen ortadan kalkmıştır.

Eski resimler ve çizimlerden anlaşıldığına göre; iç avlulu bölümün kuzey duvarında, kuzeydoğu köşede yer alan mekandan başlayarak kapalı bölümün doğu cephesine kadar uzanan sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü bir mekan bulunmaktadır. Tonoz, takviye kemerleri ile desteklenmiştir. Bu mekanın güney duvar ekseninde avluya açılan sivri kemerli bir kapı, bu kapının da doğu ve batısında ikişer mazgal pencere bulunmaktadır. Güney duvarda ise birbirine eşit uzaklıkta konumlandırılmış kare tabanlı dört payeden birbirlerine, doğu-batı doğrultulu atılmış sivri kemerler ile oluşturulmuş, doğu-batı doğrultulu sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü tek sıra revak yer almaktadır. Revak tonozu ayrıca, takviye kemerleri ile desteklenmiştir (Resim: 4).

Kapalı bölüm, giriş aksının iki yanında yer alan her sırada dört kare tabalı payenin bulunduğu birer paye sırasının payelerinin doğu batı doğrultusunda atılmış sivri kemerlerle birbirlerine ve duvarlara bağlanarak, aynı yönde atılmış sivri kemer profilli beşik tonozlarla örtülmeleriyle giriş duvarına dik üç sahına ayrılmıştır (Resim: 6). Orta sahin diğer sahinlerden daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Sahinlerin tonozları, ayrıca

payeler arasına üst seviyeye atılmış kuzey güney doğrultulu sivri kemerlerle alttan takviye edilmek suretiyle desteklenmiştir (Resim: 7). Takviye kemerlerinin oturduğu konsollar ve çifte sütunların Bizans dönemine ait olduğu düşünülmektedir. Orta sahında yer alan açıklığın çöküntü mü yoksa genel olarak Selçuklu kervansaraylarında görülen aydınlık açıklığı mı olduğu anlaşılammamaktadır. Ayrıca eski fotoğraflarda görülen izlerden, kapalı bölümde giriş aksının iki yanındaki paye sıralarını içine alacak şekilde oluşturulmuş bir sekinin yer aldığı anlaşılmaktadır.

Malzeme-Teknik:

Yapının cephe duvarları sandıklama tekniğinde örülmüş, kesme taş ile kaplanmıştır. Örtü sisteminde kaba yonu taş kullanılmıştır. Kemerlerde de kesme taş malzeme görülmektedir. Kapalı bölümün tonozlarını destekleyen takviye kemerlerinin oturduğu konsolların ve konsolların oturduğu çifte sütunların devşirme malzeme olduğu anlaşılmaktadır.

Süsleme:

Yapıda takviye kemerlerinin oturduğu konsollar ve bu konsolların oturduğu çifte sütunlardaki silmeler ve profiller dışında herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamaktadır.

6.1.2. Argıt Ham

Yeri:

Şemseddin Altunaba Vakfıyesi'nden kervansarayın Konya-Akşehir yolu üzerinde yer aldığı öğrenilmektedir.²²⁰ Yapı, günümüzde Argıthanı olarak anılan kasabanın sınırları içerisinde yer almaktadır.

Tarihi:

Şemseddin Altunaba'nın H.598/M.1202 tarihli vakfiyesine göre H.598/M.1201-1202 senesinde inşa edilmiştir.²²¹

²²⁰ Turan, 1947a, a.g.k., s. 207; Eyice, 1991, a.g.k., s. 354-355; Görür, 2007a, a.g.k., s. 481.

²²¹ Turan, 1947a, a.g.k., s. 207.

Kitabesi:

Kervansarayın kitabesi günümüze gelmemiştir.

Vakfiyesi:

Kervansaray için hazırlanmış özel bir vakfiye yoktur. Ancak, Şemseddin Altunapa'nın H.598/M.1202 tarihli vakfiyesinde yapının yeri belirtilmiş, hancının maaşı, hana gelen yoksul yolcuların ısınması, hanın aydınlanması için odun ve bezir satın alınmasının yanında yapı için Konya Eski Pazar'da da bir dükkan tahsis edildiği kaydedilmiştir.²²²

Banisi:

Kervansarayın banisi Şemseddin Altunapa'dır.²²³ Baninin diğer yapılarını İplikçi Cami ve Medresesi oluşturmakta,²²⁴ banisi olmadığı halde onun adıyla anılan Altunapa Kervansarayı kendisine bağlanmaktadır.²²⁵

Yapım Yöneticisi:

Kervansarayın inşa işlerinden sorumlu yapım yöneticisi bilinmemektedir.

Mimarı:

Mimarı bilinmemektedir.

Onarımlar ve Durumu:

Yöre halkından 1940'lı yıllarda oldukça harap olduğu, 1950'li yıllarda sökülen taşlarının başka yapılarda kullanılmaya başlandığı, bu nedenle de zamanla kervansarayın tamamen ortadan kalktığı öğrenilmiştir. Günümüzde bazı temel izleri görülebilen yapı mevcut değildir.

²²² Turan, 1947a, **a.g.k.**, s. 207.

²²³ Turan, 1947a, **a.g.k.**, s. 207; Eyice, 1991, **a.g.k.**, s. 354-355; Görür, 2007a, **a.g.k.**, s. 481.

²²⁴ N. Şaman Doğan, 2013, **a.g.k.**, s. 431, tablo 1. Haşim Karpuz ise İplikçi Cami hakkında Şemseddin Altunapa'nın yaptırdığına dair bir bilgi vermemektedir. Bkz: H. Karpuz (2009a), *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Konya*, 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 183. Selçuk Mülayim'de bazı araştırmacılara dayanarak yapının Altunapa tarafından yaptırıldığı görüşünün benimsendiğini yazmıştır. Bkz: S. Mülayim (2000). İplikçi Cami. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 22, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 373. Altunapa vakfiyesinde ise yapının banisinin Altunapa olduğuna dair herhangi bir kayıt mevcut değildir. Bkz: Turan, 1947a, **a.g.k.**, s. 197-235.

²²⁵ Turan, 1947a, **a.g.k.**, s. 207.

Mimari Tanım (Çizim: 2):

Kurt Erdmann'ın planından ve kalan temel izlerinden kervansarayın, bir kapalı bölüm ve bu bölüme kuzey cephesinden eklenen iç avlulu bölüme sahip birbirine eklemlenmiş iki binadan oluştuğu, doğu ve batı cephe duvarlarının aynı hat üzerinde bulunduğu, iç avlulu bina ile kapalı binaya kuzey duvarları eksenlerinde bulunan ve aynı aks üzerinde yer alan kuzey-güney doğrultulu açıklıklarla girildiği anlaşılmaktadır. Her iki bina da kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen biçimli bir alana oturmaktadır (Çizim: 2).

Kervansarayın iç avlulu ve kapalı bölümüne giriş veren açıklıkların portal kuruluşlarına ait oldukları açıksa da bu portallerin yapısını belirleyecek hiç bir iz günümüze gelememiştir. Yapının sağlam olduğu dönemde bu kapı açıklıklarıyla ilgili olarak portal kuruluşları, muhtemelen cepheden dışa taşkın ve yüksek tutulmuş olmalıydılar. Anadolu Selçukluların en erken tarihli kervansaraylarından olan, günümüzde iç avlulu bölümün sadece cephe duvarlarına ait temelleri belli olan kervansarayın bu bölümünün doğu ve batı cephe duvarların iç yüzlerine revak kemerlerinin sıralandığı, ya da bu duvarlardan birine çeşitli mekanların, diğerine revak kemerlerinin dayandığı varsayılabilirse de bu varsayımı destekleyecek hiç bir veri yoktur.

Kurt Erdman'ın planı, kapalı bölümde, giriş aksının iki yanına her birinde kare tabanlı beşer payenin bulunduğu birer paye sırasının yer aldığını, bu payelerin kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda atılan kemerlerle birbirlerine ve duvarlara bağlandığını göstermektedir. Erdmann'ın verdiği planda hem kuzey-güney hem doğu-batı doğrultulu kemerlerin eş kalınlıkta gösterilmesi, kemerlerin tümünün ana strüktürü oluşturan taşıyıcı nitelikli olduğunu ve binanın on sekiz birimden oluşan çok birimli bir mekan düzenine sahip olduğuna işaret etmektedir (Çizim: 2). Oysa Anadolu Selçuklu kervansaraylarının kapalı bölümlerinin hiç birinde çok birimli bir mekan düzeni bulunmamakta, taşıyıcı kemerlerin sadece bir yönde atılmasıyla mekan sahınlara ayrılmakta, sahınları belirleyen daha alçak tutulmuş taşıyıcı kemerlerin aksi yönünde atılan daha ince ve yüksek kemerlerle sahınları örten tonozlar alttan takviye edilmektedir. Anadolu Selçuklu kervansaraylarının kapalı bölümlerinin genel mekan düzeni dikkate alındığında Argıt Han'ın kapalı bölümünde ortadakinin daha geniş tutulduğu, kuzey-güney doğrultusunda uzanan giriş duvarına dik üç sahnın bulunduğu,

doğu-batı yönlerinde atılmış kemerlerin daha ince olması gerektiği ve sahinleri örten kuzey-güney doğrultusunda uzanan tonozları takviye ettikleri ileri sürülebilir.

Sahinlerin örtüleri hakkında herhangi bir bilgi ya da iz yoktur. Yapının büyük ihtimalle kesme taş kaplamalı olan cephe duvarlarının haiz oldukları mimari öğeler de bilinmemektedir. 1201-1202 tarihli Argıt Han, kademe yapmayan cepheleri, girişe dik uzanan üç sahinli kapalı bölümü ile bu tez kapsamında incelenen birbirine eklemelenen iç avlulu ve kapalı bölümleri bulunan 1201-1202 öncesine tarihlenen Altunapa, 1206 tarihli Kandemir (Kızılören), 1207 tarihli Kuruçeşme ve 1210 tarihli Dokuzun Han'a çok benzemektedir.

6.2. Mübarizeddin Ertokuş

Mübarizeddin Ertokuş'un ne zaman ve nerede doğduğuna, aynı şekilde ne zaman ve nerede öldüğüne dair herhangi kesin bir bilgiye rastlanmamıştır fakat 1237 senesinde ve yahut kısa süre sonra ölmüş olabileceği kuvvetli ihtimaldir.²²⁶

Mübarizeddin Ertokuş tarih sahnesine ilk defa I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatı sırasında çıkmaktadır.²²⁷ I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 5 Mart 1207 senesinde Antalya'yı alıp emir Ertokuş'u Antalya subaşılığına tayin etmiştir.²²⁸ İbn-i Bibi Antalya zaferini anlatırken "*Sultan, Antalya şehrinin valiliğini ve subaşılığını (emâret u serleşkeri-yi mahruse-i Antalya), gurbette yanından hiç ayrılmayan, verilen görevleri yapmada yeterli, dirayetli, bilgili ve becerikli olan; sınırları korumada ve halkın sorunlarını çözümede maharetiyle tanınan yakın adamlarından (gulaman-ı has) Emir Mübarizeddin Ertokuş'a verdi*" ifadesinden Emir Mübarizeddin Ertokuş'un I. Keyhüsrev'in tahtı kardeşi II. Süleyman Şah'a bırakıp gurbette yaşadığı dönemde de yanında olduğunu göstermektedir. Ayrıca yine bu ifadelerden Ertokuş'un I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kölesi olduğu da anlaşılmaktadır.²²⁹

I. Gıyaseddin Keyhüsrevden sonra oğulları arasındaki taht kavgasını fırsat bilen Antalya halkı ayaklanma çıkararak Antalya'yı ele geçirdiler. Kardeşi I. Alaeddin Keykubad'a karşı verdiği mücadeleyi kazanarak tahta çıkan I. İzzeddin Keykavus 1214 senesinde İznik Laskarisler ve Trabzon Komnenosları arasındaki çekişmeleri fırsat bilerek Sinop'a sefer düzenlemiş ve Sinop'u 3 Mart 1214'te Selçuklu topraklarına dahil

²²⁶ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 454.

²²⁷ Şaman Doğan, 2010, **a.g.k.**, s. 235.

²²⁸ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 125; N. Şaman Doğan (2009). Selçuklu ve Hamidoğullar Döneminde Isparta: Kültürel Ortam. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, s. 241.

²²⁹ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 125; Turan, 1947b, **a.g.k.**, s. 415.

etmiştir.²³⁰ Bu seferi fırsat bilerek ayaklanan Antalya'nın yerli Rumları, kenti ele geçirmiştir. Bu olaydan dolayı Sultan Karadeniz'den Akdeniz'e yönelmiş ve Antalya'yı 1216 senesinde tekrar ve kesin olarak Selçuklu topraklarına katmıştır.²³¹ İbn-i Bibi de eserinde yer alan *"Subaşılığı (Ser-leşkeri) yeniden, daha önce sahilde yaşayan halkın geleneklerini, dillerini ve adetlerini öğrenmiş olan Mübarizeddin Ertokuş' a verdi."* ifadelerinden de anlaşılacağı gibi Antalya'nın ikinci kez fethinden sonra Emir Ertokuş yeniden Antalya subaşılığına tayin edilmiştir.²³² Ertokuş'un daha öncede Antalya subaşılığında bulunması, çevreyi ve orada yaşayan halkı tanınması yeniden Antalya kentinin subaşılığına atanmasında büyük etken olmuş olabilir.

Emir Mübarizeddin Ertokuş'un Alâiyye (Kalonoros), Alara, Manavgat (Magfa), Anamur (Anamorium), Aydos, Silifke (Seleukeia) gibi yaklaşık 40 kale fethetmesi Akdeniz sahillerini güvenli hale getirmiştir.²³³ Ertokuş'un bu kadar kaleyi fethetmesi onun güçlü bir devlet adamı olduğunu ayrıca güçlü bir donanmanın da başında olduğunu göstergesidir. I. Alaeddin Keykubad'ın tahta geçtikten sonra kendine muhalif olan devlet adamlarını öldürtürken Ertokuş'u öldürtmemesi de onun nüfuzlu bir devlet adamı olduğunu göstergesidir.²³⁴

Mübarizeddin Ertokuş 1228 senesine kadar Antalya valiliği görevini ifa etmiştir. I. Alaeddin Keykubad'ın 1228 senesinde Erzincan ve çevresini fethettikten sonra oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i buraya Melik olarak göndermiş ve Emir Ertokuş'u da onun atabeyi olarak tayin etmiştir.²³⁵ İbn-i Bibi bu durumu şöyle kaleme almıştır; *"Saltanat devletinin emirlerinin büyüklerinden olan, her zaman sınırların korunmasında ve önemli işlerin halledilmesinde kendisine önemli görevler verilen Emir Mübarizeddin Ertokuş'a padişahlık, komutanlık ve yöneticilik konularında Melik Gıyaseddin'e yardım etmesini buyurdu."*²³⁶

Tüm bu verilerden Emir Mübarizeddin Ertokuş'un subaşılık ve atabeylik görevlerinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu görevleri dışında başka görevlerde bulunup bulunmadığı hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu bilgiler ışığında Ertokuş'un son görevi atabeylik olmuştur.

²³⁰ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 170; Kayaoğlu, 1981, **a.g.k.**, s. 362.

²³¹ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 166; Şahin, 2004, **a.g.k.**, s. 30, bkz. dipnot 23; Çavuşdere, 2009, **a.g.k.**, s. 58.

²³² İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 166.; Turan, 1947b, **a.g.k.**, s. 416.

²³³ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 354; Özcan, 2005, **a.g.k.**, s. 79.

²³⁴ Taneri, 1995a, **a.g.k.**, s. 312.

²³⁵ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 371; Şaman Doğan, 2010, **a.g.k.**, s. 246.

²³⁶ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 364.

Ertokuş bani kişiliği ile de ön plana çıkan bir Selçuklu devlet adamıdır. Borlu yakınlarında bir medrese, aynı yere yakın Borlu'nun Dadil köyünde bir kervansaray ve Antalya'da bir cami yaptırdığı vakfiyesinden anlaşılmaktadır.²³⁷

Mübarizeddin Ertokuş hakkında tarihi kaynaklarda 1228 senesinden sonra herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle ölüm tarihi ve nerede vefat ettiği tam olarak bilinmemektedir. Fakat 1237 senesinde II. Keyhüsrev'in atabeylik görevine Şemseddin Altunapa atanmıştır bu nedenle Ertokuş'un 1236-1237 senelerinde vefat etmiş olabileceği genel kabul görmektedir.²³⁸

6.2.1. Gelendost Kervansarayı

Yeri:

Bölge halkı tarafından Kudret Hanı, bazı kaynaklarda Dadil ya da Alaeddin Hanı²³⁹ adıyla da anılan yapı, Eğirdir-Gelendost-Akşehir yolunda olup, Gelendost Kasabası'na 14 km uzaklıkta, yolun 100-150 metre sağ tarafında eğimli bir arazi üzerinde "Hanönü" olarak anılan mevkide yer almaktadır.

Tarihi:

Sadece kapalı bölüm portalinde kitabe yer almaktadır. Erdmann, Özergin, Demirci bu kitabede yazan tarihin H.620/M.1223²⁴⁰, Şaman Doğan ise H.600/M.1203-4²⁴¹ olduğunu yazmaktadır. Şaman Doğan kitabenin son satırını "Sultana ait bu yapıyı Allah rızası için Mübarizeddin Ertokuş Ömer H.600/M.1203-1204 senesinde yaptırdı." şeklinde okumuştur.²⁴² İbn-i Bibi, Ertokuş'tan "*Sultan, Antalya şehrinin valiliğini ve subaşılığını (emâret u serleşkeri-yi mahruse-i Antalya), gurbette yanından hiç ayrılmayan, verilen görevleri yapmada yeterli, dirayetli, bilgili ve becerikli olan; sınırları korumada ve halkın sorunlarını çözmeye maharetiyle tanınan yakın adamlarından (gulaman-ı has) Emir Mübarizeddin Ertokuş'a verdi.*" biçimde bahsetmektedir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, tahta ikinci kez 1205 senesinde

²³⁷ Vakfiye'nin tamamı için bkz: Turan, 1947b, **a.g.k.**, s. 415-429.

²³⁸ Turan, 1947b, **a.g.k.**, s. 419; Taneri, 1995a, **a.g.k.**, s. 313; Şaman Doğan, 2010, **a.g.k.**, s. 248.

²³⁹ S. S. Böcüzade (1983). *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*. (Çev: Suat Seren) İstanbul: Serenler Yayını, s. 59.

²⁴⁰ Erdmann, 1961, **a.g.k.**, s. 51-54; Özergin, 1965, **a.g.k.**, s. 149; D. Demirci (2007). Mübarizeddin Ertokuş Kervansarayı. *Anadolu Selçuklu Kervansarayları* (Ed: Hakkı Acun) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466, s. 124.

²⁴¹ Şaman Doğan, 2010, **a.g.k.**, s. 240.

²⁴² Şaman Doğan, 2010, **a.g.k.**, s. 240.

oturmuştur.²⁴³ Sultan, 1196-1205 seneleri arasındaki süreci gurbette geçirdiğinden, Ertokuş I. Gıyaseddin Keyhüsrev'den önce geri dönmüş olmalıdır. İç avlulu bölüm portalinin kitabesi günümüze gelemediğinden 1223 tarihli kitabenin iç avlulu portale ait olup olamayacağı da anlaşılamamaktadır. Yapının 1907 senesinde çekilen fotoğrafında bu portal sağlam durumdadır.²⁴⁴ Fakat portalin kitabelik kısmının o zaman da tahrip olduğu anlaşılmaktadır. Cephe duvarlarındaki dilatasyondan iç avlulu bölümün, kapalı bölümden sonra inşa edildiği anlaşılmaktadır. Hem iç avlulu hem kapalı bölümden oluşan diğer Selçuklu kervansaraylarına bakıldığında da iç avlulu bölümün sonradan inşa edildiği nin görülmesi, H.620/M.1223 tarihli kitabenin iç avlulu bölüme ait olabileceğine işaret etmektedir. Kapalı bölüm kitabesi tarafımızdan da tekrar okutulmuş ve bu bölümün 1203-1204 tarihinde inşa edildiği anlaşılmıştır.²⁴⁵

Kitabesi:

Yapının kapalı avlulu portalinde yer alan yazımı ve okunuşu yanlış olan, 1223 tarihini verdiği ileri sürülen kitabesi²⁴⁶;

السلطاني
عمره في سبيل رب
العالمين مبارز الدين
ارنقش في سنة عشرين وستة

Kitabenin Türkçesi;

“Sultan adına, Alemlerin Rabbi için (Alemlerinin Rabbinin yoluna) Mübarizeddin Ertokuş tarafından altı yüz yirmi senesinde yaptırılmıştır.” şeklindedir (Resim: 10).

²⁴³ I. Gıyaseddin Keyhüsrev hakkında detaylı bilgi için bkz: A. Sevim (2002). Keyhüsrev I. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 347-349.

²⁴⁴ Demirci, 2007, **a.g.k.**, s. 124, fotoğraf 1.

²⁴⁵ Kitabeyi okuyan Giresun Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Sezai BALCI'ya ve Anadolu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim üyesi Doç. Dr. Mehmet Mahur TULUM'a yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

²⁴⁶ Şaman Doğan, 2010, **a.g.k.**, s. 240.

Kapalı bölümün, yazımı ve okunuşu doğru olan 1203-1204 tarihli kitabesi;

السلطان
عمره في سبيل رب
العالمين مبارز الدين
ارتقى عمر في سنة ست

Kitabenin transkripsiyonu;

- 1- Es-Sultani
- 2- Amerehü fi Sebili Rabb
- 3- El-âlemin Mubarize'd-din
- 4- Ertokuş Ömer fi-sene ve sitte mi'e

Kitabenin Türkçesi;

“Kitabenin Türkçesi: Sultana ait bu yapıyı Allah rızası için Mübarizeddin Ertokuş Ömer 600 H. /1203-1204 M. senesinde yaptırdı.” şeklindedir (Resim: 10).²⁴⁷

Vakfiyesi:

Ertokuş ve müteveli tayin ettiği Armağan-şah'ın ölümünden sonra Antalya'da düzenlenen H.669/M.1270-71 tarihli vakfiyede kervansarayına ait bilgiler yer almaktadır. Vakfiyede, adı geçen yapılara vakfedilen Agros Köyü'nün gelirlerinin beşte biri müteveliye ve kalanı da medresenin müderris ve talebelerine, hana gelen yolculara, caminin imam ve müezziniyle bunlara ait masraflara tahsis edildiği belirtilmiştir.²⁴⁸

Banisi:

Yapı, kapalı bölüm portalinde yer alan kitabesine göre Mübarizeddin Ertokuş tarafından inşa ettirilmiştir. Baninin diğer yapıları ise Isparta'da yer alan Atabey Ertokuş Medresesi, kendi için medreseye bitişik olarak inşa ettirdiği türbesi ve Antalya'da bir camidir.²⁴⁹ Vakfiyede camiden söz edilmektedir fakat bu cami günümüze gelmemiştir.

²⁴⁷ Şaman Doğan, 2010, a.g.k., s. 240.

²⁴⁸ Turan, 1947b, a.g.k., s. 424.

²⁴⁹ Turan, 1947b, a.g.k., s. 423.

Yapım Yöneticisi:

Kervansarayın inşa işlerinden sorumlu yapım yöneticisi bilinmemektedir.

Mimarı:

Mimarı bilinmemektedir.

Onarımlar ve Durumu:

Yapıda, 2003 yılı Aralık ve 2004 yılı Mayıs aylarında temizlik kazısında iç avlulu bölümde yer alan havuzla ilintili olduğu anlaşılan su tahliye kanalı ve kervansarayın yer döşemeleri ortaya çıkarılmış, kervansarayın kazılar sonunda detyalı çizimler yapılmıştır.²⁵⁰ Yapı Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2010 senesinde onarılmıştır.²⁵¹ Günümüz onarımlarında sadece kemeri sağlam olan iç avlulu bölüm portal kuruluşu basık kemeri ve kemerin iki yanda oturduğu duvarlar hariç tamamen yenilenmiştir. Kervansarayın güney cephesinin yıkılan batı köşesi yükseltilmiş ve burada oluşan çatlaklar onarılmıştır. Yapının yan cephelerinde ve payandalarında yıkılan üst kısımlar onarılmıştır. Kervansarayın kapalı bölüme ait olan cepheleri iç avlulu bölüme ait olan cephelerinden daha fazla hasar gördüğünden kapalı bölüm cephe duvarları daha alt kotlardan itibaren yenilenmiştir. Kapalı bölümün kuzey cephe duvarı hemen hemen yarıya kadar yıkılmış ve orta sahnın dışardan görülür hale gelmiştir. Günümüz onarımlarında bu kısım da onarılmıştır. İç avlulu bölümün batı ve doğu duvarlarında uzanan revakları oluşturan paye ve kemerler kısmen, batı duvarı boyunca uzanan revağın göçen tonozu tamamen yenilenmiştir. İç avlulu bölümün günedoğu köşesinde yer alan mescit bölümünün duvarları onarılmış ve özgününde kubbe olan örtüsü yerine tonoz ile örtülmüştür. Kapalı bölümün sivri kemerine kadar yıkılan portal kuruluşu onarılmıştır. Kapalı bölümde yer alan sahnın tonoz örtüleri, bu örtüleri taşıyan takviye kemerleri, payeleri yer yer onarılmış ve orta sahında yer alan sekiler de tamamen yenilenmiştir. Yapının Yapı günümüzde sağlam ve ziyarete açıktır.

Mimari Tanım (Çizim: 5; Resim: 9-13):

Kuzey-güney doğrultusunda inşa edilen yapı kapalı bir bölüm ve bu bölüme güney cephesinden eklenen iç avlulu bölümü ihtiva eden iki binadan oluşmaktadır. Her

²⁵⁰ Demirci, 2007, **a.g.k.**, s. 124.

²⁵¹ (2010). *Isparta Kültür Envanteri*, 2, :Ankara Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları: 6, Fersa Matbaacılık, s. 13.

iki bina da kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen biçimli alanlara oturmaktadır (Çizim 5).

Kervansaray ve iç avlulu bölüme iç avlulu bölümün güney cephe ekseninde yer alan dışa taşkın ve cepheden yüksek bir portalle girilmektedir (Resim: 9).

Yapının doğu ve batı cephelerinde, iç avlulu bölümün cephe duvarlarının kapalı bölümün cephe duvarlarından daha dışa taşkın olmasından dolayı kademelenme görülmektedir (Çizim:5; Resim: 11). İç avlulu bölümün doğu cephe ekseninin güneyinde bir mazgal pencere yer almaktadır. Mazgal pencere dışında bu cephede başka herhangi bir açıklık görülmemektedir. Doğu ve batı cephelerin payandalar arasında kalan bölümlerinin üst kotunda ikişer çörten yer almaktadır. Cephenin üst kotlarında hemen hemen eşit aralıklarla konumlandırılmış altı çörten yer almaktadır. Bu bölümün batı cephesi tamamen sağırdır. Cephenin üst kotlarında hemen hemen birbirlerine eşit mesafede konumlandırılmış dört çörten yer almaktadır. Kapalı bölümün doğu ve batı cephe eksenlerinin biraz güneyinde farklı boyutlarda üçgen tabanlı, üçgen prizma biçimli payandalar yer almaktadır. Payandaların kuzeyinde dikdörtgen biçimli birer mazgal pencere bulunmaktadır. Kuzey cephenin doğu ve batı köşelerinde birbirinden farklı boyutlarda üç kenarlı yamuk tabanlı prizma biçiminde yükselen birer payanda yer alır. Bu cephenin ekseninde dikdörtgen biçimli bir mazgal pencereyer almaktadır. Kapalı bölümün cephe duvarlarıyla dilatasyon yapan tüm payandaların sonradan eklendikleri anlaşılmaktadır.

İç avlulu bölümün günümüzde sivri kemerli bir kuruluş içine alınmış portalinin eski fotoğraflarından tamamen yıkıldığı sadece kapı açıklığının iki yanda konsollara oturan basık kemerinin ayakta bulunduğu görülmektedir. Yapının eski fotoğraflarını portalin aslında uygun olarak yeniden inşa edildiği göstermektedir. Cephede portal dışında herhangi bir mimari unsur bulunmamaktadır.

Plan ve Mekan Özellikleri:

Kervansarayın mimari yapısı son kazı çalışmalarıyla çıkarılmış, planı kesin olarak tespit edilmiş ve yıkılan yerler özgününe göre tamalanmıştır. Buna göre iç avlulu bölümün güney duvar ekseninde avluya büyük bir sivri kemer ile açılan giriş eyvanı yer almaktadır. Giriş eyvanının batısı ve doğu yanları simetrik bir kuruluşa sahip, birbirine geçit veren ikişer mekandan oluşur. Bu mekanlara eyvanın güney köşelerindeki kapı açıklıklarıyla geçilen doğu-batı doğrultulu dikdörtgen tabanlı dar birer dehlizle

ulaşılmaktadır. Eyvanla ortak duvarlara sahip olan kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı mekanlardan doğuda bulunanına güney duvarının doğu, batıda bulunanına güney duvarının batı köşesindeki birer açıklıkla dehliz içinden geçilmektedir (Çizim: 5). Doğu ve batı uçlarından birer açıklıkla nihayetlenen dehlizler doğrudan kare planlı iç avlulu bölümün doğu ve batı cephe duvarlarının iç yüzüne dayanan kare planlı mekanlarına açılırlar. Doğudaki tromp geçişli kubbe örtülü mekan dışındaki tüm mekanlar sivri kemer profilli beşik tonoz örtülüdür.

Giriş eyvanının tabanı doğrudan kapalı bölüm portaline kadar uzanan dar iç avlu tabanına eklenmektedir. İç avlunun giriş eyvanına eklenildiği bölümde, iki yanda bu bölümün doğu ve batı cephe duvarlarına içten dayanan ve avluya büyük sivri kemerler ile açılan birer yan eyvan yer almaktadır.

İç avlulu bölümün doğu ve batı duvarlarının bu eyvanların kuzeinde kalan bölümlerinin önüne her birinde üçer “T” tabanlı payenin bulunduğu birer paye sırası yerleştirilmiştir. Bu payeler kuzey-güney yönünde atılmış çift sivri kemerlerle birbirlerine bağlanmışlardır. Dıştaki avluya açılan kemerler ayrıca kademelidir (Resim: 12). Payelerden doğu ve batı duvarlarına atılan sivri kemerler kuzey-güney doğrultulu sivri kemer profilli beşik tonozları takviye ederler.

İç avlunun yaklaşık paye sıraları arasındaki orta bölümünde sekizgen tabanlı havuz bulunmaktadır. Bu havuz, doğusuna doğru uzanan bir su kanalıyla ilişkilidir.

Kapalı bölüme güney duvar eksenindeki cepheden dışa taşkın sivri kemer kuruluşu bir portalle girilmektedir (Resim: 12). Portalin sivri kemeri iki yanda profilli konsollara oturmaktadır.

Kapalı bölümün ile iç avlulu bölümün ortak duvarını oluşturan kapalı bölümün güney duvarının ekseninde cepheden dışa taşkın ve yüksek sivri kemerli portal kuruluşu yer almaktadır. Portalin sivri kemeri iki yanda profilli konsollara oturmaktadır. Portal nişinin içinde içeriye girişi sağlayan iki yanda konsollara oturan basık kemerli kapı açıklığı bulunmaktadır. Kapı basık kemerinin hemen üzerindeki duvarda kademeli düz silmelerle oluşturulmuş bir çerçeve, bu çerçevenin içinde de kare biçimli dört satırlık kitabe panosu yer alır. Bu duvarda başka mimari öge yoktur.

Bu bölümde giriş aksının iki yanında, her birinde dörder dikdörtgen tabanlı serbest paye bulunan birer paye sırası yerleştirilmiştir. Bu sıralar kuzey duvarda birer dikdörtgen tabanlı duvar payesiyle nihayetlenirler. Tüm payeler kuzey-güney doğrultusunda atılan sivri kemerle birbirleriyle kuzey ve güney duvarlarına

bağlanmışlardır. Böylelikle kapalı bölüm, ortadakinin daha geniş ve yüksek tutulduğu, sivri kemer profilli beşik tonozlarla örtülü giriş duvarına dik üç sahına ayrılmıştır. Payelerin giriş aksına bakan yüzlerine ayıca tek taş sırasıyla örülmüş dikdörtgen tabanlı küçük ölçekli payeler dayandırılmıştır. Bu payelerden doğu-batı doğrultusunda atılan yüksek sivri kemerler orta sahin tonozunu takviye ederler (Resim: 13). Yan sahinlerin daha alçak olan tonoz örtülerini, duvarlardaki ve payelerin ortasına denk gelen bölümlerindeki konsollara atılmış sivri kemerler takviye ederler.

Orta sahin tabanı, kuzey duvardan girişin önündeki payelerin girişe bakan yüzlerine kadar uzanan ve payelerin doğu ve batı yüzlerine dayanan enlilikteki bir sekiyle yükseltilmiştir.

Kapalı avlulu bölümün doğu ve batı duvar eksenlerinin kuzeyinde, kuzey duvar ekseninde birer mazgal pencere yer almaktadır. Kuzey duvar ekseninde yer alan mazgal pencere doğu ve batı duvardaki pencerelere göre daha büyük boyutludur.

Malzeme-Teknik:

Yapının beden duvarları sandıklama tekniğinde örülmüştür. Giriş cephesi ve kervansarayın köşelerinde kesme taş kaplama, cephelerin diğer bölümlerinde kaba yonu taş kullanımı görülür. Portaller kesme taştandır. Mekan örtülerinde moloz taş kullanılmıştır. Kapalı bölümün yan sahinlerinin sivri kemer profilli beşik tonoz örtüsünü destekleyen takviye kemerlerinde tuğla, diğer tüm kemerleri kesme taş örgülüdür.

Süsleme:

Yapıda, kapalı bölümün batı duvarında yer alan mazgal pencerenin kuzeyinde bulunan devşirme konsol taşındaki bitkisel bezeme dışında herhangi bir bezeme unsuruna rastlanmamıştır.

6.3. Emir Kandemir

Emir Kandemir Kutlug bin Mehmed hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

6.3.1. Kızılören/Kandemir Hanı

Yeri:

Kızılören adıyla bilinen kervansaray yakın zamanda banisinin adına izafeten Kandemir Hanı olarak adlandırılmıştır. Konya-Isparta yolu üzerinde Konya'dan yaklaşık olarak 44 km uzaklıktadır.

Tarihi:

Kitabesine göre, H.603/M.1206 senesinde I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanat döneminde Mehmet oğlu Emir Kandemir Kutlug tarafından inşa edilmiştir.

Kitabesi:

Kitabesi, kaybolmuştur. Kitabenin eski fotoğraflarından bilgi edinilebilmektedir.

Yapının kitabesi²⁵²;

١ في أيام السلطان المنظم شاهنشاه
٢ الاعظم سيد سلاطين العرب والمسلمين
٣ ابو الحارث كينخسرو بن قلعج ارسلان ناصر امير المؤمنين
٤ منين امر بنناه الامير قدامح محرم سنة

Kitabenin transkripsiyonu;

- 1- Fi eyyamı Sultan el Muazzam Sahinşah
- 2- El a'zam seyyidu's selatini'l-Arap ve'l Acem
- 3- Ebu'l-Haris Keyhusrev ibni Kılıc Arslan Nasiru emir i'l
- 4- Müminin Emere binahu el-Emir Kandemir fi Muharrem sene selase ve sitte mie

Kitabenin Türkçesi;

“Büyük sultan, en büyük şahinşah, Arap ve Acem Sultanları'nın efendisi, kahraman, emir'ül müminin yardımcısı Kılıçarslan oğlu Keyhüsrev zamanında Emir Kandemir altı yüz üç yılının Muharrem ayında yapılmasını emretti.” şeklindedir.

²⁵² Erdmann, 1961, **a.g.k.**, s. 48; H. Karpuz (2007). Konya Kızılören Hanı. *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, (Ed: Hakkı Acun), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466, s. 100.

Vakfiyesi:

Kervansarayın günümüze gelebilmiş bir vakfiyesi olmadığı gibi, adına düzenlenmiş bir vakfiyesinin olup olmadığı da bilinmemektedir.

Banisi:

Kitabesine göre, kervansarayın banisi Mehmet oğlu Emir Kandemir Kutluğ'dur. Emir Kandemir Kutluğ'un başka yapısı bilinmemektedir.

Yapım Yöneticisi:

Kervansarayın inşa işlerinden sorumlu yapım yöneticisi bilinmemektedir.

Mimarı:

Mimarı bilinmemektedir.

Onarımlar ve Durumu:

2007-2008 senelerinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan onarımda kervansarayın kısmen yıkılan cephe duvarları yükseltilmiş, cephe duvarının yer yer dökülen kaplamaları onarılmıştır. Giriş eyvanının kuzeyinde kalan baldaken kuruluş üzerine inşa edilen mescit mekanının hemen hemen cephenin yarısına kadar yıkılan kapı açıklığı, örtüsü ve cephe duvarları büyük ölçüde onarılmıştır. Eyvanın güneyinde kalan iki katlı mekanın ikinci katından merdivenle çıkılan dehlizin tonozu tamamen yenilenmiştir. Baldaken kuruluşun kemer açıkları arasına örülen duvarlar kaldırılmıştır. Kervansarayın özgün halinde kapalı bölümün kuzey ve güney köşelerinde kalan bölümlere geçiş veren, iç avlulu bölümün kuzey ve güney duvarlarına sıralanan eyvanların en batıdakilerinde yer alan açıklık günümüz onarımlarında kapatılmıştır. Yapının içi temizlenerek yer döşemeleri meydana çıkarılmıştır. İç avlulu bölümün kuzey ve güney duvarına sıralanan eyvanların kemer seviyesine kadar yıkılan duvarları yükseltilmiştir ve kemerler tamamen yenilenmiştir. Kapalı bölüme girişi sağlayan portal kuruluşunun portal sivri kemerine kadar yıkılan duvarları yeniden ayağa kaldırılmış, portal kuruluşunda kötü durumda olan kaplamalar değiştirilmiştir. Kapalı bölümün orta sahının yıkılan tonozu ve bu tonozu destekleyen takviye kemerleri tamamen, güney sahının kısmen yıkılan tonozu ve takviye kemerleri yenilenmiştir. Kapalı bölümde yer döşemeleriyle sekisi yenilenmiştir. Ayrıca kervansarayın yakınlarında yer alan mescidin

portal kısmına kadar yıkılan cephe duvarları yükseltilerek tonozu kısmen yıkılan doğu sahinin örtüsü onarılmıştır. Kervansaray şuan da restoran olarak kullanılmaktadır.

Mimari Tanım (Çizim: 3; Resim: 14-20):

Doğu batı doğrultusunda uzanan yapı kapalı bir bölüm ve bu bölüme doğusundan eklenen iç avlulu bölümü ihtiva eden birbirine bitişik iki binadan oluşmaktadır (Çizim: 3; Resim: 15). İç avlulu binanın batı, kapalı bölümün doğu cephelerini oluşturan duvar ortaktır.

İç avlulu binanın batı cephesi, orta bölümünden oldukça geniş ve derin bir kütle oluşturacak biçimde hem dışarıya taşırılmak, hem de cephelerden daha yüksek tutulmak suretiyle kademelendirilmiştir. Her katta üç birimin bulunduğu iki katlı bir düzenlemeye sahip bu dışa taşkın kütle, zemin katının orta bölümünde basık kemer ve basık kemer profilli beşik tonoz örtülü eyvan yer almaktadır. Eyvan kuzeyinden bir kemerle kare tabanlı baldaken kuruluşuna, güney duvarının doğu köşesinde bulunan basık kemerli bir açıklıkla güneyindeki mekana bağlanmakta, doğusundan da basık kemerli portal açıklığıyla kervansaraya geçit vermektedir (Resim: 14). Doğusundan bir duvarla sınırlandırılan haç tonoz örtülü baldaken kuruluşunun kademeli sivri kemerleri, batı yönde L tabanlı iki serbest payeye, doğuda iki duvar payesine oturmaktadır. Baldakenin kemerleri, eyvan kemerinden daha alçak tutulmuştur. Baldakenin duvar payelerine kuzey-güney doğrultusunda atılmış, doğu duvarına dayanan sivri kemerinin sınırladığı duvar yüzeyinde eksenden kuzeye kaydırılmış, dikdörtgen tabanlı bir çeşme yalağı bulunmaktadır. Çeşme yalağı, söz konusu duvarın zeminden yukarıya doğru üçüncü, musluk oyuğu ise dördüncü taş sırasına gömülüdür. Batı cephede hem eyvan, hem baldakene ait kemerin kilit taşlarının hemen üstünde, ikici kata ait mekanların dikdörtgen biçimli pencere açıklıkları yer alır. Batı cephenin eyvanın güneyindeki bölümü ise alttakinin dikdörtgen, üsttekinin kare biçimli olduğu iki pencereye sahiptir. Batı cephenin dışa taşkın orta bölümünün iki yanında, daha geride bulunan masif bölümleri köşelerde yedi cepheli prizma biçimli kulelerle sağlamlaştırılmıştır. Kuleler, bir köşesi cephe duvarına gömülmüş, serbest kare tabanlı kaidelerin, serbest köşelerinin pahlanmasıyla oluşturulmuş yedi kenarlı bir taban üzerinden yükselirler (Resim: 15).

Kuzey ve güney cepheler, giriş cephesinden dışa taşan kütleyle ait kuzeybatı ve güneybatı bölümleri haricinde tamamıyla masif tutulmuş, aynı biçim ve kuruluşta düzenlenmiştir. Kuzey cephenin kuzeybatı kademesinde, baldaken kuruluşunun bu yöne

açılan kademeli sivri kemeri ile bu kemerin taşıdığı ikinci kata ait masif duvar bulunur. Bu duvarın ekseninde, üst seviyede bir çörten yer almaktadır. Güney cephenin güneybatı kademesinin masif tutulmuş cephe duvarı, üst kota, eksenine yerleştirilmiş çörten haricinde hiç bir mimari ögeye sahip değildir.

Kuzey ve güney cephelerin kapalı binaya ait olan yaklaşık 1/3'lük doğu bölümleri, geriye doğru kademelenirler (Çizim: 3). Cephelerin geriye doğru kademelenen bu bölümlerinde, üst kotta yer alan ikişer çörten dışında hiç bir mimari öge bulunmaz. Kuzey ve güney cephelerin daha batıda kalan bölümlerinin cephe payandalarının dış cidarlarının hizasına masif bir kütle oluşturarak hafifçe dışarıya taşırılan 1/3 lük doğu kesimleri, yapıya sonradan ilave edildiği anlaşılan ve günümüz restorasyonlarında yeniden ayağa kaldırılan birer mekana aittir. Dışa taşkın bu bölümlerin batısındaki cephe duvarları, tam ortadan yaklaşık kare tabanlı prizma biçimli birer duvar payesiyle sağlamlaştırılmıştır. Bu payelerin iki yanındaki cephe duvarlarının eksenlerine üst seviyeye birer çörten yerleştirilmiştir. Kervansarayın masif tutulmuş kademeli doğu cephesinde hiç bir mimari öge yoktur. Bu cephenin kapalı bölümü ihtiva eden binanın doğu cephesini oluşturan ortadaki dışa taşkın geniş kademesi ayrıca, ortasındaki geniş bir bölümle cepheden yükseltilmiştir.

Kervansarayın doğu cephesinin ortadaki kademesinin iki yanında ancak çok daha geride yer alan kısa cephe duvarları ise, kapalı bölümle iç avlulu bölümün ortak duvarının kapalı bölümün kuzey ve güney cephe duvarlarıyla yaptığı dış köşelere yerleştirilmiş mekanlara ait bulunmaktadır. Kervansarayın tüm cepheleri üstten düz bir silmeyle nihayetlenmektedir.

Kervansarayın yaklaşık 400-450 metre güneyinde, kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve güney duvar eksenindeki mihrap nişinin açıkça mescit olduğunu gösterdiği bir yapı yer almaktadır. Mescide kuzey cephe ekseninden batıya kaydırılmış cepheden dışa taşkın kademeli sivri kemerli bir portal kuruluşundan basık kemerli bir açıklıkla girilmektedir. Doğü cephesinde eksenden hafifçe kuzeye, batı cephesinde eksenden hafifçe güneye kaydırılmış dikdörtgen biçimli birer pencere bulunur. Mescidin güney cephesinde bulunan, eksenden hafifçe batıya kaydırılmış dikdörtgen tabanlı dikdörtgen prizma biçimli duvar payandası cephenin yarısına kadar yükselmektedir. Bu payandanın iki yanında cephenin üst seviyelerinde dikdörtgen biçimli birer mazgal pencere yer almaktadır.

Plan ve Mekan Özellikleri:

Kervansarayın iç avlulu ve kapalı bölümlü binalarının her ikisi de doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen biçimli alanlara oturmaktadır (Çizim: 3). Her iki binanın da girişleri doğu-batı doğrultulu aynı aks üzerinde yer alır. Kervansaraya iç avlulu binanın batı cephesinin dışa taşkın orta bölümünde yer alan dikdörtgen tabanlı basık kemer ve basık kemer profilli beşik tonoz örtülü eyvan kuruluşundan geçilerek girilmektedir. İç avlulu binayı batısından sınırlayan duvarının dış yüzüne yan yana sıralanan üç mekandan ortada yer alanını bu eyvan kuruluşu oluşturur. Eyvanın kuzeyinde kare tabanlı haç tonoz örtülü, kademeli sivri kemerlere sahip, doğusundan duvarla sınırlanmış bir baldaken kuruluşu yer alır. Eyvanın kuzey sınırını baldakenin güney kemeri oluşturur. Bu ortak kemer iki mekanı birbirine bağlar. Baldakenin kademeli sivri kemerleri, kuzeybatı ve güney batı köşelerde L biçimli serbest, kuzeydoğu ve güney doğu köşelerde dikdörtgen tabanlı duvar payelerine otururlar. Duvar payelerini birbirlerine bağlayan sivri kemer, doğudan duvara yaslanmakta, bu duvara ayrıca bir çeşme yalağı gömülmüş bulunmaktadır. Eyvanın güney duvarının doğu köşesine açılmış dikdörtgen biçimli bir açıklıkla güneyindeki mekana geçilmektedir.

Eyvanlı portal kuruluşunun basık kemerli kapı açıklığı, batı cephenin eksenine açılmış yüksek sivri kemerli bir kuruluş içerisinden, iç avlulu bölüme lentolu olarak dikdörtgen biçiminde yansır. Lento ve üzerinden yükselen duvar, hafifçe sivri kemer yüzeyinden geriye çekilmiştir (Resim: 16). Sivri kemerli kapı kuruluşunun iki yanında, avluyu batısından sınırlandıran duvarın iç yüzüne dayanan sekizer basamaklı birer merdiven yerleştirilmiştir. Merdivenlerden girişe göre kuzeyde yer alanıyla dışardaki baldaken kuruluşunun üstünden yükselen mescit mekanının portaline çıkılarak ulaşılmaktadır. Portalin, yüzey ve karnı nervürlü yuvarlak kemeri iki yandan silindirik gövdeli sütuncelerin üstünde yer alan birbirlerine bakan yüzleri profilli bir silme grubuyla hareketlendirilmiş konsollara oturur. Portal nişinin derinliği çok azdır. Portal kuruluşunu üç yönden dıştağinin çok ince ve düz, içteğinin kalın ve hafifçe iç bükey olduğu iki bordür çevreler. İçteki bordür, yan yana sıralanan üç kollu yıldız kesitleriyle bezenmiştir. Dikdörtgen biçimli kapı açıklığının iki yanda duvarlara oturtulan düz kemeri, koyu ve açık renkli taşların hareketli geçmelerle birbirine alıştırılmasıyla oluşturulmuştur. Portal konsollarının profilli silme grubu, düz kemer üzerinden yatay olarak devam eder ve portal nişini üç yandan dolanırlar. Silmelerle portalin nervürlü

kemer arası, düz duvar örülerek kapatılmıştır. Kareye yakın dikdörtgen planlı mescit, günümüz onarımlarında basık kemer profilli beşik tonozla örtülmüştür. Erdmann'ın planına göre mescidin özgününde haç tonoz örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Mescidin güney duvar ekseninde yarım daire tabanlı mihrap nişi, kuzey duvar ekseninin doğusunda dikdörtgen tabanlı bir niş, batı duvarının eksenindeyse dışarıya dikdörtgen biçiminde yansıyan, yuvarlak kemer içerisine alınmış mazgal pencere bulunur. Dikdörtgen biçimli pencere açıklığının tabanı ve yan duvarları içten dışarıya doğru daralır. Mihrap nişi üç yönden kademeli ve süslemeli bordürlerle çevrelenmiştir. Niş köşelerinde gövdeleri bezemeli ince birer sütüncü bulunmaktadır. Bu sütüncülerin üstünden başlayan profilli silmelerle hareketlendirilmiş konsol, niş yüzeyini dolandır. Bu konsolun üstüne yerleştirilen oyularak biçim verilmiş taş, nişin kavsarasını oluşturur. Kavsara yuvarlak kemerli ve istiridy kabuğu biçimlidir.

Girişin güneyindeki merdivenle eyvanlı portal kuruluşunun güneyinde yer alan mekanın üstündeki ikinci kata ait mekana çıkılır. Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, doğu-batı doğrultulu sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü alttaki mekanın Erdmann'ın planına göre dışarıya açıklığı yoktur. Bu nedenle mekanın eyvana geçit veren dikdörtgen biçimli kapısının daha sonraki bir onarım sırasında açıldığı ileri sürülebilir. Batı duvar ekseninde üst kota dikdörtgen biçimli mazgal pencere bulunmaktadır. Mekanın doğu duvarına açılmış iç avlulu binayla irtibatını sağlayan kapı da günümüz onarımlarında kapatılmıştır.

Üstteki mekan plan olarak alttaki mekanla aynı plan ve örtü sistemine sahiptir. Bu mekana doğu duvarına açılmış bir kapıyla girilmektedir. Kapının hemen yanında duvarın güney köşesine açılmış dikdörtgen biçimli bir kapı açıklığı daha bulunmaktadır. Bu kapıya mekan içinden önündeki üç basamakla çıkılmaktadır. Üstteki iki basamak duvar kalınlığı içerisindedir. Söz konusu kapı açıklığı doksan derecelik bir dönüşle güney cephe duvarına kadar uzanan, sivri kemer profilli dar bir dehlizle bağlantılıdır. Mekanın ayrıca kuzey duvarının doğu köşesinde açılmış yuvarlak kemerli kapıyla eyvanın üstünde yer alan mekana geçilmektedir. Kapının batısında duvar eksenine açılmış yuvarlak kemerli yarım yuvarlak tabanlı küçük bir niş bulunmaktadır. Bu nişin iki yanında üst seviyeye açılmış kareye yakın dikdörtgen biçimli birer küçük niş bulunur. Mekanın batı duvar ekseninde sivri kemerli bir kuruluş içerisinde yer alan mazgal pencerenin dikdörtgen biçimli açıklığı bulunur.

Eyvannın üstündeki mekan kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, doğu-batı doğrultusunda basık kemer profilli beşik tonoz örtülüdür. Bu mekanın batı duvarı ekseninde cepheye dikdörtgen biçiminde yansıyan, sivri kemerli bir kuruluş içerisine alınmış mazgal pencerenin dikdörtgen biçimli açıklığı bulunur. Erdmann'ın planına göre mekanın doğu duvarının ekseninde olduğu anlaşılan mazgal pencere günümüz onarımlarında ortadan kaldırılmıştır.

İç avlulu bölümün güney ve kuzey duvarlarına sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü eş genişlik ve yükseklikte dörder eyvan sıralanmıştır (Resim: 16-17). Eyvanların ortak duvarlarına oturan tonoz kemerleri avluya kademeli sivri kemer biçiminde yansır. Eyvanların zemini avludan bir basamak yüksek tutulmuş, ayrıca avlu zemininin doğu yarısı, ortadaki iki eyvanın ortak duvarının batı köşelerini birleştiren hat üzerinden bir basamakla yükseltilmiştir. Erdmann'ın planında kuzeydoğu ve güneydoğu köşede bulunan eyvanların doğu duvarlarına açılmış olarak gösterilen kapılar günümüzde kapatılmıştır. Bu kapılar, kapalı bölümlü binanın kuzey ve güney cepheleriyle iç avlulu binanın doğu cephe duvarlarına yerleştirilmiş doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, aynı doğrultuda sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü mekanlara geçit vermekteydiler. Günümüzde yapılan onarımlarla Erdmann'ın planına işlediği ancak günümüze gelemeyen duvar izleri üzerinden duvar örülme suretiyle yeniden ayağa kaldırılan bu mekanları kapalı bölüme bağlayan hiç bir açıklık yoktur.

Kapalı bölüme iç avlulu bina ile ortak batı cephe ekseninden dışa taşkın ve cepheden yüksek bir portalle girilmektedir. Tamamen yenilenmiş günümüz portalı son derece sadedir. Dıştan içe doğru eğimli bir bordürle üç yönden çerçeve içine alınan sivri kemeri, iki yanda portal nişinin az derinlikli yan duvarları üzerine yerleştirilmiş konsollara oturtulmuştur. Daha alt kotta bulunan basık kemerli bir açıklıkla kapalı bölüme geçilir. Basık kemer de iki yanda konsollu birer duvara oturmaktadır. Basık kemerle portalin sivri kemerinin arasında kalan boşluk düz duvar örülme suretiyle kapatılmıştır (Resim: 18).

Kapalı bölümde, giriş aksının iki yanında eş aralıklı yerleştirilmiş beşer payeli birer paye sırası bulunur. Payeler kare tabanlı, kare prizma biçimlidir. Paye sıralarının kemerleri doğu-batı doğrultusunda atılmış, giriş aksına paralel kademeli sivri kemerlerle birbirlerine ve duvarlara bağlanmıştır. Böylelikle kapalı bölüm, giriş duvarına dik üç sahına ayrılmış ve her sahin doğu-batı doğrultulu sivri kemer profilli beşik tonozlarla

örtülmüştür. Ortadaki sahnın iki yanındaki diğer sahnılardan daha geniş ve daha yüksek tutulmuştur (Resim: 19-20).

Günümüz onarımlarında kapalı bölümün orta sahnın örtüsü, batıdan doğuya doğru ikinci ve dördüncü payelerin önlerine yaslanan dikdörtgen tabanlı duvar payelerinin dikdörtgen prizma biçimli başlıkları üzerinden kuzey-güney doğrultusunda atılmış, yapının taşıyıcı kemerlerine oranla oldukça ince tutulmuş, sivri takviye kemerleri ile desteklenmiştir. Malzeme farklılığı takviye kemerleri ile oturdukları payelerin günümüz onarımlarına ait olduklarını göstermektedir. Nitekim Erdmann'ın planından her payenin hizasından başlayan takviye kemerlerinin orta sahnın tonozunu desteklediği görülmektedir. İki yandaki sahnın tonozları da batıdan doğuya doğru ikinci ve dördüncü payelere dayanan aynı biçimdeki payelere, aynı doğrultuda atılan sivri takviye kemerleri ile desteklenmiştir. Orta sahnının tabanı, girişe yakın ilk payenin batı hizasından başlayan bir basamak, iki rıhtla çıkılmak suretiyle bu payeyi de içine alacak şekilde yükseltilmiştir. Yükseltilen bu taban en doğudaki payenin doğu kenarı hizasında kesilir. En batıdaki paye ile batı duvar arası ve en doğudaki paye ile doğu duvarı arası hariç payelerin arasında, doğu batı doğrultusunda uzanan, zeminden oldukça yüksek tutulmuş kemer altı sekileri yer almaktadır.

Kervansarayın kapalı bölüm duvarlarında hiçbir açıklık yoktur.

Kervansarayın yaklaşık 400-450 metre güneydoğusunda bulunan, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen biçimli bir alana oturan mescitte, giriş aksının biraz doğusundan giriş aksına paralel, giriş duvarına dik uzanan tek sıra üzerine eşit aralıklı olarak yerleştirilmiş üç kare tabanlı, kare prizma biçimli paye bulunur. Bu payeler kuzey-güney doğrultulu kademeli sivri kemerlerle birbirlerine ve duvarlara bağlanmış, kemerlerle doğu ve batı duvarları kuzey güney doğrultusunda uzanan sivri kemer profilli beşik tonozlarla örtülmüştür. Böylelikle mescitte, mihrap duvarına dik iki sahnın oluşturulmuştur. Bu sahnılardan batıda yer alanı, doğudakinden biraz daha geniş tutulmuştur.

Yapının mihrap kuruluşu güney duvarına atılan kemerin hemen batısında yer almaktadır. Yarım yuvarlak tabanlı, yuvarlak kemer içerisine alınmış mihrap nişini günümüzde iki yandan sınırlayan kademeli sade bordürler, yuvarlak kemerinin üst bölümü günümüze gelemeyen mihrabı muhtemelen özgününde üç yönden çerçevelemekteydi. Güney duvarın üst seviyelerine eksenin iki yanına açılmış mazgal pencerelerin yan duvarları, içten dışa doğru daralırlar. Yapının doğu ve batı

duvarlarındaki mazgal pencerelerin yan duvarları da aynı biçimde içten dışarıya doğru daralmaktadır. Yapının kuzey duvarında, duvar ekseninin batısında yer alan giriş açıklığı haricinde açıklık bulunmamaktadır.

Malzeme-Teknik:

Kervansarayın duvarları sandıklama tekniğinde örülmüş, duvarlar cephede kesme taşla kaplanmıştır. Yapıda kesme taş, moloz taş ve kaba yonu taş kullanılmış, tonozlarda kaba yonu taş ve yer yer moloz taş kullanılmıştır.

Süsleme:

Kervansarayın süslemeleri, mescit portalinde ve mihrapta toplanmıştır. Portalin basık kemeri hem alın kısmında hem karın kısmında nervürlüdür.. Portal nişinin köşe sütuncelerin gövdeleri zencerek motifi ile süslenmiştir. Portali çevreleyen bordürlerden en dıştaki yıldız kesitleriyle bezenmiştir. Mihrabının kavsarası, istiridye kabuğu biçimi vermek suretiyle bezenmiştir. Mihrap nişini çevreleyen bordürlerden en dıştaki ince bordürde yan yana sıralanmış yarım daire biçimli kabartmalar bulunur. Bu bordürün altındaki ince düz bordürün, kalın ve hafifçe iç bükey olanı yan yana sıralanmış yuvarlak kaş kemerlerin oyulduğu bir bordür takip etmektedir. Nişin iki yanındaki sütuncelerin gövdeleri, balık kılıcı biçiminde işlenerek bezenmiştir.

Kervansarayda başka bir süsleme unsuruna rastlanmamıştır. Benzer biçimde yapının yakınındaki mescit yapısının da süslemesi bulunmamaktadır.

6.4. Hacı İbrahim bin Ebu Bekr

12. ve 13. yüzyıllarda Anadolu şehirlerindeki vergi memurlarına iğdiş adı verildiği, iğdişlerin reislerine “*iğdişbaşı, emir-i iğdişan, emirü'l-egadişe*” denildiği, iğdişbaşlarının şehirlerin ticari hayatını düzene sokmakla yükümlü tutuldukları; Anadolu Selçuklularının Konya, Aksaray, Larende, Ereğli ve İskilip gibi şehirlerinde iğdişler ve iğdişbaşlarının görev yaptıkları bilinmektedir.²⁵³ Söz konusu iğdişbaşlarından biri de Hacı İbrahim bin Ebu Bekr'dir.²⁵⁴ Konya'da iğdişbaşı olduğu bilinen baninin hayatı hakkında kaynaklara yansımış her hangi bir bilgi bulunmamaktadır.

²⁵³ F. Sümer (2000). İğdiş. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 21, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 524.

²⁵⁴ Sümer, 2000, **a.g.k.**, s. 524.

6.4.1. Dokuzun Hanı

Yeri:

Kervansaray, Konya-Akşehir karayolunda, Konya'nın yaklaşık 25 km kuzeyindeki Dokuzun Kasabası'nın sınırları içerisinde yer almaktadır.

Tarihi:

Kapalı bölüm portalinde bulunan inşa kitabesine göre bu bölüm, H.607/M.1210 senesinde inşa edilmiştir. İç avlulu bölümün kitabesi günümüze gelmediğinden bu bölümün ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Anadolu Selçuklu kervansaraylarının iç avlulu bölümlerinin genel olarak kapalı bölümlerinden sonra inşa edilmeleri, iç avlulu bölümün M.1210 senesinden sonra inşa edilmiş olabileceğine işaret eder.

Kitabesi:

Yapının kapalı bölüm portalinde yer alan kitabesi²⁵⁵;

- 1- توكلت على الله
- 2- عمارة هذا الرباط في ايام دولت السلطان
- 3- المعظم غياث الدنيا والدين ابو الفتح كيخسرو
بن قلج ارسلان
- 4- ناصر امير المؤمنين صاحبه العبد الضعيف الفقير
المحتاج الى رحمة
- 5- الله تعالى حاجي ابراهيم بن ابو بكر الامير
اكديشان في تا
- 6- ربح محرم سنة سبع وستمايه عمل عثمان بن
عبد الرحمن

Kitabenin transkripsiyonu;

- 1- Tevekkeltü Aliyullah
- 2- İmaret-i hezar-ribat fi eyyamı devletü's-sultan
- 3- ü'l- muazzam Gıyasü'd-dünya ve'd-din ebu'l-feth Keyhüsrev bin Kılıçarslan
- 4- Nasır emirü'l-mü'minin sahabeu'l- abdü's-zaifü'l-fakirü'l-muhtac ila rahmet
- 5- Allahû teâlâ Hacı İbrahim bin Ebu Bekrû'l-emirü'l egadişan fi ta-
- 6- rih Muharrem sene seb'a ve sitte mie amil Osman bin Abdurrahman

Kitabenin Türkçesi;

²⁵⁵ Erdmann, 1961, a.g.k., s. 39; Z. Sönmez (1995). *Başlangıcından 16. YY. Kadar Anadolu Türk İslam Mimarisinde Sanatçılar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 191 ; Karpuz, 2009b, a.g.k., s. 1005.

“Allah’a tevekkül ettim. Bu ribatın yapılmasını, büyük sultan, fetih babası, mü’minlerin emirinin yardımcısı, Gıyasü’-dünya ve din, Kılıçarslan oğlu Keyhüsrev’in saltanat yıllarındadır. Sahibi, Allah’ın rahmetine muhtaç, fakir ve zayıf kul, Ebu Bekir oğlu Emir-i İğdişan Hacı İbrahim’dir. 607 Muharrem ayında Abdurrahman oğlu Osman yaptı.” şeklindedir (Resim: 17).

Vakfiyesi:

Kervansarayın günümüze gelebilmiş bir vakfiyesi olmadığı gibi, yapıya ait bir vakfiyenin düzenlenip düzenlenmediği de bilinmemektedir.

Banisi:

Kapalı bölümün portal kitabesine göre, bu bölümü, büyük ihtimalle de kervansarayın tamamını Emir-i İğdişan Hacı İbrahim bin Ebu Bekr inşa ettirmiştir. Baninin inşa ettirdiği başka bir yapı bilinmemektedir.

Yapım Yöneticisi:

Kervansarayın inşa işlerinden sorumlu yapım yöneticisi bilinmemektedir.

Mimarı:

Kapalı bölüm portal kitabesine göre bu bölümün mimarı Hacı Osman bin Abdurrahman’dır. Hacı Osman bin Abdurrahman’ın iç avlulu bölümün de mimarı olması kuvvetle muhtemeldir.

Onarımlar ve Durumu:

Kervansaray, 18. yüzyılın başlarında III. Ahmed zamanında ve 19. yüzyılın sonlarında onarımlar geçirmiştir.²⁵⁶ 1990 senesinde T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restorasyon çalışmalarına başlanmıştır. 1992 ve 1993 senesinde Prof. Dr. Haşim Karpuz’un başkanlığındaki bir ekip tarafından kazısı yapılmış ve yıkılmış bulunan iç avlulu bölümün büyük ölçüde yıkılan cephe duvarları ve kemerlerinin oturduğu payeler tamamen ortaya çıkartılmıştır.²⁵⁷ Yapılan kazılar sonucunda Osmanlı

²⁵⁶ H. Karpuz (1994). Konya Dokuzun Hanı Kazısı ve Restorasyon Çalışmaları-1993. *XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları No: 1734, s. 380.

²⁵⁷ H. Karpuz, 1994, **a.g.k.**, s. 377.

döneminde yapılan onarımlar sırasında iç avlulu bölümün mekanlarının ihtiyaca göre yeniden düzenlendiği anlaşılmıştır. Yapılan onarımlarda iç avlulu bölümün yer döşemesi yenilenmiş, çok büyük ölçüde yıkılan cephe duvarları belli bir seviyeye kadar yükseltilmiştir. Kapalı bölümün portal kuruluşuna kadar yıkılan cephe duvarı yükseltilmiştir. Yapının tüm cephelerinde derz dolguları yenilenmiştir. Kapalı bölümün doğu ve batı cephelerinde yer alan payandalar özgününde yokken günümüz onarımlarında yapıya eklenmiştir. Kapalı bölümün tüm sahnalarının yıkılan tonoz örtüleri ve tonozları destekleyen takviye kemerleri ve seki tamamen yenilenmiştir. Erdmann'ın planında gözükken kapalı bölüm orta sahnının kuzeyine yer alan paye ve bu payeyi duvara bağlayan kemer günümüz onarımlarında kaldırılmıştır. Bir süre restoran olarak kullanılan kervansaray, restoranın kapanmasının ardından yeni bir işlev verilmemiştir. Günümüzde ziyarete açıktır.

Mimari Tanım (Çizim: 4; Resim: 21-27):

Kervansaray, kapalı bölüm ve bu bölüme güney cephesinden eklenmiş iç avlulu bölümü ihtiva eden birbirine bitişik kuzey güney doğrultulu iki binadan oluşmaktadır. Her iki binanın da doğu ve batı cephelerinin aynı hat üzerinde yer almaları, dolayısıyla bu cephelerde kademelenme olmayışı, kervansarayı dışarıdan tek bir bina olarak algılanmasını sağlar (Çizim: 4; Resim:25).

İç avlulu binanın büyük ölçüde yıkılan cephe duvarlarının sadece alt kısımları günümüze gelebildiğinden mimari özellikleri bilinmemektedir (Resim 24). Günümüze gelen izler iç avlulu binaya güney cephe ekseninde yer alan bir portalle girildiğini gösterse de portalin kuruluşunu açıklayabilecek bir mimari veri günümüze gelmemiştir. Anadolu Selçuklu kervansaraylarında, portaller genellikle cepheden yüksek ve dışa taşkın olarak inşa edilirler. Diğerlerine göre daha mütevazi boyutlarda inşa edildiği anlaşılan Dokuzun Kervansarayı'nın kapalı bölüm portalinin, günümüzde tamamlanan üst bölümünün yenilenmiş cepheden daha alçak oluşu, onarımlara bağlanabilir. İç avlulu bölümü kuzeyinden sınırlayan duvarla kapalı bölümün güney cephe duvarının ekseninde yer alan kapalı bölüme girişi sağlayan dışa taşkın ancak cepheden daha alçak kotta nihayetlenen kapalı bölüm portalini, iç avlulu bölüm portalinin de mütevazi boyutlarda inşa edilmiş olabileceğine işaret eder.

Kapalı bölüm portalinin sivri kemeri iki yanda, birbirlerine bakan iç yüzleri iç bükey ve dış bükey iki kalın silmeyle profillendirilmiş konsollara, bu konsollar da

duvarlara oturmaktadır. Sivri kemerinin altında bu bölüme girişi sağlayan sivri kemerli kapı açıklığı bulunmaktadır. Portalin sivri kemeri ile giriş açıklığının sivri kemerinin arası düz duvar örülerek kapatılmış, duvarın eksenine beş satırlık inşa kitabesi yerleştirilmiştir. Portal kuruluşunun iki yanında, zeminden itibaren yükseldikçe yukarıya doğru geri çekilerek örülmüş dikdörtgen tabanlı, alçak birer payanda yer almaktadır. Cephede başka bir mimari öge bulunmamaktadır.

Kapalı bölümün doğu ve batı cephe eksenlerinin iki yanında, birer tanesi köşelerde olmak kaydıyla, dikdörtgen tabanlı ve zeminden duvara doğru daralan üçer payanda yer almaktadır. Bu cephelerde yer alan payandaların cephe duvarlarına dayandıkları bölümlerdeki dilatasyonlar payandaların sonradan yapıldığını gösterir.

Doğu cephe ekseninin kuzeyinde, batı cephe ekseninin güneyinde birer mazgal pencere yer almaktadır. Kuzey cephe ekseninde bir mazgal pencere bulunmaktadır. Kervansarayın mazgal pencerelerinin dışında cephelerinde başka herhangi bir mimari öge bulunmamaktadır.

Plan ve Mekan Özellikleri:

İç avlulu bina ve kapalı bölümden oluşan kervansarayın her iki binası da kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen biçimli bir alana oturmaktadır (Çizim: 4). İç avlulu binanın belli bir seviyeye kadar yıkılan cephe ve iç duvarları nedeniyle anlaşılabilen plan düzeni 1993 senesi kazısı sonucunda tespit edilmiştir (Resim 25). Osmanlı döneminde ihtiyaca göre şekillendirilen iç avlulu bölümün yine bu dönemde yapılan eklemelerle iki evrede oluşturulduğu anlaşılmıştır.²⁵⁸ Kazılar bu bölümdeki mekanlara duvarlar eklendiğini, ayrıca avluda oluşturulan mekanlardan girişin batısında yer alan mekanda tandır, doğuda yer alan mekanlardan güneyde yer alan ikisinde ocaklar bulunduğunu göstermiş ve avlunun doğu tarafında ayrıca yanık tabakasına rastlanmıştır.²⁵⁹

İç avlulu bölümün özgün plan ve mekan kuruluşu şöyledir; Güney cephe ekseninde yer alan bir açıklıkla giriş eyvanına geçiş sağlanmaktadır. Giriş eyvanının iki yanında doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturan birer mekan bulunmaktadır (Resim: 25). Bu mekanlara eyvanın yan duvarlarında bulunan birer açıklık ile geçilmektedir. Doğuda yer alan mekanın kuzey cephe ekseninin batısına

²⁵⁸ H. Karpuz, 1994, **a.g.k.**, s. 380.

²⁵⁹ Kazıda bulunan sonradan eklemeler ve buluntular hakkında detaylı bilgi için bkz: H. Karpuz, 1994, **a.g.k.**, s. 377-396.

bitişik olarak yapılmış merdivenin kalıntıları görülmektedir. Bu merdiven kalıntısı, buradan ya örtü kısmına çıkıldığını ya da bu birimin üstünde ikinci bir kat olduğunu düşündürmektedir.

Doğu ve batı duvarlarda, giriş eyvanının iki yanındaki mekanlardan açık ve kapalı avlulu bölümün müşterek duvarına kadar dikdörtgen tabanlı ve dikdörtgen prizma biçimli dört payeden kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda atılan kemerle doğu ve batı duvarlarına sıralanan birer revak oluşturulmuştur. Beş gözlü revakların ve portalin iki yanındaki mekanların örtüsü göçtüğünden tonoz olduğu sanılan örtü sistemi hakkında hakkında bir bilgi vermek imkansızdır (Resim: 24). Bu bölümün doğu ve batı duvarlarında payeleri duvarlara bağlayan kemerlerin oturduğu konsollar ve kemerlerin üzengi taşları görülmektedir.

Kapalı bölümde, giriş aksının iki yanına, her sırada dört tane olmak üzere birer paye sırası yerleştirilmiş dikdörtgen tabanlı ve dikdörtgen prizma biçimli bu payeler kuzey-güney doğrultusunda atılmış sivri kemerlerle birbirlerine ve duvarlara bağlanmışlardır. Böylelikle giriş duvarına dik üç sahn oluşturulmuş ve her biri sivri kemer profilli beşik tonoz ile örtülmüştür (Resim: 26-27). Ortada yer alan sahn diğerlerinden daha geniş ve daha yüksek tutulmuştur. Yan sahnlar oldukça dardır. Tonozlar, payelerin yan yüzlerinin hizasından başlayan doğu-batı doğrultusunda atılmış daha yüksek ve ince kemerlerle takviye edilmiştir. Sahnların takviye kemerleri iki yanda payelerin yan yüzlerine ve duvarlara yerleştirilmiş konsollara oturmaktadır.

Kapalı bölümde orta sahn, payeleri de içine alacak şekilde düzenlenmiş bir seki ile yükseltilmiştir.

Kapalı bölümün kuzey cephe ekseninde, batı cephe ekseninin güneyinde ve doğu cephe ekseninin kuzeyinde içeriden dışarı doğru daralan dikdörtgen biçimli birer mazgal pencere yer almaktadır.

Malzeme-Teknik:

Kervansarayın beden duvarlarında moloz taş, kaba yonu taş ve kesme taş malzeme kullanılmıştır. Kemerlerde kesme taş malzeme kullanılmıştır. Yapının cephe duvarlarında ve kemerlerin oturduğu konsollarda devşirme malzemeler göze çarpmaktadır. Kapalı bölüm kemerlerinde taşı işaretlere rastlanmaktadır.

Süsleme:

Kapalı bölümü günümüze gelen kervansaray büyük ölçüde onarıldığından günümüze gelebilmiş herhangi bir süsleme unsuruna sahip değildir.

6.5. Seyfeddin Ferruh

Seyfeddin Ferruh Bey hakkında vali ve burç beyi olduğundan başka bir bilgi bulunamamıştır.

6.5.1. Seyfeddin Ferruh Kervansarayı

Kayseri-Aksaray yolunda inşa edilen yapı günümüze gelmemiştir. Yapının önce Kavaklı Köyü Cami'ne getirilen ve daha sonra Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesine götürülen kitabesine göre bu ribat Seyfeddin Ferruh Ulug Vali Bey tarafından yaptırılmış ve 1 Rebiülevvel 612 senesinde tamamlanmıştır.²⁶⁰ Bu tarihten yapının /30 Haziran 1215 senesinde tamamlandığı anlaşılmaktadır. Yapının, Kayseri-Aksaray yolunun tam olarak ne tarafında inşa edildiği hakkında kesin bir bilgi yoktur.

6.6. Atabek Ayaz

Esedd'üd-din Ayaz Çardak Han'ın banisidir. Tam olarak ne zaman doğduğu ile ilgili bir bilgi mevcut olmamasına karşın Demirelişiçi ölüm tarihini 1237-1238²⁶¹ olarak vermiş, Hacıgökmen ise ölüm tarihinin tam olarak bilinmediğini yazmıştır.²⁶²

Yapının banisi olan Abdullah oğlu Ayaz eş-Şihabi'nin konusunda çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Araştırmacılardan bir kısmı bu konuda fikir birliği göstererek Ayaz'ın Hasankeyf emiri II. Sökmen'in kölesi, damadı ve daha sonra da tahtı kardeşi Mahmut'tan korumak adına yerine veliaht tayin ettiği bilinen Ayaz adlı kişi olabileceğini ileri sürmektedirler.²⁶³ Bazı araştırmacılar ise söz konusu Ayaz adlı kişinin, Yusufpaşa Kütüphanesindeki bir kıraat kaydının son varacağına dayanarak II. Sökmen'in veliaht tayin ettiği kişinin Atabek Ayaz olmadığını, Ayaz'ın aslında Gürcü

²⁶⁰ Özgergin, 1965, **a.g.k.**, s. 161; M. N. Rifaioğlu (2006). Yapı Kitabelerinin Konya İlinin Selçuklu Dönemi Kentsel Gelişiminin Belirlenmesinde Kaynak Olarak Kullanılması. *Megaron YTÜ Mimarlık Fakültesi E-dergisi*, 1, (2), s. 99-111. <http://www.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON-69875-ARTICLE-RIFAIUGLU.pdf> (Erişim tarihi 15.03.2016).

²⁶¹ Demirelişiçi, 2013, **a.g.k.**, s. 41.

²⁶² M. A. Hacıgökmen (2010). Türkiye Selçuklu Devlet Adamlarından Eseddü'd-din Ayaz. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 27, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 480.

²⁶³ İ. H. Uzunçarşılı (1929). *Afyon Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, İsaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Peçin, Denizli, Isparta, Atabey ve Eğirdir'deki Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamit Oğulları Hakkında Malûmat*, İstanbul: Devlet Matbaası, s. 212.

asıl birinin kölesi olduğunu yazmaktadır.²⁶⁴ Bazı araştırmacılar da Atabek Ayaz'ın I. Alaeddin Keykubad'ın Çemişkezek Kalesini almakla görevlendirdiği kişinin Çardak Han'ın banisi olan kişi olduğunu savunmuşlardır.²⁶⁵ Bu kanıyı Eseddü'd-din Ayaz'ın yaşam süresi, adı ve görev süresi de desteklemektedir.

Eseddü'd-din Ayaz, I. Alâeddin Keykubad'ın hükümdarlığı döneminde parlayan Anadolu Selçuklu emirlerinden biridir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykavus, I. Alaeddin Keykubad, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in hükümdarlıkları sırasında görevde kalmıştır. Hayatının daha önceki dönemlerine ait pek bilgi bulunmamaktadır.²⁶⁶

Eseddü'd-din Ayaz'ın I. Alaeddin Keykubad devrinde mirahur (kont stabl) olarak görev yaptığı da bilinmektedir.²⁶⁷ Ayrıca Konya Alaeddin Camii'nde bulunan kitabelerde "Eseddü'd-din Atabeg" olarak geçmesi Selçuklu devrinde Atabey olarak görev yaptığını ispatlamaktadır.²⁶⁸ Ayrıca bazı araştırmacılar Sırt Köy Tol Han'ın kitabesinde ve Antalya'da bir çeşme kitabesinde "Şarapsalar Ayaz" olarak bahsedilen kişinin Eseddü'd-din Ayaz olduğunu da yazmaktadır.²⁶⁹ Bu bilgiyle birlikte Ayaz'ın şarapsalar olarak görevde bulunduğu da söylenebilir. Konya Alâeddin Camii'nin I. İzzeddin Keykavus ve I. Alâeddin Keykubad dönemlerine tarihlenen kitabelerinde "Atabek" unvanının yanı sıra "Mütevelli" ve "Ala-yed-i" görev unvanlarıyla da birlikte anıldığı görülmektedir.²⁷⁰ Bu da Ayaz'ın aynı zamanda mimar ya da yapıların inşa sırasında nezaret eden kişi, yapı emini olarak görev yaptığını da göstermektedir.

İbn-i Bibi'nin "*Şehid Sultan Gıyaseddin Keyhusrev'in hizmetinde seferlerde dert, acı ve sıkıntılar çekmiş, zamanın olayları ve günlerin zorluklarıyla tanışmış Ayas-ı Mecnun adıyla bilinen Emir-i Ahur Eseddü'd-din*"²⁷¹ ifadesinden Eseddü'd-din Ayaz'ın I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in seferlerinde sürekli olarak yer aldığı bilinmektedir. Ayrıca yine İbn-i Bibi'nin "*Kuvveti, serveti ve yiğit oğulları bakımından benzeri olmayan, tecrübeli ve okçu köleleriyle büyük bir güce sahip olan Kondistabl Ayas-i*

²⁶⁴ Hacıgökmen, 2010, **a.g.k.**, s. 472, dipnot 3.

²⁶⁵ C. Parla ve E. Altınsapan (2008). Atabek Ayaz ve Figürlü Bezemeleriyle Denizli Çardak Han. *Atatürk Kültür Merkezi Erdem Dergisi*, 51, Ankara: Grafiker Ofset, s.198-199.

²⁶⁶ Demirelişçi, 2013, **a.g.k.**, s. 41.

²⁶⁷ A. Sabbağ (2005). *Mîrâhur*. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 30, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 141; İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 254 ve 292.

²⁶⁸ R.Duran (2001). *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri (İnşa ve Ta'mir)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 36.

²⁶⁹ Hacıgökmen, 2010, **a.g.k.**, s. 474-475.

²⁷⁰ Parla ve Altınsapan, 2008, **a.g.k.**, s.199.

²⁷¹ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 254; Sönmez, 1995, **a.g.k.**, s. 220.

Mecnun adıyla bilinen Eseddü'd-din Ayaz"²⁷² ifadelerinden I. Alaeddin Keykubad devrinde de güçlü bir devlet adamı olduğu anlaşılmaktadır.

Eseddü'd-din Ayaz hakkında çok bilgi olmamasına rağmen, adının Denizli Çardak Hanı'nın kitabesinde "Ayaz bin Abdullah eş-Şihabî" olarak geçmektedir. Söz konusu kitabede baba adının "Abdullah eş-Şihabî" şeklinde geçmesi onun mühtedi olduğunu düşüncesini akla getirmektedir.²⁷³

1206 yılında I. İzzeddin Keykavus zamanında bir uç beyidir. Honaz fethinin gerçekleşmesiyle bu bölgeye uç beyliği ile görevlendirilmiştir ve I. İzzeddin Keykavus ile birlikte 1214 yılında Sinop fethine katılmıştır.²⁷⁴

Emir Eseddü'd-din 1226 yılında I. Alaeddin Keykubad tarafından Kahta ve Çemişgezek'in fethi ile görevlendirilmiş, fetihden sonra da Malatya subaşılığına getirilmiştir.²⁷⁵ Ayrıca Ayaz, Honaz Valiliği de yapmıştır.²⁷⁶

Eseddü'd-din Ayaz'ın ölümü hakkında bilgi yoktur emirin iki nedenden dolayı öldürülmüş olabileceği düşüncesi öne sürülmüştür. Bu nedenlerden ilki emir Sadeddin Köpek'in, Ayaz'ın mimar kişiliğinden dolayı onu kendine rakip olarak görmüş ve mesleki rekabet sonucu onu öldürtmüş olabileceği, ikincisi ise Eseddü'd-din Ayaz'ın, Alâeddin Keykubad'ın vefatından sonra eşi Adiliye Hatun'dan olan çocuklarına olan yakınlığı, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e yakın olan Sadeddin Köpek'i rahatsız etmiş olması olabileceğidir.²⁷⁷

6.6.1. Çardak Han

Yeri:

Kitabelerinde ribat olduğu belirtilen yapı, Denizli-Burdur-Antalya yolunda, Denizli ilinin Çardak ilçe merkezinde bulunmaktadır. Bulunduğu ilçenin adını taşıyan yapı, Han-abad kırısı denilen mevkide yer aldığından halk arasında Han-Abad adıyla da anılmaktadır.²⁷⁸

²⁷² İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 292.

²⁷³ Hacıgökmen, 2010, **a.g.k.**, s. 472.

²⁷⁴ Aksarâyî Kerîmeddin (1999). *Müsameretü'l-Ahbâr*. (Çev: Osman Turan) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 32.

²⁷⁵ Eseddü'd-din Ayaz hicri 623 senesinde Malatya serleşkeridir (subaşısıdır). Bkz: T. Baykara (1985). Türkiye Selçuklularında İdari Birim ve Bununla İlgili Meseleler. *Vakıflar Dergisi*, 19, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, s. 59.

²⁷⁶ Baykara, 1985, **a.g.k.**, s. 58; Hacıgökmen, 2010, **a.g.k.**, s. 474.

²⁷⁷ Hacıgökmen, 2010, **a.g.k.**, s. 478.

²⁷⁸ C. Parla (1997). *I. Alaeddin Keykubad Dönemi Yapılarında Biçim ve Estetik*. 2, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 648.

Tarihi:

Yapı, kapalı bölüm portal göre bu bölüm, H.627/M.1230 senesinde inşa edilmiştir. İç avlulu bölümün inşa tarihi bilinmemektedir.

Kitabesi:

Yapının kapalı bölümün portal kitabesi²⁷⁹;

السلطاني
امر ببناء هذا الرباط في أيام دولة مولانا
وسيدنا السلطان العادل علاء الدنيا و الدين
ابوالفتح كيقباد بن كيكسرو ناصر أمير المؤمنين
اقل عبيده الاجل الأشرف مولانا رشيد العلة
والدولة والدين اياز بن عبدالله الشهابي
في شهر المعظم رمضان سنة سبع وعشرين وستة مائة

Kitabenin transkripsiyonu;

- 1- Es-sultanî
- 2- Emere bi binâi hâze'r -Ribât fî eyyamî devleti mevlânâ
- 3- Seyyidinâ es-sultân el - 'âdi l 'Alâü'd-dünya ve'd-din
- 4- Ebu'l-feth Keykubâd bin Keyhüsrev nâsır emîrül' -mu'minîn
- 5- Ekall-i 'abduhu' l -ecel el -eşref mevlânâ reşîdü'l -mille'
- 6- Ve'd-devlete ve'd-din Ayâz bin 'Abdullah eş-Şihâbî
- 7- Fî şehri'l-mu'azzam Ramazan sene seb'a ısrîne ve site mie

Kitabenin Türkçesi;

“Bu ribatın yapılması, dostumuz ve efendimiz, adil sultan, din ve dünyanın en büyüğü, fetih babası, müminlerin emiri, Keyhüsrev oğlu Keykubâd zamanında emredilmiştir. Şerefli kulların en küçüğü mevlana, din, devlet ve milletin en olgunu Abdullah Şihabi oğlu Ayaz tarafından altı yüz yirmi yedi yılı, muazzam Ramazan ayında yaptırılmıştır.” şeklindedir (Resim: 29).

²⁷⁹ Erdmann, 1961, a.g.k., s. 61; K. Pektaş (2007). Çardak Han. *Anadolu Selçuklu Kervansarayları* (Ed: Hakkı Acun) Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Ankara: Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466, s. 162.

Vakfiyesi:

Yapının günümüze gelen vakfiyesi olmadığı gibi, yapının adına düzenlenmiş bir vakfiye olup olmadığı hakkında bir bilgi de yoktur.

Banisi:

Kitabesine göre Abdullah eş-Şihabi oğlu Ayaz tarafından yaptırılmıştır. Baninin inşa ettirdiği ve kendisine bağlanan diğer yapılar; Konya kalesindeki Ayaz kapısı, Alanya kalesindeki Esed burcu ve Sinop surunun bir bölümüdür.²⁸⁰ Ayrıca baninin adına Konya Alaeddin Cami'nin I. İzzeddin Keykavus ve I. Alaeddin Keykubad dönemlerine tarihlenen kitabelerinde ve Alanya Bali Bey mahallesindeki bu gün mevcut olmayan bir çeşmeye yerleştirilen kitabede de “mütevelli, ala-yed-i” sıfatlarıyla rastlanması²⁸¹ bu yapıların yapım işlerinden sorumlu inşa yöneticiliğini yapmış olduğunu gösterir.

Yapım Yöneticisi:

Kervansarayın inşa işlerinden sorumlu yapım yöneticisi bilinmemektedir.

Mimarı:

Mimarı bilinmemektedir.

Onarımlar ve Durumu:

Günümüze sağlam olarak gelebilen kapalı bölümü, Toprak Mahsulleri Ofisi'nce depo olarak kullanıldığı dönemde onarılmıştır. 1979 yılında gerçekleştirilen söz konusu onarımla, orta sahin tonozu beton harçla sıvanmış, döşemesine beton harç dökülmüş, duvarları kireç harcıyla sıvanarak badanalanmış, tonozlarda yer alan havalandırma delikleri kapatılmıştır. Şuan havalandırma delikleri açıktır.²⁸² 2006 senesinde yapılan kazılarda iç avlulu bölüm molozlardan temizlenmiştir. İç avlulu bölümün kuzey duvarına sıralanmış mekanlar, güney duvarında yer alan revak ve dou duvarında yer alan mekanlar ortaya çıkarılmıştır.²⁸³ Günümüzde yapının kapalı avlulu bölümü iyi

²⁸⁰ Parla, 1997, **a.g.k.**, s. 648; Hacıgökmen, 2010, **a.g.k.**, s. 474; Parla ve Altınsapan, 2008, **a.g.k.**, s. 200; T. Baykara (1994). Denizli. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 9, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 156.

²⁸¹ Parla, 1997, **a.g.k.**, s. 648; Parla ve Altınsapan, 2008, **a.g.k.**, s.199.

²⁸² Parla ve Altınsapan, 2008, **a.g.k.**, s. 201.

²⁸³ N. Karabay (2008). Çardak Han. *16. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Ankara: Dösim Basımevi, s. 117.

durumdadır fakat iç avlulu bölümün cep he duvarları büyük ölçüde yıkılmıştır. Yapı ziyaret edilebilir durumdadır.

Mimari Tanım (Çizim: 6; Resim: 28-41):

Kervansaray, bir kapalı bölümlü bir bina ve bu binaya doğu cephesinden eklenen iç avlulu bir bina olmak üzere doğu-batı doğrultusunda uzanan iki binadan oluşmaktadır. İç avlulu bölüm kapalı bölümden daha büyük bir alana oturmaktadır. Bu nedenle iç avlulu bölümünün kuzey ve güney cepheleri kapalı bölümün aynı cephelerinden dışa taşkındır (Çizim: 6). Yapının iç avlulu binası tamamen yıkılarak günümüze gelmemiştir. Sadece cephe duvarlarının alt kısımları günümüze gelebilen, mimari yapısı kazılarla ortaya çıkartılabilen iç avlulu bölümün portal kuruluşu hakkında bilgi verebilecek mimari kalıntıda yoktur. Ancak bu bölümün doğu cephe ekseninin kuzeyine kaymış bir portalle kervansaraya ve iç avlulu binaya girildiği günümüze gelen izlerden tespit edilebilmektedir (Resim: 28).

İzler portalin cepheden dışa taşkın bir kuruluşa sahip olduğunu göstermekte fakat yüksekliği hakkında bilgi vermemektedir. Diğer Selçuklu hanları da göz önünde alındığında, portal kuruluşunun orijinal halinde cepheden yüksek olduğu kanaatine varılabilir.

İç avlulu bölümün kuzey cephe ekseninin biraz doğusuna kare tabanlı küçük bir su deposu dayanmaktadır (Resim: 33). Bu bölümün güney cephe ekseninde üçgen tabanlı, üçgen prizma biçimli bir payanda bulunmaktadır. Kervansarayın kuzey ve güney cepheleri simetrik bir düzenlemeye sahiptir. Cephe eksenlerini iki yanında bulunan birer payanda ile desteklenen bu cephelerin payanda biçimleri farklıdır. Kuzey cephedekiler üçgen tabanlı, üçgen prizma biçimlidir (Resim: 30). Güney cephe payandaları kare tabanlı birer kaideye otururlar. Bunlardan doğudaki dört cepheli, batıdaki beş cepheli prizma biçimlidir. Kervansarayın cephelerinde pencere açıklığı bulunmamaktadır.

Plan ve Mekan Özellikleri:

Doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen biçimli bir alana oturan kervansarayın iç avlulu bölümü yaklaşık kare biçimli bir alana oturmaktadır (Çizim: 6).

Nesrin Karabay başkanlığında yürütülen kazı çalışmaları sonucunda toprak altına kalan yerler açığa çıkarılmış iç avlulu bölümün planı tespit edilmiştir. Buna göre iç

avlulu bölümün dışa taşkın portalinden bir giriş eyvanına geçilmektedir. Giriş eyvanının kuzeyinde birkaç mekandan oluşan hamam kuruluşu (Resim: 32)²⁸⁴, güneyinde eyvanın güney duvarının doğu köşesinde yer alan kapı açıklığıyla geçilen, mescit olabileceğini düşünülen, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bir mekan yer almaktadır. Bu mekanın güney duvarında yarım yuvarlak tabanlı bir mihrap nişi bulunmaktadır.²⁸⁵

Giriş eyvanının hemen kuzeyinde yer alan özgününde sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü olduğu anlaşılan kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı mekan hamamın soyunmalık kısmıdır. Bu mekana avluya bakan batı duvar ekseninde yer alan doğrudan kapı açıklığından girildiği anlaşılmıştır. Soyunmalık bölümünün kuzeyinde doğu-batı dorultusunda dikdörtgen planlı, sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü olduğu tahmin edilen, oldukça dar tutulmuş bir ara mekan yer alır. Bu mekana soyunmalık bölümünün kuzey duvar ekseninin batısındaki kapı açıklığından geçilmekte mekanın kuzey duvarının doğu köşesine açılmış bir başka açıklıkla iç avlulu bölümün kuzeydoğu köşesindeki kubbe örtülü olduğu tahmin edilen kare planlı mekana geçilmektedir. Bu mekanın batısında, kuzeydekinin doğu batı doğrultulu dikdörtgen planlı, güneydekinin kare planlı olduğu birbirine bitişik iki mekan yer almaktadır (Çizim: 6). Dikdörtgen planlı mekanın sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü olduğu, kare planlı mekanın kubbe örtülü olduğu tahmin edilmektedir. Tonozlu mekanın başka mekanlara açıklığı bulunmadığından hamamın külhan bölümü olabileceği düşünülebilir. Nitekim külhan yapının kuzey cephesine bitişik olarak inşa edilen su deposuna çok yakındır. Kubbe örtülü her iki mekandan bir açıklıkla birbirlerine geçildiği anlaşılmıştır. Bu mekanların hamamın sıcaklık ve yıkanmalık bölümlerini oluşturdukları açıktır.

İç avlulu bölümünün kuzeydoğu köşesindeki hamam kuruluşu ile kapalı bölümün portalinin yer aldığı doğu duvarı arasında kalan bölümünde kuzey duvarı önüne yan yana beş mekan sıralanmıştır (Resim: 31). Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü olduğu tahmin edilen bu mekanlardan hamama daha yakın olan üç mekana avluya açılan birer kapıyla girilmektedir. Doğudan üçüncü mekanın batı duvarının kuzey köşesine yakın açılmış bir kapıyla bu mekanın batısındaki mekana, buradan da yine mekanın batı duvarının kuzey köşesine açılmış bir kapıyla kapalı bölüme dayanan beşinci mekana geçilmektedir. Birbirine geçit veren bu üç mekanın belli bir işleve yönelik olarak inşa edildikleri anlaşılmaktadır. Üç mekanlı

²⁸⁴ Karabay, 2008, **a.g.k.**, s. 118.

²⁸⁵ Karabay, 2008, **a.g.k.**, s. 119'da bu mekanın bekçilerin ya da görevlilerin kalabileceği bir mekan olabileceğini yazmıştır.

kompleksin en doğuda yer alanının kuzey duvarına işlik olarak kullanılmış olabileceği düşünülen bir haznenin dayandığı tespit edilmiştir (Çizim: 6).

Kazı sırasında iç avlulu bölümün güneybatı bölümündeki döküntü taşlar temizlendiğinde, mescit mekanının kuzeybatı köşesinden başlayan ve doğu-batı doğrultusunda uzanarak kapalı bölümün doğu duvarına dayanan moloz taş örgülü bir duvar açığa çıkarılmıştır. Bu taş sırası muhtemelen iç avlunun güneyinde bulunan revak bölümünün avluya bakan payelerine temel teşkil etmekteydi (Resim: 34).²⁸⁶ Bu payeler günümüze gelmemiştir. Sadece mescidin batı duvarına paralel bir hat üzerinde tek bir dikdörtgen tabanlı payenin alt kısmı ele geçmiştir. Bu bulgu ve yapılan hesaplar iç avlulu bölümün güney duvarı önünde boylu boyunca uzanan, birimleri birbirinden ikişer kemerle ayrılmış olan bir revak düzeninin bulunduğu ya da çift revağın bulunduğu işaret eder. Bu durumda doğu-batı doğrultusunda uzanan birbirine paralel iki hat üzerinde yer alan payeler olmalıdır (Çizim: 6). Hesaplamalar avluya bakan sırada eş aralıklı beş, güney duvarına yakın sırada eş aralıklı dikdörtgen tabanlı payenin bulunacağını göstermektedir. Mescidin batı duvarının güney köşesinin de buraya atılmış olması gereken bir kemer nedeniyle paye gibi çalıştığı açıktır. Avluya bakan payelerin doğu-batı doğrultusunda atılmış kemerlerle birbirlerine bağlandıklarını, kapalı bölüm duvarındaki, başlangıcı günümüze gelebilmiş kemer yayı gösterir. Revak birimlerinin tonoz örtülü oldukları varsayılabilir.

İç avlulu bölümü batısından, kapalı bölümü doğusundan sınırlayan ortak duvarın eksenindeki dışa taşkın ve yüksek bir portal kuruluşuyla kapalı bölüme geçilmektedir. Portalin iki yanında yarım yuvarlak tabanlı, kule benzeri silindirik birer payanda yer alır (Resim: 35).

Portalin kemer köşelikleri dahil olmak üzere kemer üstündeki kısmı yıkılmıştır. Portali dıştan içe doğru sırasıyla kademeli üç düz silme, kalın bir geometrik bezemeli bordür çevreler.

Portalin sivri kemerinin altında kapalı bölüme girişi sağlayan basık kemerli kapı açıklığı yer alır. Basık kemeri ile portal sivri kemeri arasındaki düz yüzeyde sivri kemer biçimli bir çökertme yüzey bulunmakta, bu yüzeyde yedi satırlık inşa kitabesi yer almaktadır. Kitabenin iki yanında mukarnaslı konsollar üzerinde ağızlarından dilleri sarkan, cepheden verilmiş, gövdelerinin ön kısmı buluan iki aslan heykeline yer verilmiştir.

²⁸⁶ Karabay, 2008, a.g.k., s. 119.

Kapalı bölümde, giriş aksının iki yanına her sırada beşer kare tabanlı payenin bulunduğu, olmak üzere birbirine paralel ikişer paye sırası yer alır. Kapalı bölümün toplam yirmi payesi bulunmaktadır. Her sıranın payeleri doğu-batı doğrultusunda atılmış sivri kemerlerle birbirlerine ve bu bölümün doğu ve batı duvarlarına bağlanırlar (Resim 36-37). Böylelikle ortadakinin biraz daha geniş ve yüksek tutulduğu beş sahnin oluşturulmuş ve her sahnin doğu-batı doğrultulu sivri kemer profilli tonozlarla örtülmüştür. Tonozları paye aralarına kuzey-güney doğrultusunda atılmış yüksek sivri kemerler takviye ederler. Orta sahninin girişe göre iki takviye kemeri arasındaki iki bölümü hariç tonozların takviye kemerleri arasında kalan bölümlerinin tümünde ortaya açılmış birer havalandırma ve aydınlık açıklığı bulunmaktadır. Takviye kemerleri orta sahninde payelerin birbirlerine bakan yüzlerinin ortasına dayanan dikdörtgen tabanlı payelere diğer sahninlerde doğrudan kemerler arasındaki duvarlara ve kapalı bölümün yan duvarlarına bağlanırlar. Orta sahninin takviye kemerleri payeler üzerine oturan aşağıdan yukarıya doğru genişleyen konik başlıklara otururlar. Bu başlıklardan kuzeyinde yer alanların girişe göre ikinci, üçüncü ve dördüncüsünde figürlü kabartmalar yer alır.

Kapalı bölümde giriş aksının iki yanındaki ikişer paye sırasını payeleri arasında uzanan ve bu payelerin en batıda yer alanları arasında da devam ederek “U” biçimini oluşturan yüksek iki seki düzeni bulunur. Ayrıca bu bölümde doğu duvarın güney köşesine dayanan 12 basamaklı merdivenle çıkılarak yapının güney duvar kalınlığı içerisinde oluşturulmuş ve batıya doğru doksan derece dönen birkaç basamakla çatıya çıkılmaktadır.

Malzeme-Teknik:

Yapının cephe duvarları sandıklama tekniğinde örülmüş kesme taşla kaplanmıştır. Örtü sisteminde kaba yonu taş ve yer yer moloz taş kullanılmıştır.

Süsleme:

Kapalı bölümün portalindeki yan yana iki taş sırasından oluşan geometrik bezemeli bordürün dış taş sırasında düz ve dar birer silmeden oluşan, ortalarından birbirlerine yaklaştırılmış iki halkanın, birbirlerine çapraz olarak geçirildiği bir kompozisyonun üst üste tekrarlandığı bir geometrik düzenleme bulunmaktadır.

Kapalı bölümünün kitabesinin iki yanında bulunan aslan heykelleri²⁸⁷ açık ağızlarından dilleri sarkar şekilde cepheden tasvir edilmiştir (Resim 38).

Kapalı bölümünde takviye kemerlerinin figürlü başlıklarından giriş aksına göre kuzeyden ikincisinde boğa başı, üçüncüsünde erkek başı, dördüncüsünde iki balık kabartması bulunur (Resim: 39-40-41). Balık figürleri ortalarından geçen dikey eksenin iki yanına başları arasındaki mesafe, kuyukları arasındaki mesafeden daha dar tutulmak ve başları yukarıya getirilmek suretiyle işlenmiştir. Balıkların solungaç yayları ile gözlerinin işlendiği, ağızlarının açık tutulduğu, karın ve sırt yüzgeçlerinin belirtildiği görülmektedir. Belirgin olmamasına rağmen çenesinin bulunmayışından sakallı olduğu anlaşılan armut kafalı, patlak gözlü, kepçe kulaklı, ağzı ve burnu belirgin biçimde cepheden tasvir edilen saçsız erkek başı kabartması, balık figürlü başlığın batısındaki girişe göre dördüncü başlıkta yer almaktadır.²⁸⁸ Gönül Öney bu figürün koyun²⁸⁹, Ahmet Çaycı ise oğlak başı²⁹⁰ olabileceğini yazmaktadır.

6.7. Emir Nusretüddin Hasan bin İbrahim

Nusretüddin Hasan Bey'in ne zaman ve nerede doğduğuna dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Söz konusu bilgilere ulaşılamamış olmasına rağmen Nusretüddin Hasan Bey'in babası ve dedesi hakkında bilgiler mevcuttur. Dedesi Hüsameddin Hasan Bey, babası ise İbrahim Beydir.²⁹¹

II. Kılıç Arslan, Maraş ve yöresinde yaşayan Türkmenleri teşkilatlandırıp bir idari düzen içinde yönetmek, Haçlı ve Ermeni saldırılarına karşı bir savunma noktası oluşturmak ve Eyyübilerin bu bölgeye karşı girişecekleri hareketi önlemek için Maraş uç beyliğini kurdu.²⁹² II. Kılıç Arslan, komutanlarından Hüsameddin Hasan Bey'i Maraş uç beyliğine tayin ederek burasını kendisine ikta olarak vermiştir. Hasan Bey'den

²⁸⁷ Han, saray, kale, köprü gibi yapılarda güç ve hakimiyet sembolü olarak kullanılan aslan figürleri, aynı zamanda Güneş ve aydınlık sembolü olarak kullanılır, Çardak Han'ın aslan heykelleri, gövde ve başarılarıyla doğuya baktıklarından, konumları Güneş'in yeri olarak kabul edilen doğu yönüyle uyum içerisindedir. Evrensel bir tema olarak koruyucu ve kudret sembolü olarak aslan heykelleri ya da figürleri, Türk mimari ve el sanatlarında erken tarihlerden beri kullanılmagelmiştir. Bkz: Parla ve Altınsapan, 2008, **a.g.k.**, s. 208.

²⁸⁸ Parla ve Altınsapan, 2008, **a.g.k.**, s. 207.

²⁸⁹ G. Öney (1970). Anadolu Selçuk Mimarisinde Boğa Kabartmaları. *Belleten*, XXXIV (133), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 98.

²⁹⁰ A. Çaycı (2002). *Anadolu Selçuklu Sanatı'nda Gezegen ve Burç Tasvirleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 57, s. 109.

²⁹¹ İ. Gökhan (2005). 13. Yüzyılın İlk Yarısında Maraş. *I.Kahramanmaraş Sempozyumu*, 1, İstanbul: Düzey Matbaası, s.345.

²⁹² İ. Gökhan (2011). *Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi*. (Ed: Yaşar Alparslan, Serdar Yakar) Ankara: Öncü Basımevi, s. 108.

sonra oğulları ve torunları bu iktaya sahip olmuşlardır.²⁹³ Bu bilgilerden Nusretüddin Hasan Bey'in Maraş'ta doğduğu söylenebilir.

İbrahim Bey tarih sahnesine ilk kez, I. İzzeddin Keykavus ve I. Alaeddin Keykubad arasındaki taht mücadeleleri sırasında çıkmaktadır. Bu iki kardeşin saltanat mücadelesinde Melik İbrahim I. Alaeddin Keykubad'ı, oğlu Nusretüddin Hasan ise I. İzzeddin Keykavus'u desteklemiştir. Nusretüddin Hasan nüfuzunu kullanarak diğer emirlerinde desteğini almış ve I. İzzeddin Keykavus'u destekleyip onun tahta çıkmasını sağlamıştır. Böylece kendisi de sultanın sadık adamlarından biri konumuna gelmiştir.²⁹⁴ Bu nedenle Hüsameddin Hasan Bey'in yerine Maraş valiliğine oğlu değil, torunu Nusretüddin Hasan Bey tayin edilmiş olabilir.

Nusretüddin Hasan Bey, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci kez tahta oturması ile ilk kez tarih sahnesine çıkmıştır. Ermeniler, 1206 yılında Göksun ve Elbistan'ı ele geçirip Maraş'ı da yağmalamışlardır. Bunun üzerine harekete geçen I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Halep Eyyübi Hükümdarı Melik Zahir ile ittifak yaparak Kilikya bölgesine girmiştir. Bundan durumdan dolayı Ermeniler barış isteğinde bulunmuş ve Selçuklulara tabi olmuşlardır.²⁹⁵ Sultan, Ermenilerden alınan Petus Kalesi'ni Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey'e vermiştir.²⁹⁶

Nusretüddin Hasan Bey'in nüfuzlu ve hayırsever bir devlet adamı olduğunu İbni Bibi'nin *“yüzü goncadan daha güleç, eli yağmur bulutundan daha cömert, ihtiyaç gecelerinin karanlığında sıradan ve seçkin kimselerin dünyasında ay gibi parlayan, sahip olduğu toprak parçasının darlığına rağmen kalbi denizden daha geniş, dergâhı cennet bahçesi kadar güzel ve huzur verici, devletin alnında Feridun'un büyüklüğü ve Kisra'nın haşmeti bulunan, hiç kimsenin nimetlerinden faydasız kalmadığı, kendisine başvuran hiçbir düşkünün ebedi bir refaha kavuşmadan yanından ayrılmadığı, bu dünyadan kazandığı şöhrete hiçbir padişahın ve sultanın sahip olmadığı Maraş Meliki Emir Nusretüddin el-Hasan b. İbrahim'in Allah adını her zaman dünyada iyilikle anılmasını sağlasın, onu ahrette en yüksek derecelere yükseltsin.”* ifadelerinden anlaşılmaktadır.²⁹⁷

²⁹³ Demirelişçi, 2013, **a.g.k.**, s. 23.

²⁹⁴ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 133; Gökhan, 2011, **a.g.k.**, s. 108; Demirelişçi, 2013, **a.g.k.**, s. 23.

²⁹⁵ İ. Gökhan (2012). Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki İlişkiler. *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, s. 93.

²⁹⁶ Demirelişçi, 2013, **a.g.k.**, s. 24.

²⁹⁷ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 133.

Nusretüddin Hasan Bey, I. İzzeddin Keykavus'u desteklemesine rağmen I. Alaeddin Keykubat devrinde de Maraş valiliğine devam etmiştir.²⁹⁸ I. Keykubat'ın kendine muhalif olan devlet adamlarını öldürttüğü bilinmektedir fakat sultan tahta oturduktan sonra ona muhalif olduğu halde öldürtmediği nadir devlet adamlarından biri olarak görülebilir. Bu da Hasan Bey'in ne kadar nüfuzlu ve güçlü olduğunun göstergesidir. Sultanın Hasan Bey'i öldürtmemesi belki de onun nüfuzundan faydalanmak istemesinden olabilir.

1234 yılında Alâeddin Keykubat'ın Eyyubilere karşı çıktığı seferde Nusreteddin Hasan Bey de yanında yer aldı. Sultan sefer dönüşü, uzun yıllardan beri Maraş emirliği yapan bu şahsın elinden Petus Kalesi'ni alarak sebebi bilinmeyen bir olaydan dolayı onu idam ettirmiştir.²⁹⁹ I. Alaeddin Keykubat'ın sonra bu nüfuz sahibi emiri ortadan kaldırmasının sebebi kesin olmamakla birlikte böylesine güçlü bir komutandan kurtulmak istemesi şeklinde yorumlanabilir.

6.7.1. Eshab-ı Kehf Hanı

Yeri:

Kayseri-Kahramanmaraş-Hatay yolu üzerinde, Kahramanmaraş'a bağlı Afşin ilçesinin 7 km kuzeybatısında bulunmaktadır.

Tarihi:

Kitabesine göre yapı H.630/M.1232-1233 senesinde inşa edilmiştir.³⁰⁰

Kitabesi:

Yapı çok harap olduğundan kitabesi onarımlar sırasında Eshab-ı Kehf Cami'nin giriş kapısı üzerine konulmuştur.

Yapının kitabesi³⁰¹;

²⁹⁸ Gökhan, 2011, **a.g.k.**, s. 119.

²⁹⁹ Gökhan, 2011, **a.g.k.**, s. 119.

³⁰⁰ Erdmann, 1961, **a.g.k.**, s. 188; M. Özkarcı (2007). Eshab-ı Kehf Hanı. *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, (Ed: Hakkı Acun) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466, s. 437; M. Görür (2007b). Eshab-ı Kehf Hanı. *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, (Ed: Hakkı Acun) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466, s. 497.

³⁰¹ M. H. Yinanç (1923). Maraş Emirleri. *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, 14 (8), İstanbul, s. 91; Özkarcı, 2007, **a.g.k.**, s. 437.

امر بعمارت الرباط في أيام السلطان المعظم علاء الدنيا والدين
ابوالفتح كيقباد بن كيخسرو ناصر امير المؤمنين على امر ملك الامرا
نصرة الدين حسن بن ابراهيم اعز الله انصاده في سنة ثلثين وستماية

Kitabenin transkripsiyonu;

1- Amere bi imaretü'r-ribat fî eyyamü's-sultanü'l-muazzam Alaü'd-dünya ve'd-
din

2- Ebu'l-feth Keykubad bin Keyhüsrev nasır emirü'l-mü'minin alî emr-i mülkü'l-
ümera

3- Nasreddin Hasan bin İbrahim izzullahü'l-nasara fi sene selasin ve sitte mie

Kitabenin Türkçesi;

“Bu ribat (han) dünya ve dini yücelten büyük sultan, büyük fatih, müminlerin emirinin yardımcısı Keyhüsrev oğlu Keykubad'ın saltanatı zamanında İbrahim oğlu Emir Nusretüddin Hasan -Allah onu yüceltip şereflendirsin- tarafından altı yüz otuz senesinde yaptırıldı.” şeklindedir.

Vakfiyesi:

H.906/M.1501 tarihli Dulkadirli hükümdarı Alaüddeve Bey tarafından hazırlattırılan külliye ait vakfiye mevcuttur.³⁰² Bu vakfiyeye göre Efsus Köyü'nün yarısı, Eshabü'l Kehf pazarından elde edilen yıllık gelirler, Efsus'da bulunan boyahane, Nişanid Köyü (Başüştü), Büyük Sevin Köyü, Küçük Sevin Mezrası, Aşık Kilisesi Köyü, Kaya Pınar Köyü, Çoban Pınarı Köyü, Kışlacık Köyü, Kara Kaya Mezrası, Çanakçı Mezrası, Arab Yurdu Mezrası, Ovacık Ardıç Mezrası, Resül Hacılı yaylakları, Saruca Eyne Beyi Çiftliği, Kayseri'nin Koramaz nahiyesine bağlı Parsama Köyü külliye vakfedilmiştir.

Banisi:

Yapı, kitabedinr göre Maraş Valisi Emir-Nusrat-al-din Hasan bin İbrahim tarafından yaptırılmıştır. Bani külliye de yer alan İsa mescidini de inşa ettirmiştir.³⁰³

³⁰² Ayrıntılı bilgi için bkz: R. Yinanç (1988). Eshab-ı Kehf Vakıfları. *Vakıflar Dergisi*, 20, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 311-319.

³⁰³ Yinanç, 1988, **a.g.k.**, s. 312; A. Eyicil (2005). Afşin Ashab-ı Kehf. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, s. 271.

Yapım Yöneticisi:

Kervansarayın inşa işlerinden sorumlu yapım yöneticisi bilinmemektedir.

Mimarı:

Mimarı bilinmemektedir.

Onarımlar ve Durumu:

Külliyenin bilinen ilk onarımı Dulkadir Beyliği hükümdarı Alaüddeve Bey tarafından yaptırılmıştır. Daha sonra külliye 1902 ve 1910 senelerinde de onarım görmüştür. Han 1960 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarım programına alınarak, 1963 senesinde restorasyonu tamamlanmıştır. Yapı daha sonra 1980, 1982, 1999 ve 2003 senelerinde de onarım görmüştür.³⁰⁴Günümüzde sağlam ve ziyarete açıktır. 1963 senesinde yapılan onarımda neredeyse temel seviyesine kadar yıkılan bazı cephe ve mekanların duvarları onarılmıştır. 1980, 1982, 1999 ve 2003 senelerinde yeniden bazı onarımlar geçiren yapı, bu onarımlar sırasında; kervansarayın batı duvar boyunca ve kuzey duvarının eksenine kadar uzanan sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü mekan haricinde bütün mekanların yıkılan duvarları yükseltilmiş, avlu ve mekanların zemini kesme taş ile kaplanmış, portal kuruluşu tamamen yenilenmiş ve örtü sistemi beton mozaikle kaplanmıştır.³⁰⁵

Mimari Tanım (Çizim: 7; Resim: 42-48):

Yapı kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen biçimli bir alana oturmaktadır.

Yapıya kuzey cephe ekseninin doğusunda portalle girilmekte, portalin batısında iki, doğusunda bir çörten yer almaktadır (Resim: 42). Güney cephede batı köşeye yakın açılmış dikdörtgen biçimli bir mazgal pencere yer almakta, bu cephede çörten bulunmamaktadır.

Yapının batı ve doğu cepheleri tamamen sağırdır. Batı cephe bir istinad duvarına dayanmakta, doğu cephede ise köşelerde kuzey ve güney cephe duvarlarının uzatılmasıyla oluşturulmuş, dikdörtgen tabanlı dikdörtgen prizma biçimli birer payanda yer almaktadır. Bu payandaların arasında, eksenin iki yanına ayrıca aynı biçimli birer

³⁰⁴ Özkarcı, 2007, **a.g.k.**, s. 440.

³⁰⁵ Özkarcı, 2007, **a.g.k.**, s. 440.

payanda daha yerleştirilmiştir. Bu cephenin payanadaları arasına üst kota birer çörtlen bulunmaktadır (Resim: 43).

Yapının sivri kemerli portal kuruluşu hafifçe cepheden dışa taşkın ve yüksektir. Tamamen yenilenen portal iki kademeli bordürle üç yönden çerçeve içerisine alınmıştır. Portal kuruluşundaki basık kemerli kapı açıklığıyla yapıya girilmektedir.

Plan ve Mekan Özellikleri:

Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen biçimli bir alana oturan yapı, iç avlulu bir birim ve bu birimi kuzeybatısıyla batısından saran “L” tabanlı bir birimden oluşmaktadır (Çizim: 7). Yapının kuzey duvar ekseninin doğusunda doğrudan iç avluya açılan giriş eyvanı bulunmaktadır. Giriş eyvanının doğu ve batısında, bu duvarlarda basık kemerli kapı açıklıklarıyla geçilen birer mekan yer almaktadır. Doğudaki doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen biçimli mekan, aynı doğrultuda atılmış sivri kemer profilli beşik tonozla örtülüdür. Batıdaki mekan ise iç avlulu bölümü bütünüyle “L” tabanlı olarak saran mekan ise kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda iki kolu bulunan sivri kemer profilli beşik tonozla örtülüdür (Resim: 48). Yapının ahır işlevli olduğu tahmin edilen bu mekan uzun kolunun doğu duvarına yaklaşık olarak güneyden 1/4'lük bölümüne açılmış dikdörtgen biçimli bir kapı açıklığıyla güney duvarı ardındaki iç avludan geçilen güneybatı köşedeki mekana bağlanmaktadır. Ahır bölümünün tonozunu, doğu ve batı duvarlarını bağlayan eş aralıklı dört, kuzey ve güney duvarını bağlayan bir sivri kemer takviye eder. Bu kemerlerden mekanının uzun kolunun tonozunu takviye eden kuzeyden ilk kemerinin kuzeyine, kısa kolunun takviye kemerinin doğusuna ve tonoz yüzeyine açılmış dikdörtgen biçimli birer havalandırma deliği bulunmaktadır. Bu bölümün tek penceresini üst kotta yer alan güney duvar eksenindeki iki yandan içeriden dışarıya doğru daralan dikdörtgen biçimli mazgal pencere oluşturur.

Yapının kuzey-güney doğrultusunda uzanan iç avlusu kuzey ve güneyinden aynı doğrultuda uzanan dikdörtgen planlı ve eyvanla sınırlandırılmıştır (Resim: 44). Kuzeydeki giriş eyvanı basık kemer profilli, güneydeki eyvan sivri kemer profilli beşik tonoz örtülüdür. Güneydeki eyvanın doğu ve batı duvarlarının kuzey köşelerine açılmış basık kemerli birer açıklıkla iki yanında bulunan kareye yakın dikdörtgen planlı mekanlara geçilmektedir (Resim: 46). Bu mekanlardan batıdaki kuzey-güney, doğudaki

doğu-batı doğrultusunda sivri kemer profilli beşik tonozla örtülüdür. Her iki mekanında tonozlarına açılmış dikdörtgen biçimli küçük havalandırma delikleri açılmıştır.

İç avlunun doğu ve batısına beşer mekanla sınırlandırılmıştır. Avlu zemini tüm mekanlardan bir basamak alt kottadır. Bu mekanlardan en kuzeyde yer alanları ile ortada bulunanları doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen tabanlı birer eyvandır. Kuzeybatı köşedeki çapraz tonoz örtülü eyvan hariç diğerleri doğu-batı doğrultulu sivri kemer profilli beşik tonozlarla örtülüdür. Bu eyvanların aralarında yer alan kareye yakın dikdörtgen planlı diğer mekanlarda doğu-batı doğrultulu sivri kemer profilli beşik tonozlarla örtülüdür. Ortadaki eyvanların kuzey ve güneylerindeki tüm odalara avludan basık kemerli birer kapı açıklığıyla girilmektedir. Bu kapılardan eyvanın hemen güneyindeki karşılıklı iki mekanın kapıları farklı olarak çökertme yüzeyler içerisine alınmıştır. Avlunun güneybatı köşesindeki mekandan ayrıca batı duvarı eksenine açılmış basık kemerli bir kapı açıklığından ahır bölümüne geçilmektedir. Bu açıklık ahır bölümüne dikdörtgen biçimli yansımaktadır.

Malzeme-Teknik:

Yapının cephe duvarları sandıklama tekniğinde örülmüştür. Cephelerde, iç avluyu sınırlayan duvarlarda, portalde, kemerlerde, eyvan tonozlarında düzgün kesme taş kullanılmıştır. Avlu zemin döşemesi düzgün kesme taş kaplamalıdır. Diğer tüm mekanların tonozlarında moloz taş kullanılmıştır.

Süsleme:

Kervansarayın ahır kısmı hariç, diğer bölümler önemli ölçüde yıkılmış durumdaydı, yapı yenilenircesine tamir edilmiş olup, bu onarımlar sırasında orijinal dokusunu önemli ölçüde kaybetmiş ve birçok iz de ortadan kalkmıştır. Bundan dolayı kervansarayın özgün durumunu anlamak zorlaşmaktadır.

Kervansaray sade bir biçimde inşa edilmiştir. Fakat portalin alt kısmının az bir bölümünde yarım yıldız biçiminde işlenmiş bordür süslemesi görülmektedir. Onarımları sırasında portal yeniden yapılırken özgün olduğu sanılan bu bezemeli taşlarında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Portalin şimdiki gibi sade olmayıp özgününde bezemeli olduğu düşünülmektedir.³⁰⁶

³⁰⁶ Özkarcı, 2007, **a.g.k.**, s. 445.

6.8. Celaleddin Karatay

Celaleddin Karatay'ın ne zaman ve nerede doğduğuna dair bilgiler mevcut değildir.³⁰⁷ Bu nedenle Karatay'ın kim olduğuna dair çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Huart ve Cahen Karatay'ın Türk bir aileden geldiğini öne sürmüşlerdir.³⁰⁸ Taneri ve Odabaşı da onun Rum asıllı azatlı bir köle olduğunu³⁰⁹ Uğur ve Koman ise I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Antalya seferi sırasında ele geçirilen Rum esirlerden biri olduğunu yazmaktadırlar.³¹⁰ Celaleddin Karatay'ın, vakfiye ve kitabelerde Karatay bin Abdullah adıyla yer alması onun Müslüman bir aileden gelmediği ve mühtedi³¹¹ olduğu fikrini desteklemektedir. Ayrıca vakfiyede Müslüman ya da gayrimüslim olmasına bakılmaksızın akraba ve azaldı kölelerinden aciz olanlara da tahsisat ayırması Karatay'ın mühtedi olduğu fikrini destekleyen başka bir olgudur. Karatay kervansarayının vakfiyesinde kendinden sonra vakıf mallarına bakma görevinin erkek kardeşleri ile bunların oğullarına, şayet bu onlarında nesli tükenirse kız kardeşlerinin oğullarına devredilmesini şart koşturmuştur.³¹²

Celaleddin Karatay Selçuklu sarayında yetiştirilmiş ve devlet kademesinde çeşitli görevlere getirilmiştir.³¹³ Celaleddin Karatay, saray hizmetlileri “Mülâzıman-ı yaylak” sınıfında, savaş, seyahat ve av zamanlarında hükümdarın çadırını beklemek için yetiştirilmiştir. I. Alaeddin Keykubad döneminde gulamhanede babalık³¹⁴ yapmıştır.

³⁰⁷ A. Taneri (1993a). Celaleddin Karatay. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:7, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 251-252; Ö. Evin (2010). *Selçuklu Devlet Adamlarından Celaleddin Karatay'ın Türk eğitim Sistemine Katkıları ve Eserleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 5; Z. Odabaşı (2013). Celaleddin Karatay'ın Hayatı ve Siyasi Kariyeri. *Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan*, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi Matbaası, s. 576.

³⁰⁸ C. Huart (1895). Epigraphie arabe d'Asie mineure. *Revue Semitique d'epigraphie et d'histoire Ancienne*, 3, (Ed: Joseph Halevy), Paris, s. 127; C. Cahen (2002). *Osmanlılardan Önce Anadolu*. (Çev: Erol Üyepazarcı) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 237-240.

³⁰⁹ Bkz. İbn-i Bibi (1996b), *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l Umuri'l Ala'ıye (Selçuk Name) II*. (Çev: Mürsel Öztürk), Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları/1833, s. 125; Taneri, 1993a, **a.g.k.**, s. 251-252; Cahen, 2002, **a.g.k.**, s. 233; Odabaşı, 2013, **a.g.k.**, s. 577.

³¹⁰ F. M. Uğur ve M. M. Koman (1940), *Selçuk Büyüklerinden Celâlüddin Karatay İle Kardeşlerinin Hayatı ve Eserleri*, Konya: Yeni Kitap Basımevi, s. 5.

³¹¹ Başka bir dine mensup iken sonradan Müslüman olan kişiler için kullanılan bir kelimedir. İslam tarihi boyunca sonradan Müslüman olan kişi genellikle babasının adıyla anılmaz, ona “Abdullah oğlu” denilirdi. Bu şekilde mühtedi olan kişinin babasının ismi söylenmez ve kimliği korunmuş olurdu. Bkz: B. Yıldız (2013). Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Denizli'de Yaşanan Bazı İhtida Örnekleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, s. 109.

³¹² Vakfiye hakkında daha detaylı bilgi için bkz: O. Turan (1948). Selçuklu Dönemi Vakfiyeleri III Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri. *Bellekten*, 12 (45), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 17-170.

³¹³ M. Çayırdağ (2009). Celâleddin Karatay. *Kayseri Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş., s. 309.

³¹⁴ Gulamhanede köleleri yetiştiren eğitimcilere verilen addır. Bkz: Turan, 1948, **a.g.k.**, s. 23.

Karatay, Alâeddin Keykubad'ın tahta çıkışından ölümüne kadar geçen on sekiz yıllık hükümdarlığı süresince sultanın hizmetinde görev almıştır. Bu durumu İbn-i Bibi Celaleddin Karatay'ın kendisinden "*Barışta ve seferde, varlıkta ve yoklukta 18 yıl gece gündüz o hazretin yanında bulundum.*" biçiminde aktarmaktadır.³¹⁵

Celaleddin Karatay, I. Alâeddin Keykubad ve sonrasında çeşitli zamanlarda sırasıyla emir-i devat, emir-i taştane, hazine-i hassa memurluğu, naib ve atabey olarak önemli mevkilerde bulunmuştur.³¹⁶ Ayrıca yaptırdığı eserlerin vakfiyelerinde sipehsalar olarak anılması bu mevkide de görev yaptığını göstermektedir.³¹⁷ Karatay, I. Keykubad devrinde etkin bir şekilde aralıksız olarak devlet kademelerinde görev yapmıştır fakat sultanın ölümünden sonra yerine geçen oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev devrinde vezaret makamında bulunan Sadeddin Köpek II. Keyhüsrev'i etkisi altına alarak devlet işlerini tekeline almıştır bu durumla birlikte kendine rakip olarak gördüğü diğer devlet adamlarını da sindirmeyi başarmış bu nedenle Karatay devlet hizmetinden uzak durmuştur.³¹⁸ İbn-i Bibi Sadeddin Köpek'in, Celaleddin Karatay'ı azlettirip onu bir cami köşesinde oturmaya mecbur bıraktığını yazmaktadır.³¹⁹ Celaleddin Karatay, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Köpek'i idam ettirmesiyle yeniden devlet görevine tayin edilmiştir.³²⁰

Celaleddin Karatay üç kardeşin müşterek saltanat döneminde de önemli bir devlet adamı olmuş ve devleti ayakta tutmayı başarmıştır. Bu dönemde kardeşlerin saltanat makamına birlikte oturmalarını teklif etmiş ve devleti iç karşıklıktan kurtarmıştır. Üç kardeş saltanatını başlatmış ve devlet işlerini düzene sokarak ve karışıklığa izin vermeyerek devleti ayakta tutmuş ve bu döneme damgasını vurmuştur.³²¹

Karatay'ın iki erkek kardeşinin olduğu bilinmektedir. Bunlardan büyük olanın adı Kemaleddin Rumtaş küçük olanın adı ise Seyfettin Karasungur'dur. Vakfiyelerde Rumtaş büyük emir olarak anılır, Karasungur ise büyük emir ve sipehsalar ünvanlarıyla anılmaktadır.³²² Ünvanlardan anlaşıldığı üzere iki kardeşi de tıpkı Karatay gibi devletin önemli kademelerinde görev almışlardır. Karatay'ın ayrıca kız kardeşlerinin de bulunduğu inşa ettirdiği kervansarayın vakfiyesinden anlaşılmaktadır.

³¹⁵ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 244.

³¹⁶ Taneri, 1993a, **a.g.k.**, s. 251-252; Odabaşı, 2013, **a.g.k.**, s. 581.

³¹⁷ Evin, 2010, **a.g.k.**, s. 15.

³¹⁸ Demirelişçi, 2013, **a.g.k.**, s. 67.

³¹⁹ İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 36.

³²⁰ Cahen, 2002, **a.g.k.**, s. 91; Odabaşı, 2013, **a.g.k.**, s. 581.

³²¹ Odabaşı, 2013, **a.g.k.**, s. 586; Demirelişçi, 2013, **a.g.k.**, s. 70.

³²² Turan, 1948, **a.g.k.**, s. 47.

Celaleddin Karatay'ın vefat tarihi tam bilinmemekle birlikte hayatı ile ilgili bilgi veren kaynaklarda, vefatı ile ilgili genel görüş; Sultan II. İzzeddin Keykavus, Moğol Kağanı'nın yanına gitmek için Sivas'a vardığında Celaleddin Karatay'ın Kayseri'de hastalanarak 652/1254 Ramazan ayının yirmi sekizinci gününde vefat ettiği, daha sonra cesedinin mumyalanarak Konya'ya getirildiği, medresesindeki türbesine defnedildiğidir. İbni Bibi Celaleddin Karatay'ın Kayseri'de vefat ettiği bilgisini verdiği halde nerede gömülü olduğunu açıklamaz. Anonim Selçukname ise tabutunun Konya'ya götürüldüğünü belirtir.³²³

Ahmed Eflaki, Mevlana ve Celaleddin Karatay arasındaki ilişkilere dikkati çeker ve Mevlana'nın Celaleddin Karatay öldükten sonra bir gün, Karatay Medresesi'nin yanından geçerken yanında bulunanlara; *“Bizim merhum dostumuz Celaleddin Karatay; “Ben dostların delisiyim, Mevlana'nın mübarek nefesiyle dinlemek istiyorum.” diye bağıyor.”* dediğini ve Celaleddin Karatay'ın türbesine giderek oturduklarını aktarmaktadır. Eflaki, türbede Kur'an, gazeller ve Mesnevi'den kısımlar okunduğuna dair bilgiler de vermektedir.³²⁴ Bu da Kayseri'de vefat eden Karatay'ın daha sonra Konya Karatay Medresesi'ndeki türbesine getirildiği fikrini desteklemektedir.

İbni Bibi'nin Celaleddin Karatay'dan bahsederken *“Seçkinler zümresinin önde geleni, zahidler ve âbidler göğünün güneşi, devrinin bir tanesi, iyilik yapmada, doğru ve dürüstlüğü öne çıkarmada çabaları her zaman anılacak olan büyük emir”*³²⁵ *“Bütün işler ve meseleler görüşülürken divanda isabetli düşüncesine başvurulmuş, şerefli nefsi irfan göğünde ve bilgi semasında yükselmiş, temiz kişiliği meleklerin ruhu gibi kutsallaşıp arınmış olan, menşurların, fermanların ve divan kararlarının üzerine adının yanına “Veliyullah fi'l arz”*³²⁶ *şeklinde yazmayı görev bildikleri Celaleddin Karatayı”*³²⁷ ifadelerini kullanması Karatay'ın Anadolu Selçuklu Devleti adına büyük işler başardığının ve fazlaca hayır işlediğinin göstergesidir.

Celaleddin Karatay devlet adamı kişiliğiyle ön planda olduğu kadar bani kişiliğiyle de ön planda olmuştur. Kayseri'ye 40 km. mesafedeki Karatay Köyü'nde bir

³²³ Evin, 2010, **a.g.k.**, s. 18.

³²⁴ Ahmed Eflâki (1989). *Menakibü'l Arifin*. (Çev: Tahsin Yazıcı), 1, İstanbul: Kabcacı Yayınevi, s. 237.

³²⁵ İbn-i Bibi, 1996, **a.g.k.**, s. 244.

³²⁶ Allah'ın yeryüzündeki velisi anlamına gelmektedir. Bkz. Kerimüddin Aksarayı (2000). *Müsameret'ül-Ahbar*. (Çev: Mürsel Öztürk), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 27.

³²⁷ İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 103.

kervansaray, Konya’da bir medrese ve Antalya’da bir zaviye (dar us-suhela) inşa ettirmiştir.³²⁸

6.8.1. Karatay Hanı

Yeri:

Yapı, Kayseri-Malatya yolu üzerinde, Kayseri’ye yaklaşık 40 km mesafedeki Karatay köyünde yer almaktadır.

Tarihi:

Kervansarayın, kapalı bölümü bu bölümün portal kitabesine göre H.616-634/M.1219-1236, iç avlulu bölümü bu bölümün portal kitabesine göre H.638/M.1240 senesinde inşa edilmiştir.³²⁹

Kitabesi:

Yapının iç avlulu bölüm portalinde yer alan kitabesi³³⁰;

(١) الملك لله
(٢) الواحد القاهر الباقي الدائم هو الله
(٣) السلطان الاعظم شاهنشاه المظم ظل الله في العالم غياث
الدنيا والدين
(٤) ابي الفتح كيخسرو بن كيقباد قسيم امير المؤمنين في
تاريخ سنة ثمان وثلثين وستماية من الهجرة

Kitabenin transkripsiyonu;

1- El melik’ûllah

2- El- vahidü’l-kâhirü’l-bakî üd-daim hüvellah

3- Es-sultanü’l-azam Şehinşahü’l-muazzam zıllil-lahi fî’l-alem Gıyasü’d-dünya ve
'din

4- Ebu’l feth Keyhüsrev bin Keykubad kasım emirü’l mü’minin fî tarih sene
semân ve selâsin ve semaniye minel-hicretin

³²⁸ Turan, 1948, **a.g.k.**, s. 50.

³²⁹ Erdmann, 1961, **a.g.k.**, s. 123; M. Denктаş (2007). Karatay Hanı. *Anadolu Selçuklu Kervansarayları* (Ed: Hakkı Acun) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466, s. 362.

³³⁰ Erdmann, 1961, **a.g.k.**, s. 123; Denктаş, 2007, **a.g.k.**, s. 362.

Kitabenin Türkçesi;

“Mülk Allah’ındır. Bir, baki ve daim olan Allah’tır. En ulu sultan, hükümdarlar hükümdarı, alemde Allah’ın gölgesi, dünya ve dinin yardımcısı, fetih babası, müminlerin emirinin kasimi (rızık dağıtanı) Keyhüsrev oğlu Keykubad zamanında hicretin altı yüz otuz sekizinci senesinde inşa edilmiştir.” şeklindedir (Resim: 50).

Kapalı bölüm portalinde yer alan kitabesi³³¹;

(١) هو الله
(٢) الملك لله الدائم الباقي
(٣) السلطان الاعظم شاهنشاه المعظم مالك وقاب الامم سيد
(٤) سلاطين العالم علماء الدنيا والدين ابو الفتح كيقباد بن كيخسرو

Kitabenin transkripsiyonu;

- 1- Hüvallah
- 2- El melikü’llah ed-daimü’l bakî
- 3- Es-sultanü’l-azam Şehimşahü’l muazzam malik-i rikabü’l ümem seyyid
- 4- Selatinü’l alem Alaüd-dünya ve ’d-din ebu’l feth Keykubad bin Keyhüsrev

Kitabenin Türkçesi;

“O Allah’tır. Mülk, daim ve baki olan Allah’ındır. En ulu sultan, hanların hanı, ümmetlerin sahip ve mutasarrıfı, alemdeki sultanların efendisi, dünya ve dinin yücesi, fetih babası Keykubad oğlu Keyhüsrev” şeklindedir (Resim: 51).³³²

Vakfiyesi:

Yapının H.645/M.1247-48 senesinde düzenlenmiş bir vakfiyesi mevcuttur.³³³ Vakfiyede tüm maaşlar, kervansaray gelir ve giderlerinden sorumlu kişiler bildirilmektedir.

Vakfiyeye göre kervansarayın gelir ve giderlerinden sorumlu mütevellî, nazır ve bir müfettiş tayin edilmiştir. Nazır ve müfettiş Karatay’ın kendi kardeşleri ve daha sonra da onların evlatlarıdır.³³⁴ Kervansarayda görevli olan kişilerin kazandıkları maaşlar en yüksekte en aza doğru; müfettiş yıllık saf gümüşten 500 sultani dirhem para ve 50

³³¹ H. Edhem (H. 1331). Anadolu’da İslami Kitabeler (Karatay Hanı). *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası (TOEM)*, No: 33 s. 513-523; Erdmann, 1961, **a.g.k.**, s. 123.

³³² Kitabeleri okuduğu ve transkribe ettiği için Doç. Dr. Sezai BALCI’ya teşekkür ederim.

³³³ Turan, 1948, **a.g.k.**, s. 51.

³³⁴ Turan, 1948, **a.g.k.**, s. 59.

müd³³⁵ zahire³³⁶, nazır yıllık 360 dirhem para ve 24 müd zahire, mihmandar³³⁷ yıllık 200 dirhem para ve 24 müd zahire, havayıcı³³⁸ yıllık 200 dirhem para ve 24 müd zahire, imam yıllık 200 dirhem para ve 24 müd zahire, müezzin yılık 150 dirhem para ve 24 müd zahire, aşçı yıllık 200 dirhem para ve 24 müd zahire, hancı yıllık 150 dirhem para ve 24 müd zahire, veteriner 100 dirhem para ve 24 müd zahire, kervansaray işlerinin görülmesi için yapıda bulundurulmuş daimi atlı yıllık 100 dirhem para ve 24 müd zahire şeklindedir.³³⁹ Kervansarayın bütün masrafları görüldükten sonra geriye kalan gelir altı hisseye ayrılmış ve bu altı hissenin biri müteveliye ayrılmıştır.³⁴⁰

Vakfiyede mutfak masraflarının da kaydı tutulmuştur. Buna göre kervansaray mutfağına 50 büyük kase çanak, 20 bakır tabak, 100 büyük odun çanak, 10 büyük, 5 orta ve 5 küçük bakır tencere, 2 büyük leğen, 2 büyük kazan, 2 büyük havan ve diğer malzemelerin alınacağı anlaşılmaktadır.³⁴¹

Kervansaraya gelen her yolcuya din, dil, ırk ve sosyal statü ayrımı yapılmaksızın bir okka et ve bir çanak yemek verileceği ayrıca her Cuma akşamı bal helvası yapıp yolculara dağıtılacağı şartları da vakfiyede geçmektedir.³⁴²

Kervansaraya, ısınma, aydınlanma ve mescidi aydınlatmak için alınacak odun, yağ ve mum miktarı, yapının gelir ve giderlerinden sorumlu kişilerin inisiyatifine bırakılmıştır.³⁴³

Zaruri giderler dışında, kervansaraya gelen yolculardan ayakkabıları kötü durumda olanların ayakkabılarının tamiri ve yahut yenisiyle değiştirilmesi, kervan sahiplerinin hayvanlarının nallanması için gerekli olan nal, çivi, deri temini, hastalanan hayvanların bakımı ve tedavisi, hayvanlar için arpa ve saman temini, hastalanan kişilerin tedavisi ve ilaç temini, ölen hastaların kefenlemesi ve gömülmesi gibi kişisel ihtiyaçlara yönelik giderlerin yanında Karatay'ın akrabalarından ve azatlı kölelerinden

³³⁵ Eski bir hacim ölçüsüdür. Çoğunlukla hububat ve bakliyat gibi kuru besinlerin ölçümünde kullanılan ölçüğe de "müd" adı verilir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz: C. Kallek (2006). Müd. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 31, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 457.

³³⁶ Tahıl, aşlık. Bkz:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.567eabc302f0d0.37941000 (Erişim tarihi 26.12.2015).

³³⁷ Konukçu. Kervansaraya gelen kişilerin yatma ve yemek yeme gibi işlerine bakan kişidir. Bkz:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.567eab7464cf4.49517851 (Erişim tarihi 26.15.2015).

³³⁸ Kervansarayın ambar ve levazımından sorumlu memurdur. Bkz: Turan, 1948, **a.g.k.**, s. 56.

³³⁹ Turan, 1948, **a.g.k.**, s. 56.

³⁴⁰ Turan, 1948, **a.g.k.**, s. 51.

³⁴¹ Turan, 1948, **a.g.k.**, s. 56.

³⁴² Turan, 1948, **a.g.k.**, s. 57.

³⁴³ Turan, 1948, **a.g.k.**, s. 58.

para kazanamayacak durumda olan fakir insanlara din, dil, ırk ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın yılda 120 dirhem para ve 24 müd zahire tahsis edilmesi şartı da vakfiyede kaydedilmiştir.³⁴⁴ Kişisel giderler için ödenek ayrılması ticarete verilen önemin yanı sıra sosyal devlet anlayışının da bir ürünüdür.

H.645/M.1247-48 senesinde vakfiyeye hazırlanan ekten hancının maaşına 50 dirhem para zam yapıldığı ve ayrıca yeni vakıfların kurulduğu, H.646/M.1248-49 senesinde hazırlanan ekten de kervansarayın bulunduğu köyde yer alan hamamın herkese vakfedildiği ve burada çalışan hamamcıya da 120 dirhem para ve 24 müd zahire maaş bağlandığı anlaşılmaktadır.³⁴⁵

Vakfiyede kervansarayın gelirleri arttıkça maaşlara zam yapılması, zamlardan ve diğer giderlerden artan para ile de kervansaraya daha fazla gelir sağlamak amacıyla yeni araziler ile birlikte yeni mülkler satın alınması da kaydedilmiştir.³⁴⁶

Vakfiyeden Sarahor köyünde sayısı belirtilmeyen evlerin, 15 dükkanın ve 1 hamamın, Likendon köyü gelirlerinin, Karahisar-i Behramşah kasabasında³⁴⁷ bulunan bir hanın, 334 müd tohum alan 29 parça yerin, yüz ölçümü kaydedilmemiş yedi tarlanın, Kayseri civarında Meşhed³⁴⁸ köyünde bulunan 4 ev, 1 fırın, 19 tarlanın, Kayseri’de bulunan 8 evin kervansaraya vakfedildiği anlaşılmaktadır.³⁴⁹

Banisi:

Kitabelerinde Celaleddin Karatay’ın adı geçmemekte, buna karşın vakfiysinden yapının Celaleddin Karatay tarafından inşaa ettirildiği anlaşılmaktadır.³⁵⁰ Bani bu yapıdan başka, Konya’daki Karatay Medresesi ve Antalya’daki darü’s sülehayı inşa ettirmiştir.³⁵¹

Yapım Yöneticisi:

Kervansarayın inşaa işlerinden sorumlu yapım yöneticisi bilinmemektedir.

³⁴⁴ Turan, 1948, **a.g.k.**, s. 58.

³⁴⁵ Turan, 1948, **a.g.k.**, s. 58.

³⁴⁶ Turan, 1948, **a.g.k.**, s. 55.

³⁴⁷ Konya sınırında Behramşah tarafından kurulan yerleşim yeridir. Bkz: Turan, 1948, **a.g.k.**, s. 65.

³⁴⁸ Selçuklu ordusu seferlerden önce Kayseri’de yer alan Meşhed Ovası’nda toplandığı bilinmektedir.

Bkz: M. Çayırdağ (2004). Kayseri’de Selçuklu Sarayları ve Köşkleri. *Vakıflar Dergisi*, 28, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 237-264. Turan, 1948, **a.g.k.**, s. 66, dipnot 138’de köyün burada yer aldığını belirtmektedir.

³⁴⁹ Turan, 1948, **a.g.k.**, s. 67.

³⁵⁰ Turan, 1948, **a.g.k.**, s. 50; Ş. Akalın (2001). Karatay Han. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 24, İslam Ankara: Araştırmaları Merkezi, s. 474-475.

³⁵¹ Turan, 1948, **a.g.k.**, s. 50; Taneri, 1993a, **a.g.k.**, s. 251-252; Odabaşı, 2013, **a.g.k.**, s. 593.

Mimarı:

Mimarı bilinmemektedir.

Onarımlar ve Durumu:

Kervansaray, 1958-1962 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.³⁵² Daha sonra 2008 senesinde yeniden onarım görmüştür. 1958-1962 seneleri arasında yapılan onarımlarda kervansarayın yer yer dökülen duvar kaplamaları, cephe duvarlarının hasar görmüş olan üst kısımları, kapalı bölüde yer alan aydınlık açıklığını örten külahın kaplamaları, kapalı avlulu bölüme geçit veren protal kuruluşunun alt kısımları, iç avlulu bölüme ait olan portal kuruluşunun bezenmiş dökülen kaplamaları, hamam bölümünün örtüsü ile soğukluk ve sıcaklık kısımlarının aydınlık fenerleri yenilenmiştir. Mescidin giriş cephesi zeminden giriş kapısının bulunduğu sivri kemerli çökertme yüzey dahil olmak üzere yenilenmiştir. Mescit mekanının örtüsü tamamen yenilenmiştir. Kapalı bölümün zemini ve sekisi kesme taşlarla kaplanmış, özgün olan sekinin üzeri ahşap malzeme ile kaplanmıştır. 2008 senesinde yapılan onarım çalışmalarında kervansarayın iç avlulu bölümüne çevre düzenlemesi yapılmış ve avlu kesme taşlarla birbirine eşit dört parçaya ayrılmıştır. Ayrıca kervansarayın etrafına yerden yaklaşık olarak 50 cm kadar yüksek bir kuşatma duvarı yapılmıştır. Kervansaray günümüzde otel ve restoran olarak hizmet vermektedir. Ziyaret imkanı vardır.

Mimari Tanım (Çizim: 8; Resim: 49-84):

Kervansaray, kapalı bir bölüm ve bu bölüme güney cephesinden eklenen iç avlulu bir bölümü ihtiva eden birbirine eklemlenmiş iki binadan oluşmaktadır (Çizim: 8). Yapının iç avlulu bölümünün güney cephe ekseninde yer alan portalle girilmektedir. Bu cephenin köşelerinde ve portalin iki yanında büyük boyutlu birer payanda yer alır. Köşe payandaları dışarıya iki yarım beş tam yıldız koluyla yansıyan birer taban üzerinden iri üçgen prizmalar oluşturarak yükselirler. Bu tabanın köşe duvarları içinde tamamlandığında düzgün sekiz kollu yıldız biçimi elde edilmektedir. Portalin iki yanındaki payandalar ise duvarlara dayanan ve ön ve duvarlara dayanan bölümlerinde yarım daire, aralarda dik açılı iki kenarlı bir taban üzerinde üçü yuvarlak ve ikisi köşeli beş dilimli olarak yükselirler. Ön ortadaki yarım yuvarlak dilim zeminden cephenin

³⁵² Denктаş, 2007, a.g.k., s. 378.

nihayetlendiği kota kadar kalın kaval silmelerle oluşturulmuş geometrik bir düzenlemeye sahiptir. Bu cephede payandalar arası ve portalin iki yanına, üst kota figürlü bezemeli birer çörtten yerleştirilmiştir (Resim: 49).

Kervansarayın doğu ve batı cepheleri kademelidir. İç avlulu bölüme ait dışa taşkın kademeli bölümde köşeler ve eksenin iki yanında birer payanda, gerideki kademeyi oluşturan kapalı bölüme ait kesimde kuzey köşeler ve bu bölümün eksenlerini iki yanında birer payandan bulunur (Resim: 52). İç avlulu bölüme ait kesimde eksenin güneyinde kalan payandaların tabanlı giriş cephesinde portalin yanında kalan payandaların tabanları gibi tamamlandığında aynı şekil elde edilmektedir. Farklı olarak bu şekil doğu ve batı cephelerde kırk beş derecelik bir açıyla döndürülmek suretiyle kullanılmış, neticede bir köşeli dilimler ön ortaya, yarım yuvarlak iki dilim yanlara getirilmiş, payandalar köşeli birinin yarısı kesilerek cephe duvarlarına dayandırılmıştır. Bu payandalardan doğu cepheye ait olanın hemen güneyine duvar yüzüne kademeli sivri kemerli bir niş açılmış, niş batısında dikdörtgen biçimli küçük bir açıklıkla doğu cephenin iç yüzüne dayanan hamam kuruluşunun külhan bölümüyle irtibatlandırılmıştır. Doğru ve batı cephe eksenlerinin kuzeyindeki payandalar yarım yuvarlak tabanlı silindirik gövdelerle yükselirler. Bu cephenin kuzey köşelerindeki payandalar yedi yüzle düzgün sekizgen biçimden elde edilmiş yedi yüzlü prizma biçiminde yükselirler. İç avlulu bölümün doğu ve batı cepheleri payandaları güney köşedekiler hariç are tabanlı birer kaide üzerine otururlar.

Doğu ve batı cephelerin gerideki kademeli bölümlerine ait payandalardan kuzey köşedekiler kare tabanlı ve onların güneyinde yer alanları dikdörtgen en güneyde yer alanları beş kenarlı tabanlara sahiptir. Farklı prizma biçimleri oluşturan bu payandalardan sadece en güneyde yer alanı ayrıca kare tabanlı bir kaideye oturmaktadır. Cephelerin payandaları arasına orta üst kota birer çörtten yerleştirilmiştir. Batı cephe eksninde, güney payandanın güneyinde, eksenin kuzeyindeki payandanın kuzeyinde dikdörtgen biçimli birer mazgal pencere bulunur. Doğru cephede ise eksenin iki yanına ikişer dikdörtgen biçimli mazgal pencere yerleştirilmiştir. Ortadaki pencereler, ortadaki payandalara çok yakın, güney ve kuzeydeki pençeler köşelere çok yakın konumdadır. Bu cephelerin payandalar arasında kalan bölümlerin orta üst kotlarına birer çörtten yerleştirilmiştir. Kapalı bölümün kuzey cephesi eksenin iki yanında bulunan dikdörtgen tabanlı, dikdörtgen prizma biçimli birer payanda ve köşelerde bulunan kare tabanlı birer payanda ile sağlamlaştırılmıştır. Payandalar arasında kalan duvarların orta üst kotlarına

birer çörtten yerleştirilmiştir. Bu cephede pencere açıklığı bulunmamaktadır. Kervansarayın tüm cepheleri üstte düz bir silmeyle nihayetlendirir.

İç avlulu bölümün portal kuruluşu cepheden oldukça dışa taşkın ve yüksektir. Yüksekçe bir kaide üzerine oturan portal, bezemeli dört bordürle üç yönden çerçeve içine alınmıştır. Dıştan içe doğru beşinci bordür eğimli bir yüzeye sahiptir. Bu bordür üst kısımda yine eğimli yüzeyini koruyarak portalin sivri kemerini çevreler. Eğimli yüzeyli kemer başlangıcından itibaren dış köşelerde ince bir kaval silmeyle çerçevenmiştir. Bu silmeler kemerlerin başlangıcından itibaren ayrıca iki yandan dik olarak yükselen ince kaval silmelerle köşe oluşturarak birleşirler. Dik kaval silmeler kemer kilit taşı üstünde yuvarlak bir düğüm yapan kaval silmeli yatay bir kolla birleşerek bir çerçeve oluşturur ve portal kemerinin alınlığını belirlerler. Bu alınlığın köşeliklerinde yıpranmış, kabara hissi uyandıran birer madalyon bulunmaktadır. Kaval silmeli çerçevenin üstünde ortada çökertme bir yüzeye dört satırlık kitabe panosu yerleştirilmiştir. Kitabenin alttaki iki satırı dikdörtgen biçimli bir alana, üstteki iki satırı bu dikdörtgene tam ortadan eklemlenen üç dilimli kemer biçimli hareketli bir pano üzerine yazılmıştır. Kitabe pano ayrıca eğimli yüzeyli ve geometrik bezemeli bir çerçeve içerisine alınmıştır.

Portalın sivri kemeri iki yanda zar biçimli başlıkları bulunan gövdeleri dikine kaval silmelerle hareketlendirilmiş silindirik sütuncelere otururlar. Portal nişinin iç yan yüzlerinde kaide üzerinden başlayan yarım yuvarlak tabanlı, dört sıra mukarnas kavsaralı birer niş bulunmaktadır. Bu nişler dıştan içe doğru kademelenen dıştağının geniş ve geometrik bezemeli olduğu, içteğinin bezemesiz, dar ve düz olduğu iki bordürle çerçevenmiştir. Yapıya portal kuruluşunun içinden basık kemerli bir kapı açıklığıyla girilmektedir. Basık kemerle sivri kemer arasında portal nişinin dokuz sıra mukarnaslı kavsarası bulunur. Kavsaranın yan dış düzlerinin yaklaşık ortalarında geometrik bezemeli daire biçimli birer madalyon yer alır.

Plan ve Mekan Özellikleri:

İç avlulu bölüm portalinden doğrudan kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen tabanlı, oldukça derin giriş eyvanına geçilmektedir. Portalin basık kemeri içeriye sivri kemerli çökertme yüzey içerisine alınmış olarak yansır. Sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü giriş eyvandan aynı doğrultuda uzanan iç avluya tonozunun sivri kemeriyle açılır.

Giriş eyvanının iki yanında bu bölümün cephe duvarlarına kadar uzanan, bir çok mekandan oluşan birer kompleks yer alır. Giriş eyvanının batı duvar ekseninden doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen tabanlı, aynı doğrultuda uzanan sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü uzun bir dehlize geçilir. Bu dehlizin güney ve kuzeyinde bulunan doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı mekanların doğu duvarları ile giriş eyvanının batı duvarı ortaktır. Kuzeydeki mekan giriş eyvanına sivri kemerli geniş bir açıklıkla bağlanmaktadır. Bu kemer eyvan yönünde yüksekçe bir kaide üzerinden başlar ve ayrıca eğimli yüzeyli bir sivri kemerler çerçevesi. Kemer yüzeyi bitkisel, üstteki eğimli kemer yüzeyinde geometrik bezemeler bulunur. Bu kemerler iki yandan ve üstten dıştağinin mukarnas sıralarıyla, içteki geniş olanın geometrik bir kompozisyonla bezendiğı iki bordürle çerçevesiştir. Bu mekanın doğu yarısı üst bölümde kare tabanlı sivri kemer profilli beşik tonoz, batı yarısı yıldız olmak üzere bileşik tonozla örtülmüştür. Bu mekanın Osmanlı döneminde türbeye çevrildiğı ileri sürülmektedir.³⁵³

Dehlizin güneyündeki mekana, Erdmann'ın planına göre dehlizle ortak duvarının batı köşesine yakın açılmış sivri kemerli bir kapı açıklığıyla dehlizden geçilmektedir. Günümüzde yapılan onarımlarla bu kapı açıklığının yeri değiştirilmiş, giriş eyvanıyla mekanın ortak duvarının kuzey köşesine sivri kemerli bir kapı açılmıştır. Söz konusu dehliz batı ucundan, tonozunun sivri kemeriyle “L” tabanlı iki kollu bir mekanın kuzey-güney doğrultulu kolunun ortasına açılır. Bu kollar arasında kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen tabanlı bir mekan bulunur. Aynı doğrultuda sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü bu mekana doğu duvarının güney köşesindeki sivri kemerli bir kapı açıklığıyla “L” tabanlı mekandan geçilmektedir. “L” tabanlı mekan da biçimine uygun olarak iki kollu sivri kemer profilli beşik tonozla örtülmüştür. Bu kompleksteki mekanların hiçbirinin pencere açıklığı bulunmamaktadır.

Giriş eyvanının doğusunda iki mekan yer alır. Mekanlardan kuzeydeki kare tabanlı tromp geçişli kubbe örtülü olanının güney duvarı ekseninde yarım yuvarlak mihrap nişi bulunmaktadır. Kervansarayın mescit mekanını oluşturan bu bölüm, batı duvarının eksenine açılmış sivri kemerli bir pencereyle giriş eyvanıyla irtibatlandırılmıştır. Bu pencere eyvana dikdörtgen biçimli olarak yansır. Mescit mekanına iç avludan, kuzey duvar eksenine açılmış, duvardan taşkınlık yapmayan sivri kemerli bir portal kuruluşuyla girilmektedir (Resim: 56). Portal dıştağinin ince, dıştağinin oldukça geniş tutuduğı iki geometrik bezemeli bordürle çerçevesiştir.

³⁵³ Denктаş, 2007, a.g.k., s. 364.

Portalin sivri kemerinin karnı zeminden itibaren eğimli bir yüzeye sahiptir. Kemer yüzeyi ve karnı geometrik bezemelidir. Kapı açıklığının basık kemerinin üstünde beş sıra mukarnas dolgulu kavsara bulunmaktadır. Kavsaranın tepe mukarnasıyla portalin sivri kemeri arası düz duvar örülerek kapatılmıştır. Mescit mekanının doğu duvarı eksenine daha sonraki onarımlarda içeriye sivri kemer, dışarıya dikdörtgen biçiminde yansıyan bir pencere açılmıştır. Mihrap nişi, üç yönden eğimli yüzeyli ve bezemsiz genişçe bir bordürle çerçeve içine alınmış, dört sıra mukarnas dolgulu kavsarayla örtülmüştür. Kavsara iki yanda doğrudan silindirik gövdeli sütüncelere oturur. Mihrap nişinin iç yüzeyleri ayrıca yivlendirilmiştir (Resim: 57).

Mescidin hemen güneyinde görevlilere ait olduğu düşünülen kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve aynı doğrultuda sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü bir mekan yer alır. Bu mekan ile giriş eyvanının ortak olan batı duvarı ekseninde basık kemerli biçiminde yansıyan bir kapı açılmıştır. Mekanın başka açıklığı yoktur. Bu mekanların doğusunda, doğu duvarları boyunca uzanan dikdörtgen tabanlı, sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü, oldukça dar tutulmuş bir dehliz yer alır. Dehlizin güney yarısı, doğu duvarının mekana doğru hafifçe taşırılmasıyla biraz daha daraltılmıştır (Resim: 59). Dehlizin doğusundaki mekanlar hamam kompleksine aittir.

Dehlizin doğusunda, iç avlulu bölümünün güneydoğusunda hamam kompleksine ait mekanlar yer almaktadır. Hamamın kare tabanlı, çapraz tonoz örtülü soyunmalık mekanına, dehlizin doğu duvarındaki sivri kemerle oluşturulmuş bir çökertme yüz içinden basık kemerli bir açıklıkla geçilmektedir (Resim: 60). Soyunmalık mekanının doğusunda yanyana sıralanmış kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen tabanlı ve sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü iki, güneyinde yan yana sıralanmış kare tabanlı üç mekan bulunur. Güneyindeki mekanlardan en batıda yer alanına soyunmalık kısımdan geçit yoktur. Batı duvarı eksenine açılmış bir kapıyla dehlizden girilebilen bu mekan, kuzey güney doğrultusunda sivri kemer profilli beşik tonoz diğerleri kubbe örtülüdür. Soyunmalık mekanının güney duvarının doğu köşesinde yer alan bir açıklıkla güney doğusundaki kare tabanlı kubbe örtülü bir mekana, bu mekan da doğu duvarının kuzey köşesine açılmış bir kapıyla aynı plan ve örtü türüne sahip kare tabanlı mekana, kuzey duvarının doğu köşesine açılmış bir başka kapıyla soyunmalık mekanının hemen doğusunda bulunan, kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen tabanlı sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü bir mekana bağlanır. Birbiriyle bağlantılı bu üç mekan hamamın yıkanmalık/sıcaklık bölümleridir (Resim: 61). Soyunmalık mekanının doğusunda yer

alan dikdörtgen tabanlı yıkanmalık mekanının doğusunda, kervansarayın doğu cephe duvarına içten dayanan dikdörtgen tabanlı mekanın külhan olduğu düşünülmektedir. Bu iki mekanın ortak duvarında, eksenin biraz kuzeyine kaydırılmış ve zeminden oldukça yüksek bir seviyeye açılmış sivri kemerli bir açıklık bulunur. Külhan olduğu düşünülen mekan, ayrıca doğu duvarındaki dikdörtgen biçimli bir açıklıkla, kervansarayın doğu cephesinde oluşturulmuş sivri kemerli bir nişe bağlanarak dışa açılır. Haman kompleksinin güneyinde batı duvarına açılmış bir kapıyla dehlizden geçilebilen, kervansarayın güney doğu köşesinde yer alan doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve aynı doğrultuda uzanan sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü mekana geçilmektedir.

Giriş eyvanının batısındaki mekanın iç avluyu güneyinden sınırlayan, kuzey duvarının iç avluya bakan yüzeyine yirmi dört çatıya çıkılan bir merdiven dayanmaktadır (Resim: 55). İç avluyu doğusundan mekanlar, batısından yedi kemerle avluya açılan bir revak sınırlamaktadır. Kare tabanlı revak payeleri, kuzey güney doğrultusunda ard arda yerleştirilmiş, eş aralıklı altı paye sırasından oluşan bir plan şeması verirler (Resim: 54).

Avluya bakan payeler, oldukça yüksek tutulmuş kuzey güney doğrultusunda atılmış kademeli sivri kemerlerle birbirlerine ve duvarlara bağlanmışlardır. Payeleri doğu batı doğrultusunda birbirlerine ve batı duvarına bağlayan sivri kemerler çok daha alçaktır. İç avluyu doğusundan sınırlayan mekanların en kuzeyindekine batı duvarının güney köşesine açılmış basık kemerli bir kapı açıklığıyla girilmektedir (Resim: 65). Doğru batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve aynı doğrultuda sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü bu mekanın güneyinde üç mekanlı bir kompleks yer alır (Çizim: 8). Bu komplekse kuzeyindeki doğu batı doğrultusunda uzanan aynı doğrultuda sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü mekanın batı duvarının güney köşesine açılmış basık kemerli bir kapıyla avludan girilmektedir. Bu mekanın güney duvarının batı köşesine ve eksenine açılmış birer kapı açıklığıyla mekanın güneyindeki iki odaya geçilir. Komplekse ait bu odaların avluya açıklığı yoktur. Batıdaki oda kuzey güney, doğudaki oda doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Her iki oda da aynı doğrultuda uzanan sivri kemer profilli beşik tonozlarla örtülüdür. Bu kompleksin güneyinde rad arda sıralanmış kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve aynı doğrultuda sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü üç mekan yer alır. Birbirinden bağımsız olan bu

mekanlara batı duvarlarının yaklaşık eksenlerinde bulunan basık kemerli kapı açıklıklarıyla avludan geçilir.

İç avlulu bölümü kuzeyinden sınırlayan duvar, bu bölümün kuzeyindeki kapalı bölümün güney duvarıyla ortaktır. Bu ortak duvarın ekseninde kapalı bölüm portalı yer alır. Sivri kemerli portal kuruluşu, cepheden dışa taşkın ve yüksektir (Resim: 67).

Kademeli ve bezemeli dört bordürle çevrelenen portal kuruluşu, iki yanda kaideler üzerine oturur. Portalin kademeli sivri kemeri iki yanda zar başlıklı sütuncelerin taşıdığı birbirlerine bakan yüzlerinde üç mukarnas sırası bulunan konsollara oturmaktadır. Sivri kemerin üst kademesinin yüzeyi geometrik bezemelidir. Portal köşeliklerinde geometrik bezemeli yuvarlak birer madalyon yer alır. Bu madalyonların biraz daha üstünde kemer kilit taşına yakın yerleştirilmiş geometrik bezemeli yuvarlak birer madalyon daha bulunmaktadır. Portalin basık kemerli kapı açıklığı ile sivri kemerinin arası düz duvarla kapatılmış, tam ortasına eksene çökertme bir kitabelik yapılmıştır.

Portal niş iç yan cephelerinde üç yönden kaval silmelerle çerçeve içine alınmış mukarnas dolgulu kavsaraya sahip portal yan nişleri bulunmaktadır. Portal sivri kemerinin içinde yapıya girişi sağlayan basık kemerli bir giriş kapısı bulunmaktadır. Basık kemerli kapı üzerinde üzeri dilimli olarak tasarlanmış kapalı bölüm kitabesi bulunmaktadır. Kitabeliğin üst kısmında büyük olanın eksene küçük olanların iki yana yerleştirildiği geometrik bezemeli üç yuvarlak madalyon yer alır. Ayrıca, kitabeliğin alt köşelerinin çapraz altlarına geometrik bezemeli, büyük boyutlu yuvarlak birer madalyon daha yerleştirilmiştir. Portal nişinin iç yan yüzlerindeki üç kenarlı tabanlara oturan üç yüzlü nişler, iki yanda burma kaval silmelerle bezenmiş gövdelere sahip zar başlıklı sütunceler üzerine oturtulmuş beşer sıra mukarnas dolgulu kavsaralarla nihayetlendirir. Bu nişler ortadakinin bezemesiz, diğerlerinin bezemeli olduğu üç bordürle çevrelenmiştir. Portal sivri kemerinin mukarnaslı konsollarının hemen altında bulunan geometrik geçmelerle bezenmiş dikdörtgen biçimli birer pono nişleri üstten tamamlar.

Kapalı bölümde, birbirine hemen hemen eşit mesafede her sırada altı tane olmak üzere giriş aksının iki yanına paralel şekilde ikişer grup halinde sıralanmış yirmi dört kare prizma biçimli paye yer almaktadır. Giriş aksının iki yanındaki payelerin kuzey güney doğrultusunda atılmış sivri kemerlerle birbirlerine ve duvarlara bağlanmalarıyla giriş aksı boyunca uzanan, kuzey güney doğrultulu sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü giriş duvarına dik bir sahnin oluşturulmuştur (Resim: 68). Giriş aksının iki yanındaki payelerin ayrıca doğu ve batı duvarlarına ve birbirlerine doğu batı

doğrultusunda atılmış daha alçak kemerlerle bağlanmaları ve aynı doğrultuda uzanan sivri kemer profilli beşik tonozla örtülmeleriyle giriş aksındaki sahna dik, giriş duvarına paralel yedişer sahnin oluşturulmuştur (Resim: 69). Bu sahninlerden ortadaki giriş aksı boyunca uzanan sahnin, diğerlerinden geniş ve yüksektir. Bu sahninin tonozu tam ortadan kare tabanlı olarak kesilmiş ve bu bölüm, tromp geçişli bir kubbeyle örtülmüş, kubbe ayrıca dıştan prizmatik bir külah içerisine alınmıştır (Resim: 71). Kubbe kasnağına, dört ana yönde basık kemerli birer mazgal pencere açılmıştır (Resim: 70).

Kapalı bölümünün doğu duvarında dört, batı duvarında üç olmak üzere toplam yedi mazgal penceresi vardır. Dikdörtgen biçimli bu pencereler iki yandan daralarak dışarıya açılmaktadır.

Giriş aksının iki yanındaki payeleri içine alacak biçimde, güney kenar hizalarından başlayan ve kapalı bölümün kuzey duvarına kadar uzanan iki seki kolu, buradaki dik sahninin kuzey payelerinin kuzey duvarlarına dayanacak biçimde kısa bir kolla birleşir ve tamamında U tabanlı bir seki oluştururlar.

Malzeme-Teknik:

Kervansarayın sandıklama tekniğinde örülen duvarları içten ve dıştan düzgün kesme taşıdır. Portaldeki kitabelerinde mermer, yapının cephe duvarlarında kesme taş ve moloz taş kullanılmıştır. Payeler, kemerler, tonoz ve kubbe örtüler kesme taşlardır.

Süsleme:

İç avlulu bölümünün portali üç yönden çeşitli bezemelere sahip dört bordür tarafından çerçeve içine alınmıştır. Birinci bordür meander motifiyle, ikinci bordür ise on kollu yıldız merkezli geometrik kompozisyonla, üçüncü bordür dairesel profilli üç şeridin meydana getirdiği geometrik bezemeyle, dördüncü bordür yarım yıldız desenleriyle süslenmiştir (Resim: 74). Duvar yüzeyinden çökertilmiş bir alana yerleştirilen beyaz mermerden yapılan kitabenin etrafı iç içe geçmeler yaparak daireler oluşturan şeritlerle bezenmiş bir kuşakla çerçevelenmiştir (Resim: 75). Portalin sivri kemerli açıklığını sınırlandıran sütuncelerin zar başlıklarından doğudakinde aslan, batıdaki ise güvercin kabartması yer almaktadır. Sütuncelerin üzerinden başlayan bordür ise aralarına yer yer insan, boğa gibi figürlerinin de yapıldığı rumi ve palmet örgülerinden meydana gelmiş bir bitkisel kompozisyonla bezenmiştir (Resim: 76). Portal sivri kemer köşeliklerinde yüzeyleri geometrik süslemeli rozetler yer almaktadır.

Portal kavsarası yedi sıra mukarnalıdır. Portalin yan nişleri sekiz kollu yıldız merkezli geometrik şekillerle süslenmiş bordürle üç yönden çerçeve içine alınmıştır ve niş dört sıra mukarnas dolgulu kavsaraya sahiptir.

Giriş eyvanının batı cephesinin kuzeyinde yer alan mekanın eyvana açılan çökertme yüzeye işlenmiş en dıştaki sade, ikincisi geometrik motifli, üçüncüsü ise bitkisel motifli olmak üzere üç kademeli sivri kemeri mukarnas dolgulu bir bordürle üç yönden çerçeve içine alınmıştır (Resim: 78).

Mescit kapısı üç yönden iki sıra bordürle çerçeve içine alınmıştır. En dıştaki birinci bordürde geometrik geçmelerden oluşan bir bezeme yer alır, daha geniş tutulan ikinci bordürde ise on kollu yıldız merkezli geometrik bezemeler yer almaktadır. Giriş kapısının yer aldığı çökertme yüzeyin sivri kemeri meanderlerle bezenmiştir. Kemer köşeliklerinin tüm yüzeyi kıvrık dallar ve rumilerle bezenmiştir (Resim: 79). Mescidin trompları mukarnas dolguludur ve batıdaki trompun ilk sıradaki mukarnalarının arasında her biri farklı kol sayılarına sahip yıldızın işlendiği madalyonlar yer almaktadır. Doğudaki ve kuzeybatıdaki trompların mukarnalarının birinci sırasında bitkisel bezemeli dairesel rozetler yer almaktadır (Resim: 58).

Giriş eyvanının avluya bakan sivri kemerinin köşeliklerinde vücutları birbirine dolanmış olarak iki ejder figürü simetrik olarak yer almaktadır (Resim: 84).

Kapalı bölümün portalı altı bordürle üç yönden çerçeve içine alınmıştır. Portalin en dıştaki bordüründe bezeme unsuru yoktur. İkinci bordürde zencerek motifi varken üçüncü bordürde herhangi bir süsleme unsuru yoktur. Dördüncü bordürde ise yarım yıldız şeklinde bezeme vardır, beşinci bordürde ise on kollu yıldız merkezli geometrik bezemeler varken altıncı bordürde ise geometrik süsleme unsurlarına yer verilmiştir (Resim: 80).

Portal kemeri üstte kırık çizgi ve kapalı formda geometrik biçimlerin meydana getirdiği altı kollu yıldızlarla bezenmiştir. Altta ise üsttekenden daha geniş bırakılan yüzeye yarım yıldız desenleri işlenmiştir. Kemer köşeliklerinin batı tarafındaki dairesel rozetlerin birinin yüzeyine sekiz, diğerinin yüzeyine ise altı kollu yıldız deseni işlenmiştir. Doğu tarafındakilerde de aynı yıldızların farklı tarzda işlendiği gözlenmektedir. Ortadaki rozet tamamen tahrip olmuştur.³⁵⁴

Hanın çörtlenleri de bezeme açısından önemlidir. Bu çörtlenlerde aslan, boğa gibi hayvanların yanı sıra insan figürlerine de yer verilmiştir (Resim: 72-73).

³⁵⁴ Denктаş, 2007, a.g.k., s. 375.

6.9. Sadeddin Köpek

Sadeddin Köpek'in ne zaman ve nerede doğduğuna dair bir bilgiye rastlanmamasına ilaveten yaşamının ilk yılları ve Anadolu Selçuklu sultanlarının hizmetine nasıl girdiği hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kendi inşa ettirmiş olduğu kervansarayın kitabesinde adının "Köpek bin Muhammed"³⁵⁵ olarak geçmesinden Köpek ismini kullandığı ve bunun bir hakaret içermediği anlaşılmaktadır.

Sadeddin Köpek, anne tarafından Konya'nın zengin ve tanınan bir ailesine mensuptur.³⁵⁶ Sadedin Köpek tarih sahnesine ilk kez Alâeddin Keykubad döneminde çıkmıştır. I. Keykubad'ın 1226 senesinde Eyyubilere karşı Harput civarında giriştiği seferde sol kanat kuvvetlerinin kumandanıdır.³⁵⁷ Ayrıca I. Keykubad devrinde tercümanlık yaptığı da bilinmektedir.³⁵⁸ Bu bilgilerle yine I. Alaeddin Keykubad devrinde emir-i şikar ve mimar olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁵⁹ I. Keykubad'ın 1235-36 senesinde³⁶⁰ inşa ettirdiği ve planını da kendi çizdiği Kubadabad sarayının mimarlığını yapmıştır.³⁶¹

I. Alaeddin Keykubad devrinde önemli makamlarda bulunan Sadeddin Köpek, II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde devlet kademesinde daha da önemli bir konuma gelmiştir. I. Alaeddin Keykubad yerine veliaht olarak öteki oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı tayin etmesine rağmen, 1237 senesinde I. Keykubad'ın ölmesiyle birlikte Sadeddin Köpek'in yardımları sayesinde Selçuklu tahtına II. Gıyaseddin Keyhüsrev geçmiştir.³⁶² Sadedin Köpek II. Keyhüsrev'in tahta geçişinde önemli bir rol oynadığından daha sonra da sultanın en yakınındaki adamlardan biri olmuştur.

I. Alaeddin Keykubad'ın İzzeddin Kılıçarslan'ı yerine tayin etmesi ve o öldükten sonra başa II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in geçmesi devlet adamları arasında ayrılığa sebep olmuştur.³⁶³ Bu nedenle, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in çocuk yaşta olmasından dolayı otorite boşluğundan faydalanarak kuvvetlenen ve devletin en kudretli devlet adamı

³⁵⁵ M. Önge (2007). Zazadin Han. *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, (Ed: Hakkı Acun) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları;3101, Öncü Basım Yayım Tanıtım, s. 197.

³⁵⁶ Demirelişçi, 2013, **a.g.k.**, s. 46.

³⁵⁷ M. Kesik (2008). Sadeddin Köpek. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 35, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 392-393; İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 438.

³⁵⁸ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 361.

³⁵⁹ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 363.

³⁶⁰ R. Arık (2000). *Kubad Abad: Selçuklu Saray ve Çinileri*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, s. 45.

³⁶¹ İbn-i Bibi, , 1996a, **a.g.k.**, s. 363.

³⁶² Kesik, 2008, **a.g.k.**, s. 392-393.

³⁶³ S. Koca (2010). Sultan I.Alaeddin Keykubad'dan Sonra Türkiye Selçuklu İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zafiyeti ve Emir Sadeddin Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü. *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 7, Ankara, s. 70-71.

haline gelen Sadeddin Köpek elindeki gücü bırakmak istememiş ve kendine rakip gördüğü diğer devlet adamlarını da bir bir ortadan kaldırmıştır.³⁶⁴ Sultana sürekli olarak kendine muhalif devlet adamlarının aleyhinde telkinlerde bulunan Sadeddin Köpek Selçuklu Devleti'ne yıllarca büyük hizmetlerde bulunmuş olan Sivas valisi Kayır Han, Kemaleddin Kamyar, Şemseddin Altunaba, Hüsameddin Kaymeri ve Taceddin Pervane gibi değerli ve yetenekli devlet adamlarını birer birer bertaraf etmiş hatta eski veliaht İzzeddin Kılıcarslan ile kardeşi Rükneddin ve anneleri Adiliye Hatun'u da önce hapse attırılmış, sonra da öldürtmüştür.³⁶⁵

Sadeddin Köpek kendine muhalif olan ya da onun kendine muhalif olduğunu düşündüğü herkesi ortadan kaldırdıktan sonra gözünü Selçuklu tahtına dikmiştir. Bu durumu İbn-i Bibi'nin şu ifadelerinden anlamak mümkündür; *“Onun hayatı hakkında alaylı ve alçaltıcı şu hikayeyi anlatırlar: Köpek'in annesi Şehnaz Hatun, Konya şehrinin saygın ve efendi kişilerinden birinin kızıydı. Sultan Alaeddin Keykubad'ın babası Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev onun saçının kıvrımlarına tutulmuş, selvi boyuna ve erguvan görünümlü yüzüne hayran olmuş, Leyla'nın karşısındaki Mecnuna dönmüştü. O yüzden onu kimseye göstermeden sultanın sarayına götürmeye, ona izzet ve ikramda bulunarak geri getirmeye başladılar. Bu durumdan onun büyük annesinden başka kimsenin haberi yoktu. Köpek'in annesini babasının evine götürdükleri zaman annesi iki aylık hamile idi. Büyük annesinin kurnazca planlarıyla, babasını, gelinin gerdek gecesi hamile kaldığına inandırdılar. Köpek 7 ay sonra dünyaya geldim diyerek Selçuk soyundan olduğunu iddia etmeye başladı.”*³⁶⁶ Sadeddin Köpek'in belki de en başından beri hedefinde Selçuklu tahtı olmuş olabilir. Kendine uygun zemini hazırlayarak bu yalana başvurmuş olabilir. Köpek, Selçuklu tahtına yalnızca Selçuklu soyundan olanlar oturabileceğinden³⁶⁷ böyle bir hikaye uydurmuş olabilir. İbn-i Bibi'nin *“Onun hayatı hakkında alaylı ve alçaltıcı şu hikayeyi anlatırlar”* ifadesi onunda bu hikayeyi başka birinden duyduğunu göstermektedir.

Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Köpek'in bu düşüncesini öğrendikten ve yaptıklarından usandıktan sonra onu ortadan kaldırmak adına girişimlerde bulunmuştur. Bu durumla alakalı olarak İbn-i Bibi sultanın gulaman-ı haslarından birini yanına çağırdığını ve II. Keyhüsrev'in ona; *“Köpek utanmazlığı ve yüzüzlüğü ele aldı.*

³⁶⁴ A. Sevim (2002). Keyhüsrev II. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 349-350; Kesik, 2008, **a.g.k.**, s. 392-393; Koca, 2010, **a.g.k.**, s. 87.

³⁶⁵ Sevim, 2002, **a.g.k.**, s. 349-350; İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 23-29.

³⁶⁶ İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 29.

³⁶⁷ Koca, 2010, **a.g.k.**, s. 88.

Memleket erkanımızı ve saltanat büyüklerimizi birer birer varlık fezasından yokluk çölüne gönderdi. Bu sıralarda yalnız olarak belinde kılıcı ile huzura geliyor. Onun bu küstahlığı ve saygısızlığı karşısında ne yapacağımı bilemez oldum. Kimseye duyurmadan en kısa zamanda Sivas Mahrusesine git oranın subaşı emir-i candar Hüsameddin Karacayı gör, benden duyduklarını ona anlat. Onu en kısa zamanda saltanat makamına getir de bu kötülük ortadan kaldırılınsın, bu musibet savuşturulsun.” diye söylediğini yazmaktadır.³⁶⁸

Sadeddin Köpek’in öldürülme olayını İbn-i Bibi şu şekilde anlatmaktadır; “Sivas subaşı Hüsameddin Karaca, Sadeddin Köpek’in Selçuklu devlet adamları ve komutanları arasında çekindiği ve korktuğu tek komutandı. Buna rağmen o, böyle ansızın gelişinden dolayı Sadeddin Köpek’i şüphelendirmek istemedi ve geldiğini gizlice sultana bildirip önce Sadeddin Köpek’in konağına gitti. Sadeddin Köpek, “Cihan padişahını mı görmeye geldin?” diye sorunca, Karaca “Sizin izniniz olmadan ben nasıl Sultanın huzuruna çıkabilirim ve kendimi onun yakını sayabilirim. Kendim için sığınacak ve yardım istenecek makam olarak sizin makamınızı görüyorum” şeklinde onun gururunu okşayan sözlerle şüphelerini dağıtmış ve sultan ile görüşme isteğini de, onun uygun bulacağı bir zamana bıraktı. II. Keyhüsrev, Karaca Bey ile gizlice görüşüp onunla Sadeddin Köpek’i ortada kaldırma planını yaptı. Bu plana göre, sultan Keyhüsrev, sarayda birkaç gün Sadeddin Köpek ve Hüsameddin Karaca’nın da katılacağı ziyafetler düzenleyecekti. Böylece Sadeddin Köpek’in şüpheleri tamamen dağıtılıp güveni kazanılacaktı. Son ziyafette Karaca tuvalet ihtiyacı için dışarıya çıkacak ve Köpek’in gelmesini bekleyecek ve Karaca Bey ve adamları tarafından öldürülecekti. Hüsameddin Karaca, daha önce de konuşulduğu gibi son ziyafette ve eğlence meclisinde def-i hacette (abdest bozmak, tuvalete çıkmak) bulunmak bahanesiyle sultandan izin alıp dışarı çıktı. Bir süre sonra da sultanın huzurundan Sadeddin Köpek ayrıldı. Karaca Bey, birden Sadeddin Köpek’in karşısına çıkarak, elindeki sopayı onun kafasına kuvvetlice vurdu. Fakat sopa onun kafasına değil, omzuna indi. Darbenin etkisiyle afallayan ve yüzü kan içinde kalan Sadeddin Köpek, birden kendisini toparlayıp sarayın içinde kaçmaya başladı. Karaca Bey’in yanında bulunan Emir-i Alem Togan kılıcını çekip Sadeddin Köpek’in peşine düştü. Sadeddin Köpek, bu karşılıklı kendini şaraphaneye attı. Köpek’in kanlar içinde olduğunu gören şarabsalar ve yanındakiler tarafından bıçak, kılıç ve gürzle paramparça edilerek

³⁶⁸ İbn-i Bibi, 1996b, a.g.k., s. 29.

öldürüldü.”³⁶⁹ İbn-i Bibi'nin “kirli nefisini ve uğursuz canını bedeninden ayırıp onu cehennemine dibine yolladı” ifadelerinden Sadeddin Köpek'in Selçuklu Devleti'nin başına büyük bela olduğu anlaşılmaktadır. Köpek'in ölüm tarihi kesin olmamakla birlikte 1238 senesidir.³⁷⁰

Sadeddin Köpek nüfuz sahibi ve devletin önemli kademelerinde görevlerde bulunmuş önemli bir devlet adamıdır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta geçmesinde önemli bir rolü olan Sadeddin Köpek'in diğer devlet adamları üzerinde de bir tahakkümü olduğu açıktır. I. Alaeddin Keykubad ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatları döneminde görevde bulunmuştur.

6.9.1. Zazadin Hanı

Yeri:

Konya şehir merkezinin 22 km kuzeydoğusundaki Tömek köyü yakınlarında bulunan han, Konya-Aksaray karayolundan Tömek köyüne ayrılan bir tali yol üzerinde, ana yola yaklaşık 3 km'lik bir mesafede yer almaktadır.

Tarihi:

Kapalı bölümü portal kitabesine göre H.633/M.1236 senesinde yapılmıştır. İç avlulu bölümün portal kitabesine göre H. 634/M.1237 senesinde yapılmıştır.

Kitabesi:

Yapının iç avlulu bölüm portalinde yer alan kitabesi³⁷¹;

السلطاني
في ايام دولة السلطاني الاعظم
علا الدنيا والدين ابو الفتح كيفاد بن كيهسرو فميم امير المؤمنين
العبد الضعيف المحتاج الى رحمة الله تعالى
كوبك بن محمد عمره في شهر سنة ثلاث و ثلاثين و ست مائة

Kitabenin transkripsiyonu;

³⁶⁹ İbn-i Bibi, 1996b, a.g.k., s. 34-35.

³⁷⁰ İbn-i Bibi, 1996b, a.g.k., s. 35, dipnot 77.

³⁷¹ Erdmann, 1961, a.g.k., s. 106; Önge, 2007, a.g.k., s. 196; Karpuz, 2009b, a.g.k., s. 1038; A. Baş (2001). Yeni Buluntular Işığında Zazadin Han'ın Değerlendirilmesi. *I. Ulusal Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler I*, Konya: T.C. Selçuk Üniv. Selçuk Araştırmaları Merkezi Yayını, s. 101-109.

- 1- Es-sultani
 - 2- Fi eyyam-ı devletü's-sultanü'l-azam
 - 3- Alaü'd-dünya ve'd-din ebu'l-feth Keykubad bin Keyhüsrev kasım emirü'l-mü'minin
 - 4- El abdü'l-zaifü'l-muhtac ila rahmetullahi teâlâ
 - 5- Köpek bin Muhammed ömrühü fi şehur sene selase ve selasin ve sitte mie
- Kitabenin Türkçesi;

“Fazilet ve bereket çoğalıp, harekete geçip de bu durum müminlerinin emirinin görev verdiği milletleri yöneten büyük sultan, fetihler kazanmış olan Keykubad oğlu, dünya ve dinin sığınağı Keyhüsrev döneminin temin merhameti ve nurlu devletinin cömertliği ve ihsanı ile birleşince zayıf kul Muhammed oğlu Köpek tarafından altı yüz otuz dört senesinde bu eser yapıldı.” şeklindedir (Resim: 86).

Yapının kapalı bölüm portalinde yer alan kitabesi³⁷²;

لما اشتمل الفضل و احتفل الفيض
و اتصلت به مراحم الحضرة المطهرة و مكارم الدولة المنورة
السلطان الاعظم مالك رقب الامم غياث الدنيا و الدين
ابو الفتح كيجسر و بن كيقباد قسيم امير المؤمنين [العبد] الضعيف
كويك بن محمد سنة اربع ثلثين ستائه

Kitabenin transkripsiyonu;

- 1- Amma iştimalü'l-fazl ve ihtifalü'l-feyz
- 2- Ve et selatü'l-merahimü'l-hazretü'l-mutaharra ve mekarimü'd-devletü'l-münevver
- 3- Es-sultanü'l-azam malik rikabü'l-ümem Gıyasü'd-dünya ve'd-din
- 4- Ebu'l-feth Keyhüsrev bin Keykubad kasım emirü'l-mü'minin [el abd] el-zaif
- 5- Köpek bin Muhammed sene erba selasin sitte mie

Kitabenin Türkçesi;

“Sultana ait, Emir'ül mümin'in görev verdiği fetihler kazanmış dünya ve dini yücelten Keyhüsrev oğlu Keykubad'ın saltanat günlerinde, Allah'ın rahmetine muhtaç

³⁷² Erdmann, 1961, a.g.k., s. 106; Önge, 2007, a.g.k., s. 196; Karpuz, 2009b, a.g.k., s. 1038; Baş, 2001, a.g.k., s. 101-109.

zayıf kul Muhammed oğlu Köpek (Allah ömürlü kılsın) tarafından altı yüz otuz üç yılının aylarında iş bu eser yapıldı.” şeklindedir (Resim: 87).

Vakfiyesi:

Yapının günümüze gelen vakfiyesi olmadığı gibi, yapının adına düzenlenmiş bir vakfiye olup olmadığı hakkında bir bilgi de yoktur.

Banisi:

Kitabelerde yer alan “Köpek bin Muhammed” ibaresinden yapının Sultan I. Alaeddin Keykubat ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev devirlerinde görev yapmış olan Vezir Sadeddin Köpek tarafından yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır. Baninin başka bir yapı yaptırıp yaptırmadığı bilinmemektedir fakat tarihi kaynaklardan Kubadabad Sarayı'nın mimarı olduğu bilinmektedir.³⁷³

Yapım Yöneticisi:

Kervansarayın inşa işlerinden sorumlu yapım yöneticisi bilinmemektedir.

Mimarı:

Erdman'ın, Sadeddin Köpek'in mimar olmasına dayanarak mimarı tam olarak bilinmeyen bu kervansarayın da mimarı olduğu yönündeki görüşü genel kabul görmektedir.³⁷⁴ Parla, kervansarayın iç avlulu bölümünün Selçuklu kervansaraylarına uymayan, işlevsel nedenlerle oluşturulmuş plan ve mekan düzeninin kendinden emin bir bani-mimar kişiliğine bağlanabileceğini belirterek Sadeddin Köpek'in en azından yapının planlanmasında etkin rol oynadığını ve mimari olduğunu ileri sürmektedir.³⁷⁵

Onarımlar ve Durumu:

Yapıda 1996 yılında Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırma Merkezi tarafından bir temizlik çalışması yapılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda kapalı kısmın sekisi ortaya çıkartılmış ve yapıdaki moloz yığını kaldırılmıştır. Yapılan bu çalışma sonrasında SÜSAM tarafından ilgili yerlere yapının restorasyonun acilen yapılması

³⁷³ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 363.

³⁷⁴ Erdman, 1961, **a.g.k.**, s.107; A. Denknalbant (2004). *Anadolu Selçuklu Kervansaray Mescitleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 196'da yapının mimarının Vezir Sadeddin Köpek olduğu belirtilmiştir.

³⁷⁵ Parla, 1997, **a.g.k.**, 2, s.684.

yönünde bir tavsiyede bulunmuştur. Yapının restorasyonuna da 2007 yılında başlanmıştır.³⁷⁶ Yapılan restorasyonlarda kervansarayın yer yer yaklaşık 1 m. yıkılan cephe duvarları ve payandalarının yıkılan kısımları yenilenmiştir. İç avlulu bölümün portal kuruluşu büyük ölçüde onarılmış, giriş eyvanının üzerinde yer alan mescit bölümünün tamamına yakını yenilenmiştir. Ayrıca mescit mekanına çıkmayı sağlayan merdivenler de tamamen yenilenmiştir. İç avlulu bölümün kuzeybatı köşesinde kalan ve örtüye çıkışı sağlayan merdivenler de tamamen yenilenmiştir. İç avlulu bölümün kuzey duvar ekseninin doğusunda kalan revağa ait büyük ölçüde yıkılmış duvarlar, payeler ve tonozlar tamamen yenilenmiştir. Avlunun etrafına sıralanan mekanların bozulan ve dökülen kaplamaları yenilenmiştir. Kapalı bölüme ait portal kuruluşunun sivri kemeri dahil olmak üzere cephenin sonlandığı yere kadar yenilendiği görülmektedir. Kapalı bölümün orta sahının tonozu ve alan aydınlık açıklığına ait fener tamamen yenilenmiştir. Kapalı bölümün orta sahınında yer alan sekisi de onarılmış ve tamamen kesme taşla kaplanmıştır. Yapı günümüzde sağlam ve ziyarete açıktır.

Mimari Tanım (Çizim: 9; Resim: 85-100):

Kervansaray, kapalı bölüm ve bu bölüme doğu cephesinden eklenen iç avlulu bölümü ihtiva eden iki binadan oluşmaktadır (Çizim: 9). Kervansaraya güney cephe ekseninin batısında bulunan dışa taşkın ve cepheden yüksek bir portalle girilmektedir. Bu cephede portalin batısında yaklaşık eş aralıklı yerleştirilmiş iki, doğusunda biri köşede olmak üzere üç payanda yer alır. Güneydoğu köşedeki payanda yedi kenarlı bir taban üzerinden yedi yüzlü bir prizma biçiminde yükselir. Bu payandanın batısında kare tabanlı kare prizma, portalle bu payanda arasında yayarım yuvarlak tabanlı silindirik bir payanda yer alır. Portalin batısındaki ilk payanda yarım yuvarlak tabanlı silindirik gövdeli, daha uzağındaki payanda kare tabanlı kare prizma biçimlidir. Bu cephenin portalin doğusunda kalan bölümü tamamen sağırdır. Portalin batısında kalan bölümünde payandaların hemen doğusuna ve kuzey köşeye yakın açılmış üç dikdörtgen biçimli mazgal pencere yer alır (Resim: 85).

Doğu cephe köşelerinde ve ekseninde birer payanda bulunmaktadır. Bunlardan eksenindeki ve kuzey köşedeki payandalar kare kesitli kare prizma biçimlidir. Payandalar arasındaki yüzeylere eş aralıklı üçer dikdörtgen biçimli mazgal pencere açılmıştır.

³⁷⁶ http://www.kulturbilinci.org/_demo1/asyep/veri-tabani?fid=152 (25.11.2014).

Kervansarayın kuzey cephesi, üç kademelidir. En doğudaki dışa taşkın kademeye daha gerideki orta bölüm kademesinin eksenlerinde kare kesitli kare prizma biçimli birer payanda bulunur. En gerideki ve batıdaki kademenin ekseninin iki yanına kare kesitli kare prizma biçimli birer payanda yerleştirilmiştir. Bu cephenin doğu ve orta bölüm kademeleri sağır tutulmuştur. Batı kademedede, payandaların hemen doğusuna ve kuzey köşeye yakın açılmış dikdörtgen biçimli birer mazgal pencere bulunur (Resim: 88).

Batı cephede eksenin iki yanında kare kesitli kare prizma biçimli birer payanda ile bu payandalar arasına eksene yerleştirilmiş dikdörtgen biçimli bir pencere bulunur. Yapının tüm pencerelerinde devşirme çifte sütunce kullanılmıştır. Batı cephe hariç tüm cephelerin üst kotlarında çörtenler yer almaktadır.

İç avlulu bölümün iki yanda kaideler üzerine oturan üç kademeli sivri kemerli portal kuruluşu, bu bölümün güney batı köşesine çok yakındır. Portal kemeri iki yanda gövdeleri dikine kaval silmelerin belli aralıklarla birbirleri üzerinden atlatılmasıyla oluşturulmuş zar başlıklı sütünceler üzerinde yer alan birbirlerine bakan yüzeyleri mukarbnaslı birer konsola otururlar. Portal kuruluşu, üç yönden kademeli üç bördürle çevrelenmiştir. Portalin sivri kemeri ile kapı açıklığının basık kemeri arası düz duvarla kapatılmıştır. Bu duvarın ortasında üst kısmı günümüze gelemeyen kitabelik yer alır. Portal nişinin iç yan yüzlerinde niş yoktur.

Plan ve Mekan Özellikleri:

Portal kuruluşundan kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen tabanlı, aynı doğrultuda basık kemer profilli tonoz örtülü bir eyvanla iç avluya geçilir. Her iki bölümü de doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen biçimli alanlara oturan yapının iç avlulu bölümü doğu yarısında kuzeye doğru dışarak daha geniş bir alana yayılır (Çizim: 9).

Giriş eyvanının doğu ve batısında doğu batı doğrultusunda dikdörtgen tabanlı, sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü birer mekan bulunmaktadır. Doğudaki mekana kuzey duvar ekseninin batısına kaymış, batıdaki mekana kuzey duvarının doğu köşesinde yer alan basık kemerli birer kapı açıklığıyla avludan geçilmektedir. Batıdaki mekanın kuzey duvarının avluya bakan yüzeyine dayanan on bir basamaklı merdivenle, giriş eyvanının üstündeki kare tabanlı, mescit mekanının çıkılarak ulaşılmaktadır (Resim: 91). Harap olarak günümüze duvarlarının alt bölümleri gelebilen bu mekan onarımlarla yeniden ayağa kaldırılmıştır. Mescide kuzey duvarı ekseninin hafifçe

batısına açılmış basık kemerli bir kapıyla hemen önündeki merdiven sahanlığından girilmektedir. Bu duvarda, kapının doğusuna ve üst kota açılmış dikdörtgen biçimli bir pencere bulunur. Mescit mekanının güney duvar eksenindeki yıkılarak günümüze gelememiş kademeli silmelerle çevrelendiği anlaşılan sekiz yüzeyli mihrap nişi³⁷⁷ yeniden ayağa kaldırılmış ve yarım yuvarlak tabanlı bir niş olarak tamamlanmış ve mekan yıldız tonozla örtülmüştür.

Giriş eyvanının doğusundaki mekanın hemen doğusunda iç avluyu güneyinden sınırlayan ve güneydoğu köşede yer alan mekana kadar uzanan, batıdan doğuya doğru ilk iki kemerinden sonra kare tabanlı kuzey güney doğrultulu sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü kare tabanlı bir mekanla bölünen ve bu mekandan sonra dört kemerle avluya açılarak devam eden revak yer alır. Kare tabanlı revak payeleri doğu-batı doğrultusunda atılmış kademeli yüksek sivri kemerlerle birbirlerine ve duvarlara bağlanmışlardır. Payeler ayrıca daha alçak kottaki kademeli birer sivri kemerle doğu cephe duvarının iç yüzüne bağlanırlar (Resim: 89-90). Revak kemerleri arasındaki mekana batı duvarının kuzey köşesine açılmış basık kemerli biçimli bir kapı açıklığıyla revaktan geçilmektedir. Revağın payelerinin avluya bakan cidarları ile doğu cephenin iç cidarı arası, avlu zemininden oldukça yüksek sekilerle yükseltilmiştir.

Yapının iç avlulu bölümündeki mekanlardan güneydoğu köşede kalan mekan ve giriş eyvanının üstünde yer alan mescit dışında tüm birimler sivri kemer profilli beşik tonoz örtülüdür. İç avlulu bölümün güneydoğu köşesinde kalan mekan haç tonoz, girişin üzerinde yer alan mescit ise yıldız tonoz örtülüdür (Çizim: 9).

İç avlunun kuzeyinde, batıdan doğuya doğru sırasıyla üç mekan, üç kemerle avluya açılan revak, bu revağın doğusundaki bir mekan ve daha doğudaki dışa taşkın bölümde yer alan ve dört kemerle avluya açılan revak yer almakta, avlu ayrıca güneyinden dört mekan sınırlandırmaktadır. Avluyu güneyden sınırlandıran dört mekandan güneydoğu köşedeki kare tabanlı çapraz tonoz örtülü mekana batı duvarı köşesine açılmış basık kemerli bir kapıyla avludan girilmektedir. Bu mekanın kuzeyindeki birbirleriyle irtibatlı doğu batı doğrultusunda dikdörtgen tabanlı üç mekanın ortada yer alanı hariç diğerlerinin avluya açıklığı yoktur (Çizim: 9). Ortadaki mekan batı duvarı eksenindeki basık kemerli kapı açıklığıyla avluya ortak kuzey ve güney duvarlarının batı köşelerindeki basık kemerli kapı açıklıklarıyla iki yanındaki mekanlara bağlanmaktadır. En kuzeydeki mekanın kuzey duvarı ile iç avluyu kuzeyden

³⁷⁷ Parla, 1997, a.g.k., 2, s.687.

sınırlayan duvar arasına ortaya, mekanın kuzey batı köşesi hizasına yerleştirilmiş kare tabanlı paye, doğu-batı yönünde atılan sivri kemerle doğu cephenin, kuzey-güney yönünde atılan sivri kemerle de kuzey cephenin iç yüzüne bağlanmıştır. Kuzey güney doğrultulu sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü bu iki birim, avluya değil, avluyu kuzey doğusundan sınırlayan dışa taşkın bölümde bulunan revağın doğu birimine bağlanmışlardır. Revak, her birinde ikişer kare kesitli paye bulunan üç paye sırasıyla oluşturulmuştur. Zemini avlu zemininden bir basamak daha yüksek tutulmuştur. Revağın avluya bakan üç payesi doğu batı doğrultusunda atılmış yüksek sivri kemerlerle birbirlerine ve yanlardaki mekanların duvar köşelerine bağlanmışlardır. Revak payeleri ayrıca kuzey güney doğrultusunda atılmış daha alçak sivri kemerlerle birbirlerine ve kuzey cephe duvarının iç yüzeyine bağlanmışlardır. Her biri kuzey güney doğrultulu tonozlarla örtülmüş dört birimli revak bölümünün tonozlarının büyük kısmı ve kemerleri çökmüşken yapılan kazı çalışmalarının ardından bu bölüm restore edilerek ayağa kaldırılmıştır. Revak birimlerinden en batıdakinin batısında yer alan kare tabanlı, kuzey güney doğrultusunda sivri kemer profilli tonoz örtülü mekana güney duvar ekseninin hafifçe batısına kaymış dikdörtgen biçimli bir açıklıkla avludan girilmektedir. Mekanın batısında iki kare tabanlı payanın doğu ve batı doğrultusunda atılmış yüksek sivri kemerlerle birbirlerine ve yanlardaki mekanların duvar köşelerine bağlanmalarıyla oluşturulmuş üç kemerle avluya açılan bir revak daha bulunmaktadır. Revak payeleri ayrıca kuzey güney doğrultusunda atılmış daha alçak sivri kemerlerle kuzey cephe duvarının iç yüzeyine bağlanırlar. Üç kemer gözlü bu revak biriminin batısında en batıdakininin kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen, diğerlerinin kare tabanlı olduğu birbiriyle irtibatlı üç küçük mekan yer almaktadır (Çizim: 9). Mekanların hepsi kuzey güney doğrultulu sivri kemer profilli beşik tonozlarla örtülmüştür. Ortadaki mekanın avluya açıklığı bulunmamaktadır. Bu mekan ortak doğu ve batı duvarlarının güney köşelerine yakın açılmış birer basık kemerli kapı açıklıklarıyla yanlarındaki mekanlara bağlanır. En batıdaki dikdörtgen tabanlı mekan, güney duvarı eksenindeki basık kemerli kapı açıklığıyla avluya, en doğudaki mekan doğu duvarının güney köşesine yakın açılmış basık kemerli kapı açıklığıyla doğusundaki revak birimine açılmaktadır.

Yapının kapalı bölümünün doğu, iç avlulu bölümünün batı duvarını oluşturan ortak duvarın eksenindeki dışa taşkın ve cepheden yüksek tutulmuş kademeli sivri kemerli portal kuruluşu bulunmaktadır. İç avlulu bölüm portalı gibi düzenlenmiş portal kuruluşu dıştan içe doğru ikisinin düz içtekinin eğimli olduğu üç bordürle iki yandaki

kaideleri de oluşturacak biçimde çerçevelenmiştir. Portalin sivri kemeri iki yanda kaideli ancak başlıksız sütüncelere oturtulmuş, konsollar üzerinden yükselir. Portal bnişinin iç yan yüzlerinde niş yoktur. Basık kemerli kapı açıklığının kemeri ile portalin sivri kemeri arası düz duvarla kapatılmıştır. Bu duvarın ortasında sivri kemer biçimli bir çerçeve içerisine alınmış dört satırlık kitabe panosu yerleştirilmiştir. Kapalı bölüme iç avludan portalin basık kemerli kapı açıklığıyla geçilmektedir (Resim: 92).

Yapının kapalı bölümünde giriş aksının iki yanında her birinde ikişer paye bulunan eş aralıklı ikişer paye sırası, toplamda yirmi paye bulunur. Kare tabanlı, kare prizma biçimli payelerden giriş aksına bakanlar doğu batı doğrultusunda atılmış yüksek sivri kemerlerle birbirleriyle doğu ve batı duvarlarına bağlanmış ve aralarında kalan birimler aynı doğrultuda uzanan sivri kemer profilli beşik tonozla örtülmüştür. Bu tonoz, payelerin birbirlerine bakan yüzlerine atılmış daha ince tutulmuş birer sivri kemerle takviye edilmiştir (Resim: 93). Giriş aksının iki yanındaki payeler ayrıca kuzey güney doğrultusunda atılmış sivri kemerlerle birbirlerine ve bu bölümün uzun kenarlarına bağlanmış ve aralarda kalan birimleri aynı yönde atılmış sivri kemer profilli beşik tonozlarla örtülmüştür. Böylelikle kapalı bölümde ortadakinin daha geniş ve yüksek olduğu giriş aksı boyunca uzanan giriş duvarına dik uzanan sahna iki yandan bağlanan giriş duvarına paralel altı sahnalı bir mekan kuruluşu elde edilmiştir (Resim: 93-94). Ortadaki dik sahnın doğudan üçüncü ve dördüncü payelerinin arasında kalan bölümde tonozu kesilmiş ve burası kare tabanlı mukarnas dolgulu tromp geçişli küçük bir kubbeyle örtülmüştür. Kubbe kasnağına dört ana yönde iki yandan daralan basık kemerli birer mazgal pencereler açılmıştır. Dıştan külah içerisine alınan kubbe külahla birlikte yıkıldığından bu bölüm günümüz restorasyonları sırasında cam bir külahla kapatılmıştır (Resim: 95-96).

Kapalı bölümde giriş aksının iki yanındaki payelerin dış cidarları arasını kapsayan ve batı duvarından başlayarak söz konusu payelerden en doğuda yer alanlarının doğu kenar cidarlarına kadar uzanan iki yüksek seki bulunmaktadır. Bu bölümün duvarlarının üst kotlarında bulunan tüm pencereleri dikdörtgen biçimli ve iki yandan dışarıya doğru daralan mazgal pencere tarzındadır.

Malzeme-Teknik:

Kervansarayın sandıklama tekniğinde örülen duvarları içten ve dıştan düzgün kesme taş örgülüdür. Güneydoğu köşe payandasında, portallerde ve giriş eyvanının

avluya bakan basık kemerinde, kitabe çerçevelerinde ve kapalı bölüm kemerlerinde çık ve koyu renkli taşlar birer atlamalı olarak örülmek suretiyle kullanılmışlardır. Portaldeki kitabelerinde mermer, yapının cephe duvarlarında özellikle güney cephesinde çok miktarda devşirme malzeme kullanılmıştır. Sadece yapının bazı iç avlulu bölümünün güney doğu köşesindeki mekanının çapraz tonoz örtüsünde düz istifli tuğla örgü kullanılmıştır. Kitabeler ve çok sayıdaki devşirme malzeme mermerdendir (Resim: 100).

Süsleme:

Yapının iç avlulu bölümünün portalini üç sıra bordürle üç yönden çerçeve içine alınmıştır. En dış bordür zencerek motifleriyle bezenmiştir. Dıştan ikinci bordürde ise yıldız kesitleri görülmektedir. Dıştan üçüncü bordür de halat motifleri ile bezenmiştir (Resim: 97). Portalin kademeli sivri kemerinde de bezeme unsurlarına rastlanmaktadır. En dış kademe yalın bırakılmıştır, dıştan ikinci kademe de ise yıldız kesitleri bulunmaktadır. Dıştan üçüncü kademe de geometrik geçmeler yer almaktadır. Portalin sivri kemerinin oturduğu konsolların altında yer alan zencerek motifleri zar başlık biçimindeki bezeme ile sonlandırılmıştır. Ayrıca portalde çift renk taş kullanımı vardır.

Kervansarayın kapalı bölümünün portalini iki sıra bordürle üç yönden çerçeve içine alınmıştır. Bu bordürlerden dıştaki sade bırakılırken içteki yıldız kesitleriyle bezenmiştir. Portalin kademeli sivri kemerinin oturduğu konsolların altında sütünceler vardır(Resim: 92).

Kervansarayın kapalı bölümündeki giriş cephesine dik aksta olan sahinin külaha geçişte kullanılan tromplar mukarnas dolguludur (Resim: 95).

Yapının mescidinin mihrap nişi üç sıra bordürle üç yönden çerçeve içine alınmıştır. En dış bordür sade bırakılmıştır. Dıştan ikinci bordürde zencerek motifleri görülmektedir ve en içteki bordürde de geometrik geçmeler bulunmaktadır. Ayrıca mihrap nişinin iki yanında bulunan sütüncelerde de geometrik motifler göze çarpmaktadır.

6.10. Emir Camedar Esedüddin Ruzbe

Emir Camedar Esedüddin Ruzbe'nin ne zaman ve nerede doğduğu bilinmediği gibi, hayatı hakkında da detaylı bilgi bulunmamaktadır. Camedar olan Esedüddin

Ruzbe, Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünün ardından başlayan IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın ölümüyle son bulan müşterek saltanat döneminin önemli devlet adamlarındandır.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev henüz hayattayken kendinden sonra üç oğlundan Alaeddin'in tahta geçmesini istemiş, dönemin devlet büyüklerinden sözler almışsa da ölümünden sonra vasiyeti yerine getirilmemiş, aralarında Ruzbe'nin de olduğu devlet adamları tarafından diğer oğlu II. İzzeddin Keykavus tahta çıkartılmıştır.³⁷⁸ İbn-i Bibi bu durumu “*Sultan İzzeddin Keykavus’u cömert tabiatı, övülecek özellikleri, sınırsız iyiliği, dirayet ve liyakati, beğenilen ahlakı, seçkin kişiliği, haya sahibi oluşu, yaş bakımından büyüklüğü ve meziyetlerinin üstünlüğü ile saltanat tahtına diğer iki kardeşten daha layık ve uygun gördüler.*” şeklinde yazmıştır.³⁷⁹

II. İzzeddin Keykavus tahta geçtikten sonra Sahib Şemseddin vezirlik, Celaeddin Karatay naiblik, Şemseddin Hasoğuz beylerbeyliği, Eseddin Ruzbe atabeylik, Ebu Bekir Attar pervanelik makamlarına tayin edilmiştir.³⁸⁰ Bu bilgiden Eseddin Ruzbe'nin atabeylik makamında da bulunduğu öğrenilmektedir. II. İzzeddin Keykavus tahta çıktıktan sonra göreve getirilen söz konusu devlet adamları bir süre sonra birbirlerini çekemez olmuşlardır. İçlerinden Şemseddin Hasoğuz ile Eseddin Ruzbe, Hasoğuz'un kızını Ruzbe'nin yeğenine vermesiyle yakınlaşmaları, önemli ve kritik işlerde sürekli olarak bu iki devlet adamına danışılması Emir-i dad Nusret ve Pervane Ebu Bekir Attar'ın kıskançlığını çekmiştir.³⁸¹ İbn-i Bibi'nin “*kötü tabiatlı, hırslı, ahlaksız, mel'un, hasis ve sapık*” olarak bahsettiği Emir-i dad Nusret, Eseddin Ruzbe ve Şemseddin Hasoğuz hakkında türlü yalanlarla Sahib Şemseddin İsfahani'ye gitmiş, Şemseddin İsfahani uzunca bir süre Emir-i dad Nusret'in bu yalanlarına itibar etmese de giderek bu yalanların etkisi altında kalmış ve Şemseddin Hasoğuz ve Eseddin Ruzbe'den çekinerek Moğol ülkesinde olan IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın yanına gitmeyi düşünmüşse de Ebu Bekir Attar ve Emir-i dad Nusret kendisini bu düşüncesinden vazgeçirmiş ve kendisinden onay alarak bu iki devlet adamını ortadan

³⁷⁸ İbn-i Bibi eserinde bu durumu II. İzzeddin Keykavus'un dilinden anlatmıştır. Bkz. İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 123; Aksarayı, 2000, **a.g.k.**, s. 27.

³⁷⁹ İbn-i Bibi eserinde bu durumu II. İzzeddin Keykavus'un dilinden anlatmıştır. Bkz. İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 88.

³⁸⁰ İbn-i Bibi eserinde bu durumu II. İzzeddin Keykavus'un dilinden anlatmıştır. Bkz. İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 89; K. Ekici (2005). Anadolu Selçuklu Devlet'inde Üç Kardeş Devri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 6; M. S. Bal (2006). Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Şemseddin İsfahani. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 19, s. 274.

³⁸¹ İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 89.

kaldırmak için hazırlıklara başlamışlardır.³⁸² Bunun üzerine Emir-i dad Nusret ve Ebu Bekir Attar plan yaparak anlaştıkları kişileri Şemseddin İsfahani'nin sarayının etrafındaki köle evlerine ve hücrelere yerleştirdiler. Plana göre Esedüddin Ruzbe ve Şemseddin Hasoğuz sabah Sahib Şemseddin İsfani'nin huzuruna gelip sohbete başladıktan sonra Emir-i dad Nusret'in “*kuzu*”³⁸³ kelimesini söylemesiyle adamları ortaya çıkararak emirleri katledeceklerdi.³⁸⁴ Emir-i dad sabaha karşı Şemseddin Hasoğuz'un yanına gitmiş ve Sahib Şemseddin'in hasta olup yatağa düştüğünü söyleyerek onu Şemseddin İsfahani'nin evine gitmeye ikna etmiş, Şemseddin Hasoğuz da Esedüddin Ruzbe'yi de yanına almış ve birlikte Şemseddin İsfahani'nin evine gitmek için yola koyulmuşlardır. Eve geldiklerinde Emir-i dad Nusret'in, müsait bir vakitte *kuzu* demesiyle gizlendikleri yerden çıkan adamları her iki emiri de katletmiş ve başlarını gövdelerinden ayrılarak sarayın kapısındaki ahşap tören köşküne asmışlardır.³⁸⁵ Böylelikle Esedüddin Ruzbe ve Şemseddin Hasoğuz 1249 senesinde öldürülmüştür.³⁸⁶

6.10.1. Horozlu Han

Yeri:

Kervansaray Konya-Akşehir karayolu üzerinde Ruzbe Ovası olarak anılan mevkide, karayolunun yaklaşık 250 metre sol tarafında, şehir merkezine 7-8 km uzaklıkta bulunmaktadır.

Tarihi:

İnşa tarihi veren kitabesi yoktur. Ahmed Eflaki'nin, “*Menakıbü'l Arifin*” adlı eserinde yapıdan Ruzbih Hanı adıyla bahsetmesi,³⁸⁷ yapının banisinin Esedüddin Ruzbe

³⁸² İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 90-91.

³⁸³ Sahib Şemseddin İsfahani'nin kılıcının adıdır. Bkz. İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 92.

³⁸⁴ İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 92.

³⁸⁵ İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 92; Anonim Selçukname'de ise emirlerin II. İzzeddin Keykavus'un emri ile öldürüldüğü hatta sultanın daha sonra bu kararından dolayı pişman olup yas tuttuğunu yazar. İsfahani'nin II. İzzeddin Keykavus ile yakınlığından yola çıkılarak Nusret ve Attar'ın etkisi altında kalıp böyle bir emri sultana verdirmiş olacağı da akla yatmaktadır. Ayrıca Anonim Selçukname'de Ruzbe ve Hasoğuz ile birlikte on iki emirin de öldürüldüğü yazmaktadır. Bkz.(1952). *Anonim Selçukname*. (Çev: Feridun Nafiz Uzluk), Ankara: Uzluk Basımevi, s. 33.

³⁸⁶ M.Yakar ve H. M. Yılmaz (2008). Kültürel Miraslardan Tarihi Horozlu Han'ın Fotogrametrik Rölöve Çalışması ve Üç Boyutlu Modellenmesi. *Selçuk Üniversitesi Mimarlık-Mühendislik Fakültesi Dergisi*, 23 (2), s. 27.

³⁸⁷ Eflaki, 1989, **a.g.k.**, s. 175.

olarak kabul edilmesine neden olmuştur.³⁸⁸ Eseddüddin Ruzbe'ye bağlanan kervansaray, onun atabey olmasından ölümüne kadar geçen süre içinde (1246-1249) inşa edilmiş olmalıdır.

Kitabesi:

Yapının kitabesi günümüze gelmemiştir.

Vakfiyesi:

Yapının günümüze gelen vakfiyesi olmadığı gibi, yapının adına düzenlenmiş bir vakfiye olup olmadığı hakkında bir bilgi de yoktur.

Banisi:

Banisini kesin olarak bildiren kitabe verisi olmamakla birlikte Ahmed Eflaki'nin Ruzbih adıyla bahsettiği bu kervansarayın, adından dolayı Eseddüddin Ruzbe tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir. Eseddüddin Ruzbe'nin inşa ettirdiği bir başka yapı bilinmemektedir.

Yapım Yöneticisi:

Kervansarayın inşa işlerinden sorumlu yapım yöneticisi bilinmemektedir.

Mimarı:

Mimarı bilinmemektedir.

Onarımlar ve Durumu:

Kervansaray 1971 senesinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.³⁸⁹ Yapılan onarımda kervansarayın temel seviyesine kadar yıkılan batı cephenin kuzey ve güney köşeleri tamamen, kervansarayın tüm cephelerinde kesme taş kaplamalar çok büyük oranda, kapalı bölüme girişi sağlayan portal tamamen, kapalı bölümde yer alan orta sahinin göçen tonozu büyük ölçüde ve aydınlık fenerinin külahı tamamen yenilenmiştir. Yapılan kazılar sonucunda iç avlulu bölümün temel seviyesine kadar yıkılan duvarları ve iç avlulu bölümde yer alan revak kemerlerini taşıyan payeler ortaya

³⁸⁸ Erdmann, 1961, **a.g.k.**, s. 117; E. Karakaya (1998). Horozlu Han. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 18, İslam Ankara: Araştırmaları Merkezi, s. 243-24.

³⁸⁹ Karakaya, 1998, **a.g.k.**, s. 243-244.

çıkarılarak belli bir seviyeye kadar yükseltilmiş ve sağlamlaştırılmıştır. Kervansaray günümüzde restoran olarak kullanılmaktadır.

Mimari Tanım (Çizim: 10; Resim: 101-110):

Doğu-batı doğrultusunda uzanan kervansaray, kapalı bir bölüm ve bu bölüme batı cephesinden eklenen bir iç avlulu bölümü ihtiva eden birbirine eklenmiş iki yapıdan oluşmaktadır (Çizim: 10).

Yapının tamamen ortadan kalkan iç avlulu bölümünün varlığı 1971 senesinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan onarım sırasında fark edilmiş ve bu bölüm, mevcut haliyle bırakılmak suretiyle korunmuştur. Bu nedenle yapının iç avlulu bölümüne ait cephelerin ve cepheden dışa taşkın olduğu anlaşılan portalinin mimari yapısı bilinmemektedir. Kapalı bölüm portalinin aksı üzerinde yer alan, eksendeki açıklığın iki yanındaki cepheden dışa taşkın duvar kalıntıları ve diğer Selçuklu hanlarının mimari kuruluşları portalin yerini belirlemeye imkan vermektedir. Günümüze gelebilen kalıntılar ayrıca doğu cephede yer alan iç avlu portalinin iki yanında dikdörtgen tabanlı, dikdörtgen prizma biçimli birer payanda bulunduğunu göstermektedir (Resim: 101).

Yapının kapalı bölümünün kuzey, güney ve doğu cephe eksenlerinin iki yanında dikdörtgen tabanlı, dikdörtgen prizma biçimli birer payanda ile cephe eksenlerinde dikdörtgen biçimli birer mazgal pencere bulunmaktadır. Doğu cephede payandaların böldüğü üç yüzeyin de üst kotlarında ikişer çörtlen bulunmaktadır. Tamamıyla aynı özelliklere sahip bulunan kuzey ve güney cephelerin payandalarıyla cephe köşeleri arasında ikişer dikdörtgen biçimli mazgal pencere, ikisi payandalar arasına birer tanesi payandalarla köşeler arasına üst kota yerleştirilmiş dörder çörtlen bulunmaktadır (Çizim: 10; Resim: 102).

Plan ve Mekan Özellikleri:

Kervansarayın iç avlulu ve kapalı bölümleri doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen biçimli bir alana oturmaktadır (Çizim: 10). Günümüze gelemeyen iç avlu portalinden muhtemelen sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir giriş eyvanıyla avluya geçildiği, bugünkü cephe açıklığının iki yanında bulunan duvar kalıntılarından anlaşılmaktadır. Bu duvarlardan güneyde yer alanıyla iç avlulu bölümün güney cephe duvarı arasında, muhtemelen sivri kemer profilli beşik

tonozla örtülen kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen tabanlı bir mekanın bulunduğu, bu mekana doğu duvarının kuzey köşesindeki bir kapıyla avludan geçildiği anlaşılmaktadır (Resim: 104). Giriş eyvanının kuzeyindeki kesimde, bu mekanın simetriği olabilecek her hangi bir mekana ait kalıntı günümüze gelmemişse de iç avlunun kuzey ve güney cephe duvarları önünde her birinde dörder kare kesitli payenin bulunduğu doğu batı doğrultusunda birbirine paralel iki hat üzerinde yer alan paye sıraları ve bu payelerden en batıda yer alanların batı cephe duvarına oldukça uzak mesafesi oluşları, özgününde giriş eyvanının kuzeyinde de mekanlı bir düzenlemenin olduğuna işaret eder. Giriş eyvanının iki yanındaki mekanların işlevleri bilinemesi de diğer Selçuklu kervansaraylarının çoğunda olduğu gibi, bu bölümde bir mescit mekanı aranabilir.

İç avluyu kuzey ve güneyden sınırlayan bu payelerin alttan bir kaç sıra taş örgüsü günümüze gelebilmiştir. Payeleri birbirlerine ve duvarlara bağlaması gereken kemerlerden hiç bir iz yoktur. Muhtemelen doğu batı doğrultusunda atılmış yüksek sivri kemerlerin payeleri birbirleriyle doğu ve batı duvarlarına, kuzey güney doğrultusunda atılmış daha alçak sivri kemerlerle birbirlerine kuzey ve güney cephe duvarlarının iç yüzlerine bağlandıkları, böylelikle oluşturulan revak strüktürünün sivri kemer profilli beşik tonozlara örtülü oldukları düşünülebilir (Resim: 103).

İç avlulu bölümden bu bölümün doğu, kapalı bölümün batı duvarını oluşturan ortak duvar eksenindeki cepheden dışa taşkın ve yüksek tutulmuş portalle kapalı bölüme geçilmektedir. Eski fotoğraflarından sivri kemerinin üstünden tamamen yıkıldığı anlaşılan derin nişli portal kuruluşu, kapı açıklığının basık kemeri ve kemerin üstündeki üç dilimli çerçeve içine alınmış kitabeliğin bulunduğu duvar haricinde tamamiyle yenilenmiş, bu yenileme sırasında portalin özgün sivri kemeri yerine yuvarlaklaştırılmış yeni bir kemer yapılmış, iç yan yüzlerdeki nişler de dahil tamamen yenilen portal tüm özgünlüğünü kaybetmiştir (Resim: 105).

Kapalı bölümde, doğu batı yönünde uzanan giriş aksının iki yanında her birinde dörder kare tabanlı, kare prizma biçimli payenin bulunduğu birbirine paralel ikişer paye sırası yer almaktadır. Bu payeler doğu batı doğrultusunda atılmış yüksek kemerlerle birbirleriyle doğu ve batı duvarlarına bağlanmışlardır. Giriş aksının iki yanındaki payeler ayrıca kuzey güney doğrultusunda atılmış daha alçak sivri kemerlerle birbirleriyle hemen yanlarındaki duvarlara bağlanmışlardır (Resim: 106).

Giriş aksındaki daha yüksek ve hafifçe daha geniş olan sahin, doğu batı doğrultusunda atılmış sivri kemer profilli beşik tonozla örtülmüş, bu tonoz girişe göre ikinci ve üçüncü payeler arasında kesilerek ortada kalan kare tabanlı bölüm köşe üçgenleriyle geçilen bir kubbeyle örtülerek kapatılmıştır. Dıştan sekiz cepheli bir üst üste bindirilmiş iki kasnakla sarılan kubbe, üstten piramidal bir külah içerisine alınmıştır. Kubbenin alt kasnağının her yüzeyinde içerden yuvarlak kemerli dıştan dikdörtgen biçimli içten dışa doğru daralan birer pencere bulunmaktadır (Resim: 108-109).

Giriş aksının iki yanındaki payeler arasına üst seviyeye yerleştirilen konsollar arasına atılan kuzey güney yönlü ince sivri kemerler bu bölümün tonozunu alttan takviye ederler. Giriş aksı boyunca uzanan giriş duvarına dik bu sahına, iki yandan kuzey güney doğrultusunda uzanan sivri kemer profilli beşik tonozlarla örtülmüş giriş duvarına paralel beşer sahin saplanmaktadır. Bu sahinlerden giriş aksının güneyinde yer alanları, güney duvara yakın payelerinin arasına sonradan örülen doğu batı doğrultulu bir duvar örülmek suretiyle kısaltılmıştır.

Giriş aksı boyunca uzanan orta sahinin iki yanında, dörder payeli ikişer paye sırasının tüm payelerinin arasına payeleri de içine alacak biçimde birer seki yapılmıştır. Kapalı bölümde kemer örgüsündeki taşlarla cephe duvarlarının iç yüzlerinde birbirinden farklı çok sayıda taşçı işaretine rastlanması, farklı atölyelere mensup ustaların bir arada çalıştığını, yapının inşası için farklı atölyelerden karma bir ekip kurulduğunu düşündürmektedir (Resim: 110).

Malzeme-Teknik:

Yapının cepheleri sandıklama tekniğinde örülmüştür. Cephe duvarlarının iç ve dış yüzleriyle, paye, kemer, kubbe kasnak ve piramidal külahında kesme taş, duvar dolgusu ve tonoz örtülerinde moloz taş, kubbe geçiş ve kubbe yüzeyinde tuğla malzeme kullanılmıştır.

Süsleme:

Kaplı bölümün kubbe örtüsünün düz istifli tuğla örgülü köşe üçgen geçişlerindeki kılıcına dizilen tuğlalar ile oluşturulmuş geometrik kompozisyonun dışında kervansarayın her hangi bir süslemesi bulunmamaktadır (Resim: 108).

6.11. Sahip Ata Fahreddin Ali

Sahip Ata ya da Hoca Fahreddin Ali'nin doğduğu yer ve tarih bilinmemektedir.³⁹⁰ Aksarayî, kendisinin aslen İranlı olduğunu belirterek dedesinin sonradan Konya'ya yerleştiğini,³⁹¹ Osman Turan ise, Fahreddin Ali'nin Konyalı eski bir aileden geldiğini bildirmektedir.³⁹² Asıl adı Ali bin-i Hüseyin el-Hac Ebu Bekr³⁹³ olan Fahreddin Ali'nin babasının adı Hüseyin el-Konevi, dedesinin adı el-Hac Ebu Bekir'dir.³⁹⁴

Sahip Ata Fahreddin Ali, Sultan II. İzzeddin Keykavus ve daha sonra Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan dönemlerinde vezaret makamında bulunmuştur.³⁹⁵ 1258-1285 seneleri arasında 33 yıl görevde kalan ve bu süre içinde çok fazla yapı yaptıran³⁹⁶ Fahreddin Ali, kendine ait hayır kurumları ve bağışlarından dolayı "Sahib Ata" adıyla anılmış³⁹⁷ ve ömrünü vakfettiği devlet hizmetlerinin yanı sıra kurduğu hayır kurumları ile de çok tanınmıştır.

Tarihi kaynaklarda ilk kez, emir-i dâd olarak yer alan ve Anadolu Selçuklu Devleti'nde bilinen ilk görevi emir-i dadlık olan Fahreddin Ali'nin, bu göreve gelmeden önceki hayatı bilinmemektedir.³⁹⁸ Adliye Emîri iken 1259 yılında Sultan II. İzzeddin Keykavus tarafından saltanat nâibliğine daha sonra da Baba Şemseddin'in vefatı üzerine vezirlik makamına getirilmiştir. Selçuklu Devletlerinden yalnız Anadolu Selçuklularında görülen ve vezirden sonra devletin en önemli makamı olan Saltanat nâibliği görevine getirilen ilk kişinin emir-i dad Fahreddin Ali olması kendisinin devlet içindeki önemini gösterir.³⁹⁹ Buna rağmen, Anadolu Selçuklu Devletinin yaklaşık 35 yıllık dönemine vezir olarak damgasını vuran Sahip Ata Fahreddin Ali'nin hayatının önemli bir kısmı bilinmezliklerle doludur.⁴⁰⁰ Fahreddin Ali'nin unvanları arasında es-

³⁹⁰ A. Yavaş (2007). *Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 14.

³⁹¹ Aksarayı, 2000, **a.g.k.**, s. 153.

³⁹² O. Turan (1998). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, s. 492.

³⁹³ S. Bayram ve A. H. Karabacak (1981). Sahib Ata Fahrü'd-din Ali'nin Konya, İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri. *Vakıflar Dergisi*, 13, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 31.

³⁹⁴ E. İlvan (2013). *Türkiye Selçuklu Devleti ve Vezirleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 114; E. Merçil (2008). Sahib Ata. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 35, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 515-516.

³⁹⁵ R. Turan (1995). *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması*, İstanbul: MEB Yayınları, s. 39.

³⁹⁶ O. C. Tuncer (2004). *Sahip Ata (Gök) Medrese İle İlgili Çalışmalar*. *Vakıflar Dergisi*, 28, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 123.

³⁹⁷ Demirelişçi, 2013, **a.g.k.**, s. 74.

³⁹⁸ Merçil, 2008, **a.g.k.**, s. 515-516.; Yavaş, 2007, **a.g.k.**, s.15.

³⁹⁹ Demirelişçi, 2013, **a.g.k.**, s. 75.

⁴⁰⁰ Yavaş, 2007, **a.g.k.**, s. 22.

sâhib, Sahibü'l-Azâmül-Veziru'l-Muazzam, es-Sâhibu'l-Âzâm, es-Sâhibu'l-Âzâmu'd-Düsturu'l-Muazzam unvanları da bulunmaktadır.⁴⁰¹

İshaklı Han, Sahip Ata Fahreddin Ali'nin inşa ettirdiği ilk eserdir. Fahreddin Ali, emir-i dâd iken bu hanı yaptırmıştır. Sahip Ata'nın yaptırdığı son eser ise Sivas Gök Medresesi'dir.⁴⁰² Sahip Ata Fahreddin Ali'nin banisi olduğu 17 yapı günümüze ulaşmıştır. Günümüze ulaşamayan ancak kaynaklardan varlıkları öğrenilen 11 yapısı daha bulunan ve çok sayıda yapı yaptırmış olduğu için “*Ebu'l-Hayrat*” adıyla da anılan Sahip Ata Fahreddin Ali, hem dönemin en uzun görevde kalan devlet adamı hem de en fazla yapı yaptıranıdır.⁴⁰³

Kırım'da sürgün hayatı yaşayan Sultan II. İzzedin Keykâvus'un, 1271 yılında Fahreddin Ali'ye bir mektup gönderdiğini öğrenen Muinüddin Pervane'nin, kendisini Moğollara şikâyet etmesi üzerine sorguya çekilen ve Osmancık Kalesi'ne hapsedilen Fahreddin Ali'yi Abaka Han'ın huzuruna çıkan oğlu, ancak Han'dan getirdiği emirle hapisten kurtarabilmiştir.⁴⁰⁴

Hapisten kurtulan ve vezaret makamına yeniden getirilen Sahip Ata Fahreddin Ali'nin iki oğluna da hassa olarak Kütahya, Sandıklı, Beyşehir ve Akşehir verilmiş, Sahip Ata ve oğullarının hakimiyeti altında kalan bu bölgede daha sonraları Sahip Ata Oğulları adı altında beylik oluşturan aile fertleri hüküm sürmüştür, bu nedenle de Afyon, uzun yıllar Karahisar-ı Sahib olarak anılmıştır.⁴⁰⁵

Sahip Ata Fahreddin Ali'nin görevde olduğu zaman, Anadolu idaresinin çok karışık olduğu bir döneme denk gelmektedir. Fahreddin Ali zamanında Selçuklu sultanlarının üçlü idareleri (müşterek saltanat dönemi), devletin ikili idaresi, Moğol baskılarının arttığı dönemdir.⁴⁰⁶ Bu dönemde gösterdiği üstün başarılarla devleti ayakta tutmayı başaran Fahreddin Ali, 1271 yılında devlet işlerini bırakmış ve Akşehir'in Nadir köyündeki kendine ait çiftliğine çekilmiştir. 1288 yılında da bu çiftlikte vefat etmiş ve akabinde Konya'da kendisinin inşa ettirdiği türbeye gömülmüştür.⁴⁰⁷

⁴⁰¹ İlvan, 2013, **a.g.k.**, s. 122.

⁴⁰² Yavaş, 2007, **a.g.k.**, s. 23.

⁴⁰³ A. Yavaş (2007). Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Baniliği ve Yapılarında Görülen Benzer Özellikler. *Sanat Tarihi Dergisi*, 16, s.168; Bayram ve Karabacak, 1981, **a.g.k.**, s. 32; Yavaş, 2007, **a.g.k.**, s. 14, dipnot 27.

⁴⁰⁴ Demirelişçi, 2013, **a.g.k.**, s. 76.

⁴⁰⁵ Yavaş, 2007, **a.g.k.**, s. 15; Merçil, 2008, **a.g.k.**, s. 515-516.

⁴⁰⁶ Bayram ve Karabacak, 1981, **a.g.k.**, s. 31.

⁴⁰⁷ A. Satoğlu (2002). Sahip Ata Fahreddin Ali. *Kayseri Ansiklopedisi*, Ankara: Kültür Yayınları, s. 377.

Sahip Ata Fahreddin Ali'nin gerek özel yaşamı gerekse devlet adamı ve bani kişiliği hakkında günümüze ulaşılan bilgiler ışığında onun dönemin en seçkin ve bilgili devlet adamlarından biri olduğunu söylemek mümkündür. Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi tarihine bakıldığında kuruluş ve yükselme devirlerinde sultanların, Devletin Moğol hakimiyeti altına girdiği dönemle çöküş ve yıkılış sürecinde ise vezirlerin siyasi, sosyal ve kültürel gelişmelere yön verdikleri görülmektedir ki Sahip Ata Fahreddin Ali bu devlet adamlarının en önemlilerinden biridir.

6.11.1. İshaklı Kervansarayı

Yeri:

Konya'dan ve Aksaray'dan, Akşehir ve Afyon istikametlerinde uzanan Afyon-Akşehir kervan yolu üzerinde, Afyon ilinin eski adı İshaklı olan Sultandağı ilçesinde bulunmaktadır.

Tarihi:

Kervansarayın iç avlu bölümle kapalı bölüm portal kitabelerinden kervansarayın her iki bölümünün de H.647/M.1249 tarihinde aynı yıl içinde inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Kitabesi:

Yapının iç avlulu bölüm portalinde yer alan kitabesi⁴⁰⁸;

هذا العمارة الحان الميرزا في ايام الاول السلطان المعظم شاهنشاه
الظفر والوقار الامير سيد السلاطين العرب والعجم والاندلس وال
الدين غياث الاسلام وامام المسلمين ابو الفتح كيا وسر كينسور وكرقان قسرايس
المؤمن خلد الله دوله العبد الضعيف المذنب المذنب
المؤرخ عبد الله تعالى بن الحسين احسن الاحاقبة في جملة الرض
سنة سبع اربعين وستمائة

Kitabenin transkripsiyonu;

1- Hazü'l-emaretü'l-hanü'l-mübarek fî eyyamü'l-devletü's-sultanü'l-muazzamı
şehinşah

⁴⁰⁸Erdmann, 1961, **a.g.k.**, s. 146; M. F. Uğur ve M. M. Koman (1934). *Sahip Ata İle Oğullarının Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: Türkiye Matbaası, s. 97-98.

2- El-azim melikü'r-rikabü'l-ömr seyyidü's-selatinü'l-Arab ve'l-Acem İzze'd-dünya

3- ve'd-din gıyasü'l-islam ve müslimin ebu'l-feth Keykavus bin Keyhüsrev bin Keykubad kasım emir

4- ü'l-müminin halidullah devletü'l-abdü's-zaifü'l-müzennib el-muhtac

5- ila merhametullah teâlâ Ali bin el-Hüseyn ahsenullahu akîbeti fi cemayizelahir sene seb'a erbain ve sitte mie

Kitabenin Türkçesi;

“Bu han emir'ül müminin kasimi (rızk dağıtanı) Alaeddin Keykubad oğlu, Keyhüsrev oğlu, fetih babası İzze'd-dünya ve 'd-din zamanında onun alçak gönüllü kölesi, zayıf kul, Allahın rahmetine muhtaç Hüseyin oğlu Ali tarafından altı yüz kırk yedi senensin Cemayizelahir ayında yaptırıldı.” şeklindedir.

Yapının kapalı bölüm portalinde yer alan kitabesi;

لسلطانى
عمره الحان المطبوك في ايام السلطان الاعظم
عزالنيا والدين ابو الفتح كياوس
بن كينس و برهان امير المؤمنين
وانا العبد المذنب اخوانه علي بن الحسين في سنة سبع
واربعين وستمائة

Kitabenin transkripsiyonu;

1- Es-sultani

2- Ömr-ü hezü'l-hanü'l-mübarek fi eyyamü's-sultanü'l-azam

3- İzzed'd-dünya ve'd-din ebu'l-feth Keykavus

4- bin Keyhüsrev bir burhan emirü'l-müminin

5- ve innelabdü's-zaif Hace Ali ibnü'l-Hüseyn fi sitte seb'a

6- ve erbain sitte mie

Kitabenin Türkçesi;

“Bu mübarek hanı müminlerin emiri, fetih babası, dünya ve dinin azizi yüce Sultan Keyhüsrev oğlu Keykavus'un hükümdarlığı günlerinde ben Ali kulu 647 yılında imar ettim.” yazmaktadır.⁴⁰⁹

⁴⁰⁹ Erdmann, 1961, a.g.k., s. 146; Uğur ve Koman, 1934, a.g.k., s. 97-98.

Vakfiyesi:

Yapının günümüze gelen vakfiyesi olmadığı gibi, yapının adına düzenlenmiş bir vakfiye olup olmadığı hakkında bir bilgi de yoktur.

Banisi:

Kitabesinden yapıyı Anadolu Selçuklu Devleti'nin veziri Sahip Ata Fahrettin Ali bin El Hüseyin'in yaptırdığı öğrenilmektedir. Bani, bu yapıdan başka Afyon İshaklı'da hamam ve mektep, Akşehir'de medrese (Taş Medrese), mescit, hankah, matbah ve çeşmeden oluşan külliye, Konya surunun Larende Kapısı civarında cami, hankah, hamam ve türbeden oluşan bir külliye, Konya surunun Sultan Kapısı civarında İnce Minareli Medrese ve mescitten oluşan bir külliye, Konya surunun Çeşme Kapısı civarında Tahir ile Zühre Mescidi, çeşme ve darü'l huffazdan oluşan bir külliye, Konya'nın Ilgın ilçesinde hamam, kervansaray ve zaviye, Konya'da yer alan tekli ve çiftli buzhane, Konya'da su arkları, sakiye ve evler, Kayseri'de Sahibiye Medresesi, çeşme ve mescitten oluşan bir külliye, Sivas'ta Gök Medrese, çeşme ve darü'l ziyafetten oluşan bir külliye inşa ettirmiştir.⁴¹⁰

Yapım Yöneticisi:

Kervansarayın inşa işlerinden sorumlu yapım yöneticisi bilinmemektedir.

Mimarı:

Mimarı bilinmemektedir.

Onarımlar ve Durumu:

Binanın geçirdiği onarımlara dair ilk bilgi R.1300/M.1884–1885 yılına aittir. Karahisarlı Sadettin Efendi tarafından gerçekleştirilen onarımda, ahır kısmının kubbesi yenilenmiştir.⁴¹¹ 1964 senesinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarım çalışmaları da başlamıştır. Onarım çalışmaları 1970' li yıllara kadar aralıklarla sürdürülmüştür.⁴¹² Bu onarımlarda kapalı bölümün giriş cephe kaplamaları büyük ölçüde yenilenmiş, kapalı bölüme giriş sağlayan portal kuruluşunun yuvarlak kemerine

⁴¹⁰ Yavaş, 2007, **a.g.k.**, s. 28, 55, 90, 205, 258, 283, 320, 341, 420, 434.

⁴¹¹ Yavaş, 2007, **a.g.k.**, s. 31.

⁴¹² M. Uysal, vd. (2006). Afyon Sultandağı Sahip Ata Kervansarayı. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, (Ed. Mehmet Aydın), Konya: Türk-İslam Medeniyeti İlimi Araştırmalar Enstitüsü, s. 78.

kadar yıkılan üst tarafı yeniden yükseltilmiştir. Ayrıca kapalı bölümün üst örtüsü de kapsamlı şekilde onarılmıştır. 2002 yılında rölöve ve restorasyon projesi başlayan yapının restorasyonu 2006 yılında tamamlanmıştır.⁴¹³ Yapılan restorasyon çalışmalarında iç avlulu bölümün yer yer yıkılan cephe duvarları yükseltilmiş, yapının tüm cephelerinde dökülen kaplamalar yeniden yapılmıştır. Kavsarasına kadar yıkılan Kkapalı bölüme girişi sağlayan portal kuruluşunu yükseltilmiştir. Yaklaşık olarak 1 m. kadar yıkılan payandalar onarılmıştır. İç avlulu bölümün kuzeybatı duvarı boyunca uzanan revağın kapalı bölüme dayanmış olan son iki haricinde yıkılan diğer birimleri yeniden inş edilmiştir. İç avlulu bölümün güneydoğu cephesindeki temel seviyesine kadar yıkılan mekanlar yeniden inşa edilmiştir. İç avlulu bölümün kuzeydoğusunda kalan ve temel seviyesine kadar yıkılmış olan giriş eyvanı ve bu eyvanın iki yanında yer mekanlar yeniden ayağa kaldırılmıştır. İç avlulu bölümün merkezinde yer alan köşk mesidin kaplamaları dökülmüş ve oldukça hasarlı olan güney cephesi yenilenmiştir. Mescide çıkışı sağlayan merdivenler, pencerelere kadar kaplamaları dökülen ve yer yer yıkılan cephe duvarları, kaplaması dökülen örtüsü onarılmıştır. Mescidin mihrabı kısmen, kuzeydoğu köşesinde kalan örtüye çıkış imkanı veren merdivenleri tamamen yenilenmiştir. Yapı günümüzde sağlam ve ziyarete açıktır.

Mimari Tanım (Çizim: 11; Reasim: 111-115):

Kervansaray, kapalı bölümü, bu bölümün doğusuna eklenen iç avlulu bölümü ihtiva eden, birbirlerine eklemlenmiş iki binadan oluşmaktadır (Çizim: 11). Kervansaraya iç avlulu bölümünün doğu cephe ekseninde bulunan cepheden dışa taşkın ve yüksek tutulmuş portal kuruluşuyla girilmektedir. Giriş cephesinin köşelerinde kare tabanlı ve kare prizma biçimli birer payanda bulunur. Bu payandalar ile portal kuruluşu arasındaki duvar eksenlerinde ayrıca, yarım yuvarlak tabanlı silindirik gövdeli birer payanda yer almaktadır (Resim: 111).

Kervansarayın kademeli kuzey ve güney cephelerinin iç avlulu bölüme ait dışa taşkın kademelerinin köşelerinde kare tabanlı kare prizma, eksenlerinin batısında dikdörtgen tabanlı, dikdörtgen prizma, eksenlerinin doğusunda dikdörtgen tabanlı kaideler üzerinde yükselen dikdörtgen tabanlı dikdörtgen prizma birer payanda yer almaktadır. Bu payandalar arasına, duvarın üst kotlarına birer çörten yerleştirilmiştir. Kervansarayın, dışa taşkın güney cephesi batı köşesinden yıkıldığından, restorasyon

⁴¹³ <http://www.anadoluselcuklumimarisi.com/asyep/veri-tabani?fid=308> (04.12.2014).

sirasında cephenin yıkılan bölümleri yenilenmiş ve söz konusu kare tabanlı köşe payandası eklenerek köşe sağlamlaştırılmıştır. Bu cephede ayrıca, eksenin iki yanında ortadaki iki payandaya oldukça yaklaştırılmış birer, bu payandalar ile köşe payandaları arasında ikişer dikdörtgen biçimli mazgal pencere bulunmaktadır.

Kuzey ve güney cephelerin daha gerideki kapalı bölüme ait kademelerinin batı köşelerinde kare tabanlı kare prizma, eksenlerinde dikdörtgen tabanlı, dikdörtgen prizma biçimli birer payanda bulunmaktadır. Kuzey cepheden farklı olarak güney cephede eksendeki payandanın iki yanında, hemen hemen payandaya eşit uzaklıkta birer mazgal pencere yer almaktadır.

Kervansarayın batı cephesi de ortadakinin iyice dışarıya taşıdığı, iki yanındakilerin çok geride kaldığı kademeli bir görünüme sahiptir. Kapalı bölüme ait ortadaki dışa taşkın kademelerin köşelerinde kare tabanlı, kare prizma biçimli, ekseninde dikdörtgen tabanlı, dikdörtgen prizma biçimli birer payanda, eksendeki payandanın kuzeyinde iki, güneyinde bir dikdörtgen biçimli mazgal pencere, payandalar arasındaki duvarların üst kotlarında birer çörten bulunmaktadır.

Kervansaraya ve iç avlulu bölüme girilen portal kuruluşu, en dışta kademeli kaval silmelerle çerçeve içine alınmıştır. Bu silme grubunun altından portali, yıldız kesitli dandanlı bir bordür üç yönden çevrelemektedir. Portalin nişinin iç yan yüzlerindeki, üç yönden kaval silmelerle çerçeve içine alınmış çökertme yüzeylerde mukarnas dolgulu kavsaralara sahip üç yüzlü birer niş yer almaktadır. Bu nişlerin üzerinde mukarnas dolgulu portal kavsaranın oturduğu mukarnas dolgulu konsollar yer almaktadır. Portalin basık kemerli kapı açıklığı iki yanda konsollara oturmaktadır. Basık kemerle portal kavsarası arasında dikdörtgen biçimli kitabe panosu yer almaktadır.

Plan ve Mekan Özellikleri:

Hafif yön sapmasıyla doğu-batı doğrultusunda uzanan kervansarayın, iç avlulu ve kapalı bölümleri ihtiva eden binarının her ikisi de kare tabanlı birer alana oturmaktadır (Çizim: 11). İç avlulu bölümün kuzeybatı köşesi hariç yıkılarak günümüze gelemeyen diğer bölümleri, günümüzde onarılarak ayağa kaldırılmıştır. Restorasyon görmüş haliyle iç avlulu bölüme portalden, yaklaşık kare tabanlı sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü giriş eyvanı vasıtasıyla geçilmektedir. Giriş eyvanının güneyinde iki, kuzeyinde bir mekan bulunmaktadır. Kuzey güney doğrultusunda sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü bu mekanlardan giriş eyvanının güneyde yer alan ikisine batı duvarlarının kuzey,

eyvanın kuzeyindeki batı duvarının güney köşesine açılmış basık kemerli birer kapıyla avludan girilmektedir. Bu mekanlardan güneydoğu köşedeki kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlı mekanın daha batısına sıralanan altı mekan avluyu güneyden sınırlar. Tümü kuzey güney doğrultulu sivri kemer profilli beşik tonozlarla örtülen altı mekandan batıdan dördüncüsü, eyvan kuruluşundadır. Eyvanın iki yanındaki mekanlara avludan girilememekte, eyvanla ortak duvarlarının avluya yakın köşelerine açılmış birer kapıyla doğrudan eyvandan girilebilmektedir. Diğer iki mekana avluya bakan kuzey duvarlarının eyvana yakın köşelerine açılmış birer kapıyla avludan girilmektedir. Eyvan hariç, güney doğu köşedeki mekan dahil olmak üzere avluyu güneyinden sınırlandıran mekanların tümünün duvar eksenlerinde birer mazgal pencere bulunmaktadır.

Avlunun kuzeyinde her birinde beşer kare kesitli payenin bulunduğu doğu batı doğrultulu iki paye sırası yer alır. Bu payeler, doğu batı doğrultusunda atılmış yüksek sivri kemerlerle batıda kapalı bölümle iç avlulu bölümün ortak duvarına, doğuda giriş eyvanının kuzeyindeki mekanın avluya bakan duvarının kuzey köşesine ve birbirlerine bağlanırlar. Payeler ayrıca, kuzey güney doğrultusunda atılmış daha alçak kottaki sivri kemerlerle birbirlerine ve kuzey cephe duvarının iç yüzüne bağlanmışlardır. Çift kemerler arasında kalan bölümlerin kuzey güney doğrultulu sivri kemer profilli beşik tonozlarla örtülmeleriyle avluya altı kemer gözüyle açılan bir revak düzeni kurulmuştur (Resim: 114). Kuzeydoğu köşedeki birim, güneyindeki mekan nedeniyle avluya değil, doğrudan önündeki revak birimine açılır.

Avlunun merkezinde kible yönü esas alınarak giriş aksına göre, neredeyse 45 derece döndürülerek çapraz yerleştirilmiş köşelerdeki dört L tabanlı payenin taşıdığı kademeli sivri kemerli ve haç tonoz örtülü bir baldaken kuruluşu üzerinden yükselen köşk mescit yer almaktadır (Resim: 113).

Mescit katına baldakenin kuzey kemerinin önüne dayanan on bir basamaklı iki yönlü merdivenle çıkılarak ulaşılan kuzey cephesinde yer alan bir portalle girilmektedir. Portalin, beş sıra mukarnas dolgulu kavsarası iki yanda konsollara, bu konsollar da zar başlıkla sütüncelere oturmakta, portal kuruluşundan dikdörtgen biçimli kapı açıklığıyla mescide girilmektedir.

Mescidin doğu cephe ekseninin kuzeyinde, üç yönden iç bükey bir silmeyle çerçeve içine alınan çökertme yüzeye açılmış, iki yanda konsollara oturan mukarnas dolgulu bir kavsaraya sahip dikdörtgen biçimli bir pencere bulunmaktadır. Cephe,

dıştan içe doğru yarım yıldız motifleriyle süslenmiş bir bordür, sade bir bordür, bir kaval silme ve sade bırakılmış bir bordürle çerçeve içine alınmıştır. Bu cephe uygulaması mescidin batı cephesinde de tekrarlanmıştır. Mescidin güney cephesinde ise hiçbir açıklık yoktur.

Mescit mekanında girişin hemen batısında üç basamaklı merdiven yer almaktadır. Bu merdivenle hemen önündeki duvara açılmış basık kemerli bir açıklığa, buradan da duvar içerisine yapılmış mescit katının örtüsüne çıkan merdivene ulaşılmaktadır. Mescit mekanının güney duvar ekseninde kademeli bordürlerle üç yönden çerçeve içine alınmış, köşelerinde zar başlıklı sütünceler bulunan mukarnas dolgulu kavsaraya sahip üç yüzeyli mihrap nişi yer alır.

İç avluyu batısından sınırlandıran duvarla kapalı bölümü doğusundan sınırlandıran duvar ortaktır. Bu ortak duvarın ekseninde kapalı bölüme girişi sağlayan cepheden dışa taşkın ve yüksek portal kuruluşu yer almaktadır. Portal kuruluşu, üç yönden iki kademeli bordür ve bir kaval silmeyle çerçeve içine alınmıştır. Portal nişinin iç yan yüzlerinde mukarnas dolgulu kavsaralara sahip birer niş bulunmaktadır. Basık kemerli kapı açıklığı iki yanda konsollara oturmaktadır. Basık kemerin üstünde yer alan tek sıralı taş örgüden sonra köşelerde çok dilimli istridye biçimli tromplara oturan portalin yuvarlak kemeri başlar. Basık kemerle portal kuruluşunun yuvarlak kemeri arası düz duvar örülerek kapatılmıştır. Bu duvarın ortasında, tromplar arasında dikdörtgen biçimli kitabe panosu bulunmaktadır (Resim: 115).

Kapalı bölüm, giriş aksının iki yanına yerleştirilmiş her sırada dörder dikdörtgen tabanlı dikdörtgen prizma biçimli payenin bulunduğu iki paye sırasının payelerinin doğu batı doğrultuda atılmış sivri kemerlerle birbirlerine ve duvarlara bağlanmaları ve bu kemerler arasının aynı doğrultuda atılmış sivri kemer profilli beşik tonozlarla örtülmeleriyle ortadakinin diğerlerinden daha geniş ve yüksek tutulduğu giriş duvarına dik beş sahına ayrılmıştır. Orta sahnin tonozu, girişe göre ikinci ve üçüncü payeler arasında kesilmiş ve bu bölüm kare tabana oturan, dıştan sekiz cepheli bir kasnak ve piramidal külah içerisine alınmış bir kubbeyle örtülmüştür. Kubbe kasnağının her yüzünde dikdörtgen biçimli birer mazgal pencere bulunmaktadır. Sahnin tonoz örtüleri ayrıca, payeler arasına ve payelerle uzun duvarlar arasına atılan sivri takviye kemerleriyle alttan desteklenmiştir.

Kapalı bölümünün kuzey ve doğu duvarlarında pencere bulunmamakta, batı duvarında orta sahnin ile iki yanındaki birer sahnin eksenine denk gelen dikdörtgen

biçimli birer mazgal pencere, güney duvarında girişe göre birinci ve üçüncü takviye kemerlerinin batısına açılmış dikdörtgen biçimli iki mazgal pencere yer almaktadır. Mazgal pencereler iki yandan içten dışarıya doğru daralarak dışarıya açılmaktadır.

Kapalı bölümünde yapılan kazı çalışmalarında, giriş aksının iki yanındaki payelerin en doğudakinin giriş duvarına bakan cidarlarından başlayarak, tüm payeleri içersine alarak batı duvarına dayanan ve orta sahnın en batıdaki iki payesi ile batı duvarı arasını kapsayarak orta sahnı U biçiminde saran bir seki ortaya çıkartılmıştır.

Malzeme-Teknik:

Yapının cepheleri sandıklama duvar tekniğinde inşa edilmiş, duvarların iç ve dış yüzlerinde kesme taş, duvar dolgusunda moloz kullanılmıştır. Devşirme malzemeye özellikle köşk mescitte ve avlu portalinde rastlanmaktadır. Kapalı bölüm kubbesinde tuğla örgü kullanılmış, sahnın sivri kemer profilli beşik tonozlarında moloz taş tercih edilmiştir.

Süsleme:

İshaklı Han, sade olarak değerlendirilebilecek süsleme programına sahiptir. Cephelerde süslemenin odak noktasını portaller oluşturmaktadır. Portallerde dikkat çeken geniş bordürlere yer verilmemesidir. Mukarnaslı kavsara ve portal nişinin iç kısımlarında yer alan mukarnaslı, yarım daire nişler süsleme açısından yeterli görülmüştür. Ayrıca portalde kullanılan iki farklı renge sahip taşların da kullanılması portalin sade görüntüsünü zenginleştirmektedir.

Genel olarak süslemenin ve özenli taş işçiliğinin görüldüğü yer köşk mescittir. Köşk mescide yapılan süslemede, vurgu kendini mescidin doğu ve batı cephelerinde açılan mukarnaslı pencerelerinde ve kuzeyde yer alan mukarnaslı kapısında göstermektedir. Ayrıca mescidin cepheleri kademeli bordürlerle çerçeve içine alınmış ve bu bordürlerden dıştan ikinci sırada olanları yarım yıldız kesitli dendanlarla süslenmiştir.

6.11.2. Konya İlgin Kervansarayı

Konya ilinin İlgin ilçesinde inşa edilen, günümüze gelemeyen yapı,⁴¹⁴ Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından inşa ettirilen kaplıcanın yanında yer almaktaydı.⁴¹⁵ Kaplıca H.666/M.1267-1268 senesinde Kaluyan bin Karabuda el Konevi tarafından inşa edildiğinden,⁴¹⁶ kervansarayın da aynı mimar tarafından muhtemelen aynı tarih civarında inşa edildiği düşünülebilir.

6.12. Emir Kamededdin

Emir Kamededdin'in ne zaman ve nerede doğduğu hakkında herhangi bir bilgi olmamasının yanında hayatı hakkında da geniş bilgiler yoktur.

Emir Kamededdin'in adı Çinçin kalesinin fethinde geçmektedir.⁴¹⁷ Emir Mübarizüddin Çavlı ile Emir Komnenos, I. Alaeddin Keykubad'ın emri ile Çinçin kalesini fetih için yola koyuldular. Çinçin kalesine vardıklarında Mübarizüddin Çavlı askerlere yüksek yerlere çıkmalarını ve çadırlarını çıktıkları yerlerde kurmalarını emretmiştir. Ardından kaleyi kuşatmışlar ve okçu birlikleri ile kalede bulunanları abluka altına almışlardı. Bunun üzerine Çinçin kalesinde bulunanlar Leon'dan yardım istediler. Leon'da diğer Hıristiyan devletlerden yardım istemiştir. Kaleye gelen takviye birlikler bozguna uğratılmış, kale dayanamamış ve ertesi gün kaledekiler yenilgiyi kabullenmişlerdir. Kale teslim alındıktan sonra sultana haber verilmiş, sultan da fethedilen kalelerle birlikte bölgenin yönetimini Emir Kamededdin'e verilmesini buyurmuştur.⁴¹⁸

Emir Kamededdin hakkındaki bilgi bununla sınırlıdır fakat 13. yüzyılın ilk yarısında Konya bölgesinde "Kamededdin eriği" olarak adlandırılan bir erikten bahsedilmektedir. Söz konusu eriğe adını veren kişi Emir Kamededdin olmalıdır.⁴¹⁹

⁴¹⁴ Erdmann, 1961, **a.g.k.**, s. 199'da Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından yaptırılan bir kervansaraydan bahsetmektedir. Fakat kervansaray günümüze gelmemiştir.

⁴¹⁵ Özgergin, 1965, **a.g.k.**, s. 160.

⁴¹⁶ Sönmez, 1995, **a.g.k.**, s. 282.

⁴¹⁷ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 353; Cahen, 2002, **a.g.k.**, s. 73.

⁴¹⁸ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 346-353.

⁴¹⁹ Claude Cahen, bu kişinin I. Alaeddin Keykubad döneminde görev yapan bir kişi olabileceğini yazmaktadır. Bkz: Cahen, 2002, **a.g.k.**, s. 73. Bununla birlikte İbn-i Bibi'nin eserinde Kamededdin adında bir kişiden bahsedilmektedir.

Ermenek ve civarında da uzunca yıllar görev yapmıştır.⁴²⁰ Bu bölge kaynaklarda Kamereddin ili olarak da geçmektedir.⁴²¹

6.12.1. Niğde-Ulukışla Kamereddin Kervansarayı

Yeri:

Yapı, Adana-Konya yolu üzerinde yer alan Niğde'nin Ulukışla ilçesine bağlı Kılan (eski adıyla Aktoprak) kasabası sınırları içinde yer almaktadır.

Tarihi:

Yapının inşa tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur fakat yapının 13. yy.da yapıldığı genel kabul görmektedir.⁴²²

Kitabesi:

Yapının kitabesi günümüze ulaşmamıştır.

Vakfiyesi:

Kervansarayın günümüze ulaşabilen bir vakfiyesi olmadığı gibi yapı adına düzenlenen bir vakfiye olup olmadığı da bilinmemektedir.

Banisi:

Yapının banisi hakkında kesin bir bilgi yoktur fakat Emir Kamereddin⁴²³ tarafından yapıldığı görüşü genel kabul görmektedir.⁴²⁴ Adıyaman Gölbaşı'nda yer alan kervansarayın da söz konusu bani tarafından inşa ettirildiği genel kabul görmektedir.⁴²⁵

⁴²⁰ Cahen, 2002, **a.g.k.**, s. 203.

⁴²¹ İbni Bibi (1941). *Anadolu Selçuki Devleti Tarihi*. (Çev: Nuri Geçosman) Ankara: Uzluk Basımevi, s. 290; C. Cahen (1979). *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*. (Çev: Erol Üyepazarcı), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Numune Matbaacılık, s. 114; N. Kaymaz, 1970, **a.g.k.**, s. 99, dipnot:10; A. Gölpınarlı (1971). *Yunus Emre*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, s. 9.

⁴²² Özgergin, 1965, **a.g.k.**, s. 154; Kemaloğlu, 2014, **a.g.k.**, s. 22; H. R. Ünal (1983). Doğu Anadolu'da Bilinmeyen Üç Selçuklu Hanı. *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, 2, s.110.

⁴²³ I. Alaeddin Keykubat H.622/M.1225 senesinde Ermenek civarını fethettikten sonra buraya Kamereddin adında bir emiri tayin etmiştir. Tarihi kaynaklardan ve bu konuda yapılan araştırmalardan Emir Kamereddin'in uzun bir süre burada valilik yaptığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle buraya Kamereddin ili denmektedir. Yapının bulunduğu mevki söz konusu yere çok yakın olduğundan bu yapının Emir Kamereddin tarafından yaptırıldığı görüşünü mantıklı kılmaktadır. Bkz: Cahen, 1979, **a.g.k.**, s. 114; Kaymaz, 1970, **a.g.k.**, s. 99, dipnot:10; Gölpınarlı, 1971, **a.g.k.**, s. 9.

⁴²⁴ Özgergin, 1965, **a.g.k.**, s. 154.

⁴²⁵ Özgergin, 1965, **a.g.k.**, s. 155; Kemaloğlu, **a.g.k.**, 2014, s. 22; Ünal, 1983, **a.g.k.**, s.106; A. A. Bayhan ve F. Salman (2005). Adıyaman/Gölbaşı'nda Bulunan Bir Anadolu Selçuklu Kervansarayı. *Sanat Dergisi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 7, s. 3.

Yapım Yöneticisi:

Kervansarayın inşa işlerinden sorumlu yapım yöneticisi bilinmemektedir.

Mimarı:

Mimarı bilinmemektedir.

Onarımlar ve Durumu:

Yapı, onarım geçirmemiştir ve günümüzde oldukça harap haldedir.

Mimari Tanım (Çizim: 16; Resim: 116-119):

Tamamen yıkılan yapının mimari kuruluşu, günümüze gelebilen harabesinden ve Rahmi Ünal tarafından oluşturulmuş restitüsyon planından anlaşılabilir. ⁴²⁶ Bu plana göre yapı, kuzey güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen biçimli bir alana oturan birbirine eklemlenmiş, iç avlulu ve kapalı bölümlü iki binadan oluşmaktadır (Çizim: 16). Kervansarayın doğu ve batı duvarları kademe yapmamakta ve aynı hat üzerinde uzanmaktadır. Kervansaraydan kısmen de olsa günümüze gelen bölümler şunlardır; kapalı bölüm ile iç avlulu bölümün ortak duvarının batı köşesi hariç büyük bir kesimi, portal açıklığı, kapalı bölüm giriş aksının iki yanındaki her birinde üçer dikdörtgen kesitli payenin bulunduğu birer paye sırası, kapalı bölümün kuzey duvarının orta sahına ait orta kesimi ve iç avlulu binanın batı duvarının orta kesimi (Resim: 116-117-118-119). Ünal, plana yönelik diğer verileri tamamen tespit edilebilen izlerden tamamlamış, iç avlulu bölümün doğu ve batı duvarlarına üçer eyvan sıralamış, ⁴²⁷ kapalı bölümün de ortadakinin daha geniş ve yüksek tutulduğunu gösteren bir çizimle giriş duvarına dik üç sahlı olduğunu vurgulamış ve başlangıçlarını ve dönüş yaylarını tespit ettiği takviye kemerlerini işlemiştir. Günümüzde de takviye kemerlerinin başlangıç ve dönüş yayları görülmektedir. Bu kemerlerin sivri kemer biçimli olduklarının anlaşılması, sahninlerin sivri kemer profilli beşik tonoz ile örtülü olduğunu göstermektedir (Çizim: 16). Bu bölümün sahninlerini ayıran ana kemerler, üst kısımları hariç toprak ve moloz yığıntısı altında kaldığından görünememekte, fotoğraflar kemer taşlarının yapı iyice harap olmadan önce söküldüğüne işaret etmektedir (Resim: 119).

⁴²⁶ Ünal, 1983, a.g.k., s.106.

⁴²⁷ Ünal, 1983, a.g.k., s.106.

Malzeme-Teknik:

Cephe duvarları sandıklama tekniğinde örölmüş olmalıdır. Fakat yapının, günümüzde duvar kaplamaları mevcut değildir, yapının cephe duvarlarında sadece moloz taş ve kaba yonu taş görölmektedir, takviye kemerleri ise kesme taştan yapılmıştır. Yerli halk ile yapılan görüşmelerden anlaşıldığına göre, yapı malzemeleri zaman içinde sökülerek ev yapımında kullanılmıştır.

Süsleme:

Yapıda herhangi bir süsleme unsuruna rastanmamıştır.

6.12.2. Adıyaman-Gölbaşı Kamereddin Kervansarayı**Yeri:**

Yapı Besni-Kayseri yolunda, Adıyaman iline bağılı Gölbaşı ilçesinin Hamzalar köyü sınırları içinde, bölge halk tarafından “Han Ovası, Han Yazısı” olarak adlandırılan mevkide yer almaktadır.

Tarihi:

Tamamen yıkılmış bulunan kervansaraya ait inşa tarihi veren hiç bir kitabe günümüze gelemediği gibi inşa tarihi veren ve banisini kesin olarak belirten bir belge de yoktur. Emir Kamereddin’e bağılanarak 13. yy.ın ilk yarısında yapıldığı ileri sürölmektedir.⁴²⁸

Kitabesi:

Yapının kitabesi günümüze ulaşmamıştır.

Vakfiyesi:

Kervansarayı günümüze ulaşan bir vakfiyesi olmadığı gibi adına düzenlenen bir vakfiye olup olmadığı da bilinmemektedir.

⁴²⁸ Bayhan ve Salman, 2005, a.g.k., s. 3. Ayrıca bkz: Tezin Katalog kısmı “Niğde Kamereddin Kervansarayı” maddesi ve “Baniler” kısmı “Emir Kamereddin” maddesi.

Banisi:

Banisi hakkında kesin bir bilgi yoksa da Emir Kamereddin⁴²⁹ tarafından yaptırıldığı yolunda görüşler bulunmaktadır.⁴³⁰ Özgergin, benzer biçimde Niğde Ulukışla'da yer alan bir başka kervansaray ile günümüze gelemeyen Doğanşehir-Adıyaman arasındaki bir karvansarayı söz konusu baniye bağlamaktadır.⁴³¹

Yapım Yöneticisi:

Kervansarayın inşa işlerinden sorumlu yöneticisi bilinmemektedir.

Mimarı:

Mimarı bilinmemektedir.

Onarımlar ve Durumu:

Kervansarayın yakınlarına kadar gitmiş olmama rağmen, güvenlik nedeniyle kervansarayı incelememe kolluk kuvvetleri izin vermemiştir. Günümüzde tamamen yıkıntı haline geldiği görülen kervansarayın sadece kapalı bölümünün bir bölümünün duvarları ve tonozunun bir parçası seçilebilmektedir.

Mimari Tanım (Çizim: 17; Resim: 120-122):

Yıkıntılardan oldukça büyük bir alana yayılan yapının birbirine eklenmiş iki binadan oluştuğu anlaşılmaktadır. Harap haldeki yapıyı 2005 yılında inceleme şansı bulan Bayhan ve Salman'ın yayınından ve Salman tarafından çizilen mevcut izlere göre çıkarılmış plan ile restitüsyon planından yapı hakkında bilgi edinilebilmektedir (Çizim: 17).⁴³² Salman'ın restitüsyon planından kervansarayın her iki binasının da doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen biçimli birer alana oturduğu, uzun güney cephenin her iki binaya da ait olduğu, kuzey cephede iç avlulu binaya ait bölümün dışa kademe yaptığı; kervansarayın batı cephe köşelerinde, doğu cephe köşeleriyle ekseninde ve güney cephe köşeleriyle kapalı kısma ait bölümünde eş aralıklı beş duvar payesiyle desteklendiği anlaşılmaktadır. Güney cephe ekseninin doğusuna kaydırılmış büyük bir portal

⁴²⁹ Emir Kamereddin hakkında bkz: Tezin "Baniler" kısmı "Emir Kamereddin" maddesi.

⁴³⁰ Özgergin, 1965, **a.g.k.**, s. 153. Ayrıca bkz: Tezin Katalog kısmı "Niğde Kamereddin Kervansarayı" maddesi ve "Baniler" kısmı "Emir Kamereddin" maddesi.

⁴³¹ Özgergin, 1965, **a.g.k.**, s. 153; Kemalöglü, 2014, **a.g.k.**, s. 22; Ünal, 1983, **a.g.k.**, s.106; Bayhan ve Salman, 2005, **a.g.k.**, s. 3.

⁴³² Bayhan ve Salman, 2005, **a.g.k.**, s. 9.

açıklığından iç avlulu bölüme girilmektedir. Portal kuruluşunu tespit etmeye imkan verecek hiç bir veri bulunmamakla birlikte plandan, dışarıya doğru yaklaşık iki metre uzanan oldukça kalın duvarlı eyvan olabilecek büyük bir mekan içinden geçilerek yapıya girildiği anlaşılmaktadır. Özgününde portal, cepheden dışa taşkın ve yüksek olmalıydı. Plan, iç avlulu bölümde de bir giriş eyvanının bulunabileceğine işaret etse de bu mekanların örtüleri plana işlenmemiştir (Çizim: 17).

İç avlulu bölümü batıdan sınırlayan duvarla kapalı bölümün doğu cephe duvarı ortaktır. Bu duvarın ekseninde olması gereken portalden hiç bir veri günümüze gelememiştir. Restitüsyon planından iç avlulu bölümün doğusunda, kuzey ve güney cephelerine kadar uzanan dikdörtgen tabanlı büyük bir mekanın yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu bölümün kuzey duvarının önüne kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen tabanlı on, girişinin doğusuna doğu batı doğrultulu dikdörtgen tabanlı iki, batısına en batı köşede yer alan kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen tabanlı, diğerleri kareye yakın dikdörtgen tabanlı üç mekan sıralanmıştır. Planda, kuzey duvara sıralanan mekanlardan en batı ve en doğuda yer alan mekanlar haricinde diğer mekanlar, ikili birer kompleks gibi birbirlerine içeriden açılan kapılarla bağlantılı gösterilmiştir.

Planda kapalı bölüm, birbirinden beşer payeli iki paye sırası ve bu payelerin taşıdığı kemerlerle ayrılan giriş duvarına dik üç sahınlı ve tonoz örtülü olarak gösterilmiştir. Tamamen yıkılan kervansarayın hiç bir mimari ögesinin biçimini tespit etmek mümkün değildir (Resim: 120-121-122).

Malzeme-Teknik:

Moloz yığıntıları, yapının sandıklama duvar tekniğinde inşa edildiğine işaret etmektedir.

Süsleme:

Yapıdan günümüze gelebilmiş hiç bir süsleme ögesi bulunmamaktadır.

6.12.3. Doğanşehir-Adıyaman Kamereddin Kervansarayı

Doğanşehir-Adıyaman yolunda inşa edildiği bilinen ancak kesin yeri tespit edilemeyen yapıdan hiç bir mimari kalıntı günümüze gelmemiştir. Kemal Özergin, Abu'l Fida'nın yapıdan Han Kamar al-din adıyla bahsetmesinden yola çıkarak

kervansarayın Emir Kamereddin tarafından yaptırılmış olabileceğini ileri sürmektedir.⁴³³ Diğer Kamereddin Kervansarayları gibi bu yapı da 13. yy. ilk yarısında inşa edilmiş olmalıdır.

6.13. Emir Mübarizeddin Çavlı

Emir Mübarizeddin Çavlı'nın ne zaman ve nerede doğduğu hakkında kesin bir bilgi yoktur. İbn-i Bibi, Mübarizeddin Çavlı'dan “*Bu şerefli ailenin kıdemli, itibarlı ve has kölelerinden, gayb aleminin yetiştirdiklerinin yeni yetme gençler arasında öylesini görmediği; büyük gücü, kuvvetli bileği, geçerli sözü, çok miktarda malı ve sayısız adamı olan Çaşnigir Emir Mübarizeddin Çavlı*” şeklinde bahseder.⁴³⁴ İbn-i Bibi'nin verdiği bu bilgilerden Mübarizeddin Çavlı'nın menşei hakkında bir bilgiye rastlanmamış olursa da onun aslında sonradan devlet kademelerinde önemli görevlere gelmiş olan bir köle olduğu anlaşılmaktadır.

Mübarizeddin Çavlı, tarih sahnesine ilk kez I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in öldüğü sırada çıkmaktadır. I. Gıyaseddin Keyhüsrev öldükten sonra yerine oğlu I. İzzeddin Kaykavus tahta oturmuştur fakat I. Alaeddin Keykubad bu duruma karşı çıkararak abisini kuşatma kararı almıştır. Bunun üzerine zor durumda kalan I. İzzeddin Kaykavus Malatya'da hizmetinde bulunmuş olan Çaşnigir Emir Mübarizeddin Çavlı, Emir-i Ahur Zeyneddin Başara ve Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşah'ı yanına çağırarak bir kurtuluş planı yapmıştır.⁴³⁵ Mübarizeddin Çavlı adına ilk kez bu olayla rastlanmaktadır. Kuşatmanın I. Alaeddin Keykubad'ın aleyhine sonuçlanmasıyla I. İzzeddin Kaykavus yanındaki emirleri devlet kademelerinde önemli görevlere getirir. Mübarizeddin Çavlı bu münasebet ile Elbistan valisi olur.⁴³⁶

Mübarizeddin Çavlı, I. İzzeddin Kaykavus'un, Erzincan emiri Fahreddin Behramşah'ın kızıyla evleneceği zaman, Behramşah'ın sultana gönderdiği Kadı Şerefeddin'i karşılamak için görevlendirilen heyette yer almaktadır.⁴³⁷ Bu durum Mübarizeddin Çavlı'nın ne kadar önemli konumda olduğunu anlamaya kafidir.

⁴³³ Özgergin, 1965, **a.g.k.**, s. 153.

⁴³⁴ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 319.

⁴³⁵ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 135; E. Ayan (2009). Türkiye Selçukluları'nda Köle Emirler (I): Mübarizeddin Çavlı. *Karadeniz*, 3, s. 125-139; N. Şaman Doğan (2014). Selçuklu Döneminde Siyasi ve Bani Kimliği ile Zeyneddin Beşare. *Turkish Studies*, 9 (10), s. 957-976.

⁴³⁶ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 139.

⁴³⁷ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 194.

Emir Mübarizeddin Çavlı'nın adının geçtiği diğer olaylardan en önemlileri ise Suriye seferi ve Kahta Kalesi'nin fethidir. Halep sahibi Melik Zahir öldükten sonra yerine oğlu geçirilmiştir. Devlet beyleri de taht için yaşı çok küçük olan Melik Aziz'e bağlılıklarını bildirmişlerdir. Bunun üzerine I. İzzeddin Kaykavus aralarında Çavlı'nın da olduğu bir meclis toplamış ve sefer yapmak istediğini dile getirmiştir. Sefer Selçukluların lehine sonuçlanmıştır.⁴³⁸ Kahta Kalesi'nin fethi ise I. Alaeddin Keykubad devrine rastlamaktadır. Diyarbakır Artuklu hükümdarı II. Mesud Selçuklu hakimiyetinden çıkmış ve Eyyubi hükümdarı Melik Kamil'e bağlılığını onun adına hutbe okutarak ve sikke kestirerek göstermiştir. Bu durum üzerine I. Keykubad sinirlenmiş ve Artuklulara karşı sefere çıkmıştır. Bütün beylerine Malatya'da toplanmaları emrini vermiştir. Bu emir üzerine Ayas ve Çavlı Malatya'ya varmışlardır. Sultana geldiklerini haber ettiklerinde I. Keykubad Çavlı'ya Kahta Kalesi üzerine yürümesini emretmiştir. Sefer Selçukluların lehine sonuçlanmış Çavlı Kahta Kalesini fethetmiştir.⁴³⁹

Mübarizeddin Çavlı, I. Alaeddin Keykubad'ın emriyle Ermeni vilayetlerini fethetmek için de görevlendirilmiştir.⁴⁴⁰ Bu olaylarla birlikte Çavlı, Harezmşahlarla yapılan Yassı Çemen Savaş'ında⁴⁴¹, Gürcü Seferinde⁴⁴², Eyyubilere karşı⁴⁴³ ve Diyarbakır seferinde⁴⁴⁴, Meyafarikin (Silvan)⁴⁴⁵ seferinde⁴⁴⁶ de görev almıştır.

Mübarizeddin Çavlı'nın nerede ve ne zaman öldüğü hakkında da kesin bilgiler mevcut değildir fakat Çavlı'nın adı 1243 senesinde yapılan Köseadağ Savaşı'ndan sonra kaynaklarda geçmemektedir.

Çavlı, I. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykavus, I. Alaeddin Keykubat ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemlerinde devletin önemli kademelerinde görev yapmıştır.

⁴³⁸ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 201.

⁴³⁹ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 292; Ayan, 2009, **a.g.k.**, s. 125-139.

⁴⁴⁰ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 292.

⁴⁴¹ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 388.

⁴⁴² İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 421.

⁴⁴³ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 438.

⁴⁴⁴ İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 41.

⁴⁴⁵ Meyafarikin'den (Silvan), ortaçağ İslam kaynaklarında Farkîn, Mefârikîn, Mîfârikîn, Meyyefârikîn ve Mâfârkîn gibi isimlerle söz edilmektedir. Meyafarikin günümüzde Diyarbakır ili Silvan ilçesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Alican (2013). Artuklular Döneminde Meyyafarikin (Silvan). *History Studies*, 5 (5), s. 1-17; E. Gümüş (2012). İbnü'l Erzak ve Eseri Meyyafarikin ve Amid Tarihi Üzerine Türkiye'de Yapılan Çalışmalar Işığında Bir Değerlendirme. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 7, s. 3-13. www.e-sarkiyat.com. (Erişim tarihi 19.03.2016)

⁴⁴⁶ İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 54.

Çavlı'nın yönetimin önemli kademelerinde görev alması ve bu kadar fazla seferde görevlendirilmesi Selçuklu sultanlarının ona çok güvendiklerinin önemli bir göstergesidir. Ayrıca Çavlı'nın fazlaca nüfuz sahibi olduğu da tüm bu olaylardan anlaşılmaktadır.

6.13.1. Çavlı Kervansarayı

Besni-Kayseri yolunda yer alan Çavlı Köyü'nde inşa edilen yapı⁴⁴⁷ günümüze gelememiştir. Yapının adından dolayı bazı araştırmacılar Emir Mübarizeddin Çavlı tarafından yaptırılmış olabileceğini ileri sürmektedir.⁴⁴⁸ Yapı, Mübarizeddin çavlı tarafından yaptırıldığı kabul edilirse, 13. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir. Kervansaray günümüze ulaşamadığından dolayı mimarisi hakkında herhangi bir şey söylemek olanaksızdır.

6.14. Seyfeddin Karasungur

Tam adı Seyfeddin Karasungur bin Abdullah olan Karasungur'un ne zaman ve nerede doğduğu hakkında bilgi yoktur. Seyfeddin Karasungur hakkındaki en önemli bilgi, Celaleddin Karatay'ın iki erkek kardeşinden biri olduğu anlaşılan Karatay'ın vakfiyelerinden elde edilmektedir.⁴⁴⁹ Celaleddin Karatay'ın kurduğu medresenin yönetimini Seyfeddin Karasungur'a verdiği bilinmektedir.⁴⁵⁰

Seyfeddin Karasungur'un Sultan II. İzzeddin Keykavus'un Bizans'a sığınmak için Denizli'yi Bizans İmparatorluğu'na bıraktığı dönemde Denizli valisi olduğu bilinmektedir.⁴⁵¹ Hatıroğlu isyanında önce Sivas'a gitmiş ve ardından güneye inen Seyfeddin Karasungur'un, Anadolu'nun Moğol hakimiyetinden kurtulması için beylere haber salan Hatıroğlu'nun yanında yer alan beylerden biri olduğu sanılmaktadır.⁴⁵²

⁴⁴⁷ M. H. Yinanç (1993). *Elbistan. İ.A.*, 5, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 225.

⁴⁴⁸ Özgergin, 1965, **a.g.k.**, s. 147.

⁴⁴⁹ Turan, 1948, **a.g.k.**, s. 19; Odabaşı, 2013, **a.g.k.**, s. 576.

⁴⁵⁰ Cahen, 2002, **a.g.k.**, s. 236.

⁴⁵¹ M. Yılmaz (2010). *Ortaçağ'da Denizli (Selçuklu ve İnançoğulları Dönemi)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 43; M. Kutlu (2009). *Seljuk Caravanserais in the Vicinity of Denizli: Han-abad (Çardak Han) and Ak Han*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 65; Özcan, 2005, **a.g.k.**, s. 85; T. Kodal (2013). Denizli'nin İlçelerinden Bozkurt'un İdari Serüveni: Denizli'ye Bağlanması ve İlçe Haline Gelmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, s. 134; Cahen, 2002, **a.g.k.**, s. 203.

⁴⁵² Yılmaz, 2010, **a.g.k.**, s. 43, dipnot 131.

İbn-i Bibi, Karasungur'dan IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın yakın kölesi olarak bahsetmektedir.⁴⁵³ IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın kızı Selçuki Hatun'un Argun Han ile evlenmek maksadıyla yola çıkan saltanat kafilesi Kayseri'ye vardığında, Hatroğlu ve yanındaki emirler Şam sınırını korumak için Pınarbaşı'na inmiş, bu sırada da Suriye ordusundan bir grup asker ve süvari, Hatroğlu'nun birliklerine baskın yaparak Türkeri oğlu Rumeri, Candar Seyfeddin Ebu Bekir, Seyfeddin Karasungur gibi sipahileri esir alarak geri dönmüşlerdir.⁴⁵⁴ Adına bu olaydan sonra tarihi kaynaklarda rastlanmayan Seyfeddin Karasungur'un ne zaman ve nerede öldüğü kesin olarak bilinmemektedir. Seyfeddin Karasungur'a ait türbe Konya'nın Karatay ilçesinde bulunmaktadır. Pınarbaşı'nda esir düştüğüne göre 1270 senesinden sonra ölmüş olmalıdır. Buna göre, Karasungur ya Konya'da vefat etmiş ya da esir alındıktan sonra başka bir yerde vefat etmiş ve naaşı getirilerek Konya Karatay ilçesindeki türbesine defnedilmiş olmalıdır. Ancak, bu husus net değildir.

6.14.1. Karasungur Kervansarayı

Denizli'de inşa edilen yapı günümüze gelememiştir. Yapının var olduğu ve Osmanlı döneminde Cafer Ağa tarafından kapsamlı şekilde onartılarak İmam Sultan Asitanesi'ne vakfedildiği Evliya Çelebi'den öğrenilmektedir.⁴⁵⁵ Evliya Çelebi, eserinde yapının, giriş kapısının solunda yer aldığını yazdığı kitabesine de yer vermiş fakat kitabeyi eksik ve yanlış kaydetmiştir.⁴⁵⁶

Yapının Evliya Çelebi'nin aktardığı kitabesi;

في ايام دولت السلطان الاعظم ظل الله في العالم غياث الدنيا والدين كى كاوس بن
كى خسرو بن مقيم امير المؤمنين العبد الضعيف قره صنقور بن عبدالله في سنه سبع وستمائه

Kitabenin transkripsiyonu;

⁴⁵³ İbn-i Bibi, 1996b, a.g.k., s. 180.

⁴⁵⁴ İbn-i Bibi, 1996b, a.g.k., s. 180.

⁴⁵⁵ Evliya Çelebi (1935), *Seyahatname; Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672)*. İstanbul: Devlet Matbaası, s. 194-195.

⁴⁵⁶ İ. H. Uzunçarşılı, 1929, a.g.k., s. 194'te Evliya Çelebi'nin H.607/M.1210 olarak kaydettiği tarihin yanlış olduğunu ve yapının H.647/M. 1249-50 senesinde tamamlandığını ileri sürmüştür. Karasungur'un hayatı ile ilgili bilgiler göz önüne alındığında bu tarih mantıklı gelmektedir. Ayrıca Seyfeddin Karasungur'un, II. İzzeddin Keykavus'un Bizans'a sığınmak için Denizli'yi Bizans İmparatorluğu'nun yönetimine bıraktığı dönemde Denizli valisi olarak görev yaptığı bilinmektedir. Bunlarla birlikte Denizli'de inşa ettirdiği Akhan'ın inşa tarihinin de aynı dönemlere gelmesi söz konusu bu yapının 1249-50 senesinde inşa edilmiş olabileceğini mantıklı kılan diğer bir sebeptir. Evliya Çelebi yapının inşa tarihini sehven yanlış kaydetmiş olabilir.

1- Fi eyyam-ı devletü's-sultanü'l azam zillullahü fi'l-alem Gıyasü'd-dünya ve'd-din Keykavus bin

2- Keyhüsrev mukîmi emirü'l-mümininü'l-adbü'z-zaif Karasunkur bin Abdullah fi sene seb'a ve sitte mie

Kitabenin Türkçesi;

“Yüce Sultan, Allah’ın yeryüzündeki gölgesi dünyanın ve dinin yardımcısı Keykavus bin Keyhüsrev, halifenin koruyucusu, zayıf kul Karasunkur bin Abdullah sene 607/1210.” şeklindedir.⁴⁵⁷

6.14.2. Ak Han

Yeri:

Boz Han⁴⁵⁸ adıyla da anılan Ak Han⁴⁵⁹ Menderes Vadisi’nde, Goncalı köyü yakınlarında Denizli-Çardak karayolu üzerinde Denizli il merkezine yaklaşık olarak 8 km mesafede yer almaktadır.

Tarihi:

Kervansarayın kapalı bölümü portal kitabesine göre, H. 651/M. 1253 senesinde, iç avlulu bölümü portal kitabesine göre H. 652/M. 1254 senesinde inşa edilmiştir.

Semavi Eyice, bu tarihleri kervansarayın inşasının başlangıç ve bitiş tarihleri olarak almış, iç avlulu bölümünün kapalı bölümünden daha önce yapıldığı yolunda görüş belirtmişse⁴⁶⁰ de Ak Han’ın portal kitabeler kapalı bölümünün ilk inşa edilen bina olduğunu göstermektedir.

Kitabesi:

Yapının iç avlulu bölüm portalinde yer alan kitabesi⁴⁶¹;

⁴⁵⁷ M. Beyazıt (2007). Seyfeddin Karasungur: Anadolu Selçuklu Ucunda Bir Vali ve İmar Faaliyetleri. *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, 2, Ankara: Özkan Matbaacılık, s. 155.

⁴⁵⁸ 1826 senesinde Denizli’ye gelen Arundell yapıdan “Boz Han” olarak bahsetmektedir. Bkz: Beyazıt, 2007, **a.g.k.**, s. 155.

⁴⁵⁹ Yapının dış cephelerinde yer alan beyaz mermerlerden dolayı yapı, 16. Yy. kaynaklarında “Ak Kerbansaray” adıyla anılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz: T. Baykara (1969). *Denizli Tarihi İkinci Kısım 1070-1429*, İstanbul: Fakülteler Matbaası, s. 49.

⁴⁶⁰ Semavi Eyice, “Ak Han”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İslam Araştırmaları Merkezi, C:2, Ankara, 1989, s. 236.

⁴⁶¹ Erdmann, 1961, **a.g.k.**, s. 71; A. A. Bayhan (2007). Ak Han (Goncalı Han). *Anadolu Selçuklu Kervansarayları* (Ed: Hakkı Acun) Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466, Ankara, s. 288.

.....
عمارة هذا الخان في ايام السلطان الاعظم ظل
الله في العالم عز الدنيا والدين ابو الفتح كيكوس بن كيخسرو
قسيم امير المؤمنين في تاريخ غرة جمادي الاخرة سنة اثني خمسين
وستمائة العبد الضعيف المحتاج الي رحمة الله تعالى قراسنقر بن عبدالله

Kitabenin transkripsiyonu;

- 1- Imaretü hâzâ'l-hân fî eyyâmi's-Sultân el-a'zam zıllu
- 2- Allâhi fî'l-'âlem İzze'd-dünya ve'd-din Ebu'l-Feth Keykâvus bin Keyhüsrev
- 3- Kasîmü Emîrû'l-Mü'minin fî târîh ğurrati Cemâziyelâhireti sene isnâ hamsîn
- 4- Ve sittemieh el-'abdü'l-za'îf el-muhtâc ilâ rahmeti'l-lâhi te âlâ Karasungur bin

'Abdullah

(el-Sultanî)

Kitabenin Türkçesi;

“Bu hanın yapımı altı yüz elli iki senesinin Cemaziyelahir ayının başlarında, müminlerin emirinin ortağı, Keyhüsrev’in oğlu, büyük sultan, Allah’ın yeryüzündeki gölgesi, İzze’-dünya ve ‘d-din Ebu’l-Feth Keykavus’un günlerinde, zayıf kul, yüce Allah’ın rahmetine muhtaç Abdullah oğlu Karasungur (eliyledir).” şeklindedir (Resim: 124).

Yapının kapalı avlulu bölüm portalinde yer alan kitabesi⁴⁶²;

السلطاني
عمارة هذا الخان المبارك في ايام السلطان
الاعظم عز الدنيا والدين ابو الفتح كيكوس
بن كيخسرو قسيم امير المؤمنين في تاريخ اخر رجب سنة
احدي و خمسين وستمائة العبد الضعيف المحتاج الي رحمة الله
تعالى قراسنقر بن عبدالله

Kitabenin transkripsiyonu;

- 1- el-Sultanî
- 2- Imaretü hâzâ'l-han el-mübarek fî eyyami's-Sultan
- 3- el-a'zam İzze'd-dünya ve'd-din Ebu'l-Feth Keykâvus
- 4- Bin Keyhüsrev kasîmü Emîrû'l-Mü'minin fî târîh âhiri Receb sene

⁴⁶² Erdmann, 1961, a.g.k., s. 71; Bayhan, 2007, a.g.k., s. 288.

5- İhda ve hamsîne ve sittemieh el-'abdü'l-za'îf el-muhtâc ilâ rahmeti'l-lâhi

6- Te'âlâ Karasungur bin 'Abdullah

Kitabenin Türkçesi;

“El-Sultânî, bu kutlu hanın yapımı altı yüz elli bir senesinin Receb ayının sonlarında, müminlerin emirinin ortağı, Keyhüsrev’in oğlu, büyük sultan, İzze’-dünya ve ‘d-din Ebu’l-Feth Keykavus’un günlerinde, zayıf kul, yüce Allah’ın rahmetine muhtaç Abdullah oğlu Karasungur (eliyledir).” şeklindedir (Resim: 125).

Vakfiyesi:

Yapının günümüze gelen vakfiyesi olmadığı gibi, yapının adına düzenlenmiş bir vakfiye olup olmadığı hakkında bir bilgi de yoktur.

Banisi:

Kitabelerine göre kervansarayın banisi Seyfeddin Karasungur bin Abdullah’tır. Bani bu yapıdan başka Konya’nın Karatay ilçesinde yer alan kendi türbesini ve hemen yanında olduğu söylenen ancak günümüze gelememiş medresesini yaptırmıştır.⁴⁶³

Yapım Yöneticisi:

Kervansarayın inşa işlerinden sorumlu yapım yöneticisi bilinmemektedir.

Mimarı:

Mimarı bilinmemektedir.

Onarımlar ve Durumu:

Yapı 1974, 1975, 1977, 2009 senelerinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.⁴⁶⁴ Yapılan restorasyon çalışmalarında kervansarayın giriş cephesinde iç avlulu bölümün duvarlarını destekleyen payandaların tümünün dökülen kaplamaları yenilenmiştir. Yaklaşık olarak zeminin 30 cm yukarisından yıkılan cepheler ve payandlar yeniden yükseltilmiştir. İç avlulu bölümün güneybatı duvarında yer alan temel seviyesine kadar yıkılan revak ayağa kaldırılmıştır. İç avlulu bölümün güneydoğu

⁴⁶³ Yapının kitabesi günümüze gelmemiş olmasına rağmen Prof. Dr. Haşim Karpuz, Orhan Cezmi Tuncer’e dayanarak yapının Karasungur tarafından yaptırıldığını yazmıştır. Bkz: Haşim Karpuz, **Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Konya**, C:1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 440; Orhan Cezmi Tuncer, **Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar**, Ankara, 1986, s. 207.

⁴⁶⁴ Beyazıt, 2007, **a.g.k.**, s. 156.

köşesinde yer alan ve büyük ölçüde yıkılan mekanlar onarılmıştır. Kapalı bölüm portal kuruluşunun yıkılan köşeleri yenilenmiştir. İç avlulu bölümün kuzeybatı köşesinde üst katta yer alan mescit mekanının örtüsü tamamen yenilenmiştir. İç avlulu bölüme geçit veren portal kuruluşunun yıkılan yerleri tamamen yenilenmiş ve kaplamaları elden geçirilmiştir. İç avlulu bölümün kuzeydoğu duvarına sıralanmış olan eyvan ve mekanların yıkılan duvarları onarılmıştır. Kapalı bölüm sekileri onarılmış ve kesme taş kaplanmıştır. Yapının tüm mekanlarının örtüleri yenilenmiş ve kireçle sıvanmıştır. Kervansarayın derz dolguları da yenilenmiştir. 2011 senesinde de restoran olarak hizmet vermeye başlayan yapı, günümüzde hala restoran olarak kullanılmaktadır.

Mimari Tanım (Çizim: 12; Resim: 123-144):

Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan kervansaray, kapalı bir bölüm ve bu bölüme güneydoğu cephesinden eklenen iç avlulu bölümü ihtiva eden birbirine bitişik iki binadan oluşmaktadır (Çizim: 12).

İç avlulu bölümün yer aldığı binaya güneydoğu cephe ekseninden doğuya kaymış bir portalle girilmektedir. Bu cephenin köşelerinde yer alan silindirik köşe kuleleri zeminde ve yüksekliklerinin yaklaşık $\frac{3}{4}$ 'lük üst kesimlerinde iç ve dış büyük kaval silmelerle oluşturulmuş profilli birer bileziklere vurgulanmıştır. Onarımlar sırasında çevre düzenlemesi de yapılan kervansarayın, silindirik köşe kulelerinin oturduğu kare tabanlı kaideler, günümüz döşemesinin altında kalarak görünmez olmuşlardır (Resim: 123).

Kervansarayın kuzeydoğu ve güneybatı cepheleri kademelidir. Dışa taşkın kademeyi oluşturan iç avlulu binaya ait kuzeydoğu cephesi, eksenden kuzeye kaydırılmış kare tabanlı, kare prizma, güneybatı cephesi ise eksende yer alan dikdörtgen tabanlı bir kaide üzerinde yükselen dışarıya beş cepheyle yansıyan çok cepheli prizma biçimli bir payanda ile sağlamlaştırılmıştır (Resim: 126). Kuzeydoğu cephenin köşe kulesi ile kare tabanlı payandasının arasına, üst kota bir dikdörtgen biçimli mazgal pencere ile iki çörten, kare tabanlı payandanın hemen kuzeybatısına dikdörtgen biçimli bir mazgal pencere yerleştirilmiştir. Farklı olarak iç avlulu binanın güneybatı cephesinin batı köşesindeki bir bölümü, ardındaki mescitle ilgili olarak üsttekinin mescidin kasnak katına, alttakinin mescit duvarına ait olduğu iki kademeye cepheden yükselmekte ve sekizgen piramid biçimli külâhla nihayetlenmektedir. Cepheden yükselen bu bölüm ile cephenin eksendeki payanda arasında üst kotta iki, eksendeki payanda ile köşe kulesi

arasında üç çörtten çörtten bulunmaktadır. Cephenin mescide ait yüksek tutulmuş bölümünde yer alan dikdörtgen biçimli iki küçük pencere dışında iç avlunun güneybatı cephesinde pencere açıklığı bulunmamaktadır. Kuzeydoğu ve güneybatı cephelerin daha gerideki kapalı bölüme ait kesimlerinde, eksenlerin iki yanına birer payanda yerleştirilmiştir. Kuzeydoğudaki payandalar beş cepheli prizma, güneybatı cephedekiler dikdörtgen tabanlı ve dikdörtgen prizma biçimlidir. Güneybatı cephe tamamen sağırken, kuzeydoğu cephede, eksenin iki yanında birer mazgal pencere yer alır.

Kervansarayın kademeli kuzeybatı cephesinin kapalı bölüme ait ortadaki bölümü dışa taşkın, iç avluya ait iki yandakileri bölümleri daha geridedir. Bu cephenin ortadaki dışa taşkın kademesinin ekseninde dikdörtgen biçimli bir mazgal pencere yer almaktadır.

Kervansaraya güneydoğu cephesindeki dışa taşkın ve cepheden yüksek tutulmuş iç avlu portalinden girilmektedir (Resim: 123). Portal kuruluşunun tonozlaşan ve portal nişini örten kademeli sivri kemeri eyvan görüntüsü vermektedir. Portalin sivri kemeri iki yanda kaide ve başlıklı sütüncelere oturmaktadır. Portal nişinin iç yan yüzlerinde sivri kemer içerisine alınmış birer niş bulunmaktadır. Nişler, kaide ve başlıklı sütüncelere oturan istiridye kabuğu biçimli kavsaralara sahiptir. Portal nişinden basık kemerli bir açıklıkla doğrudan yapının avlusuna geçilmektedir. Giriş açıklığının basık kemerinin üstünde üç dilimli sivri kemerli bir çerçeve içerisine alınmış kitabe bulunmaktadır. Dört süs bordürü ile üç yönden çerçevelenmiş portal, süsleme bakımından oldukça zengindir.

Plan ve Mekan Özellikleri:

İç avlulu ve kapalı bölümlü birer binadan oluşan kervansarayın her iki binası da kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan dikdörtgen biçimli birer alana oturmaktadır. İç avlu portalinden doğrudan avluya geçilmektedir. Avluyu, güneybatısından çift kemerli revak ve altlı üstlü yerleştirilmiş iki katlı mekanlar sınırlandırır (Resim: 129). Avlunun kapalı bölümle ortak duvarının batı köşesinde yer alan mekanlardan alttakiler, eyvan ve oda bileşimi gösterirler. Önündeki doğrudan avluya açılan sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü eyvanlı bölümün ardındaki mekanla ortak duvarının eksenine dikdörtgen biçimli bir kapı açılmıştır. Oldukça yüksek bir seviyeye açıldığından önündeki altı basamakla çıkılarak ulaşılabilen bu kapıdan daha gerideki kuzeydoğu güneybatı doğrultusunda dikdörtgen tabanlı ve aynı yönde atılmış

sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü işlevi bilinmeyen mekana geçilmektedir. Bayhan, bu mekanın Anadolu Selçukluları dönemine ait olmadığını farklı bir kaynağa dayanarak öne sürmektedir.⁴⁶⁵ Eyvanın iç avlulu bölümle kapalı bölümün ortak duvarının eyvanla köşe yaptığı bölüme açılmış basık kemerli bir açıklıkla duvar içerisine yerleştirilmiş on iki basamaklı bir merdivenle eyvanın üstünde oluşturulan geniş sahanlığa, buradan da kuzeydoğu duvarının eksenine açılmış söveleri ve lentosu devşirme malzemeli dikdörtgen biçimli bir kapıyla kare tabanlı, kubbe örtülü mescit mekanına geçilmektedir (Resim: 130). Kible yönünü tutturabilmek için mescit mekanının duvarları kervansarayın güneybatı cephe duvarına göre açılı tutularak hafifçe döndürülmüştür. Planda görülen bu düzenleme mescit içerisinde algılanmamaktadır. Mescit mekanının güney duvar ekseninde dikdörtgen tabanlı mihrap nişi, batı duvarı ekseninin iki yanında sivri kemerli birer pencere yer almaktadır (Resim: 131).

Revak ise, her birinde kare tabanlı üçer kalın payenin bulunduğu kuzeybatı güneydoğu yönünde uzanan birbirine paralel iki paye sırasının kemerlerinin kuzeybatı-güneydoğu yönünde atılan sivri kemerlerle birbirlerine, güneydoğuda giriş cephesinin iç yüzüne, kuzeybatıda eyvan ile ardındaki mekanın yan duvarlarına bağlanmaları ve kemerler arasının aynı yönde atılmış sivri kemer profilli beşik tonozla örtülmeleriyle oluşturulmuştur. Payeler ayrıca kuzeydoğu-güneybatı yönünde atılan daha alçak sivri kemerlerle birbirlerine ve güneybatı duvarına bağlanmalarıyla çift kemerli bir düzen oluşturulmuştur (Resim: 129).

Avluyu kuzeydoğusundan eksenden bira güneydoğuya kaymış ortadaki iki kat yüksekliğinde kademeli sivri kemeri iki yanda figürlü konsola oturan bir eyvan ile iki yanındaki ikişer oda sınırlar (Resim: 128). Tüm mekanlar, kuzeydoğu güney batı yönünde uzanan sivri kemer profilli beşik tonozla örtülüdür. Eyvanın eksende olmayışı, kareye yakın dikdörtgen planlı kapalı bölüme yakın iki mekanın dikdörtgen planlı diğerlerinden daha geniş tutulmasına neden olmuştur. Kare yakın dikdörtgen tabanlı mekanlardan köşede yer alanına söveleriyle lentosu devşirme malzemelerden oluşturulmuş dikdörtgen, diğerine basık kemerli birer kapı açıklığıyla avludan girilmektedir. Basık kemerli kapısı, sivri kemerli çökertme alınlığa sahiptir. Bu kapılardan dikdörtgen biçimli olanın hemen batısından başlayan ve mekanların avluyu bakan duvar yüzlerine dayanan on altı basamaklı bir merdivenle yapının çatısına

⁴⁶⁵ Ahmet Ali Bayhan, "Ak Han (Goncalı Han)" **Anadolu Selçuklu Kervansarayları**, ed: Hakkı Acun, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466, Ankara, 2007, s. 288.

çıkılmaktadır. Eyvanın güneydoğusundaki mekanların duvarlarında onarım öncesinde yer aldığı tespit edilmiş bulunan künkler ve kurna delikleri, bu mekanların muhtemelen bir hamam kuruluşuna ait olabileceklerine işaret etmektedir.⁴⁶⁶ Eyvana güneydoğusundan dayanan ve avludan basık kemer biçimli bir kapı açıklığıyla girilen mekanın özgününde eyvanla bağlantısı mevcutken yapılan son onarımlarda bu bağlantı yok edilmiştir. Hamama ait olabilecek iki mekanlardan giriş cephesine bitişik olanının avluya açıklığının bulunmaması, bu mekanın hamamın sıcaklık bölümü olabileceğine işaret etmektedir. Eyvana daha yakın olan mekan ılıkılık ya da soğukluk kısmı olmalıdır. Bu mekanın üstünde yer alan mekanın avluya ve dışarıya açılan mazgal pencereleri bulunmaktadır. Hamama ait olduğu anlaşılan bu mekanların üstünde bir kat daha bulunmakta, bu mekanlara avlunun doğu köşesine ilave edilmiş muhdes ahşap merdivenle çıkılmak ve basık kemerli kapı açıklığıyla geçilmek suretiyle girilmektedir.

Avlulu bölümün kuzeybatı cephesi ile kapalı avlulu bölümün güneydoğu cephesini oluşturan ortak duvarın ekseninde kapalı bölüm portalı yer alır (Resim: 132). Portalin profilli birer konsolla duvarlara oturan üç kademeli sivri kemeri, portale eyvan görüntüsü vermektedir. Portal nişinin derinliği çok az tutulmuş, iç yan yüzlerine niş yapılmamıştır. Basık kemerli giriş açıklığının üstünde silmelerle oluşturulmuş, dıştan içe doğru geriye doru çekilen sivri kemer biçimli kalın bir çerçeve, çerçevenin içerisindeki sivri kemer biçimli çökertme yüzeyde beş satırlık kitabe yer alır. Son derece sade olan portalin göze çarpan tek süslemesini sivri kemerinin dış kademesinin iki yandan oturduğu üzeri bezemeli dikdörtgen biçimli taşlar oluşturur.

Kapalı bölümde giriş aksının iki yanına her birinde kareye yakın dikdörtgen tabanlı üçer paye bulunan birer paye sırası yerleştirilmiştir. Payeler kuzeybatı güneydoğu yönünde atılan yüksek sivri kemerlerle birbirlerine ve duvarlara bağlanmışlardır (Resim: 133-134). Kemerler arasında kalan bölümlerin aynı doğrultuda sivri kemer profilli beşik tonozlarla örtülmeleriyle ortadakinin daha geniş ve yüksek tutulduğu giriş duvarına dik üç sahn oluşturulmuştur. Payeler arasına atılan kuzeydoğu güney batı yönündeki sivri takviye kemerleri stonozları alttan desteklerler. Bu bölümün kuzeydoğu ve kuzeybatı duvarında yer alan içten dışarıya doğru daralan mazgal pencereleri dikdörtgen biçimlidir.

⁴⁶⁶ Ahmet Ali Bayhan, “Ak Han (Goncalı Han)” Anadolu Selçuklu Kervansarayları, ed: Hakkı Acun, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466, Ankara, 2007, s. 295; Kurt Erdmann, **Das Anatolische Karavansaray Des 13. Jahrhunderts**, Berlin, 1961, s. 68.

Malzeme-Teknik:

Kervansarayın cephe duvarlarında sandıklama tekniği kullanılmış, cephede kesme taş, duvar dolgusunda moloz taş kullanılmıştır. Yapının paye ve kemerlerinde kesme taş, duvarların iç yüzlerinde kaba yonu taş kullanılmış, örtüde moloz taş tercih edilmiştir. İç avlulu portalinin çerçeve bordürleri, sivri kemeri, sütun ve başlıkları dahil tamamında mermer kullanılmıştır. Ayrıca mescidin cephelerinde mermer, yapının muhtelif yerlerinde devşirme malzeme kullanımı görülmektedir.

Süsleme:

Akhan Kervansarayı süsleme programı bakımından oldukça zengindir. Yapının iç avlulu portalini çevreleyen bezemeli bordürlerden en dıştakinde sekiz kollu yıldız kesitleri ile yarım daire oymaların birer atlamalı yerleştirildiği dendan motifi yer alır (Resim: 135). İkinci bordürde düz silmelerin kırık hatlarla birbirleri içerisinden geçirilmeleriyle oluşturulmuş gamalı haç ve ortalarında çeşitli figür ve motiflerin bulunduğu kare çerçevelerin birer atlamalı olarak sürekli tekrarlandığı bir geometrik geçme yer almaktadır. Sol alttan başlayarak kare çerçevelerden ilkinde gülbezek, ikincisinde çok tahrip olduğundan anlaşılamayan, üçüncüsünde kuyruğunu havaya kaldırmış ve başı dik aslan, dördüncü, beşinci ve altıncısında türleri anlaşılamayan dört ayaklı hayvan, yedincisinde kuş, sekizincisinde başını arkaya çevirmiş grifon, dokuzuncusunda kuş figürü, onuncusunda insan büstü (Resim: 136),⁴⁶⁷ on bir ve on ikincilerinde çarkıfelek, on üçüncüsünde tamamlanmış dairesel bir motif yer almaktadır. Portalin üst kısmı yıkıldığından on üçüncü kare çerçevesinden sonrası bilinmemektedir. Bu bordürün sağ taraftaki simetriğinin kare çerçevelerinde en üstten aşağıya doğru sırasıyla ilkinde boğa figürü, boş bırakılan ikincisinden sonra üçüncüsünde çarkıfelek motifi, dördüncüsünde insan büstü, beşincisinde dört ayaklı bir hayvan, altıncısında dağ keçisi, yedincisinde çift başlı kartal, sekizincisinde grifon figürü, tahrip olduğundan dokuzuncusunda anlaşılamayan, onuncusunda dört ayaklı yırtıcı bir hayvan, on birincisinde boğa figürü yer almaktadır.

Dıştan içe doğru üçüncü bordürde yıldız kesitlerinden oluşan bir dendan portali çerçevelemektedir. Dördüncü bordürde düz silmelerin kırık hatlarla birbirleri içerisinden geçirilmeleriyle oluşturulmuş, içlerinde bitkisel bezemelerin yer aldığı sekiz

⁴⁶⁷ Portalin süs bordürlerinde bulunan kabartma insan büstünün görülebilir bir yere, simetrik bir şekilde yerleştirilmesi söz konusu bu büstün baniyi simgelediğini düşündürmektedir.

kollu yıldız merkezleri etrafında gelişen grift geometrik geçmeler bulunmaktadır. Portal kemerinin sütunce gövdeleri kazınarak oluşturulmuş üst üste bindirilmiş kırık hatlı geometrik bir bezemeyle süslenmiş, başlıklarında bitkisel motiflere yer verilmiştir. Portal sivri kemerinin oturduğu birbirlerine bakan yüzleri üç mukarnas sırasıyla bezenmiş konsollarının dışa bakan yüzlerinde yandan verilmiş birer kuş kabartması bulunmaktadır. Portalin kademeli sivri kemerinin karnı, aralarında eş mesafeler bırakılmış üst üste bindirilmiş üç iç bükey yüzeyin oluşturduğu çok sayıda nervürle hareketlendirilmiştir. Portal kemerinin üst kademesi tek yivli düz silmelerin kırık hatlarla birbirleri içerisinden geçirilmesiyle oluşturulmuş geometrik geçmeler, portal köşelikleri yuvarlak kabarıklarla bezenmiştir.

Portal nişinin iç yan yüzlerindeki niş sütunceleri balık sırtı, başlıkları bitkisel motiflerle süslenmiştir. Bu nişlerin sivri kemerli kavsaralarına istiridye kabuğu biçimi verilmiş, kemer köşeliklerine birer gülbezek yerleştirilmiştir. Niş kavsaralarıyla portal kemerinin oturduğu konsollar arasında kalan düz duvarın ortasına, yüzeyi bitkisel motiflerle bezenmiş damla biçimli kabartma madalyonlar yerleştirilmiştir. Portalin kapı açıklığının basık kemeri de birer atlamalı örülmüş çift renk mermerle ayrıca vurgulanmıştır.

Çok sade olan kapalı bölüm portalinin sivri kemerinin dış kademesinin oturduğu bezemeli taşlarında avlu portalindeki bordür süslemelerinde olduğu gibi gamalı haç motifleri ve kare çerçeveler görülmektedir. Burada farklı olarak kare çerçeveler içine sadece gülbezeler, mühr-ü Süleyman ve çarkıfeleklerden oluşan geometrik ve bitkisel bezemeler bulunmaktadır (Resim: 144). Ayrıca portalin kademeli sivri kemeri ve kapı açıklığının basık kemerinde çift renk taş kullanımı görülmektedir.

İç avlulu bölümde hamam mekanlarının dayandığı kademeli eyvan kemerinin oturduğu devşirme malzemeli konsollarda, dili dışarı sarkan birer fantastik hayvan figürü bulunmaktadır (Resim: 141).

Mescidin altında yer alan mekanın dikdörtgen biçimli kapısının üstündeki lento yüzeyine oyularak büyükçe bir istiridye kabuğu biçimi verilmiştir (Resim: 142). İstiridye kabuğu biçimli bu düzenlemenin köşeliklerinde birer gülbezek yer almaktadır. Mescide çıkışı sağlayan basık kemerli kapının kemer köşeliklerinde de yüzeyleri bezemeli birer madalyon yer almaktadır (Resim: 143).

6.15. Muineddin Pervane

Tam adı Süleyman bin Ali Deylemi⁴⁶⁸ olan Muineddin Pervane'nin doğum yeri ve tarihi bilinmemektedir. Gümüşlüzade adını kullanan ailesi,⁴⁶⁹ Sultan I. Keykubat devrinde Anadolu'ya gelmiştir. ⁴⁷⁰ Babası Ali Deylemi, Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in hükümdarlığında vezaret makamında bulunmuştur.⁴⁷¹

Muineddin Süleyman Pervane, tarih sahnesine ilk kez Tokat emiri olarak çıkmaktadır.⁴⁷² Celaleddin Karatay'ın, kardeşlerin müşterek saltanatı fikrini ortaya attığı sırada Erzincan subaşılığı için Seyfettin Torumtay ile mücadele eden Muineddin Pervane, saltanat konusu çözüme kavuşamayınca Moğolların Anadolu komutanı Baycu Noyan'dan yardım istenmesinin ardından Erzincan subaşılığına tayin edilmiştir.⁴⁷³

Muineddin Süleyman Pervane'nin adı II. İzzeddin Keykavus ve kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın arasındaki mücadelelerde de sıkça geçmektedir. 1254 yılında iki kardeş Kırşehir ve Kayseri arasında Ahmet Hisar'da savaşmış, savaştan galip çıkan II. İzzeddin Keykavus'un Selçuklu tahtına geçmesiyle Muineddin Süleyman, emir-i hacib olarak tayin edilmiştir.⁴⁷⁴

Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus 1256 senesinde Moğollar ile yapılan Sultanönü muharebesini kaybedince yerine IV. Rükneddin Kılıç Arslan tahta çıkartılmış, Muineddin Süleyman da pervanelik görevine tayin edilmiştir.⁴⁷⁵ IV. Kılıç Arslan tahta oturduktan sonra, II. İzzeddin Keykavus'a yardım eden devlet adamlarını ortadan kaldıran Pervane, dönemin önemli isimlerinden olan Sahip Ata Fahreddin Ali'yi de Osmancık Kalesi'ne hapsedtirerek ülke yönetimi tekeline almıştır.

Abaka Han'ın Moğol tahtına oturması sebebi ile Sultan IV. Kılıç Arslan ile birlikte huzura giden Muineddin Pervane, Trabzon Rumlarının elinde bulunan Sinop'u geri almak içinde Moğollardan izin almış ve IV. Kılıç Arslan'ın geri dönmesinden sonra bir müddet Tebriz kalmış, döndükten sonra Sinop üzerine yürümüş ve 1266 yılında

⁴⁶⁸ M. Kesik (2006). Muineddin Süleyman Pervane. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 31, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 91-93.

⁴⁶⁹ Abdizade Hüseyin Hüsameddin (1986). *Amasya Tarihi*, 1, (Sad: Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş) Amasya: Amasya Belediyesi Yayınları, No:1, 134.

⁴⁷⁰ Demirelişçi, 2013, **a.g.k.**, s. 77.

⁴⁷¹ Kesik, 2006, **a.g.k.**, s. 91.

⁴⁷² Kesik, 2006, **a.g.k.**, s. 91.

⁴⁷³ İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 129; N. Kaymaz (1970). *Pervâne Mu'inü'-Dîn Süleyman*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, s. 33.

⁴⁷⁴ Turan, 1995, **a.g.k.**, s. 43; Kesik, 2006, **a.g.k.**, s. 91.

⁴⁷⁵ B. Peker (2003). *Pervaneoğulları Beyliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 19.

şehri olarak Türk hakimiyetine geçirmiştir.⁴⁷⁶ Bu başarısından dolayı Muineddin Pervane'ye Sinop ikta olarak verilmiştir.⁴⁷⁷ Muineddin Pervane devlet kademesindeki görevinden dolayı kendi adına Sinop'un yönetimi için oğlu Muinüddin Mehmed'i görevlendirmiş, idamından sonra oğlu burada bağımsızlığını ilan ederek Pervaneoğulları Beyliği'ni kurmuştur.⁴⁷⁸

Sinop'u kendine ikta olarak istemesi üzerine Sultan IV. Kılıç Arslan ile araları açılan Muineddin Pervane, Sultan IV. Kılıç Arslan'ı ortadan kaldırmak için Moğol Hanı'ndan izin almış ve Anadolu'da bulunan Moğol Beyleri ile işbirliği yaparak Aksaray'da verdiği bir ziyafette sultanı zehirlettirerek öldürtmüştür.⁴⁷⁹

Muineddin Süleyman Pervane, Moğollar ve Memlükler arasında denge politikası uygulamıştır. Bu durumun hem Moğol hanı Abaka hem Memluk sultanı Baybars tarafından anlaşılmasından dolayı Muineddin Pervane sıkıntılar yaşamıştır. Küçük yaştaki III. Gıyaseddin Keyhüsrev tahta geçtikten sonra Pervane devleti tek başına yönetmeye başlamıştır. Nitekim İlhanlı hükümdarı Abaka Han, Acay Noyan ve Samagar Noyan'ı Selçuklu devletini yönetmek için tayin etmiştir. Bu durumdan rahatsız olan Pervane Moğol valilerine haraç vermiştir. Acay Noyan ve Samagar Noyan'ın sık sık haraç miktarını artırması ve isteklerinin karşılanmaması durumunda Selçuklu vezirine baskı uygulamaya başlamışlardır. Bunun üzerine Selçuklu veziri, 1272 senesinde Acay Noyan ve Samagar Noyan'ı İlhanlı hükümdarına şikayet etmiştir. İlhanlı hükümdarı ise bunu düşünceğini söylemesine rağmen Pervane, Abaka Han'a güvenmediğinden ihtiyatı elden bırakmadan 1272-1273 senesinde Memluk Sultan'ından yardım istemiştir. Sultan Baybars ise vezirin bu teklifini memnuniyetle kabul ederek kısa bir süre sonra Anadolu üzerine yürüyeceğini bildirmiştir. Memluk Sultanı Baybars 1275 yılında güçlü bir ordu ile Anadolu üzerine sefere çıkmıştır. Fakat Abaka Han, vezirin şikâyeti üzerine Moğol Noyanları'nın Anadolu üzerindeki görevlerine son vermiştir. Abaka Han Moğol Noyanları'nın görevlerine son verince Pervane, Anadolu üzerine yol almış olan Baybars'a acilen durumu arz ederek gelecek

⁴⁷⁶ İlvan, 2013, **a.g.k.**, s. 122.

⁴⁷⁷ Kesik, 2006, **a.g.k.**, s. 92.

⁴⁷⁸ M. Kesik (2007). Pervaneoğulları. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 34, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 245-246.

⁴⁷⁹İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 167; İ. Erdem (2003). Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi, Ticarî İlişkileri ve Sonuçları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 21 (33), Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, s. 52; İ. Güneş (2010). Memlûk Sultanı I. Baybars'ın 1277 Yılındaki Anadolu Seferi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (3), Elazığ, s. 345; Demirelişiçi, 2013, **a.g.k.**, s. 82.

sene sefere çıkmasının daha münasip olacağını bildirmiştir.⁴⁸⁰ Muineddin Pervane'nin bu ikili oyunları daha sonra Moğol hükümdarı tarafından anlaşılmiş ve kendisi Moğollar tarafından, H. 1 Rebiyüevvel 676/M. 2 Ağustos 1277 tarihinde idam edilmek suretiyle öldürülmüştür.⁴⁸¹

Pervane Muineddin Süleyman Selçuklu İmparatorluğu'nun bir dönemine adını veren önemli bir devlet adamı idi.⁴⁸² Pervane Sülemanın vezaret makamında bulunduğunu, emir-i haciblik yaptığını ve hatta III. Keyhüsrev döneminde saltanat atabeyliği görevlerinde bulunduğunu tarihi kaynaklar aktarmaktadır. Tüm bunlarla birlikte Muineddin Süleyman Pervane Tokat ve Sinop'ta inşa ettirdiği medreseler ve Vezirköprü-Boyabat yolu üzerinde yer alan Durağan ilçesinde inşa ettirdiği kervansaray ile de Selçuklu döneminde önemli baniler arasında yer almaktadır. Tarihi kaynaklarda Muineddin Süleyman Pervane adının, savaşlarda, taht kavgalarında, devlet politikalarında ve dönemin uluslararası ilişkilerinde sıklıkla geçmesi Pervane'nin nüfuzlu bir devlet adamı olduğunu anlatmaya kafidir.

6.15.1. Durak Han

Yeri:

Vezirköprü yolu üzerindeki Boyabat'ın 30 km doğusunda yer alan kervansaray, Sinop'a bağlı Durağan ilçe merkezinde, İsmail Bey Cami'nin (Eski Cami) yanında bulunmaktadır.

Tarihi:

Yapı, kitabesine göre III. Gıyaseddin Keyhüsrev devrinde, H. Zilhecce 664/M. Eylül-Ekim 1266 tarihinde tamamlanmıştır.⁴⁸³ Fakat Durağan Belediyesi, yapının tarihini H. 644/M. 1246 olarak yazmaktadır.⁴⁸⁴ Eldeki veriler göz önünde bulundurulduğunda Durağan Belediyesi'nin vermiş olduğu tarih kesinlikle yanlıştır. Çünkü yapının kitabesinde geçen "sene erbaun, sittine ve sittemiye" ibaresi H. 664 yılını vermektedir. Ayrıca söz konusu kitabede "Büyük Pervane Süleyman bin Ali" ibaresinin olması bu yapının Muineddin Süleyman'ın pervane makamında göreve

⁴⁸⁰ Erdem, 2003, **a.g.k.**, s. 53; Güneş, 2010, **a.g.k.**, s. 345; Demirelişi, 2013, **a.g.k.**, s. 82.

⁴⁸¹ İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 199, dipnot 323; İlvan, 2013, **a.g.k.**, s. 120.; Erdem, 2003, **a.g.k.**, s. 53.

⁴⁸² Erdem, 2003, **a.g.k.**, s. 52.

⁴⁸³ A. Yavaş (2010). Anadolu Selçuklu Banilerinin Politik Yaşamlarıyla Mimari Faaliyetleri Arasındaki İlişkiler. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 28, s. 414.

⁴⁸⁴ http://www.duragan.bel.tr/viewpage.php?page_id=25 (Erişim tarihi 05.10.2015).

başlamısından sonra yapılmış olduğunu göstermektedir ki Süleyman bin Ali'nin pervane oluşu da IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın tahta çıkışına yani 1256 senesine rastlar. Bu nedenlerden dolayı yapı 1246 senesinde inşa edilmiş olamaz.

Kitabesi:

Bilinmeyen bir tarihte İsmail Ağa Camisi'nin duvarına konulmuş olan kervansarayaya ait olduğu anlaşılan ve günümüzde yapının iç avlulu portaline yerleştirilen kitabesi⁴⁸⁵;

١ امر بعمارة هذه الحان المبرورة في أيام دولة السلطان
٢ الاعظم شهنشاہ المعظم اعتبار الدنيا والدين أبو الفتح كيجسرو
٣ الاسقہسالار المعظم ملك ملوك الامراء والوزراء امين الدولة
والدين عون الاسلام والمسلمين
٤ پروانه اعظم سليمان بن علي اعلى الله شأنه نظر اقل العابدين
وأحققهم كوهرباش بن عبد الله في ذي الحجة سنة اربعون (١)
وستين وستائة

Kitabenin transkripsiyonu;

- 1- *Emre bi imareti hazin-i hanü'l menrure fî eyyamı devletü's-sultan.*
- 2- *El a'zam Şehinşah ila muazzâm itibarü'd-dünya ve'd-din Ebu'l-feth Keyhüsrev*
- 3- *El isfehar i-muazzam melik-i mülikü'l-ümera vel-vüzera eminiü'd-devleti ve'd-din avnü'l-islam.*
- 4- *Perdvenetü'l-a'zam Süleyman ibni Ali a'lallahü şenehü nazara ehellü'l-abdi aakarühüm güher baş ibni Abdullah fi zilhicce sene erbaun, sittine ve sittemiye*

Kitabenin Türkçesi;

“İslam'ın ve Müslümanların, dinin ve devletin yardımcısı vezir, emir ve meliklerin meliki dünyanın ve dinin itibarı fetihler babası ulu sultan Keyhüsrev'in emriyle bu hanı altı yüz altmış dört senesinde büyük pervane Süleyman bin Ali yaptırmıştır. İnşaata kulların fakiri Küherbaş bin Abdullah nezaret etmiştir.” şeklindedir (Resim: 145).

⁴⁸⁵ Erdmann, 1961, **a.g.k.**, s. 74; Yapının kitabesi yerinden düştükten sonra koruma amacı ile söz konusu caminin duvarına konulmuştur. Durağan Belediyesi'nin internet sayfasında yapının inşa tarihi yanlış olarak verilmiştir. Bu nedenle kitabenin Türkçesi'ndeki yanlışlıklar düzeltilmiştir. Yanlış Türkçeleştirilen kitabe için bkz: http://www.duragan.bel.tr/viewpage.php?page_id=25 (Erişim tarihi 05.10.2015).

Vakfiyesi:

Kervansarayın günümüze gelebilen vakfiyesi olmadığı gibi, yapı adına düzenlenen bir vakfiye olup olmadığı da bilinmemektedir.

Banisi:

Yapının banisi, kitabesine göre Muineddin Süleyman Pervane'dir. Bani bu yapıdan ayrı olarak Tokat Gök Medrese⁴⁸⁶, Tokat Pervane Hamamı⁴⁸⁷, Sinop Pervane Medresesi⁴⁸⁸, Kayseri Pervane Bey Medresesi ve Camii⁴⁸⁹, Merzifon Pervane Muineddin Süleyman Camii'ni (Eski Cami)⁴⁹⁰ inşa ettirmiştir.

Yapım Yöneticisi:

Yapının kitabesinde "İnşaata kulların fakiri *Gevherbaş* (Küherbaş) *bin Abdullah nezaret etmiştir.*" ibaresi yer almaktadır. Bu nedenle *Gevherbaş* (Küherbaş) bin Abdullah'ın inşa sırasında yapı ile ilgili her şeyden sorumlu olduğu düşünülebilir.

Gevherbaş (Küherbaş) bin Abdullah'ın adı bu yapının kitabesinden başka H.671/M.1272-73 senesinde Pervaneoğlu Ali bin Süleyman tarafından inşa ettirilen Kastamonu Pervaneoğlu Ali (Yılanlı) Şifahanesi, H.672/M.1273-74 senesinde inşa ettirilen Boyabat Eğlence Köyü Camii kitabelerinde mimar olarak geçmektedir.⁴⁹¹ Bu durum *Gevherbaş* bin Abdullah'ın Pervaneoğulları emrinde çalışan bir yapı sorumlusu olduğunu gösterir.

Mimarı:

Kenan Çetin, yapının mimarının *Gevherbaş* (Küherbaş) bin Abdullah olduğunu yazmaktadır.⁴⁹² *Gevherbaş* bin Abdullah'ın hem mimar hem de yapım yöneticisi olduğu düşünülmektedir.

⁴⁸⁶ M. Kemaloğlu (2014). XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Dârüşşifalar. *Himmet Yurdu Düşünce -Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7 (13), s. 299.

⁴⁸⁷ H. Gündoğdu vd. (2006). *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, Ankara: PYS Vakıf Sistemi Matbaası, s. 259; A. Denkhalbant ve A. Vefa Çobanoğlu (2009). Selçuklular. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 36, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 396.

⁴⁸⁸ F. Aydın (2006). Sinop, Alâiye (Süleyman Pervane) Medresesi. *Vakıflar Dergisi*, 10, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 251.

⁴⁸⁹ M. Çayırdağ (1997). Kayseri'de Pervane Bey Medresesi, *Vakıflar Dergisi*, 26, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 227.

⁴⁹⁰ M. Çerkez (2005). Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 194.

⁴⁹¹ Sönmez, 1995, **a.g.k.**, s. 292,296.

⁴⁹² K. Çetin (2011). *Selçuklu Medeniyeti Tarihi*, İzmir: Yitik Hazine Yayınları, Çağlayan A. Ş., s. 175.

Onarımlar ve Durumu:

Kervansarayın 1992 senesinde başlayan ve aralıklarla sürdürülmüş restorasyonu 2007 senesinde tamamlanmıştır.⁴⁹³ Yapılan onarımları sırasında iç avlulu bölüme girişi sağlayan portal kuruluşu tamamen yenilenmiştir. Kervansarayın tüm cephelerinde yıkılan kısımlar yeniden ayağa kaldırılmıştır. İç avlulu bölümün kuzey ve doğu duvarları boyunca uzanan sivri kemerlerine kadar yıkılan revaklar onarılarak ahşap konstrüksiyon ile kapatılmıştır. Kapalı bölümde, özgün hali hakkında bilgi verecek bir özellik kalmamıştır. Sahınları ayıran kemerler ve payelerle sahninleri örten tonozlar günümüz onarımlarında kaldırılmıştır. Özgün hali hakkında sadece sahninlerin tonozlarını destekleyen takviye kemerlerinin başlangıçları fikir vermektedir. Kapalı bölüm günümüzde birbirinden bağımsız birimlere ayrılmış, bu birimlerde çelik konstrüksiyon ile kapatılmıştır. Kapalı bölüm günümüzde çelik konstrüksiyonların plastik bir çatı ile kapatılması sureti ile örtülmüştür. Kervansaray yapılan onarımlarla çok büyük ölçüde özgünlüğünü kaybetmiştir. Kervansaray, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 2011 Senesi Yatırım Programı Alt Detay Projeleri Listesi'nde onarılmak üzere yer almıştır.⁴⁹⁴ Günümüzde Belediye'ye bağlı olarak hizmet vermektedir. Ziyaret imkanı vardır.

Mimarî Tanım (Çizim: 13; Resim: 145-151):

Kervansaray kapalı bölüm ve iç avlulu bölümü ihtiva eden, birbirlerine eklenmiş iki binadan oluşmaktadır. Kapalı bölümün kuzey cephesini ve iç avlulu bölümün güney cephesini oluşturan duvar ortaktır (Çizim: 13).

Batı cephenin kuzey ve güney cepheler ile birleştiği köşelerde 1/4'lük kısımları duvar içinde kalan yuvarlak tabanlı silindirik biçimde yükselen payandalar yer almaktadır. Cephe ekseninin güneyinde, portal kuruluşuyla köşe payandası arasında iki çörten, cephe ekseninin kuzeyinde ise portal kuruluşuna daha yakın tutulmuş bir çörten yer almaktadır. İç avlulu bölümün batı ve doğu cepheleri, kapalı bölümün doğu ve batı cephelerinden daha dışa taşkın olduğundan kervansarayın batı ve doğu cephelerinde bir kademelenme oluşmuştur (Resim: 146).

İç avlulu bölümün doğu cephe ekseninin hafif güneyine kaydırılmış dikdörtgen tabanlı bir payanda yer almaktadır. Bu cephenin, kuzey ve güney köşelerinde 1/4'lük kısmı duvar içine gömülen yuvarlak tabanlı silindirik biçimde yükselen birer payanda

⁴⁹³ <http://www.turkishhan.org/duragan.htm> (Erişim tarihi 09.02.2015)

⁴⁹⁴ <http://bursa.vgm.gov.tr/db/dosyalar/duyurular16.pdf> (Erişim tarihi 09.02.2015)

yer almaktadır. Doğu cephenin dikdörtgen tabanlı payandasının kuzey ve güneyinde birer tanesi payandalara daha yakın olacak şekilde yerleştirilmiş birer çörten bulunmaktadır.

İç avlulu bölümün kuzey cephesinin doğu ve batı cephelerle köşe yaptığı bölümlerdeki payandalar haricinde, dikdörtgen tabanlı ve dikdörtgen prizma biçimli birer payanda daha bulunmaktadır. Ayrıca cephenin üst kotlarında birbirlerine eşit uzaklıkta konumlandırılmış beş çörten bulunmaktadır.

Yapının kapalı bölümünün doğu ve batı cephe eksenlerinde dikdörtgen tabanlı ve dikdörtgen prizma biçimli bir payanda yer almaktadır. Payandanın iki yanında hemen hemen payandaya eşit uzaklıkta, duvarın üst kotlarına konumlandırılmış birer çörten yer almaktadır. Kapalı bölümün batı ve doğu cephelerinin güney cephe ile birleştiği köşelerde 1/4'lük kısımları duvarın içinde kalan yuvarlak tabanlı birer payanda yer almaktadır. Güney cephe ekseninin biraz doğusuna kaymış dikdörtgen tabanlı bir payanda daha bulunmaktadır. Bu payandanın hemen doğusunda dikdörtgen biçimli bir mazgal pencere yer almaktadır.

İç avlulu bölümün batı cephe ekseninde cepheden dışa taşkın ve yüksek tutulmuş sivri kemerli portal kuruluşu yer almaktadır. Portal kuruluşu birer sivri kemerle içe ve dışa açılan tonozlu bir birimden ibarettir. Portal sivri kemeri üzerinde dikdörtgen biçimli çökertme yüzeyde iç avlulu bölümün kitabesi yer alır (Resim: 145). Sivri kemeri profilli silme grubunun oluşturduğu konsollar üzerine oturur. Portal kuruluşunda yer alan, sivri kemeri oldukça yüksek tutulmuş kapı açıklığı ile iç avlulu bölüme girilmektedir.

Plan ve Mekan Özellikleri:

Yapının kapalı bölümü kuzey-güney doğrultusunda, iç avlulu bölümü ise doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturmaktadır. Bölümlerin girişleri aynı aks üzerinde yer almazlar. Aralarında 90°'lik açı bulunur (Çizim: 13).

İç avlulu bölümün batı duvar ekseninde sivri kemer profilli beşik tonoz ile örtülü giriş eyvanı bulunmaktadır. Giriş eyvanının kuzeyinde iki mekandan oluşan bir kompleks yer almaktadır. Bu komplekse güneyde yer alan mekanın, doğu cephe ekseninin güneyinde yer alan bir açıklıktan girilmektedir (Resim: 148). Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen biçimli bir alan oturan bu mekanın kuzey cephe ekseninin doğusunda yer alan bir açıklıkla kare planlı, kompleksin diğer mekanına geçilir. Bu

mekan kuzey-güney doğrultulu, güneydeki mekan doğu-batı doğrultulu sivri kemer profilli beşik tonoz ile örtülüdür. Giriş eyvanının güneyinde kalan kısımda ise birbirinden bağımsız iki mekan bulunmaktadır. Bu mekanlardan kuzeyde olanına, mekanın doğu cephe ekseninin kuzeyinde yer alan kapı açıklığı ile geçilmektedir. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen biçimli bir alana oturan ve aynı doğrultuda uzanan sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü güneydeki mekana ise kuzey cephe ekseninin doğusunda bulunan bir kapı açıklığı ile geçilmektedir.

İç avlulu bölümün kuzeyinde, “T” biçimli payelerden doğu-batı doğrultusunda birbirlerine ve kuzey-güney doğrultusunda payelerden duvarlara atılan sivri kemerlerle oluşturulmuş, bölümün doğusunda “T” biçimli payelerden kuzey-güney doğrultusunda birbirlerine ve doğu-batı doğrultusunda payelerden duvarlara atılan kemerlerle oluşturulmuş birer revak yer almaktadır (Resim: 147).

İç avlulu bölümde bulunan tüm mekan ve revaklar sivri kemer profilli beşik tonoz ile örtülmüştür.

Kapalı bölüm ve iç avlulu bölümünün ortak kullandığı cephe ekseninde yer alan açıklık ile girilmektedir. Orijinalinde burada cepheden dışa taşkın ve yüksek olduğu anlaşılan bir portal kuruluşu olduğu bakiyelerden anlaşılmaktadır (Resim: 149).

Yapının daha önce yapılan çizimlerden ve şu anda kalan eski bakiyelerden yola çıkılarak; Kapalı bölümde orijinalinde giriş aksının iki yanında, birbirine hemen hemen eşit mesafede, her birinde dört paye bulunan, birer paye sırası bulunmaktadır (Resim: 150). Dolayısıyla bu bölümde toplamda sekiz dikdörtgen tabanlı ve dikdörtgen biçimli paye yer almaktaydı. Bu payelerin birbirleriyle, kuzey ve güney duvarlara atılan sivri kemerlerle bağlanmasıyla giriş aksıyla aynı yönde yer alan üç sahin oluşturulmuştur. Bu sahinlerden ortada yer alan diğerlerinden geniş ve yüksektir. Sahinleri oluşturan kemerler kuzey ve güney duvar eksenlerinin iki yanında bulunan konsollara oturmaktadır. Sahinlerin hepsi sivri kemer profilli beşik tonoz ile örtülüdür. Sahinleri örten sivri kemer profilli beşik tonozlar payeler hizasından atılan takviye kemerleri ile desteklenmektedir (Resim: 151). Fakat yapının kapalı bölümünün üst örtüsü günümüze gelmemiştir. Bu bölüm günümüzde kırma çatı şeklinde yapılmış çelik konstrüksiyon ve plastik malzeme ile örtülüdür.

Kapalı bölümün özgününde güney duvar ekseninin doğusunda sağdan ve soldan daralarak dışarıya açılan dikdörtgen biçimli bir mazgal pencere yer almaktadır. Bu açıklık dışında tüm duvarlar tamamen sağırdır.

Malzeme-Teknik:

Yapıda moloz taş, düzgün kesme taş, kaba yonu taş, mermer ve tuğla kullanılmıştır. Yapının cephelerinde beş sıra tuğla hatıllı moloz taş örgüsü görülmektedir. Tuğla hatıllar üç sıra tuğla örgüden oluşmaktadır. Portalleri, avlu duvarları ve kapalı bölümün duvarları düzgün kesme taş ile kaplanmıştır. Kapalı bölümün örtüsü günümüze gelmediğinden dolayı malzemesi hakkında bir şeyler söylemek zordur. Fakat diğer Selçuklu kervansaraylarına bakıldığında örtüde moloz taş ya da tuğla kullanılmış olabileceği söylenebilir. Kitabe ise mermer malzemeye yazılmıştır.

Süsleme:

Yapıda hiçbir süsleme ögesine rastlanmamaktadır.

6.15.2. Pervane Hanı

Kayseri-Aksaray yolunda inşa edilen yapı günümüze gelmemiştir. İbni Bibi ve Aksarayı'de yapı, Ribat-ı Pervane adıyla anılmaktadır.⁴⁹⁵ Bundan dolayı bu yapıyı pervanelik makamında görev yapan Muineddin Süleyman'ın yaptırmış olabileceği düşünülmektedir.

6.16. Caca Bey

Tam adı Ebu'l Meali Nureddin Cibril bin Caca⁴⁹⁶ olan Cacabey'in Kırşehir emiri olana kadar geçen hayatı hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır. Kırşehir emiri olduktan sonra tarihi kaynaklarda adı geçmeye başlamıştır.

Cacabey'in babasının adı Bahaaddin Caca'dır.⁴⁹⁷ Cacabey'in etnik kimliği hakkında farklı görüşler vardır.⁴⁹⁸ İbn-i Bibi Cacabey ile aynı tarihlerde hayatta

⁴⁹⁵ Özgergin, 1965, **a.g.k.**, s. 159.

⁴⁹⁶ M. E. Kılıç (2007). *Selçuklu Devrinde Kırşehir, XIII.-XIV. Yüzyıllarda Kırşehir ve Yöresinin Siyasi, Sosyal, Kültürel ve Dini Tarihi*, Ankara: SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık, Kırşehir Valiliği Kültür Yayınları No: 33, s. 158; A. Gündüz (2009). *Kırşehir'de Vakıflar ve Vakfiyeleri (1271-1916)*. Kırşehir: Cihan Ofset Matbaacılık ve Reklamcılık, Kırşehir Valiliği Kültür Yayınları No: 29, s. 58.

⁴⁹⁷ S. Kucur (1992). Cacaoğlu Nureddin. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:6, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 541-542; L. Balibeyoğlu (1998). 13. Yüzyılda Kırşehir Nureddin Cacabey ve Ahmet Gülşehri. *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 6, s. 117; A. Şimşek (2006). *Cacabey ve Medresesi*, Kırşehir: Kırşehir Valiliği Yayınları, Kültür Yayınları No:7, s. 10.

⁴⁹⁸ İbn-i Bibi, 1996b, s. 167'de Cacabey'in Türk olduğu yazılmaktadır. N. Kaymaz (1999). *Pervane Süleyman*, İstanbul: Kaynak Yayınları, s. 73'te Caca Bey'in Türk olduğunu yazmaktadır. Şimşek, 2006, **a.g.k.**, s. 11'de Zeki Velidi Togan'ın "caca" sözcüğünü, Moğolca "çaça" sözcüğü ile açıklamaya çalıştığını ve bundan dolayı da Caca Bey'in İlhanlı kökenli olduğu düşünüldüğünden bahsetmiştir. Kucur,

olduğundan dolayı İbn-i Bibi'nin yazdığı tarafımızca doğrudur. Onun etnik kimliği ne olursa olsun Anadolu Selçukluları zamanında yaşamış, Anadolu Türk kültürünü benimsemiş, inşa ettirdiği yapılarla kültür, sanat ve ticaret ortamına katkıda bulunmuş bir emirdir.

Cacabey'in, 1240 senesinde doğduğu tahmin edilmektedir.⁴⁹⁹ Kaynaklarda, Muineddin Pervane'nin, yardımları ile Kırşehir emiri olduğu hatta Kırşehir emiri olmadan önce Eskişehir emiri olabileceği yazılmaktadır.⁵⁰⁰ Cacabey 1261'de Hatiroğlu tarafından çıkarılan bir isyanı bastırması ve bu sayede birden parlamıştır.⁵⁰¹

Cacabey'in dönem kaynaklarının bazılarında iyi, bazılarında kötü anılması ilginç bir durumdur. İbn-i Bibi Cacabey hakkında; "*Pervane de, Niğde ordusuna mensup olan, mahfillerde ve meclislerde hiç yüz bulamayan, Pervane tarafından alçak feleğin koruduğu cahiller ve soysuzlar gibi korunan ve yakınlık gören, kendi askerlerinden, ücretli Türklerin (Türkan-ı ucrehor) alçak ve soysuzlarından deve bakıcısı Cacaoğlu ile birlikte Aksaray'a yöneldi.*" şeklinde bahsederken, Mevlana ise; "*Ulular ulusu emir, Tanrı'dan korkan, işi gücü hayır olan, düşüncesi temiz, şüpheli şeylerden sakınan, kullukta bulunan, ahreti dinleyen, yüce sıfatlar ıssı, Allah buyruklarını ululayan, Allah'ın buyruk sınırlarını koruyan, işleri güzel, sözleri güzel, alemdeki emirlerin övüncü, devlet ve dinin nuru*" şeklinde bahsetmektedir.⁵⁰² Muineddin Pervane'nin yaptığı işler ve kişiliği göz önüne alınırsa, İbn-i Bibi'nin bu tutumunun Cacabey'in Muineddin Pervane ile yakınlığından kaynaklandığını akla getirmektedir. Cacabey'in Mevlana ile de arasının iyi olduğu Cacabey hakkındaki sözlerinden anlaşılmaktadır.

Cacabey'in adı II. İzzeddin Keykavus ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan arasındaki taht mücadelesinde de geçmektedir. Müineddin Süleyman ve Cacabey IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı desteklemişler ve sonunda mücadeleyi kazanmasında önemli rol

1992, **a.g.k.**, s. 541-542'de iki görüşü de belirtmiş fakat konu hakkında başka bir düşünce belirtmemiştir. Balibeyoğlu, 1998, **a.g.k.**, s. 117'de Caca Bey'in Türkmen kabile beylerinden biri olduğu söylendiğini yazmaktadır. Caca Bey'in Arapça ve Moğolca yazdırmış olduğu vakfiyeden dolayı da kendisinin İlhanlı kökenli olduğu düşünülmüş olabilir fakat konuya ilgili tam olarak bir fikir birliği sağlanmamıştır.

⁴⁹⁹ Şimşek, 2006, **a.g.k.**, s. 10.

⁵⁰⁰ A. Temir (1989). *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur El-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.202'de Sultanyüğü'de (Eskişehir) bir han ile bir cami yaptırması ve ayrıca 17 camiyi de onartması ibaresinden hareketle böyle düşünce ortaya çıkmıştır.

⁵⁰¹ İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 167; H. İnalçık (1999). *Ahîlik, Toplum, Devlet. II. Uluslar arası Ahîlik Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 189.

⁵⁰² İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 167; A. Gölpınarlı (1963). *Mevlâna Celaleddin Mektupları*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, s. 42.

oyunmuşlardır. Ardından Cacabey Kırşehir valiliğine atanmıştır.⁵⁰³ Cacabey, Muineddin Pervane'nin IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı katlettirmesinde de onun yanında yer almıştır.⁵⁰⁴

Cacabey'in hayatına ilişkin son kayıt, Muineddin Pervane'nin Moğol hakimiyetinden kurtulmak için Memluk sultanı Baybars'tan yardım istemesi ve sultanın Anadolu'ya gelip Selçuklu-Moğol birleşik ordusunu mağlup etmesi üzerine Memluklulara esir düşerek Kahire'ye götürülenler arasında olması ve Baybars öldükten sonra yerine geçen oğlu el-Melikü's-Said tarafından kendilerine bazı yerler iktâ edilmesidir.⁵⁰⁵

Cacabey'in ne zaman ve nerede öldüğü hakkında kesin bir bilgi yoktur fakat türbesi, kendi adı ile anılan Cacabey Medresesi'nin kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır. Bu durumda da Cacabey ya Kırşehir'e dönmüş ve burada ölmüş olmalı ya da öldükten sonra naaşı Kırşehir'e getirilmiş olmalıdır.

6.16.1. Kesikköprü Kervansarayı

Yeri:

Kırşehir-Aksaray yolunda, Kırşehir ilinden yaklaşık olarak 25 km güneyde yer alan Kesikköprü köyü sınırları içindedir. Kızılırmak'ın kuzey kıyısına konumlandırılmıştır.

Tarihi:

Yapı, kapalı bölüm portalinde yer alan kitabesine göre H.667/M.1268 senesinde inşa edilmiştir.⁵⁰⁶ Hasan Şahin yapının tarihini 1248 senesi olarak yazmıştır.⁵⁰⁷ Fakat tarihi kaynaklarda Caca Bey'in adına ilk kez IV. Kılıçarslan'ın tek başına 1261-1262 senesinde sultan olmasından⁵⁰⁸ sonra rastlanmaktadır.⁵⁰⁹ Bu nedenle yapının inşa tarihi

⁵⁰³ İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 160-167; Kılıç, 2007, **a.g.k.**, s. 161; H. Şahin (2007). *Geçmişten Bu güne Kırşehir*. Ankara: Sarıyıldız Basımevi, s. 58; Gündüz, 2009, **a.g.k.**, s. 62.

⁵⁰⁴ Gündüz, 2009, **a.g.k.**, s. 62.

⁵⁰⁵ Kucur, 1992, **a.g.k.**, s. 541-542; Şimşek, **a.g.k.**, 2006, s. 17; Şahin, 2007, **a.g.k.**, s. 58.

⁵⁰⁶ (2006). *Kırşehir İl Kültür Envanteri*, Kırşehir: Reproton Reprodüksiyon Ltd. Şti., s. 41; M. Görür (2007c). Kesikköprü (Cacabey) Hanı. *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*. (Ed: Hakkı Acun) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466, s. 510.

⁵⁰⁷ Şahin, 2007, **a.g.k.**, s. 81.

⁵⁰⁸ F. Sümer (2002). Kılıçarslan IV. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 404-405; F. Kayalıoğlu (2006). *II. İzzeddin Keykavus ve Zamanı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 57; Aksarayı, 2000, **a.g.k.**, s. 53.

⁵⁰⁹ Kucur, 1992, **a.g.k.**, s. 541-542.

1248 olamaz. İç avlulu bölüm portal kuruluşunun kitabelik kısmında yazı yoktur. Bu nedenle iç avlulu bölümün ne zaman inşa edildiği kesin olarak bilinmemektedir. Cephe duvarlarındaki dilatasyondan iç avlulu bölümün kapalı bölümden sonra inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Kitabesi:

Yapının kapalı avlulu bölüm portalinde yer alan kitabesi⁵¹⁰;

1 — عمر بعمارة هذاتقان المبارك في أيام دولت السلطان الاعظم
غياث الدنيا والدين
2 — ابو الفتح كيقصرو بن قلع ارسلان ناصر امير المؤمنين على يد العبد
الضعيف المحتاج الى
3 — رحمة الله تعالى جبرائيل بن جاجا احسن الله عاقبة في الدنيا
[وحسنه] في الاخرة
4 — في التاريخ شهر المحرم المقتح سنة سبع وستين وستاينه

Kitabenin transkripsiyonu;

1- Resm-i bi imaret-i hazü'l-hanü'l-mübarek fi eyyamî devletü's-sultanü'l-azam
Gıyasü'd-dünya ve'd-din

2- Ebu'l-feth Keyhüsrev bin Kılıçarslan nasır emirü'l-mü'minin ali yedü'l-abdü's-
zaifü'l-muhtac ila

3- Rahmetullahi teâlâ Cebrail bin Caca ahsenüllah akibetihî fi'd-dünya ve rahme
fi'l-ahireti

4- Fi et tarihi şehru'l-muharremü'l-müfettih sene seba ve sittîn ve sitte mie

Kitabenin Türkçesi;

“Bu mübarek han müminlerin komutanının yardımcısı fetihler babası, din ve devletin yardımcısı Keyhüsrev bin Kılıçarslan'ın hükümdarlık günlerinde Allah'ın yardımına muhtaç zayıf kul Cebrail bin Caca tarafından 667 senesinin Muharrem ayında inşa edilmiştir.” Şeklindedir (Resim: 153).

Vakfiyesi:

Yapının günümüze gelebilen vakfiyesi yoktur. Baninin 1272 senesinde yazılan Caca Bey Medresesi vakfiyesinde Eskişehir ve Kırşehir etrafında birçok yapının adı

⁵¹⁰ T. Özgüç, M. Akok (1958). Üç Selçuklu Abidesi; Dolay Han, Kesikköprü Kervansarayı ve Han Cami. *Belleten*, 22 (86), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 256; Erdmann, 1961, **a.g.k.**, s. 77.

geçmesine ve yapının yaklaşık 300 m doğusunda yer alan Kesik Köprü'den bahsedilmesine rağmen Kesikköprü Kervansarayı'nın adı geçmemektedir.⁵¹¹

Banisi:

Yapının, kapalı bölüm portalindeki kitabesinden Kırşehir valisi Caca Bey tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.⁵¹² Bani bu yapı dışında, Kırşehir'de medrese ve medreseye bitişik olan türbe, hankah, zaviye, mektep, darü's-süleha, Kayseri'nin Talimekini köyünde de medrese ve mescit yaptırmıştır.⁵¹³ Eskişehir'de de günümüze ulaşmayan bir camiye ait minarede baninin adı geçmektedir. 1930'lu yıllarda minare harap şekilde olsa da ayaktaiken günümüzde tamamen ortadan kalkmıştır.⁵¹⁴ Söz konusu kitabenin eski bir fotoğrafı mevcuttur.

Kitabe⁵¹⁵;

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ عَمْرَ هَذِهِ الْمِنَارَةِ الْمُبَارَكَةِ فِیْ اَیَّامِ دَوْلَةِ السُّلْطَانِ الْاَعْظَمِ غِیَاثِ الدُّنْیَا وَالْدِّیْنِ
اَبُو الْفَتْحِ كَیْخَسْرُو بْنُ قَیْلَیْجِ اَرْسَلَانَ بَرَهَانَ اَمِیرِ الْمُؤْمِنِیْنَ عَلِیِّ یَدِ الْعَبْدِ الضَّعِیْفِ الرَّاجِیِّ اِلَى رَحْمَةِ رَبِّهِ
لَطِیْفِ اَبُو الْحَرْبِ جَبْرِیْلِ ابْنِ جَاجَا اَدَامَ اللّٰهُ دَوْلَتَهُ فِیْ شَهْرِ الْمُبَارَكِ ذَا الْحِجَّةِ مِنْ شَهْرِ سَتِیْنِ وَسَمَائِهِ

Kitabenin transkripsiyonu⁵¹⁶;

1- Bismillahirrahmanirrahim, ömr-ü hezaü'l-minaretü'l-mübarek fi eyyam-ı devletü's-sultanü'l-azam Gıyasü'd-dünya ve'd-din

2- Ebu'l-feth Keyhüsrev bin Kılınçarslan burhan emirü'l-mü'minin â'la yedü'l-abdü'z-zaifü'r-raci ila rahmetihi Rabbihi

3- Latif ebu'l-harp Cibril ibni Caca edame Allahü devletihi fi şehrü'l-mübarek Zilhicce min şehur sittin ve sitte mie

Kitabenin Türkçesi;

“Bu mübarek minare din ve dünyanın yardımcısı, fetih babası, müminlerinin emirinin delili Sultan Keyhüsrev bin Kılıçarslan'ın günlerinde Allah'ın rahmetini

⁵¹¹ Bkz: Z. Bayburtluoğlu (1995). Caca Oğlu Nureddin'in Vakfiyesi'nde Adı Geçen Yapılar. *Vakıflar Dergisi*, 25, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 5-9.

⁵¹² Görür, 2007c, **a.g.k.**, s. 510; (2006). *Kırşehir İl Kültür Envanteri*. Kırşehir: Repton Reprodüksiyon Ltd. Şti., s. 41.

⁵¹³ S. Eyice (1992). Cacabey Medresesi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 6, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 539-541; Şimşek, 2006, **a.g.k.**, s. 49.

⁵¹⁴ Kitabeden söz konusu yapının 17 Ekim-14 Kasım 1262 tarihleri arasında tamamlandığı anlaşılmaktadır.

⁵¹⁵ T.D.T.C. Katibi İhsan (1934). Eskişehir Kitabeleri. *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, İstanbul: Devlet Matbaası, s. 263; C. H. Tarım (1938). *Kırşehir Tarihi*, Kırşehir: Kırşehir Vilayet Matbaası, s. 68.

⁵¹⁶ Kitabenin transkripsiyonunu yapan Sezai Balcı'ya teşekkür ederim.

dileyen zayıf kul, savaş babası (Allah devletini devam ettirsin) Caca oğlu Cebrail Zilhicce 660.”

Yapım Yöneticisi:

Kervansarayın inşa işlerinden sorumlu olan yönetici bilinmemektedir.

Mimarı:

Mimarı bilinmemektedir.

Onarımlar ve Durumu:

Yapı 1990 senesinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır.⁵¹⁷ Yapılan restorasyonlarda kervansarayın dökülen ve bozulan tüm cephe kaplamaları onarılmıştır. İç avlulu bölümün portal kuruluşunun sivri kemerine kadar yıkılan kısımları onarılmıştır. Mescidin önemli ölçüde yıkılan güneybatı köşesi yenilenmiştir. İç avlulu bölümde giriş eyvanının iki yanında yer alan mekanların büyük ölçüde yıkılan örtüleri onarılmıştır. İç avlulu bölümün doğu ve kuzey duvarı boyunca uzanan ve temel seviyesinde yıkık olan revaklar ayağa kaldırılmıştır. İç avlulu bölümde mescit duvarına dışarıdan yaslanan merdivenler tamamen yenilenmiştir. İç avlulu bölüme geçit veren sivri kemerine kadar yıkılan portal kuruluşunun üst kısmı yenilenmiştir. Kapalı bölüm sahnelerinin tonoz örtüleri ve örtüleri taşıyan takviye kemerlerinin bazı taşları onarılmıştır. Köy halkından öğrenildiğine göre yapı 2000’li yılların başında da köy halkından olan hayırsever bir vatandaş tarafından onarılmış ve düğün salonu olarak kullanılmıştır. Yapının 2007 senesinde kültürel ve sosyal faaliyetler için kullanıma açık olduğu bilinmektedir.⁵¹⁸ Fakat şuan herhangi bir işlevle kullanılmamaktadır. Yapı günümüzde sağlam ve ziyarete açıktır.

Mimari Tanım (Çizim: 14; Resim: 152-165):

Yapı, doğu-batı doğrultusunda inşa edilen kapalı bir bölüm ve bu bölüme doğu cephesinden eklenen, kuzey-güney doğrultusunda inşa edilmiş iç avlulu bir bölüm olmak üzere iki binadan oluşmaktadır (Çizim: 14).

⁵¹⁷ (2006). *Kırşehir İl Kültür Envanteri*, Kırşehir: Repton Reproduksiyon Ltd. Şti., s. 41.

⁵¹⁸ Şahin, 2007, **a.g.k.**, s. 81.

İç avlulu bölümün güney cephe ekseninden hafif batıya kaydırılmış, cepheden dışa taşkın şekilde yapılmış, kademeli sivri kemere sahip portal kuruluşu bulunmaktadır (Resim: 152). En dışta kaval bir silme ve silmeden sonra üç bordür ile üç yönden çerçeve içine alındığı görülen portal kuruluşunun özgününde cepheden yüksek tutulduğu anlaşılmaktadır. Fakat portalin üst kısmı yıkıldığından dolayı silme ve bordürler kesintiye uğramış ve yapılan onarımlardan sonra portal kuruluşu da cephe ile aynı seviyede tutulmuştur. Kaval silme ve bordürler sadedir. Dört yüzlü olan portal yan nişleri içeri doğru meyilli kademeli sivri kemerli bir kavsaraya sahiptir. Günümüz onarımlarında yapılan portal kuruluşunun sivri kemeri yine günümüz onarımlarına ait konsollara oturmaktadır. Portal kuruluşunun iç avlulu bölüme girişi sağlayan kapı açıklığının basık kemerinin hemen üzerinde yatay olarak yerleştirilmiş süs bordürü, onun da üst köşelerine yerleştirilmiş madalyonlar yer almaktadır. Süs bordürü ile sivri kemer arasındaki duvarda, kademeli çökertme yüzey içerisine alınmış yazısız kitabelik yer alır. İç avlulu bölümün bu cephesinde giriş dışında bir açıklık bulunmamaktadır. Cephenin köşelerinde dikdörtgen tabanlı birer payanda bulunmaktadır.

İç avlulu bölümün doğu cephe ekseninin kuzeyinde ve güneyinde dikdörtgen tabanlı birer payanda bulunmaktadır. Cephe ekseninin güneyindeki payanda ile güneydoğu köşesindeki payanda arasında bir mazgal pencere, üst kotlarda da iki çörten yer almaktadır. İki payanda arasında da cephenin üst kotunda bir çörten yer alır. Cephede söz konusu mazgal pencere dışında başka bir açıklık yoktur.

İç avlulu bölümün kuzey cephe ekseninde ve kuzeydoğu köşesinde dikdörtgen tabanlı birer payanda yer almaktadır. Eksende yer alan payandanın iki yanında birer çörten bulunmaktadır. Cephede herhangi bir açıklığa rastlanmamıştır.

İç avlulu bölümün batı cephesi ile kapalı bölümün doğru cephesi ortaktır. Söz konusu cephede mescit bölümünün batı duvar ekseninin kuzeyinde ve güneyinde yer alan birer mazgal pencere açıklığı dışında başka bir açıklık bulunmamaktadır. Cephenin üst kotunda da bir çörten yer alır (Resim: 154).

Kapalı avlulu bölümün doğu cephe ekseninde cepheden dışa taşkın ve yüksek yapılmış kademeli sivri kemerli portal kuruluşu bulunmaktadır. Kemer iki yanda profilli konsollara oturmaktadır. Kemerin konsollara oturduğu yerde kabartmalar mevcuttur. Portal nişinin içinde kapalı avlulu bölüme girişi sağlayan basık kemerli açıklık bulunmaktadır. Bu açıklığın basık kemeri iki yanda profilli konsollara oturmaktadır. Portal kuruluşunun sivri kemeri altında kapalı bölümün mermer malzemedan yapılmış

kitabesi yer almaktadır. Bu cephede kapı açıklığı dışında başka bir açıklık bulunmamaktadır (Resim: 159).

Kapalı bölüm kuzey cephesinin ekseninde ve kuzeybatı köşesinde dikdörtgen tabanlı birer payanda yer almaktadır. Eksende yer alan payandanın iki yanında doğuda yer alan payandaya daha yakın olmak kaydıyla birer mazgal pencere, üst kotlarda da birer çörtlen bulunmaktadır. Bu bölümün güney cephesi de aynı düzenlemeye sahiptir.

Kapalı bölümün batı cephesinde herhangi bir açıklığa ya da cepheyi hareketlendirecek bir unsura rastlanmamıştır.

Plan ve Mekan Özellikleri:

İç avlulu ve kapalı bölümden oluşan yapının, kapalı bölümü doğu-batı doğrultusunda, iç avlulu bölümü ise kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturmaktadır (Çizim: 14).

İç avlulu bölümün güney duvar ekseninde sivri kemer profilli beşik tonoz ile örtülü giriş eyvanı yer almaktadır (Resim: 156). Giriş eyvanının iki yanında sivri kemer profilli beşik tonoz örtülü birer mekan yer almaktadır. Bu mekanlardan eyvanın batısında yer alan mescittir. Mescit kısmına eyvanın duvar cephe ekseninin kuzeyindeki basık kemerli bir kapı açıklığı ile girilir. Mescit bölümünün güney cephe ekseninde sivri kemerli kavsaraya sahip mihrap nişi bulunmaktadır (Resim: 158). Nişin sivri kemeri iki yanda sütuncelere oturmaktadır. Mihrap nişi üç yönden süs bordürleri ile çerçeve içine alınmıştır. Sağında ve solunda duvar köşelerine daha yakın şekilde, zeminden oldukça yükseğe açılmış, oldukça süslü, sivri kemerli küçük birer niş bulunmaktadır. Mescit mekanının doğu duvarı kapı lentosu olarak kullanılan yivli devşirme malzeme dışında sadedir. Bu mekanın batı duvar ekseninin sağında ve solunda iki yandan dışarıya doğru daralan, dikdörtgen biçimli birer mazgal pencere yer almaktadır. Kuzey cephe tamamen yalındır. Mescidin kuzey duvarına dıştan dayanan on yedi basamaklı merdiven ile tonoz örtüsünün üstüne çıkılmaktadır.

Giriş eyvanının doğusunda kalan mekana, kuzey duvar ekseninin batısında yer alan basık kemerli bir kapı açıklığı ile girilmektedir. Bu mekanın doğu duvar ekseninde iki yandan dışarıya doğru daralan, dikdörtgen biçimli mazgal pencere yer almaktadır. Bunun dışında herhangi açıklık ya da süsleme unsuru yoktur.

İç avlulu bölümün doğu duvarı önüne kare tabanlı dört paye eş aralıklarla yerleştirilmiştir. Bu payelerin kuzey-güney doğrultusunda atılan sivri kemerlerle

birbirlerine, kuzey ve güney duvarlarına bağlanmalarıyla beş gözlü revak oluşturulmuş her paye ayrıca doğu-batı doğrultulu sivri kemerlerle doğu duvarına bağlanmıştır. Bu revak sırasının kuzey-güney yönlü kemerleri diğerlerinden daha yüksek kottadır (Resim: 155). Birimler doğu-batı yönlü sivri kemer profilli beşik tonozlarla örtülüdür.

İç avlulu bölümün kuzey duvarı önünde her birinde eş aralıkla yerleştirilmiş kare tabanlı üçer payenin bulunduğu, birbirine paralel iki paye sırası yer alır. Bu payelerden kuzey-güney doğrultusunda atılan ve hem payeleri bu doğrultuda birbirlerine hemde kuzey duvarına bağlayan sivri kemerler, doğu-batı doğrultusunda atılan sivri kemerlerden daha alçak kottadır. Bu bölümde oluşan her biri dört gözlü çift revak sırasının tüm birimleri sivri kemer profilli beşik tonoz ile örtülüdür. Revakların avluya bakan kemerleri kademeli ve diğerlerine göre daha yüksektir (Resim: 155).

Kapalı bölümde giriş aksının iki yanında, birbirine hemen hemen eşit mesafede yerleştirilmiş, her sırada dikdörtgen tabanlı beş payenin bulunduğu birer paye sırası yer alır. Bu payelerin doğu-batı yönünde atılan sivri kemerlerle birbirlerine ve duvarlara bağlanmalarıyla giriş duvarına dik üç sahnin oluşturulmuştur (Resim: 160-161). Sahnınlar aynı doğrultuda atılmış sivri kemer profilli beşik tonozlarla örtülmüştür. Ortada yer alan sahnin, diğer sahninlardan daha geniş ve daha yüksek tutulmuştur. Kapalı bölümün tonozlarını iki yanda profilli konsollara oturan sivri kemer profilli takviye kemerleri desteklemektedir.

Kapalı bölümün kuzey ve güney duvar eksenlerinin iki yanında iki yandan içten dışa doğru daralan dikdörtgen biçimli birer mazgal pencere yer alınmaktadır. Bu bölümün batı duvarında hiçbir açıklık yoktur.

Malzeme-Teknik:

Yapının cephe duvarları sandıklama tekniğinde örülmüştür. Cephe duvarlarında ve kemerlerde düzgün kesme taş, örtüde ise kaba yonu taş kullanılmıştır. Yapının batı cephesinde süslemeli iki devşirme taş bulunmaktadır.

Süsleme:

Yapının devşirme kabartma boğa ve ejder figürleri olduğu ileri sürülen taşlarında süslemeleri hariç tüm süslemeleri iç avlulu ve kapalı bölümün portallerinde ve mescit mekanında yer alırlar.

İç avlulu bölümün portal sivri kemerinin oturduğu konsolların altında kalan duvarların özgün bölümlerinin birbirlerine bakan yüzleriyle dış yüzlerinde sekiz kollu yıldız merkezli geometrik geçmeler bulunur. Bu süslemelerin özgününde zemine kadar devam ettiği anlaşılmakta, muhtemelen de kemer alnını ve kemer karnını da bezedikleri düşünülmektedir. Portal kuruluşunun basık kemer örgüsünün aşağıdan yukarıya doğru genişleyen her bir taşının dış yüzleri ve karın kısımları oyularak kademelendirilmiş, dış yüzeylerinin üstteki kademelerine ayrıca bitkisel ve geometrik bezemeler oyulmuştur. Bu alanların alt kısmında rumi ve kıvrık dallardan oluşan bitkisel, üst kısımlarında taşların iki köşesine yerleştirmiş saadet düğümlerinden çıkan çizgiler ile oluşturulmuş geometrik motiflere yer verilmiştir. Ayrıca kademeli yüzlerin uzun kenarları içe doğru yarım yuvarlaklar oyulularak hareketlendirilmiştir. Kemer karnında bezeme yoktur. Kemerin üst kısmında yer alan yatay bordür şifa ya da saadet düğümü olarak adlandırılan geometrik motifler ile süslenmiştir. Bordürün hemen üstünde, köşelere yerleştirilmiş birer madalyon içinde yıprandığı için ne türlü oldukları anlaşılamayan geometrik temelli süslemeler yer almaktadır. Portalin çökertme kitabeliğini çevreleyen dış yüzdeki örgü motifli iki taş sırası bu bölümün tümüyle bezemeli bir bordürle çerçevelenmiş olabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca süs bordürünün hemen yanında bulunan işlenmiş taştan bu kısmın tamamen süslü olduğu anlaşılmaktadır.

Kapalı bölümün portal sivri kemerinin üzengi taşlarının hemen yanında arka bacakları arasından geçen ve sırtları üzerine uzanan ejderha başlarıyla biten, yüzleri cepheden, gövdeleri yandan verilmiş, yürür vaziyette tasvir edilmiş birer aslan kabartması bulunmaktadır. Oldukça harap halde olan kabartmalar basit bir işçiliğe sahiptir (Resim: 162).

Mescit mekanının mihrap nişi de oldukça süslüdür. Mihrap süsleme bordürleri ile üç yönden çerçeve içine alınmıştır. En dıştaki ilk bordürde birbiri içerisinden kırık hatlarla geçirilmiş çift yivli silmelerle meydana getirilmiş geometrik geçmeler yer alır. İkinci bordürde tek yivli silmelerin kırık hatlarla birbirleri içerisinden geçirilmeleriyle oluşturulmuş, merkezlerinde düzgün altıgenlerin altıgenlerin belirlediği geometrik geçme kompozisyonu yer alır. Üçüncü bordürde, çift yivli silmelerin birbiri içerisinden geçirilmesiyle oluşturmuş örgü motifleri yer almaktadır. Mihrap nişinin dilimli kavsarasının dış cidara yakın karın kısmında da aynı süslemeyle bezenmiştir. Mihrap nişinin dış köşelerinde bulunan balıksırtı motifleri ile bezenmiş sütüncelerin başlıkları

bezemesizdir. Kavsara köşelikleri, merkezinde bulunan küçük gülbezek motiflerinin etrafında yuvarlak hatlarla birbiri içerisinden geçirilmiş tek yivli silmelerle oluşturulmuş daha büyük boyutlu birer gülbezekle bezenmiştir. Bu gülbezeler arasında kalan yüzey ayrıca tek yivli silmelerle oluşturulmuş dolama dallarla hiç boşluk kalmayacak biçimde bezenmiştir. Kavsaranın sivri kemeri iki yanda süslemesiz başlıklara sahip olan sütuncelere oturmaktadır. Sütuncelerin gövdelerinde balıksırtı motifine yer verilmiştir (Resim: 158-163).

Mihrap nişinin doğu ve batısındaki küçük nişlerin sivri kemer alınlıkları örgü motifleriyle bezenmiştir. Batıdaki nişin kavsarasında makasa benzer büyük bir kabartma bulunmaktadır. Bu nişlerin mihraba yakın olan taraflarındaki taşlarda da geometrik motifler dikkat çekmektedir (Resim: 164-165).

Mescit kapısının devşirme lentosu da yan yana sıralanmış oyulmuş yüzeyler olan devşirme malzeme kullanıldığı görülmektedir.

6.17. Emir Şerafeddin Ejder

Şerafeddin Ejder hakkında bu gün Iğdır'ı da içine alan ve "Sürmeli Çukuru" olarak adlandırılan bölgenin emiri olduğundan başka bir bilgiye rastlanmamıştır.⁵¹⁹

6.17.1. Şerafeddin Ejder Kervansarayı

Yeri:

Yapı, Iğdır il merkezine bağlı, Harmandöven köyü sınırları içinde, il merkezine yaklaşık olarak 25 km mesafede yer almaktadır.

Tarihi:

Yapının inşa kitabesi günümüze ulaşmadığından hangi tarihte yapıldığı tam olarak belli değildir. Yapının 13. yy sonlarında inşa edildiği genel kabul görmektedir.⁵²⁰

Kitabesi:

Yapının kitabesi günümüze gelmemiştir.

⁵¹⁹ Kemaloğlu, 2014, **a.g.k.**, s. 1-31; Günel, 2010, **a.g.k.**, s. 133-146; Z. Z. Acar (1998). *Kültür ve Turizm Yönleriyle Iğdır*. Ankara: Esam Matbaası, T.C. Aralık Kaymakamlığı Kültür Yayınları, s. 26.

⁵²⁰ H. R. Ünal, 1970, **a.g.k.**, s. 14; A. Mızrak, 2007, **a.g.k.**, s. 35; H. Kargı, 1999, **a.g.k.**, s. 81-82.

Vakfiyesi:

Yapının günümüze gelen vakfiyesi olmadığı gibi, yapının adına düzenlenmiş bir vakfiye olup olmadığı hakkında bir bilgi de yoktur.

Banisi:

Yapının inşa kitabesi günümüze ulaşmadığından banisi hakkında kesin bilgiler yoksa da yapının Sürmari⁵²¹ Emiri Şerafeddin Ejder tarafından yaptırıldığını kabul etmektedir.⁵²² Baninin yaptırdığı ve ya kendisine bağlanan başka bir yapı bulunmamaktadır.

Yapım Yöneticisi:

Kervansarayın inşa işlerinden sorumlu yöneticisi bilinmemektedir.

Mimarı:

Mimarı bilinmemektedir.

Onarımlar ve Durumu:

2006 senesinin Yaz sezonunda yapının iç mekanındaki molozlar temizlenmiş ve Kars Müze Müdürlüğü tarafından kazıları yapılmıştır. 2007-2008 senelerinde de yapının restorasyonu yapılmıştır.⁵²³ Yapılan onarımlarda kervansarayın büyük ölçüde dökülen kaplamaları yapıya geçit veren portal büyük ölçüde yenilenmiştir. yapının portal sivri kemerine kadar yıkılan giriş cephesi, hemen hemen yarısına kadar yıkılan güneybatı cephesi ve yer yer delikler oluşmuş kuzeydoğu cephesinde onarımlar yapılmıştır. Yapının giriş mekanının örtüsü, mekanın iki yanında yer alan birimlerin örtüleri büyük ölçüde onarılmıştır. Yapının sahnelerini ayıran paye ve kemerler çok büyük oranda, takviye kemerleri ve tonoz örtüleri ise tamamen yenilenmiştir. Yapının Yapı şuanda sağlam ve ziyarete açıktır.

⁵²¹ Sürmari Çukuru (Sürmeli Çukuru) günümüzde Iğdır'ı da içine alan bölgeye verilen addır. Bkz: M. Tuncel (1999). Iğdır. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 19, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 79-80.

⁵²² Acar, 1998, **a.g.k.**, s. 26; H. Gündoğdu (2007). Iğdır/ Şerafeddin Ejder Kervansarayı. *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, (Ed: Hakkı Acun), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466, s. 403; Kemaloğlu, 2014, **a.g.k.**, s. 1-31; Günel, 2010, **a.g.k.**, s. 133-146.

⁵²³ Gündoğdu, 2007, **a.g.k.**, s. 405.

Mimari Tanım (Çizim: 15; Resim: 166-169):

Yapı kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda dikdörtgen biçimli bir alana oturmaktadır (Çizim: 14; Resim: 167). Yapının uzun ve kısa cephelerinin köşelerinde yarım yuvarlak tabanlı silindirik gövdeli kule benzeri birer payanda yer alır. Bu payandaların benzerleri uzun cephelerin yaklaşık eksenlerinde ve eksenlerinin iki yanında birer benzerleri bulunur. Bu cephelerde de cepheye hareketlilik kazandıracak başka bir öge ya da herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Güneydoğu cephesinin ekseninde bulunan kaş kemerli portalle yapıya girilmektedir. Üç merkezli sivri kemer oluşturan üç süs bordürü ile üç yönden çerçeve içine alınmış portalin üç merkezli kademeli sivri kemeri ince kaval silmeler ile oluşturulmuştur. Portalde üç merkezli sivri kemerli çökertme bir yüzey içinde dikdörtgen biçimli bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Portal cepheden yüksek tutulmuştur. Güneydoğu giriş cephesi hariç yapının tüm cepheleri sağırdır. Güneydoğu cephesinin ekseninde bulunan kaş kemerli bir portalle yapıya girilmektedir. Bu cephenin portalini de kapsayan şekilde orta bölümü ve kuzeybatı cephenin orta bölümü cephe yüzeylerinden cepheden yukarıya taşırılmak suretiyle düşey düzlemde kademelendirilmiştir. Cepheyle aynı düzlemde yer alan portalin altta kaval silmeyle oluşturulmuş kaş kemerini üstte üç kademeli kaş kemer dizisi izler. Kaval silmelerle oluşturulan kemerin hemen üstündeki kademe en geniş ve süslemeli olanıdır.

Plan ve Mekan Özellikleri:

Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturan yapı sadece kapalı bölümü ihtiva eden tek binadan oluşmaktadır (Çizim: 15).

Yapının güneydoğu cephe eksenindeki giriş kapısından giriş mekanına geçilmektedir (Resim: 166). Bu mekan yıldız tonoz ile örtülmüştür. Tonozun merkezinde iki adet sekiz kollu yıldız biçiminde aydınlık açıklığı bulunmaktadır. Bu mekanın kuzey ve güney duvar eksenlerinin batısında kalan birer açıklıkla kuzeyde ve güneyde yer alan mekanlara geçilmektedir. Kuzeyde kalan mekan iki katlıdır. Alt kat yuvarlak kemer profilli beşik tonoz ile örtülüdür. Tonoz iki yanda konsollara oturan, takviye kemeri ile desteklenmektedir. Mekanın kuzeydoğu cephe ekseninde dilimli kemerli bir niş yer almaktadır. Bu mekanın üst kısmına on basamaklı merdiven ile çıkılmaktadır. Üst kat teras olarak düzenlenmiştir. Güneyde yer alan mekan birleşik tonoz ile örtülüdür. Mekanın güneydoğu cephe ekseninde kuzeydeki mekanda olduğu

gibi dilimli kemerli bir niş bulunmaktadır. Ortada yer alan giriş mekanının kuzeybatı cephe eksenindeki kaval silmeler ile oluşturulmuş üç merkezli sivri kemerli alınlığa sahip açıklıktan asıl mekana geçilmektedir.

Kapalı bölümü, birbirine hemen hemen eşit mesafede her sırada sekiz tane olmak üzere giriş aksının iki yanına, paralel şekilde ikişer grup halinde sıralanmış on altı adet dikdörtgen tabanlı payeden kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda birbirlerine atılan sivri kemerlerle giriş aksına paralel üç sahından oluşmaktadır. Sahınlar yuvarlak kemer profilli beşik tonoz ile örtülüdür. Sahınların tonozları iki yanda konsollara oturan kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda payelerden duvarlara atılan takviye kemerleri ile desteklenmektedir. Ortada yer alan sahin diğer sahinlerden daha geniş ve daha yüksek tutulmuştur. Orta sahinin tonozunda birbirlerine hemen hemen eşit mesafede yapılmış aydınlık açıklıkları mevcuttur. Sahınları ayıran yuvarlak kemerler iki kademelidir. Giriş açıklığının önünde ortadaki tonozlara iki yandan saplanan tonozlar görülmektedir. Bu bölümde payeleri de içine alacak şekilde oluşturulmuş, taban kısmı batı duvar ile bitişik “U” şeklinde seki bulunmaktadır. Yan cephelerin önleri ve orta kısım sekiden dolayı daha alçaktadır (Resim: 168-169).

Malzeme-Teknik:

Yapının cephe duvarları sandıklama tekniğinde inşa edilmiştir. Cephe duvarlarında ve örtüde kaplama malzemesi olarak kesme taş kullanılmıştır. Örtüde kullanılan kesme taşlar onarımdan sonra eklenmiş olmalıdır. Yapıda başka bir tür malzeme kullanımı görülmemektedir.

Süsleme:

Yapıdaki süslemeler giriş bölümünün iki yanında yer alan mekanlarda bulunan nişlerde, giriş ile asıl bölüme geçişi sağlayan açıklıklarda, asıl bölümdeki tonozları destekleyen takviye kemerlerinin oturduğu konsollarda ve giriş mekanının tonozunda görülmektedir.

Yapının portalı üç yönden sivri kemer şeklindeki üç bordür ile çerçeve içine alınmıştır. En dıştan başlamak kaydıyla ilk bordür sade bırakılmıştır. İkinci bordürde profilli yıldız ve dikdörtgen kesitlerin arka arkaya dizilmesiyle oluşturulmuş geometrik motif yer almaktadır. Üçüncü bordür on iki kollu yıldız merkezli geometrik süsleme ile süslenmiştir. Portalin üç merkezli kademeli sivri kemeri ince kaval silmeler ile

oluşturulmuştur. Portal alınlığında sekiz kollu yıldızın kollarından çıkan kıvrık dallar ve rumilerden oluşan bitkisel süsleme yer almaktadır. Bu bitkisel süsleme altı kollu yıldız ile sınırlandırılmıştır. Sonsuzluk ilkesi ile yapılan bu süslemede yıldız kollarının birleşiminden meydana gelen baklava dilimlerinin içinde de kıvrık dallar ve rumilerden oluşan bitkisel süslemeler görülmektedir (Resim: 172).

Giriş bölümü ile barınak bölümü arasında geçişi sağlayan kapının da ince kaval silmeler ile oluşturulmuş üç merkezli kademeli sivri kemeri dikkat çekmektedir.

Giriş bölümünün iki yanında yer alan mekanlardaki nişlerin dilimli kemerleri de birer süsleme ögesidir (Resim: 170).

Barınak bölümünde, yuvarlak kemerli sahin tonozlarını destekleyen yuvarlak kemerli takviye kemerlerinin iki yanda oturduğu konsollarda mukarnas sıraları dikkat çekmektedir.

Yapının giriş bölümünün tonozunda aydınlanmayı ve havalanmayı sağlayan açıklıklar sekiz kollu yıldız şeklinde yapılmıştır (Resim: 172).

Bunlar dışında yapıda başka bir süsleme ögesine rastlanmamıştır.

6.18. Şemseddin İsfahani

İsfahani'nin ne zaman ve nerede doğduğuna dair bir bilgi mevcut değildir. Gordlevski, Bal ve Turan onun kökeninin İran'ın İsfahan kentine dayandığını yazmaktadır.⁵²⁴ İbni Bibi tam adını Şemseddin Muhammed-i İsfahani olarak yazmaktadır.⁵²⁵

Şemseddin İsfahani, I. İzzeddin Keykavus'un hükümdarlığı sırasında parlamıştır. İbni Bibi Şemseddin İsfahani'nin sultana bu kadar yakın olmasının sebebini bir gün Kayseri'den Ankara'ya gidilirken sultanın Sünnetlu mevkiinde bulunan Saruhan köyünde konakladığını ve buradakilere bu iki isimde içinde geçen bir beyit söylemelerini ister. Şemseddin İsfahani'nin söylediği beyit sultanın çok hoşuna gider ve sultan onu ödüllendirerek ona mutfak sorumluluğu (eşrâf-ı matbah) görevine ilaveten tuğrâî (inşâ-î hâss) görevini de verdi görevini verir.⁵²⁶ Bu olay ile birlikte Şemseddin

⁵²⁴ V. Gordlevski (1988). *Anadolu Selçuklu Devleti*. (Çev: Azer Yaran), Ankara: Onur Yayınları, s. 257; Bal, 2006, **a.g.k.**, s. 265-294; R. Turan (2002). *Türkiye Selçuklu ve Anadolu Beyliklerinde Teşkilât. Türkler Ansiklopedisi*, 7, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 151-168.

⁵²⁵ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 415.

⁵²⁶ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 415.

İsfahani sultan ile yakın ilişkiler kurar. Sultan I. İzzeddin Keykavus'un saltanatı döneminde müşî-i hass-ı hazret-i saltanat makamına Şemseddin İsfahani getirilmiştir.⁵²⁷

Sultan I. İzzeddin Keykavus öldükten sonra yerine kimin geçeceği konusunda devletin ileri gelen kişileri kendi aralarında bu konuyu tartışır ve I. Alaeddin Keykubad'ın tahta oturmasına karar verirler. I. Keykubad'ın tahta oturması için olumlu görüş gösterenlerin arasında Şemseddin İsfahani'de yer almaktadır.⁵²⁸ Bu durum İsfahani'nin yönetici sınıfı içinde nüfuz sahibi olduğunu göstermektedir.

Şemseddin İsfahani'nin, I. Alâeddin Keykubad'ın saltanatında Yassı Çimen Savaşına kadar tuğrâî olarak devlet yönetimindeki görevine devam etmiştir.⁵²⁹ Bu savaştan sonra hükümdar ve emirlere gönderilmek üzere yazılan fetihnameyi⁵³⁰ Şemseddin İsfahani hazırlamıştır fakat metin ağır sözler içerdiğinden bu fetihname taslak olarak kalmıştır.⁵³¹ Bu olaydan sonra Şemseddin İsfahani tuğrâî görevinden alınmış ve görev Kemalettin Kamyar'a verilmiştir.⁵³² Şemseddin İsfahani, tuğrâîlik makamından alındıktan yedi yıl sonra melikü'l ümera olarak tayin edilmiş ve Diyarbakır'ın fethi ile görevlendirilmiştir.⁵³³ Bu ara dönemde Eflakî, İsfahani'nin Kayseri hakimi olduğunu yazmaktadır.⁵³⁴

Şemseddin İsfahani, I. Alaeddin Keykubad'ın vefatından sonra tahta geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ve onun oğlu II. İzzeddin Keykavus'un vezirliğini yapmıştır.⁵³⁵ Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev Sadeddin Köpek öldürüldükten sonra Şemseddin İsfahani'yi naiblik makamına getirmiştir.⁵³⁶

Kösedağ savaşından evvel Naib Şemseddin İsfahani, Halep ve diğer Eyyübî hükümdarlarından yardım istenmesi için görevlendirilmiştir.⁵³⁷ Bunun yanında Kösedağ savaşının ardından da Batu Hanla anlaşma yapmak için Şemseddin İsfahani

⁵²⁷ S. Koca (2002). Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'un Şahsiyeti ve Tarihî Rolü. *Türkler Ansiklopedisi*, 6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 580-589.

⁵²⁸ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 220-221; Bal, 2006, **a.g.k.**, s. 265-294.

⁵²⁹ Bal, 2006, **a.g.k.**, s. 265-294.

⁵³⁰ İbni Bibi eserinde söz konusu bu fetihnamenin tamamını kaleme almıştır. Bkz: İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 415.

⁵³¹ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 415-417.

⁵³² İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 418.

⁵³³ İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 447.

⁵³⁴ Ahmed Eflâki, 1989, **a.g.k.**, s. 236.

⁵³⁵ İlvan, 2013, **a.g.k.**, s. 99.

⁵³⁶ İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 36.

⁵³⁷ İbn-i Bibi, bu olayı anlatırken Şemseddin İsfahani'yi naib ve melikü'l-ümera, olarak kaleme almıştır. Alâeddin Keykubâd, Şemseddin İsfahânî'yi ordu komutanı (melikü'l-ümera) tayin ettiğinden ve Diyarbakır'ın fethi için görevlendirdiğinden bahsetmiştik. Fakat bu göreve tuğrai makamından azledildikten 7 sene sonra yani 1237-8 senesinde getirilmiştir, bu olay olduğu sırada hala melikü'l-ümera görevinde olup olmadığını bilmiyoruz. Bkz: İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 65-66.

görevlendirilmiştir. Ayrıca Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Moğol saldırılarının doruk noktasına ulaştığı 1243 yılında Harezmi emirler ile Eyyubi melikleri arasında arabuluculuk yapması için İsfahani'yi görevlendirmiştir.⁵³⁸ Bu olaylar Şemseddin İsfahani'nin diplomatik konularda beceri sahibi olduğunun bir göstergesidir

Şemseddin İsfahani, Batu Hanın huzuruna çıkıp bağlılığını ve itaatini bildirdikten sonra, getirdiği hediyeleri ona sundu. Batu Han kendisine gösterilen saygıdan ve sunulan hediyelerden çok memnun olmuş ve elçilere izzet ve ikramda bulunmuştur. Batu Han elçilik heyetiyle Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'e padişahlık nişaneleri olan ok, yay, kılıç, mızrak, kaftan, külah ve yarlıg göndermiş, bu şekilde II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Anadolu'daki hükümdarlığı Moğollar tarafından resmen tanınmıştır.⁵³⁹ Bu durumla birlikte Batu Han Şemseddin İsfahani'yi kendi adına Anadolu Selçuklu Devletine naib tayin ederek ona "Nizamü'l-mülk"⁵⁴⁰ ve "Salahü'l-alem"⁵⁴¹ lakaplarını vermiştir.⁵⁴² Böylece Şemseddin İsfahani hem Selçukluların hem de Moğolların naibi olmuştur.

Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in veziri Mühezzibüddin Ali öldükten sonra vezaret makamına Şemseddin İsfahani getirilmiştir.⁵⁴³ Ayrıca Kırşehir emirliği de Şemseddin İsfahani'ye verilmiştir.⁵⁴⁴ Bu tarihten itibaren Sahib (vezir) olmuştur ve adı sürekli Sahib olarak anılmıştır.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev öldükten sonra yerine geçen oğlu II. İzzeddin Keykavus devrinde de Şemseddin İsfahani vezirlik görevini devam ettirmiştir. Şemseddin İsfahani yeni hükümdar döneminde otoritesini artırmak ve sultana daha da yakın olmak için II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in eşi ve Sultan II. İzzeddin Keykavus'un annesi Berdüliye Hatun ile evlenmiştir.⁵⁴⁵ Bu olay Şemseddin İsfahani'nin tahta göz koymuş olabileceğini akla getirmektedir. Sadeddin Köpek'i anlatırken bahsettiğimiz gibi Selçuklu tahtına oturabilmek için Selçuklu hanedanından olmak şartı olduğundan bu

⁵³⁸ Y. Aktaş (2015). II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Türkiye Selçuklu Devleti ile Eyyubiler Arasındaki İlişkiler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (39), s. 254-262, dipnot 34.

⁵³⁹ Bal, 2006, **a.g.k.**, s. 265-294.

⁵⁴⁰ Nizamü'l-mülk kelimesinin "nizam" ve "mülk" kelimelerinin bir araya getirilmesinden oluşturulduğu düşünülürse bu kelimenin "devlet düzeni" anlamına geldiği düşünülebilir. Nizam ve mülk kelimelerinin anlamları için bkz: Devellioğlu, 1993, **a.g.k.**, s. 720, 842.

⁵⁴¹ Salahü'l-alem kelimesinin "salah" ve "alem" kelimelerinin bir araya getirilmesinden oluşturulduğu düşünülürse bu kelimenin "barışın işareti, barışın elçisi" anlamına geldiği düşünülebilir. Salah ve alem kelimelerinin anlamları için bkz: Devellioğlu, 1993, **a.g.k.**, s. 27, 916.

⁵⁴² İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 84.

⁵⁴³ Bal, 2006, **a.g.k.**, s. 265-294.

⁵⁴⁴ T. Baykara (1985). Türkiye Selçuklularında İdari Birim ve Bununla İlgili Meseleler. *Vakıflar Dergisi*, 19, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 49-60.

⁵⁴⁵ İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 100.

evlilik ile İsfahani söz konusu şartı yerine getirmiştir. Ayrıca arkasında Moğol desteğinin olması da göz önüne alındığında, İsfahani'nin de Sadeddin Köpek gibi Selçuklu tahtında gözü olduğu düşünülebilir. Bu evlilikle ilgili olarak akla gelen bir başka düşünce de şudur; İbni Bibi'nin; “*Sultan Gıyaseddin gerek yaşarken gerekse can çekişirken evlatlarının vasiliğini, ülkenin ve haklın bütün işlerinin çekilip çevrilmesini Sahib efendinin parlak görüşüne bırakmış*” ifadelerinden de anlaşılacağı gibi II. Gıyaseddin Keyhüsrev İsfahani'ye çok güvenmiştir. Bundan dolayı da İsfahani, eski hükümdarının vasiyetini yerine getirmek adına da bu evliliği yapmış olabilir. Lakin ilk düşünce akla daha yakın gelmektedir. İbni Bibi bu konuyla alakalı olarak, devlet erkanından bazı kişilerin kendilerine çıkar sağlamak adına bu evliliği gerçekleştirmek için her yola başvurduklarını yazmaktadır.⁵⁴⁶

Moğol hükümdarı Göyük Han tahta çıktığında Sultan II. İzzeddin Keykavus törene çağırılmış fakat gitmemiştir. Yerine IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı göndermiştir. Bu sırada Selçuklu heyetinden Tercüman Bahâeddin Yusuf b. Nuh-i Erzincani bazı konuları Moğol hanına şikayet etmiştir. Bu şikayet “*Vezir eşrafi öldürdü. Vefat eden Sultanın karısı ile evlendi ve sizden izin almaksızın yeni bir sultan tayin etmek istedi.*” şeklinde kaleme alınmıştır.⁵⁴⁷ Bunun üzerine Moğol hükümdarı sinirlenmiş ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın sultan olmasını emretmiş ve İsfahani'yi de görevden azlederek yerine Tercüman Bahâeddin Yusuf'u atamıştır.⁵⁴⁸

1249 senesinde divanda Şemseddin İsfahani'nin mal varlığının listesi tutulmuş ve tüm malları müsadere edilmiştir. Öldürdüğü emirlerin yakınları çağırılmış ve Şemseddin İsfahani'ye işkence ederek onu öldürmüşler sonra da kellesini Sivas'a Sultan Rükneddin'in yanına götürmüşlerdir.⁵⁴⁹

Şemseddin Muhammed İsfahani Burhâneddin Tirmizi'in derslerine ve sohbetlerine katılmıştır.⁵⁵⁰ Ayrıca Mevlana ile de dostluk bağları kuvvetlidir.⁵⁵¹

⁵⁴⁶ İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 100.

⁵⁴⁷ Abûl-Farac (1987). **Abû'l-Farac Tarihi**, 2, (Çev: Ömer Rıza Doğrul) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 548; M. S. Bal (2005). Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası; II. İzzeddin Keykavus Dönemi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24 (38), s. 239-258.

⁵⁴⁸ Abûl-Farac, 1987, **a.g.k.**, s. 548; İbn-i Bibi, 1996b, **a.g.k.**, s. 117-118.

⁵⁴⁹ İbn-i Bibi, 1996, **a.g.k.**, s. 118-120; Abûl-Farac, 1987, **a.g.k.**, s. 549.

⁵⁵⁰ F. D. Lewis (2009). Seyyid Burhaneddin Tirmizi. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (16), s. 159-176.

⁵⁵¹ M. A. Hacıgökmen (2010). Mevlâna Celaledin-i Rumî'nin Selçuklu Sultanları ile İlişkileri. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 36, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 115-137.

İbni Bibi, eserinde Şemseddin İsfahani'yi “Şemseddin, cömert tabiatının ve doğru bildiğinin gereğini yapıp iyilik yolunu tutuyor, saltanat divanının işlerinden kurtulduktan sonra odasına çekiliyor şerefli aklının her zaman arzuladığı ilimleri öğrenmekle meşgul oluyor, saatlerini ve vakitlerini zamanın iftiharına ve Yaradan'ın rızasına sebep olabilecek şeyleri kazanmakla geçiriyor ya da alimler, fazıllar, şeyhler, zahidler ve abidlerle bir araya gelmeyi önemli işlerden sayıyordu. O iyilik ve barış yolundan ayrılmıyordu.”⁵⁵² “Hazreti sultan tarafından özel münşi tayin edilen ve yakınlık meclisinin üyesi olan, sultanın yanına her zaman girip çıkabilen, önemli meselelerde her zaman görüşü sorulan ve daima ilgi ve saygı gören sahib şemseddin İsfahani”⁵⁵³ şeklinde tanıtmıştır. İbni Bibi'nin bu tanıtımından İsfahani'nin Anadolu Selçuklu Devleti'nde önemli ve saygın bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Fakat İsfahani'nin daha sonraları Moğol desteğini de arkasına alması ve II. İzzeddin Keykavus'un annesi ile evlenmesiyle birlikte değiştiği söylenebilir.

Şemseddin İsfahani Anadolu Selçuklu Devleti'nin yönetim kademelerinde, eşrâf-ı matbah, tuğrâî, müşî-i hass-ı hazret-i saltanat, melikü'l-ümera, naib ve vezir olarak görevde bulunmuştur. Devlet kademesinde bu kadar fazla ve farklı görevlerde olması, İsfahani'nin Anadolu Selçuklu Devleti'nde önemli bir kişi olduğunun kanıtıdır.

6.18.1. İbn-i Rahat Kervansarayı

Erzurum-Sivas yolunda inşa edilen yapı günümüze gelmemiştir. İbni Bibi yapıdan Kervansaray-ı İsfahani adıyla bahsetmektedir. Yapı İsfahani tarafından inşa ettirilmiş daha sonra Kemaleddin Ahmed bin Rahat tarafından onartılmıştır.⁵⁵⁴ Yapının mimarisi hakkında bilgi vermek olanaksızdır.

⁵⁵² İbn-i Bibi, 1996b, a.g.k., s. 89.

⁵⁵³ İbn-i Bibi, 1996a, a.g.k., s. 220.

⁵⁵⁴ Özgergin, 1965, a.g.k., s. 152.

7. DEĞERLENDİRME

Büyük Selçuklu komutanlarının ve hanedandan Kutalmış oğlu Süleyman Şah'ın Anadolu'da fetihlerde bulunarak kendi devletlerini kurmalarıyla Anadolu toprakları üzerinde Türk Devletlerinin egemenliğinde yeni bir medeniyet kurulmuştur. Anadolu Selçuklularının başı çektiği bu medeniyetin, en önemli özelliği, sosyal ve ekonomik yaşamı bir bütün haline getiren ve kentleri birbirine bağlayan yol ağları üzerindeki imar faaliyetleridir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin coğrafi konumuna bakıldığında, ülkenin Asya-Avrupa ve Asya-Afrika arasında bir köprü durumunda olduğu görülmektedir. Anadolu Selçuklularının ticarete bu kadar ileri bir seviyeye ulaşmış olmalarında sahip oldukları coğrafyanın çok büyük önemi vardır. Ülkenin sahip olduğu coğrafyanın avantajlarının yanında sultanlar ve devlet adamlarının dâhiyane politikaları (yapılan ticaret antlaşmaları, bazı tüccar ve devletlere imtiyazlar vb.) sayesinde Anadolu Selçuklu Devleti dünya ticaretinde söz sahibi olan önemli ülkelerden biri konumuna gelmiştir.

Önceleri, şehirlerin korunması ve sınırların güvenliği gibi askeri ihtiyaçlar için bina edilen, daha sonra İslam dünyasının ve Müslüman Türk devletlerinin sınırlarının genişlemesi ve fetih hareketlerinin yavaşlaması sonucu yerleşim merkezlerinin içinde kalan ribatlar, giderek bu özelliklerini yitirmiş ve sosyal kurumlara dönüşerek Selçuklu kervansaraylarının temelini oluşturmuşlardır.⁵⁵⁵

Anadolu Selçuklu hakimiyetinden sonra Anadolu yollarının baştan başa kervansaraylar ile donatılması, Selçuklu Anadolu'sunda kervansaray yapılarının hem sultanların hem de devlet adamlarının yapmış oldukları imar faaliyetlerinin odak noktasını teşkil ettiğini gösterir. Kervansarayların inşa kitabelerinde sultan baniler için "*Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, müminlerin emiri, emir'ül müminin kasımı, Allah'ın yeryüzündeki velisi*" gibi ifadelerle yer verilmesi bu yapıların ticaret işlevlerinin yanısıra Sultanların prestij yapıları olduklarını da gösterir.⁵⁵⁶

Bugünkü bilgilerimiz ışığında birçok bayındırlık faaliyetinde bulunan Sultan II. Kılıç Arslan, Anadolu Selçukluların ilk kervansaray yapısını da inşa ettiren Sultan'dır. Daha sonra sırasıyla torunlarından I. İzzeddin Keykavus ve I. Alaeddin Keykubat güçlü ticaret politikaları takip etmişler ve kervansaray yapıları inşa ettirmişlerdir. I. Alaeddin Keykubat'ın oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev kervansaray yaptırmayı sürdürmüştür.

⁵⁵⁵ Sönmez, 2007, **a.g.k.**, s. 270-296; Taştan, 2010, **a.g.k.**, s. 4; Ünal, **a.g.k.**, 2013, s. 82.

⁵⁵⁶ Ögel, 1986, **a.g.k.**, s. 18.

Sultanların yanı sıra Anadolu Selçuklu Devleti'nin farklı devlet kademelerinde görev yapan bazı devlet adamları da ülkelerindeki ticaretin iyileştirilmesi ve ülkelerinin uluslararası ticaretin önemli bir merkezi olması için yol ağları üzerinde kervansaraylar yaptırmışlardır. Onları kervansaray gibi oldukça maliyetli bir yapı türünü yaptırmaya iten nedenlerin başında, ticaretten pay alma ve bu yolla güç elde etme isteğinin önemli rol oynadığını düşünmek mümkündür. Diğer yandan, Selçuklu Anadolu'sunda 179⁵⁵⁷ ve 250'den daha fazla sayıda kervansaray bulunabileceğini ileri sürülen araştırmacıların bulunması,⁵⁵⁸ kervansaray yapıları için tam bir sayı verilemese de Anadolu Selçuklularının kervansaray yapımına büyük önem verdiklerini gösterir.

Kervansaray inşa ettiren devlet adamlarına bakıldığında; emir-i devatlık⁵⁵⁹, emir-i taştanelik⁵⁶⁰, hazine-i hassa memurluğu⁵⁶¹, naiblik⁵⁶², atabeylik⁵⁶³, sipehsarlık⁵⁶⁴, emir-i dadlık⁵⁶⁵, mirahurluk (emir-i ahur, kont stabl)⁵⁶⁶, şarapsarlık⁵⁶⁷, subaşılık⁵⁶⁸,

⁵⁵⁷ Tuncer, 2007, **a.g.k.**, s. 91.

⁵⁵⁸ Tükel Yavuz, 2006, **a.g.k.**, s. 435-445.

⁵⁵⁹ Arapça devat (divit) ile Farsça dar (tutan) kelimelerinden meydana gelmiş olup düvadar, devadar, devidar, düveydar ve divitdar şeklinde de kullanılmıştır. Devâtdâr, İslâm devletlerinde başlangıçta hükümdarın divit takımından sorumlu olan, daha sonraki dönemlerde ise çok çeşitli ve önemli vazifeler üstlenen saray görevlisine verilen addır. Bkz: Odabaşı, 2013, **a.g.k.**, s. 545-602; A. Çubukçu (1994). Devatdar. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 9, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 221-222.

⁵⁶⁰ Taştânenin başında bir beyin ve bu beye bağlı görevliler bulunduğu, hükümdarın yıkanması için leğen tutmak ve buna benzer işlerle ilgilenilmesi vazifesiyle meydana çıkan bir meslektir. Hükümdarın elini yıkarken ve abdest alırken su döken hizmetliye de taştâr veya ibrikdar denilmektedir. I. Keykubad Eyyubi Meliki Adil'in oğulları ile akrabalık kurmak maksadı ile düğün merasimi için Malatya'ya hareket ettiği sırada Karatay yanında emir-i taştane olarak bulunmaktadır. Bkz: İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 312.

⁵⁶¹ Hükümdara ait olan hazineyi kontrol eden devlet memuruna verilen addır.

⁵⁶² İslam devletlerinde hükümdar, vali, kadı gibi yüksek makamlardaki devlet adamlarının vekillerine, temsilcilerine veya yardımcılara verilen addır. Sözlükte "bir makamın sorumluluğunu asıl sahibi yerine geçici bir zaman için yüklenen kimse" olarak tanımlanmaktadır. Bkz: C. Avcı. Naib (2006). *TDV İslam Ansiklopedisi*, 32, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 311-312; http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.55ba077ea13989.55282962 (Erişim tarihi 30.07.2015).

⁵⁶³ Eski Türk devletlerinde, özellikle Selçuklularda şehzadelerin eğitimi veya bağımsız olarak bir eyaletin yönetimi ile görevli devlet adamlarına verilen addır. Türkçe ata ve bey kelimelerinden meydana gelmiştir. Bkz:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.55ba09611fbf93.47333674 (Erişim tarihi 30.07.2015); C. Alptekin (1991). Atabeg. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 4, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 38-40.

⁵⁶⁴ Ortaçağ İslâm devletlerinde başkumandana verilen addır. Bkz: E. Merçil (2009). Sipehsalar. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 37, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 259-260.

⁵⁶⁵ Selçuklularda başta devlet aleyhine işlenen cürümler olmak üzere şer'i davaların dışındaki örfi davalara hükümdar adına bakan görevliye verilen addır. Bkz: A. Taneri (1995b). Emir-i Dad. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 11, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 130.

⁵⁶⁶ Saraya ve özellikle hükümdara ait hayvanlarla ilgilenen teşkilâtın başına verilen addır. Bkz: A. Sabbağ (2005). Mîrâhur. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:30, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 141. Selçuklu döneminde, Kont stabl kelimesi Latince kökenli olarak, Emir-i ahûr anlamında kullanıldığı belirtilmektedir. Bkz: O. Turan (1984). *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi* (2.baskı). İstanbul: Nakışlar Yayınevi, s. 438. s. 349, dipnot 38.

pervanelik⁵⁶⁹, emir-i haciblik⁵⁷⁰, vezirlik⁵⁷¹, emir-i şikarlık⁵⁷², çaşnigirlik⁵⁷³, melikü'l ümeralık⁵⁷⁴, tuğrailik (inşâ-î hâss)⁵⁷⁵, eşraf-ı matbahlık⁵⁷⁶, müşî-i hass-ı hazret-i saltanatlık⁵⁷⁷, camedarlık⁵⁷⁸ ve emir-i iğdişanlık⁵⁷⁹ görevlerinde buldukları görülmektedir. İçlerinden Sadeddin Köpek ayrıca Sultan I. Alaeddin Keykubad tarafından yaptırılan Kubadabad Sarayı'nın mimarıdır.⁵⁸⁰ Esedd'üd-din Ayaz'ın Konya Alaeddin Camii'nin I. İzzeddin Keykavus ve I. Alaeddin Keykubad devri inşaatlarını

⁵⁶⁷ Sarayda içki tadicılarına verilen addır. Şarabsalar da denilen Şarabdar saraydaki şaraphaneden sorumlu olan kişidir. Özel günlerde sultan ve konukları için içki ve meşrubat hazırlamakla görevli olan bu şahıs kilerde çalışan görevlilerin de memuru konumundadır. Bkz: Hacıgökmen, 2010, **a.g.k.**, s. 471-488, dipnot 21; A. Coşkun (1988). Türkiye Selçukluları. *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 8, İstanbul: Çağ Yayınları, s. 209-407.

⁵⁶⁸ Türk devletlerinde ordu kumandanına verilen unvandır. Bkz: M. İlgürel (2009). Subaşı. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 37, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 447-448.

⁵⁶⁹ Bazı Ortaçağ Türk-İslâm devletlerinde hüküm, ferman, berat anlamında kullanılan terim ve bu belgeleri hazırlamakla görevli kişilere verilen unvandır. Bkz: M. Kesik (2007). Pervane. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 34, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 244.

⁵⁷⁰ Hükümdarın görüşmelerini ve saraydaki görevlilerin işleri düzenleyen kişiye verilen addır. Bkz: Z. T. Ertuğ (2009). Saray. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 36, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 117-121.

⁵⁷¹ İslam devletlerinde hükümdardan sonra gelen yöneticiye verilen unvandır. Bkz: F. Y. Ayaz (2013). Vezir. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 43, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 79-82.

⁵⁷² Av köpekleri, doğan, şahin gibi av kuşlarına bakan ve hükümdar ava gittiğinde ona hizmet eden birimin başına verilen addır. Bkz: İbn-i Bibi, 1996a, **a.g.k.**, s. 363, dipnot 767; A. Özcan (2010). Şikar Ağaları. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 39, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 161-162.

⁵⁷³ Farsça çaşnî (lezzet) ve gîr (tutan) kelimelerinden oluşmuştur. Eskiden bazı İslâm devletlerinde hükümdar sofralarına nezaret edip yemekleri kontrol eden saray görevlisine verilen addır. Bkz: A. Taneri (1993b). Çaşnigîr. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 8, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 251-252; Güvenilir devlet adamları arasından seçilen çaşnigirler, hükümdarın sofraya hizmetini yerine getirmek ve ondan önce yemeği tatmakla görevlidir. Bkz: M. Ersan, M. Alican (2012). *Selçukluları Yeniden Keşfetmek*, İstanbul: Timaş Yayınları, s. 179. Sözlükte ise sofracı olarak tanımlanmaktadır. Bkz: http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.55e835942db099.71792800 (Erişim tarihi 03.09.2015).

⁵⁷⁴ Ümera kelimesi emir anlamına gelmektedir. Bkz: Devellioğlu, 1993, **a.g.k.**, s. 720, 842. Dolayısıyla “melikü'l ümera” kelimesi “emirlerin başı, başkumandan” anlamına gelmektedir.

⁵⁷⁵ Tuğra çeken kişi, tuğrakeş anlamına gelmektedir. Divân-ı Tuğra görevlileri, eyaletlerle ve ilişkide bulunulan devletlerle olan irtibatı organize etmek ve divân-ı alâ tarafından alınan kararları yazmak, menşûr, hükümdarın alâmet ve tuğrasını çekmekle yükümlü memurlardır. Bu memuriyetin amiri tuğraî olup bilgili, Arapça, Farsça bilen alimlerden tayin edilirdi. Bkz: Ersan, Alican, 2012, **a.g.k.**, s. 180; C. Alptekin (1988). Türkiye Selçukluları. *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 8, İstanbul: Çağ Yayınları, 209-407.

⁵⁷⁶ Matbah kelimesi mutfak, eşraf kelimesi ise şeref itibar sahibi kimseler, ileri gelen kişiler anlamına gelmektedir. Bkz: Devellioğlu, 1993, **a.g.k.**, s. 238, 585. Kelimelerin anlamlarına bakıldığında eşraf-ı matbah kelimesi mutfak çalışanlarının başı olan kimseye verilen unvan olarak düşünülebilir.

⁵⁷⁷ Sultanın özel katibine verilen unvandır. Bkz: Koca, 2002, **a.g.k.**, s. 580-589.

⁵⁷⁸ “Came” (elbise) ve “dar” (tutan) kelimelerinin bir araya getirilmesi ile oluşturulmuş bir kelimedir. Bazı İslam ülkelerinde hükümdarın elbiseleri ile ilgilenen ve hükümdar elbiselerine nezaret eden görevliye verilen unvandır. Bkz: A. Taneri (1993c). Camedar. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 7, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 45; Devellioğlu, 1993, **a.g.k.**, s. 124, 165.

⁵⁷⁹ İğdiş, Anadolu Selçuklularında kentteki vergi memurlarına verilen addır. İğdişlerin başında bulunan memura da “iğdişbaşı” ya da “emir-i iğdişan” adı verilmektedir. Bkz: Sümer, 2000, **a.g.k.**, s. 524-525.

⁵⁸⁰ K. Uğurlu (2002). Kubadabad Sarayı. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:26, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 299-300.

gösterir kitabalarında “Mütevelli” ve “Ala-yed-i” unvanlarıyla anılması,⁵⁸¹ kendisinin inşaat işlerinden sorumlu yapım yöneticisi olarak işlere nezaret ettiğini ve yapı emini olarak görev yaptığını göstermektedir.

Devlet Adamlarının Yaptırdıkları Kervansaraylarının Yol Güzergahları:

Bu tez kapsamında tespit edilen ve ele alınan kervansarayların hepsinin aynı yol güzergahı üzerinde olmadıkları, Durak Han hariç diğer kervansaray yapılarının ülke topraklarının iç kesimlerine daha yakın mevkilerde, genellikle ana yollar üzerinde inşa edildikleri görülmektedir. Ana yollar üzerinde inşa edilen kervansaraylardan muhtemelen daha çok gelir sağlıyor olmasının, kervansarayların inşa edilecekleri yolları baştan belirlediğini, bu nedenle de ana yolların daha çok tercih edildiğini ileri sürmek mümkündür. Kervansarayların inşa edildikleri mevkilerin belirlenmesinde önemli olan bir başka nokta da yapının inşa yeri ile baninin görev yeri arasındaki yakınlık ilişkisidir. Şemseddin Altunapa, Emir-i İğdişan Hacı İbrahim bin Ebu Bekr, Emir Kandemir, Sadeddin Köpek, Esedüddin Ruzbe ve Sahip Ata Fahreddin Ali, kervansaraylarını Konya kentinin yakınlarına, ana yol güzergahları üzerine inşa ettirmişleridir. Söz konusu banilerin görev yerlerinin Konya olduğu görülmektedir. Antalya valiliği görevinde bulunan Mübarizeddin Ertokuş kervansarayını Isparta’ya yakın olan Gelendost ilçesinden geçen ana yol üzerinde, bir dönem Honaz valiliği yapan Atabek Ayaz, kervansarayını günümüzde Denizli’nin Çardak ilçesinden geçen tali yol üzerinde, Maraş valisi olan Nusretüddin Hasan Bey yapısını Kayseri-Kahramanmaraş-Hatay kentlerini birbirine bağlayan ana yol üzerinde, Celaleddin Karatay kervansarayını Kayseri-Kahramanmaraş kentlerini birbirine bağlayan kuzey-güney istikametli ana yol üzerinde, Denizli valiliği yapan Seyfeddin Karasungur yapısını Denizli-Çardak-Isparta kentlerini birbirine bağlayan doğu-batı istikametli tali yol üzerinde, Sinop’u ikta olarak alan (daha sonra oğlu Muineddin Mehmed Bey, burada Pervaneoğulları Beyliği’ni kuracaktır) Muineddin Pervane kervansarayını Vezirköprü-Boyabat arasında yer alan Durağan’da, Ermenek, Karaman, Elbistan ve Adıyaman bölgesinde görevlerde bulunan Emir Kamereddin Kervansaraylarını Konya-Mersin kentlerini bağlayan kuzey-güney istikametli ana yol üzerinde ve Kayseri-Kahramanmaraş-Antep kentlerini birbirine bağlayan kuzey-güney istikametli ana yol üzerinde, Kırşehir valiliği görevinde bulunan Caca Bey kervansarayını Kırşehir-Aksaray kentlerini birbirine bağlayan kuzey-güney

⁵⁸¹ Parla ve Altınsapan, 2008, a.g.k., s.195-215.

istikametli tali yol üzerinde, Iğdır'ı da içine alan ve Sürmari Çukuru olarak adlandırılan bölgenin yöneticisi Emir Şerafeddin de kervansarayını Erzurum-Tebriz arasındaki doğu-batı istikametli ana yoldan kuzeye doğru yönelen tali yol üzerinde inşa ettirmiştir. Bu tespitler devlet adamlarının, kervansaraylarını inşa ettirecekleri yerleri görev yerlerine göre belirlediklerini göstermektedir. Yer belirlemede kervansarayın denetiminin daha kolay yapılabilecek olmasının etkin rol oynadığı açıktır.

Kuzey-güney istikametli yollar üzerindeki kervansaraylar; Kronolojik sırayla Argıt, Dokuzun, Eshab-ı Kehf, Zazadin, Çavlı, Niğde ve Adıyaman Kamereddin, Doğanşehir-Adıyaman arasında Kamereddin, İshaklı, Durak, Kesikköprü, İbn-i Rahat ve Sahip Ata Kervansarayları olmak üzere on üç kervansaray bu güzergahta yer alırlar. Sivas-Samsun kentlerini birbirine bağlayan kuzey-güney istikametli tali yol üzerinde, Sinop ve Trabzon limanlarına yakın bir mevkide inşa edilen Durak Han, Sinop-Çukurcaalan-Durağan-Vezirköprü-Amasya arasında inşa ettirilen tek kervansaray olmakla ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Yapıların konumları daha detaylı olarak irdelendiğinde; Argıt, Dokuzun, İshaklı ve Sahip Ata Kervansaraylarının Kütahya-Afyon-Konya kentlerini birbirine bağlayan kuzey-güney istikametli ana yol üzerinde, Altunapa Kervansarayı Konya-Antalya kentlerini birbirine bağlayan kuzey-güney istikametli ana yol üzerinde, Niğde Kamereddin ve Horozlu Kervansaraylarının Konya-Adana kentlerini birbirine bağlayan kuzey-güney istikametli ana yol üzerinde, Kızılören ve Gelendost Kervansaraylarının Konya-Isparta-Antalya kentlerini birbirine bağlayan kuzey güney istikametli ana yol üzerinde, Adıyaman Kamereddin, Karatay ve Eshab-ı Kehf Kervansaraylarının Kayseri-Antep-Kilis-Halep kentlerini birbirine bağlayan kuzey-güney istikametli ana yol üzerinde, Zazadin Hanın Konya-Aksaray kentlerini birbirine bağlayan kuzey-güney istikametli ana yol üzerinde, Çardak Han ve Ak Han Denizli-Isparta kentlerini birbirine bağlayan kuzey-güney istikametli tali yol üzerinde Kesikköprü Kervansarayı'nın da Aksaray-Kırşehir kentlerini birbirine bağlayan tali yol üzerinde buldukları görülür.

Doğu-batı istikametli yollar üzerindeki kervansaraylar; Kronolojik sırayla Gelendost, Çardak, Karatay, Akhan, Pervane, Şerafeddin Ejder ve Seyfeddin Ferruh Kervansarayları olmak üzere yedi kervansaray, başkent Konya'ya çok yakın bölgelerde de Altunapa, Emir Kandemir ve Horozlu Kervansarayları olmak üzere üç kervansaray

bu güzergahta inşa edilmiştir.⁵⁸² Şerafeddin Ejder Kervansarayı ayrıca, Sivas-Erzincan-Erzurum-Ağrı kentlerini birbirine bağlayan doğu-batı istikametli ana yoldan İğdır'a doğru kuzeye çıkan tali yol üzerinde yer almaktadır.

Karşılaştırmalı Mimari Değerlendirme:

Bu çalışma kapsamında Anadolu Selçuklu devlet adamlarının baniliğini yaptıkları 24 kervansaray tespit edilmiştir. Kronolojik sırasıyla bunlar, Altunapa (H.598/M.1201-1202 öncesi), Argıt (M.598/H.1201-1202), Gelendost (H.600/M.1203-1204), Kızılören/Kandemir (H.603/M.1206), Dokuzun (H.607/M.1210), Seyfeddin Ferruh (H.612/M.1215), Çardak (H.627/M.1230), Eshab-ı Kehf (H.630/M.1232-1233), Zazadin (H. 634/M.1237), Karatay (H.638/M.1240), Horozlu (H.643-647/M.1246-1249), İshaklı (H.647/M.1249), Niğde ve Adıyaman Kamereddin (13. yy. ilk yarısı), Doğanşehir-Adıyaman arasında Kamereddin (13. yy. ilk yarısı), Çavlı (13. yy. ilk yarısı), Karasungur (H.647/M.1249-50), Ak Han (H. 652/M. 1254), Durak (H.664/M.1266), Kesikköprü (H.667/M.1268), Ejder (13. yy. ikinci yarısı), İbn-i Rahat (13. yy. ikinci yarısı), Konya-İlgın Sahip Ata (13. yy. ikinci yarısı) ve Pervane (13. yy ikinci yarısı) Kervansarayı'dır.

Söz konusu yapılardan, Argıt (M.598/H.1201-1202), Seyfeddin Ferruh (H.612/M.1215), Doğanşehir-Adıyaman arasında Kamereddin (13. yy. ilk yarısı), Çavlı (13. yy. ilk yarısı), İbn-i Rahat (13. yy. ikinci yarısı), Konya-İlgın Sahip Ata (13. yy. ikinci yarısı), Karasungur (H.647/M.1249-50) ve Pervane (13. yy ikinci yarısı) Kervansarayı olmak üzere sekizi günümüze gelemediğinden bu yapılar hakkında değerlendirme yapmak olanaksızdır.

Mimar, Yapım Yöneticisi ve Taşçı İşaretleri; Devlet adamlarının yaptırdıkları kervansaraylardan Dokuzun Han'ın mimarı kapalı bölüm portal kitabesine göre Abdullah oğlu Hacı Osman, Sahip Ata Fahreddin Ali'nin yaptırdığı ancak günümüze gelemeyen Konya-İlgın Sahip Ata kervansarayı'nın mimarı Konyalı Karabuda oğlu Kaluyan'dır. Durak Hanın mimarının ve yapım yöneticisinin Abdullah oğlu Gevherbaş, Zazadin Han'ın mimarının yapının banisi Saadeddin Köpek, Çardak Hanın mimarının yapının banisi Eseddü'd-din Ayaz olabilecekleri düşünülmektedir. Diğer kervansarayların mimar ve yapım yöneticileri bilinmemektedir.

⁵⁸² Bkz: http://www.cekulvakfi.org.tr/files/dosyalar-haber/ipekyolu_harita.pdf (16.02.2016).

İshaklı, Horozlu, Çardak ve Zazadin Kervansaraylarında farklı taşçı işaretleri tespit edilmiştir. Benzer biçimde Anadolu Selçukluların Alara, Öresun, Emdir, Eğret, Çınçınlı Sultan, Avanos Sarı, Ağzıkara, Hekim, Alay, Kayseri Sultan Hanlarında da farklı taşçı işaretlerinin bulunması, Anadolu Selçuklu Devleti'nde bir inşa organizasyonu olduğunu ve yapı işlerinden sorumlu bir birim kurulduğunu göstermesi bakımından çok önemlidir.⁵⁸³ Bu durum ayrıca yapı organizasyonun sadece sultanlar tarafından değil aynı zamanda devlet adamları tarafından da kullanılabildiğini göstermektedir.

Kervansaray Tipleri; Anadolu Selçuklu kervansarayları, karma ya da klasik tip olarak adlandırılan hem iç avlulu hem kapalı bölümden (barınak) oluşan birbirine eklemlenmiş iki binalı, sadece iç avlu bölümü bulunan, sadece kapalı bölümden oluşan, münferit özelliklere sahip olanlar olmak üzere başlıca dört farklı tipte sınıflandırılabilir.

Hem iç avlulu hem kapalı bölümden (barınak) oluşan kervansaray tipine Alay, Kızılören, Hekim, Gelendost, Aksaray Sultan, Çardak, Tuzhisarı Sultan, Zazadin, Avanos Sarı, Mahperi Hatun, Susuz, Ak, İncir, Ağzıkara, Obruk, Karatay, Ebu'l Mücahit Yusuf, Horozlu, Dibidelik, Argit, Burma, Tol, Tahtoba, Çakallı, Çekereksu, Çınçınlı Sultan, Dokuzun, Dolay, Durak, Eğirdir, Sarı, İshaklı, Elikesik, İncir, Kadın, Kargı, Kuruçeşme, Sıraçakıl ve Kesikköprü Kervansarayları; sadece iç avlulu bölümü bulunan kervansaray tipine Emdir Kervansarayı; sadece kapalı bölümden oluşan kervansaray tipine Şarapsa, Ejder, Bor, Çiftlik, Eğret, Kalular, Kuru, Öresun Kervansarayları; münferit özellikli kervansaraylara Eshab-ı Kehf, Alara, Miçinge ve Mama Hatun Kervansarayları örnek verilebilir.

Karma tipteki kervansarayların kapalı birim sahnalarının tümünde giriş aksı boyunca uzanan, giriş duvarına dik birer orta sahnı bulunmaktadır. Orta sahnın iki yanındaki sahnılar, orta sahına paralel ya da dik olmak üzere iki tür yöneliş gösterirler. Hepsi tonoz örtülü olan kapalı bölüm sahnalarının yönelişleri nasıl olursa olsun, bazı kervansaraylarda orta sahnaların tonozlarının ortada kesilerek bu bölümlerinin kare tabanlı kubbe örtülmek ve dıştan yüksek bir kasnakla sarılarak piramidal külah içersine alınmak suretiyle uzaklardan da görülebilecek biçimde vurgulandıkları görülür. Kubbe

⁵⁸³ Bu konuda bkz; C. Parla (2002). Alaeddin Keykubad Dönemi Işığında Anadolu Selçuklu Devletinde Yapı Organizasyonu. *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3, Eskişehir, s.251-285.

kasnağına açılan mazgal pencereler kubbeli bölümleri ayrıca birer aydınlık fenerine dönüştürür.

Karma tipteki kervansarayların iç avlulu bölümlerinde, hem mekanlar hem de revaklar bulunmaktadır. Mekanlardan bazıları kapalı bazıları da eyvan biçiminde olabilmekte, bazen de bir kaç mekan bir kompleks oluşturabilmektedir. Bazı kervansaray yapılarının avlularının ortasında ayrıca, kare tabanlı baldaken üzerinde yükselen birer köşk mescit yer almaktadır. Bu yapılara Aksaray Sultan Han, Tuzhisarı Sultan Han, Ağzıkara Han ve İshaklı Kervansarayını örnek olarak verilebilir.

Anadolu Selçuklu devlet adamlarının banisi olduğu sadece on altı kervansaray yapısı günümüze gelebilmiştir. Bunlardan münferit tipteki Eshab-ı Kehf Kervansarayını ile sadece kapalı bölümlü bir binadan oluşan İğdır Şerafeddin Ejder Kervansarayını hariç on dördü iç avlulu ve kapalı bölümden oluşan birbirine eklemlenmiş iki yapıdan oluşan karma tiptedir.

Devlet Adamlarının Yaptırdıkları Karma Tipteki Kervansaraylar; Kronolojik sırayla Altunapa, Gelendost, Kızılören/Kandemir, Dokuzun, Çardak, Karatay, Zazadin, Horozlu, İshaklı, Ak, Durak, Niğde-Ulukışla Kamereddin, Adıyaman-Gölbaşı Kamereddin ve Kesikköprü Kervansarayları olmak üzere günümüze gelebilen on dört kervansaray karma tiptedir. Sultanların, hanedan mensuplarının ve değişik mesleklere sahip kişilerin inşa ettirdikleri diğer karma tipteki Ağlasun, Ağzıkara, Dibidelik, Alay, Burma, Çakallı, Ebul Mücahit Yusuf, Çekereksu, Çınçınlı Sultan, Dolay, Eğirdir, Elikesik, Mahperi Huant Hatun, Kargı, Hekim, İncir, Kadın, Kargı, Obruk, Pınarbaşı, Avanos Sarı, Sıraçakıl, Aksaray Sultan, Tuzhisarı Sultan, Tol, Susuz, Tahtoba Kervansarayları ile benzerlik gösterirler.

Araziye oturuş ve cephe kademelerine göre; İç avlulu ve kapalı bölümü ihtiva eden binaların her biri genelde dikdörtgen biçimli arazilere otururlar. Durak ve Kesikköprü Kervansarayının iç avlulu ve kapalı bölümleri aynı doğrultuda inşa edilmemiştir. Bu bakımdan bu yapılar Çakallı, Çınçınlı Sultan, Tuzhisarı Sultan, Kargı, Tol, Sıraçakıl Kervansarayları ile benzerlik; Karatay, Zazadin, İshaklı, Horozlu, Altunapa, Argıt, Dokuzun, Adıyaman ve Niğde Kamereddin, Kızılören, Alay, Dibidelik, İncir, Obruk, Dolay, Eğirdir, Mahperi Huant Hatun, Susuz, Avanos Sarı, Bor, Burma, Hekim, Elikesik, Ertokuş, Çiftlik, Çekereksu, Eğret, Kadın, Kalular, Kuru, Kuruçeşme, Pınarbaşı, Kayseri-Eski Malatya arasında yer alan Sarı, Tahtoba, Akhan, Çardak, Ebul Mücahit Yusuf Kervansarayları ile farklılık gösterirler.

Binaların oturdukları arazilerin farklı genişlikte olması da cephelerde kademelenmeye neden olmaktadır. Tespit edilen kervansaray yapılarından erken tarihli olan Altunapa, Argıt, Dokuzun ve Niğde-Ulukışla Kamereddin Kervansaraylarının cephelerinde kademelenme bulunmamakta, diğer İshaklı, Adıyaman-Gölbeaşı Kamereddin, Kesikköprü, Horozlu, Zazadin, Karatay, Çardak, Kızılören/Kandemir, Gelendost kervansaraylarının cephelerinde kademelenme görülmektedir.

Giriş Cephelerinin düzeni, portallerinin konum ve kuruluşlarına göre; Devlet adamlarının inşa ettirdikleri kervansaraylardan sadece Altunapa ve Kandemir Kervansaraylarının giriş cepheleri, cepheden kütle halinde dışa taşkın ve iki katlı bir düzenlemeye sahiptir. Bu yapılarda mescit, cepheden dışa taşan kütlelerin bir parçası olan, iki serbest payeden birbirlerine ve duvara gömülü olan payelere atılan kemerlerle oluşturulmuş, tonoz örtülü bir alt yapının üstünde yükseltilmiştir. Alt yapının kapalı olan cephesine de çeşme yerleştirilmiştir. Bu yapılar, bu özellikleri ile diğer Selçuklu kervansaraylarından ayrılmaktadır.

Devlet adamlarının yaptırdıkları karma tipteki kervansaraylardan Adıyaman-Gölbeaşı Kamereddin, Durak, Kesikköprü ve Zazadin Kervansaraylarında olmak üzere sadece üçünde iç avlulu portaliyle kapalı bölüm portali aynı aks üzerinde yer almaz. Aralarında 90°'lik açı bulunur. Söz konusu yapılar bu özellikleri ile diğer Anadolu Selçuklu kervansaraylarından Hekim ve Ağzıkara Kervansarayı ile benzerlik gösterirler. Devlet adamlarının yaptırdıkları diğer kervansaraylarda portal kuruluşları ya aynı aks üzerindedir ya da portallerden biri biraz akstan kaymış vaziyettedir. İğdır Şerafeddin Ejder Kervansarayı'nın cepheden dışa taşkın ve yüksek olmayan portali dışında, tespit edilen tüm kervansaraylarda portaller cepheden kütle halinde dışa taşırılmış ve yüksek tutulmuştur.

Kapalı bölüm plan tiplerine göre; Devlet adamlarının yaptırdıkları karma tipteki kervansarayların 1-giriş duvarına dik orta sahına iki yandan dik olarak saplanan giriş duvarına paralel sahninliler ve 2-giriş duvarına dik sahninliler olmak üzere başlıca iki plan tipinde oldukları görülmektedir. Bazı kervansarayların kapalı bölümlerinde ayrıca sekiler bulunmaktadır.

1-Giriş duvarına dik orta sahına iki yandan dik olarak saplanan giriş duvarına paralel sahninliler; Bu plan tipinin üç örneği bulunmaktadır. Bunlardan, Karatay Kervansarayı'nda orta sahına iki yandan giriş duvarına paralel yedişer, Zazadin Kervansarayı'nda orta sahına iki yandan giriş duvarına paralel altışar, Horozlu Han'da

orta sahına iki yandan giriş duvarına paralel beşer sahnin saplanmaktadır. Her üç kervansarayın da orta sahnin tonozlarının ortasında kubbe bulunur. Karatay Kervansarayı plan şemasıyla İncir, Tuzhisarı Sultan, Alay, Eğirdir Kervansaraylarıyla, Zazadin Kervansarayı ise Ağzıkara ve Mahperi Huant Hatun Kervansarayı ile benzerlik göstermektedir.

2-Giriş duvarına dik sahninlilar; Bu plan tipinin on iki örneği bulunmaktadır. Çardak ve İshaklı Han Kervansaraylarında ortadakinin daha geniş ve yüksek tutulduğu giriş duvarına dik beş; Altunapa, Argıt, Gelendost, Akhan, Kızılören/Kandemir, Dokuzun, Durak, Niğde-Ulukışla ve Adıyaman-Gölbaşı Kamereddin ile Kesikköprü Kervansarayında giriş duvarına dik üç sahnin bulunur. Bu kervansarayların kapalı bölümleri, giriş duvarına dik sahninlara sahip olmakla Anadolu Selçuklularının Bor, Burma, Çakallı, Çekereksu, Çiftlik, Eğret, Elikesik, Hekim, Kadın, Kalular, Kuru, Pınarbaşı, Kayseri-Eski Malatya yolunda yer alan Sarı, Tahtoba ve Tol Kervansaraylarının kapalı bölümleriyle benzerlik gösterirler.

Çardak, Kızılören/Kandemir, Gelendost, Karatay, Zazadin, Dokuzun, Horozlu, İshaklı Kervansaraylarının kapalı bölümlerinde seki bulunur.

İç avlulu bölümlerinin plan tipine göre; İç avlulu bölümlerde revaklar, eyvanlar, değişik işlevli mekanlar ve mekan kompleksleriyle köşk mescitler bulunabildiğinden çok çeşitli plan şemaları görülmektedir. İncelenen örneklerden Altunapa, İshaklı, Dokuzun, Karatay, Çardak, Kesikköprü Kervansaraylarında revaklar avlunun tek tarafında, Zazadin, Gelendost, Horozlu Kervansaraylarında avlunun iki yanında yer alırlar. Altunapa, Kızılören/Kandemir, İshaklı, Adıyama-Gölbaşı Kamereddin, Zazadin, Karatay, Eshab-ı Khef, Çardak, Gelendost, Horozlu, Kesikköprü Kervansaraylarında iç avlunun giriş duvarı önüne mekanlar sıralanmıştır. Şerafeddin Ejder Kervansarayında hiç eyvan bulunmazken diğer kervansaraylarda başta giriş eyvanı olmak üzere değişen sayılarda eyvana rastlanmaktadır.

Ak Han, Ertokuş, Çardak, Karatay Kervansaraylarında hamam bölümü bulunmaktadır. Yapılar bu özellikleri ile Aksaray Sultan, Tuzhisarı Sultan, Avanos Sarı Kervansarayları ile benzerlik göstermektedir. Tuzhisarı Sultan ve Karatay Kervansaraylarında yer alan hamam bölümleri, avluda konumlandırıldıkları yer ve plan bakımından birbirlerine çok benzemektedir. Akhan, Ertokuş, Çardak, Karatay Kervansaraylarının dışında kalan diğer kervansarayların bünyelerinde hamam bölümüne rastlanmamıştır. Fakat yapının bünyesinde hamam yapısı olmasa bile çok yakınlarında

hamam yapısının olduğu ya da hamam inşa edildiği bilinmektedir.⁵⁸⁴ Ağzıkara, Alara, İncir, İshaklı Kervansarayları bu duruma örnek verilebilir. İncelemeye alınan yapılardan Adıyaman ve Niğde Kamereddin Kervansarayları günümüze oldukça harap halde gelmiştir. Bu nedenle iç avlulu bölümü tamamen toprak altında kalmıştır. Arğıt Kervansarayı, Seyfeddin Ferruh Kervansarayı, Doğanşehir-Adıyaman arasında Kamereddin Kervansarayı, Çavlı Kervansarayı, İbn-i Rahat Kervansarayı, Sahip Ata Kervansarayı, Pervane Kervansarayları günümüze gelememiştir. Bu nedenle yapıların iç avlulu bölümlerinde yer alan mekanların işlevleri hakkında kesin bilgiler vermek olanaksız olduğundan, bu kervansarayların bünyesinde hamam bölümünün var olup olmadığı bilinmemektedir.

Altunapa, İshaklı, Adıyaman-Gölbaşı Kamereddin, Zazadin, Karatay, Çardak, Gelendost Kervansaraylarından birbirine geçişli bir kaç mekandan oluşan ancak tek bir mekandan avluya bağlanabilen işlevleri tespit edilememiş mekan kompleksleri bulunmaktadır. Bu mekanların aileler tarafından kullanıldıkları düşünülebilir.

Dokuzun, Gelendost, Çardak, Eshab-ı Kehf, Zazadin, Horozlu, Niğde ve Adıyaman Kamereddin, Durak, Kesikköprü Kervansaraylarında mescidin giriş eyvanının sağında ya da solunda konumlandırıldığı görülmektedir. Karatay Kervansarayı'nda da mescit, giriş eyvanının doğusunda yer almakta ve avludaki diğer mekanlardan bağımsız bir mekan görünümü vermektedir. Akhan, Kandemir, Zazadin ve Altunapa Kervansaraylarında ise mescit avludan soyutlanarak ikinci kata alınmıştır. İkinci katlarda yer alan mescitlere avludan merdivenle çıkılarak ulaşılmaktadır.

Bu tez kapsamında incelenen kervansaraylardan sadece Sahip Ali Fahrettin Ali tarafından inşa ettirilen İshaklı Kervansarayı'nda köşk mescit bulunmaktadır. Yapı bu özelliği ile hem devlet adamlarının inşa ettirdikleri diğer yapılardan hem de aynı dönemde yapılan diğer birçok kervansaraydan farklı, Ağzıkara, Aksaray ve Tuzhisarı Sultan Kervansarayları ile benzerdir. Ağzıkara, Aksaray ve Tuzhisarı Sultan Kervansaraylarının köşk mescit cepheleri iç avluyu sınırlayan duvarlara paralel olacak biçimde avlu ortasına yerleştirilmişken İshaklı Kervansarayı'nda köşk mescidinin cepheleri kible yönünü tutturabilmek için avluyu sınırlayan duvarlara paralel yapılmamıştır. Konumu nedeniyle İshaklı Kervansarayı'ndaki köşk mescidin yapıya daha sonra eklenmiş olabileceği düşünülmektedir.

⁵⁸⁴ A. Karaçağ (2007). Avanos Sarı Han. **Anadolu Selçuklu Kervansarayları** (Ed: Hakkı Acun), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466, s. 233.

Sultan I. Alaeddin Keykubad ölene kadar sadece onun yaptırdığı kervansaraylarda görülürken ve Sultanla özdeşleşen köşk mescit uygulamaları daha sonraki senelerde Ağzıkara Han ve İshaklı Han'ında da sürdürülmüştür. Ağzıkara Han'ın II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde yaptırılan iç avlulu bölümündeki köşk mescit Sultan yapısı olduğundan hariç tutulduğunda, İshaklı Kervansarayı sultan yapısı olmayan tek örnek olarak belirir. Bu da banisinin içinde bulunduğu koşulların da etkisiyle kendisini sultanlarla aynı seviyede görmüş olabileceğine işaret etmekte ve Sahip Ata'nın gücünü göstermektedir.

Sadece Kapalı Bölümden Oluşan Kervansaraylar; Devlet adamlarının yaptırdıkları kervansaraylar içerisinde sadece İğdir Şerafeddin Ejder Kervansarayını bu tiptedir. Giriş duvarına sıralanmış birbiriyle irtibatlı üç mekanı bulunan kervansarayın bu mekanlardan ortadakiyle daha geride yer alan giriş duvarına dik üç sahninli ahır bölümüne geçilmektedir. Tip itibarıyla Bor, Çiftlik, Eğret, Ezine-Pazar, Kalular, Kuru, Öresun, Şarapsa Kervansarayları ile benzerlik gösterir.

Münferit tipteki kervansaraylar; Devlet adamlarının yaptırdıkları kervansaraylar içerisinde sadece Eshab-ı Kehf Kervansarayını plan şeması bakımından, eşodaklı plana sahip Alara, Tercan Mama Hatun ve Miçinge Kervansarayları ile aynı kategoriye alınmaktadır.⁵⁸⁵ Alara, Tercan Mama Hatun ve Miçinge Kervansaraylarında iç avlu ve iç avluya açılan mekanlar dört yönden başka bir birim/birimler ile kuşatılmıştır fakat Eshab-ı Kehf Kervansarayını'nda böyle bir durum söz konusu değildir. Bu yapıda iç avlu ve iç avluya açılan mekanlar sadece batı ve kuzeybatı yönden kuşatılmıştır. Bu nedenle söz konusu yapı bu özelliği ile Alara, Tercan Mama Hatun ve Miçinge Kervansarayları'ndan farklılık göstermektedir.

Süsleme; İncelenen yirmidört yapıdan, Dokuzun ve Durak Kervansaraylarında süsleme unsuruna rastlanmamıştır. Altunapa ve Gelendost Kervansarayları'nda da devşirme malzemeler üzerinde yer alan süslemelerden başka herhangi bir süsleme unsuru yoktur. Niğde-Ulukışla ve Adıyaman-Gölbaşı Kamereddin Kervansarayları günümüze çok harap durumda ulaştığından özgün halleri hakkında bir bilgi vermek olanaksızdır. Argıt Kervansarayını, Seyfeddin Ferruh Kervansarayını, Doğanşehir-Adıyaman arasında Kamereddin Kervansarayını, Çavlı Kervansarayını, İbn-i Rahat Kervansarayını, Sahip Ata Kervansarayını, Pervane Kervansarayları da günümüze

⁵⁸⁵ A. Tükel Yavuz (1976). Anadolu'da Eşodaklı Selçuklu Hanları. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 2, Ankara, s. 187-201.

ulaşmadığından süsleme programları bilinmemektedir. Eshab-ı Kehf Kervansarayı da büyük ölçüde yıkıldığı için neredeyse yeni baştan inşa edilmiştir. Mevcut halinde sadece portal kuruluşunda yer alan süslü bordür parçası bulunmaktadır. Yapının orijinal hali hakkında bilgi vermek olanaksızdır. Portal kuruluşunda yer alan süslü bordür parçasından dolayı orijinalinde portalin süslü olduğu söylenebilir. Bu yapılar geniş kapsamlı onarım gördüğünden özgün hallerini büyük ölçüde yitirmişlerdir. Diğer Selçuklu kervansaraylarına bakıldığında süsleme öğelerine yer verildiği ve özellikle portal kuruluşlarında yoğun bir süsleme programı olduğu görülmektedir, muhtemelen bu yapıların da muhtelif yerlerinde süsleme öğeleri vardı.

Iğdır Ejder Kervansarayı'nda süsleme öğeleri portal kuruluşu ve giriş bölümünde yoğunlaşmıştır.

İncelenen yapılar arasında sadece Horozlu Kervansarayı'nda tuğla süslemeye rastlanmıştır. Orta sahında yer alan kubbenin geçiş elemanlarında ve kubbede kılıcına dizilen tuğlalarla geometrik şekiller elde edilmiştir.

Kandemir Kervansarayı, Çardak Kervansarayı, Zazadin Kervansarayı, Karatay Kervansarayı, İshaklı Kervansarayı, Ak Han ve Kesikköprü Kervansarayı'nda süsleme öğelerine genellikle devşirme malzemelerde, portal kuruluşlarında ve mescit bölümlerinde rastlanmaktadır. Yapılarda yer alan süslemeler tamamen taş ve mermer malzeme üzerine işlenmiştir. Süsleme programında geometrik, bitkisel ve figürlü süslemeler göze çarpmaktadır.

Ak Han ve Karatay Kervansaraylarında geometrik, bitkisel motifler ve figüratif süslemeler bir arada kullanılmıştır. İncelenen yapılar içinde sadece Ak Han'ın portal kuruluşunu süsleyen bordürlerde insan büstüne rastlanmıştır. Ayrıca yapıda fantastik yaratıklara da yer verilmiştir. Greko-Romen tarzda işlenen büst, muhtemelen baniiyi sembolize etmektedir. Bu süsleme öğesi ile yapı diğer yapılardan ayrılmaktadır. Karatay Kervansarayı'nın iç avlulu bölüm portalinde geometrik, bitkisel motifler ve figüratif süslemelere yer verilmiştir. Kapalı bölüm portalinde ise sadece geometrik motifler yer almaktadır. Yapının giriş eyvanının sivri kemeri üstünde, simetrik olarak yerleştirilmiş, vücutları üçer boğumdan oluşan ve ağızları ortada yer alan boğuma doğru bakan iki ejder figürüne yer verilmiştir.⁵⁸⁶ Aslan koruyucudur ve gücün simgesidir.⁵⁸⁷ Bu nedenle

⁵⁸⁶ Ortada yer alan boğum gök çarkını, yanlarda yer alan ejderler de gök çarkını çeviren evrenleri simgeliyor olabilir. Detaylı bilgi için bkz: A. U. Peker (1996). *Anadolu Selçukluları'nın Anısal Mimarisi Üzerine Kozmoloji Temelli Bir Anlam Araştırması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 53; E. Esin (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*, İstanbul:

kervansarayaya gelenlere simgesel yollarla bir takım mesaj vermek amacı ile yapılmış olabilir. Karatay Kervansarayı'nın çörtlenlerinde de ejder, aslan, başsız insan figürünün olduğu görülmektedir.

Altunapa ve Gelendost, Kervansarayları'nda ise sadece devşirme malzemelerde süsleme unsurlarına rastlanmaktadır. Bunlar dışında söz konusu yapıların başka yerinde süsleme unsuruna rastlanmamaktadır. Gelendost Kervansarayı'nın kapalı bölümünün tonozlarını destekleyen takviye kemerinin oturduğu devşirme konsolda bitkisel motif göze çarpmaktadır. Altunapa Kervansarayı'nın kapalı bölüm tonozlarını destekleyen takviye kemerlerinin oturduğu devşirme konsollarda ise sadece profiller yer almaktadır.

Çardak Han'da ise bitkisel süslemelere yer verilmemiştir. Sadece geometrik ve figürlü süslemelere yer verilmiştir. Kapalı bölüm portal kuruluşunda yer alan inşa kitabesinin iki yanına simetrik olarak yerleştirilmiş aslan⁵⁸⁸ heykelleri dikkat çekmektedir. Bu yapıda yer alan aslan figürleri yapım tekniği bakımından Karatay ve Kesikköprü Kervansarayları'ndaki aslan figürlerinden ayrılmaktadır. Çardak Han'ın kapalı bölüm tonozlarını taşıyan takviye kemerlerinin oturduğu konsollarda boğa başı, insan başı ve balık figürleri de görülmektedir.⁵⁸⁹ Kesikköprü Kervansarayı'nın kapalı bölüm portal kuruluşunda da kuyrukları ejder başı ile biten aslan figürlerine

Kabalıcı Yayınevi, s. 43. Ejderha, Türk Tarihinde; gerek sembolizm açısından, gerekse de mitolojik açıdan oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Ejderin koruyuculuk, ahenk, hareket, gökyüzü ve evren olarak nitelenebilecek çeşitli sembolik anlamları vardır. Bütün bu sembolik anlamların ortak noktası, ejderin kozmik bir figür olmasıdır. Orta Asya inancına göre, evrenin temsilcisi olan ejderler, gök kubbenin düzenini sağlarlar. Bu düzen, ejder çiftine bağlıdır. Biri erkek, diğeri dişi olan bu ejderler, biri erkek, diğeri dişi, iki meleğin çağrısı ile hareket ederek, yıldızların dönüşünü başlatırlar. Ejderlerin gövdelerindeki düğümleri, ay ve güneş tutulmalarına neden olur. Karşılıklı ejderlerin ağızları arasındaki yuvarlak ayı temsil eder. Geceyi ve karanlığı simgeleyen ayı yutmaları ile güneşin, aydınlığı ve iyiliğin üstünlüğünü ifade edilmek istenmiştir. Bkz: Ş. Aslan (2005). *Türk Mimari Süsleme Sanatlarında Mitolojik Kaynaklı Hayvan Figürleri (Orta Asya'dan Selçukluya)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 64; E. Dönmez (1995). *Anadolu Selçuklu Kervansaraylarındaki Figürlü Süslemelerin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 28; G. Öney (2008). *Selçuklu Figür Dünyası. Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, (Ed: Doğan Kuban) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 423. Ejderha figürü, Türk mitolojisinde su, bolluk ve yeniden doğuşun simgesi de sayılmıştır. Bkz: Y. Çoruhlu (2000). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, s. 133.

⁵⁸⁷ Peker, 1996, **a.g.k.**, s. 53.

⁵⁸⁸ Türk sanatında aslan figürü, Türklerin Budizm'i benimsemesi ile görülmeye başlanmıştır. Aslan, savaşı, zaferi, iyiyi, koruyuculuğu ve gücü simgelemektedir. Budist mitolojisinde de hükümdarın kendini ya da oturduğu tahtı simgelemektedir. Detaylı bilgi için bkz: Çoruhlu, 2000, **a.g.k.**, s. 137. Bunların yanında aslan ölünün ruhunu koruyan ve ona yolculuğu sırasında eşlik eden bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bkz: Peker, 1996, **a.g.k.**, s. 31.

⁵⁸⁹ Boğa figürünün Türk mitolojisinde kuvveti simgelediği aynı zamanda hükümdarlık simgesi de olduğu bilinmektedir. Ayrıca yiğitliği de simgelemektedir. Bkz: Çoruhlu, 2000, **a.g.k.**, s. 145. Balık figürü de refah, bolluk ve bereket anlamlarına gelmektedir. Bkz: Çoruhlu, 2000, **a.g.k.**, s. 144.

rastlanmaktadır.⁵⁹⁰ Söz konusu bu figürlü süslemeler bir bütün olarak düşünüldüğünde kozmolojik temelli ikonografik anlamlar taşıdıkları görülmektedir.

Eshab-ı Kehf, Horozlu, İshaklı ve Emir Kandemir Kervansarayları'nda sadece geometrik süslemelere yer verilmiştir. Eshab-ı Kehf, İshaklı ve Emir Kandemir Kervansarayları'nda diğer yapılar gibi süslemeler genellikle portal kuruluşlarında ve mescit bölümlerinde karşımıza çıkmaktadır. Horozlu Kervansarayı'nda ise kubbe geçiş elemanları ve kubbede, tuğlaların yatay ve kılıcına dizilmesi ile oluşturulmuş geometrik süslemeler görülmektedir. Ayrıca kapalı bölüm tonozlarını destekleyen takviye kemerlerinin oturduğu konsollardaki profillerde estetik bir görüntü oluşturmaktadır. Yapının portal kuruluşu tamamen yenilenmiştir bu nedenle portal kuruluşunda süsleme olup olmadığı hakkında kesin bir bilgi vermek olanaksızdır. Fakat diğer Selçuklu kervansaraylarına bakıldığında süslemelerin genellikle portal kuruluşlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu nedenle bu yapının da orijinal portal kuruluşunun oldukça süslemeli olduğu düşünülebilir.

Ejder ve Zazadin Kervansarayları'nda ise sadece geometrik ve bitkisel süslemelere yer verilmiştir. Söz konusu yapılarda da süslemeler portal kuruluşlarında görülmektedir. Zazadin Kervansarayı'nın iki portal kuruluşunda da yoğun bir süsleme programı uygulanmıştır. Ejder Kervansarayı ise sadece kapalı bölümden oluştuğundan dolayı tek bir portale sahiptir ve bu yapının da süslemeleri portalinde ve giriş bölümünün yan iki mekanının örtüsü ve bu mekanlarda yer alan nişlerde görülmektedir.

⁵⁹⁰ Bu birleşimin aydınlık ve karanlık arasındaki mücadelesinin bir simgesi olduğu düşünülmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Peker, 1996, **a.g.k.**, s. 30.

8. SONUÇ

13. yy'ın ilk yarısında devlet adamları tarafından yaptırılan kervansaray sayısı 13. yy'ın ikinci yarısına göre daha fazladır. Bu durum hiç kuşkusuz, II. Kılıç Arslan sonrasında tahta geçen II. Süleyman Şah, I. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykavus, I. Alaeddin Keykubad ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in fetih politikalarını sürdürmeleri, önemli merkezlerin ele geçirilmesi⁵⁹¹ ve diğer devletler ile yapılan ticaret anlaşmaları⁵⁹² sayesinde Anadolu Selçuklu Devleti'nin dünya ticaretinde önemli bir konuma ulaşması ile yakından ilgilidir.

Tarihi kaynaklara dayanarak devlet adamları tarafından yaptırıldığı kesin olarak tespit edilmiş yirmi dört kervansaray bulunmaktadır. Bu sayının daha da fazla olduğu düşünülse de veri olmadığından bu konuda bir değerlendirmeye gitmek olanaksızdır. II. Kılıç Arslan'a bağlanan Alay Han (1155-1192) ile I. İzzeddin Keykavus'un yaptırdığı 1211 tarihli Evdir Han dışında bu tarihler arasında inşa edilmiş başka Sultan Hanı bilinmemekte, bu süreçte dört devlet adamının Altunapa (1201-1202 öncesi), Argıt (1201-1202), Gelendost (1203-1204), Kızılören/Kandemir (1206) ve Dokuzun (1210) kervansaraylarını yaptırdıkları görülmektedir. I. İzzeddin Keykavus devrinin devlet adamlarından sadece Seyfeddin Ferruh, 1215 tarihli kervansarayını yaptırmıştır. I. Alaeddin Keykubad devrinde ise bizzat Sultanın yaptırdığı Aksaray Sultan Hanı (1229), Alara Han (1231-1232) ve Tuzhisarı Sultan Han (1236) dışında üç devlet adamının yaptırdığı Çardak (1230), Eshab-ı Kehf (1232-1233), Zazadin (1237) Han ile hanedan mensuplarının ve nüfuzlü diğer kişilerin de kervansaray inşa ettirdikleri görülür. Bu tespit, I. Alaeddin Keykubad'ın başkanlığında devlet adamları ve hanedan mensuplarının da katıldığı ticari politikaların uygulandığını ve kervansaray yaptırmanın özendirildiğini gösterir. I. Alaeddin Keykubad'dan sonra yerine geçen oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246), Şarapsa (1237), Eğirdir (1237-1238), İncir (1238-1239) ve Susuz (1237-1246) Hanları inşa ettirmekle babasının hız verdiği ticaret politikalarını sürdürmüş, bu politikalara Celalattin Karatay, 1240 tarihli kervansarayını ile katılmıştır. Bu tespitler, I. Alaeddin Keykubad'ın ticaret politikalarının çok iyi sonuçlar verdiğini ispat eder.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'den sonra kesin olarak kervansaray yaptırdığı bilinen bir Sultan'ın olmaması, devletin her hangi bir politika yürütemecek biçimde acz içinde

⁵⁹¹ Çavuşdere, 2009, **a.g.k.**, s. 53-75; Koca, 2002, **a.g.k.**, s. 344-353; Bedirhan, 2014, **a.g.k.**, s. 371-402; S. Polat (2002). Selçuklu Türkiyesinde Ticaret. *Türkler Ansiklopedisi*, 7, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 375-385; Kayaoğlu, 1981, **a.g.k.**, s. 359-373; Güçlüay, 2002, **a.g.k.**, s. 365-374.

⁵⁹² Detaylı bilgi için bkz: Turan, 1990, **a.g.k.**, Ek 1.

düşmüş olduğunu ispat eder. Bu tarihten sonra bazı devlet adamları kervansaray yapımını sürdürmüşlerdir. Bu yapılar, Horozlu (1246-1249), İshaklı (1249), Niğde ve Adıyaman Kamereddin (13. yy. ilk yarı), Doğanşehir-Adıyaman arasında Kamereddin (13. yy. ilk yarı), Çavlı (13. yy. ilk yarısı), Karasungur (1249-50), Ak Han (1254), Durak (1266), Kesikköprü (1268), Ejder (13. yy. ikinci yarı), İbn-i Rahat (13. yy. ikinci yarı), Konya-Ilgın Sahip Ata (13. yy. ikinci yarı) ve Pervane (13. yy. ikinci yarı) Kervansaraylarıdır.

Devlet adamlarının kervansaray yapımına önem vermeleri, Anadolu Selçukluların uluslararası ticarete önemli bir rol elde etmiş olmalarıyla açıklanabilir. Devlet adamları ülkelerinin avantajlı konumundan ve Sultanların yürüttükleri ticari politikalardan faydalanarak ticaretten pay almak istemeleri çok doğaldır. Nitekim bazı kervansarayların vakfiyelerinden, kervansarayın ihtiyaçları karşılandıktan sonra geriye kalan vakıf gelirlerinin bir kısmının müteveli, nazır ve müfettişe verildiği öğrenilmektedir.⁵⁹³ Vakıf mallarının çokluğundan dolayı bu miktarın oldukça fazla olabileceği düşünülmektedir. Bu durum, kervansarayların sadece ticaretin gelişmesi için ya da vakıf olarak inşa edilmediğini aynı zamanda kervansaray sahiplerinin de gelir elde etmesi amacı ile inşa edildiğini göstermektedir. Devlet adamlarının kervansaray yapımına önem vermelerinin başka bir nedeni de Sultanlardır. Sultanlarının, Anadolu siyasi birliğinin sağlaması ve önemli ticaret merkezlerinin Anadolu Selçuklularına geçmesi için seferler düzenledikleri, ticaretin düzene oturtulması için anlaşmalar yaptıkları, bazı memleketlere imtiyazlar verdikleri ve tüccarların mallarının devlet koruması altına aldıkları bilinmektedir. Ticarete bu kadar önem verilmesi devlet adamlarının da yol güzergahları üzerinde kervansaray inşasına girişmeleri için teşvik edildiklerini düşündürmektedir.

1207 senesindeki Antalya fethedilince I. Gıyaseddin Keyhüsrev Kıbrıs Krallığı ile bir dostluk anlaşması⁵⁹⁴ ayrıca Venedikliler ile de ticaret anlaşması yapmıştır.⁵⁹⁵ I. İzzeddin Keykavus aynı şekilde babasının politikasını sürdürmüş ve aynı anlaşmaların devamlılığını sağlamıştır. Sultan devlete hakim olduktan sonra Kıbrıs Kralı Hugues'e bir mektup göndermiş ve bu yolla iki ülke arasında kurulan dostluğun devam etmesini

⁵⁹³ Müteveli, nazır ve müfettiş, genellikle baninin akrabaları olmalıdır ki Karatay vakfiyesinde de bu kişilerin Karatay'ın akrabaları oldukları görülmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Turan, 1948, **a.g.k.**, s. 17-170.

⁵⁹⁴ Güçlüay, 2002, **a.g.k.**, s. 365-374.

⁵⁹⁵ Kayaoğlu, 1981, **a.g.k.**, s. 359-373.

sağlamıştır.⁵⁹⁶ Söz konusu mektuplardan ilki 1214 senesinde sonuncu mektup ise 1216 senesinde gönderilmiştir.⁵⁹⁷ Söz konusu mektuplar bir anlaşma olmasa da I. Gıyaseddin Keyhüsrev ile yapılan anlaşmaları devam ettirdiği için gibi büyük öneme sahiptir. I. Alaeddin Keykubad, babası ve ağabeyi gibi diğer ülkeler ile ticaret anlaşması yapmıştır. 8 Mart 1220 tarihinde yapılan 2 senelik anlaşma, Anadolu Selçuklu Devleti tarihindeki en kapsamlı anlaşmadır. Bu tarihten sonra başka bir anlaşma yapılıp yapılmadığı bilinmemektedir.

Sonuç olarak, Anadolu Selçuklu Devleti'nde siyasi birliğinin Sultan II. Kılıçarslan devriyle başladığı,⁵⁹⁸ 13. yy.'ın başına kadar sadece bir kervansaray⁵⁹⁹ inşa edilmişken, II. Kılıçarslan devrinden kısa zaman sonra yapılmaya başlayan ticaret anlaşmaları ile kervansarayların yapımına hız verildiği, , tespit edilen yirmi dört kervansaraydan beşinin 1220 senesinden önce, on dokuzunun 1220 senesinden sonra yapıldığı, devlet adamlarının inşa ettirdikleri kervansaray sayısının 1220 senesinden sonra artmaya başladığı,⁶⁰⁰ bu durumun yapılan ticaret anlaşmaları, ülkenin siyasi birliğinin tam olarak sağlanması ve tüccarın ya da halkın huzurunu kaçırabilecek olayların en aza indirilmesi ile yakından alakalı olduğu söylenebilir.

⁵⁹⁶ Güçlüay, 2002, **a.g.k.**, s. 365-374.

⁵⁹⁷ Güçlüay, 2002, **a.g.k.**, s. 365-374.

⁵⁹⁸ Turan, 1988, **a.g.k.**, s. 121.

⁵⁹⁹ Konyalı, 1974, **a.g.k.**, s. 1106'da Alay Han'ın, II. Kılıç Arslan devrinde yaptırılmış olabileceğini yazmaktadır.

⁶⁰⁰Devlet adamları tarafından inşa ettirilen ve kesin tarihi bilinen kervansarayların ilki Altunapa Kervansarayı (1201-1202), sonuncusu ise tam tarihi bilinemesi de mimari özelliklerinden dolayı İğdır Şerafeddin Ejder Kervansarayı'dır. Tarihi kesin olarak bilinen son kervansaray ise 1268 senesinde Kırşehir Valisi Caca Bey tarafından inşa ettirilen Kesikköprü Kervansarayı'dır.

KAYNAKÇA

- (1952). *Anonim Selçukname* (Çev: Feridun Nafiz Uzluk), Ankara: Uzluk Basımevi.
- (2006). *Kırşehir İl Kültür Envanteri*, Kırşehir Valiliği, Kırşehir: Reproton Reprodüksiyon Ltd. Şti..
- (2010). *Isparta Kültür Envanteri, 2*, Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları: 6, Ankara: Fersa Matbaacılık.
- Abdizade Hüseyin Hüsameddin (1986). *Amasya Tarihi*, I, Sad: Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş, Amasya Belediyesi Yayınları, No:1.
- Abûl-Farac, G. (1987). *Abû'l-Farac Tarihi* (Çev: Ömer Rıza Doğrul), 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Acar, Z. Z. (1998). *Kültür ve Turizm Yönleriyle Iğdır*, Ankara: T.C. Aralık Kaymakamlığı Kültür Yayınları.
- Acun, H. (2007). Giriş ve Yol Haritası. Hakkı Acun (Ed.), *Anadolu Selçuklu Kervansarayları* içinde (s. 13-17), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466.
- Ahmed Eflâki (1989). *Menakibü'l Arifin* (Çev. Tahsin Yazıcı), 1, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Akalın Ş. (2002). Kervansaray. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 299-302.
- Akalın, Ş. (2001). Karatay Han. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 24, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 474-475.
- Akın G. (1990). *Asya Merkezi Mekan Geleneği*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Akok, M. (1974). İshaklı Kervansarayı. *Türk Arkeoloji Dergisi*, Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 5-21.
- Aktaş, Y. (2015). II. Gıyaseddin Keyhüsrev Döneminde Türkiye Selçuklu Devleti ile Eyyubiler Arasındaki İlişkiler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (39), s. 254-262.
- Akurgal, E. (1998). *Türkiye'nin Kültür Sorunları Ve Anadolu Uygarlıklarının Dünya Tarihindeki Önemi*, Ankara: Bilge Yayınevi.
- Akyol, S. (2006). *Phrygia Bölgesinde Ticaret*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Alican, M. (2013). Artuklular Döneminde Meyyafarikin (Silvan). *History Studies*, 5(5), s. 1-17.

- Alptekin, C. (1991). Atabeg. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 4, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 38-40.
- Altun, A. (1989). Altınapa Hanı. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 541.
- Anna Komnena (1996). *Alexiad (Mazalzgirt Sonrası)* (Çev: Bilge Umar). İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Arık, R. (2000). *Kubad Abad: Selçuklu Saray ve Çinileri*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aslan, Ş. (2005). *Türk Mimari Süsleme Sanatlarında Mitolojik Kaynaklı Hayvan Figürleri (Orta Asya'dan Selçukluya)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Aslanapa, O. (1973). *Türk Sanatı*, 2, İstanbul: Kervan Yayınları.
- Atçeken, Z. (1991). İplikçi (Altun-Aba) Medresesi'nin Bilinmeyen Bir Yönü ve Osmanlılar Zamanında Bakımı ve Kullanılması. *Vakıflar Dergisi*, 22, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, s. 315-321.
- Avcı, C. (2006). Naib. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 32, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 311-312.
- Ayan, E. (2009). Türkiye Selçukluları'nda Köle Emirler (I): Mübarizeddin Çavlı. *Karadeniz*, 3, s. 125-139.
- Ayaz, F. Y. (2013). Vezir. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 43, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 79-82.
- Aydın, F. (2006). *Sinop, Alâiye (Süleyman Pervane) Medresesi*. *Vakıflar Dergisi*, 10, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 251-272.
- Bahadır G. (2011). Ortaçağ Anadolu'sunda Türk İslam Medeniyetinin Oluşması (636-1100). *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (16), s. 113-126.
- Bal, M. S. (2005). Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası; II. İzzeddin Keykavus Dönemi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24 (38), s. 239-258.
- Bal, M. S. (2006). Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Şemseddin İsfahânî. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 19, s. 265-294.
- Balibeyoğlu, L. (1998). 13. Yüzyılda Kırşehir Nureddin Cacabey ve Ahmet Gülşehri. *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 6, s. 115-122.
- Baş, A. (1989). *Beylikler Dönemi Hanları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Baş, A. (2001). Yeni Buluntular Işığında Zazadin Han'ın Değerlendirilmesi. *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler I*, Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuk Araştırmaları Merkezi Yayını, s. 101-109.

- Bayburtluoğlu, Z. (1995). Caca Oğlu Nureddin'in Vakfiyesi'nde Adı Geçen Yapılar. *Vakıflar Dergisi*, 25, Ankara: Vakıflar Genel M¼d¼rl¼đ¼ Yayınları, s. 5-9.
- Bayhan A. A. ve Salman F. (2005). .Adıyaman/G¼lbaşı'nda Bulunan Bir Anadolu Selçuklu Kervansarayı. *Sanat Dergisi*, 7, Erzurum: Atat¼rk ¼niversitesi G¼zel Sanatlar Fak¼ltesi, s. 1-10.
- Bayhan, A. A. (2007). Ak Han (Goncalı Han). Hakkı Acun (Ed.), *Anadolu Selçuklu Kervansarayları* içinde (s. 287-304), Ankara: K¼lt¼r ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, K¼t¼phaneler ve Yayınlar Genel M¼d¼rl¼đ¼ Sanat Eserleri Dizisi; 466.
- Baykara, T. (1969). *Denizli Tarihi İkinci Kısım 1070-1429*, İstanbul: Fak¼lteler Matbaası.
- Baykara, T. (1985). T¼rkiye Selçuklularında İdari Birim ve Bununla İlgili Meseleler. *Vakıflar Dergisi*, 19, Ankara: Vakıflar Genel M¼d¼rl¼đ¼, s. 49-60.
- Baykara, T. (1988). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, Ankara: T¼rk K¼lt¼r¼n¼ Araştırma Enstit¼s¼ Yayınları.
- Baykara, T. (1994). Denizli. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 9, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 155-159.
- Bayram, S. ve Karabacak A. H. (1981). Sahib Ata Fahr¼'d-din Ali'nin Konya, İmaret ve Sivas G¼kmedrese Vakfiyeleri. *Vakıflar Dergisi*, 13, Ankara: Vakıflar Genel M¼d¼rl¼đ¼ Yayınları, s. 21-69.
- Bedirhan, Y. (2014). T¼rkiye Selçuklularında Dış Ticaret. *Electronic Turkish Studies*, 9(5), s. 371-402.
- Bekin, A. R. (1981). *İpek Yolu*, Ankara: Ankara ¼niversitesi Yayınları.
- Beyazıt, M. (2007). Seyfeddin Karasungur: Anadolu Selçuklu Ucunda Bir Vali ve İmar Faaliyetleri. *Uluslar arası Denizli ve evresi Tarih ve K¼lt¼r Sempozyumu Bildirileri*, 2, Ankara: ¼zkan Matbaacılık, s. 151-158.
- B¼c¼zade, S. S. (1983). *Kuruluşundan Bug¼ne Kadar Isparta Tarihi* (ev: Suat Seren), İstanbul: Serenler Yayını.
- C. Parla (2002). Alaeddin Keykubad D¼nemi Işığında Anadolu Selçuklu Devletinde Yapı Organizasyonu. *Anadolu ¼niversitesi Edebiyat fak¼ltesi Dergisi*, 3, Eskişehir, s.251-285.
- Cahen, C. (1987). T¼rklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Y¼zyılın İkinci Yarısı) (ev: Yaşar Y¼cel-Bahaeddin Yediyıldız), *Bellekten*, LI (201), Ankara: T¼rk Tarih Kurumu Yayınları, s. 1375-1431.
- Cahen, C. (2002). *Osmanlılardan ¼nce Anadolu* (ev: Erol ¼yepazarcı), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Coşkun, A. (1988). T¼rkiye Selçukluları. *Doğuştan G¼n¼m¼ze B¼y¼k İslam Tarihi*, 8, İstanbul: ağ Yayınları, s. 209-407.

- Çavuşdere, S. (2007). *14. Yüzyıl İtalyan Kaynaklarında (Zibaldone Da Canal, Francesco Balducci, Pegolotti, Pignol Zucchello) Türkiye Ticaret Tarihine Dair Kayıtlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi.
- Çavuşdere, S. (2009). Selçuklular Döneminde Akdeniz Ticareti, Türkler ve İtalyanlar. *Tarih Okulu Dergisi*, 4, s. 53-75;
- Çaycı, A. (2002). *Anadolu Selçuklu Sanatı'nda Gezegen ve Burç Tasvirleri*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çayırdağ, M. (1997). Kayseri'de Pervane Bey Medresesi. *Vakıflar Dergisi*, 26, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, s. 225- 236.
- Çayırdağ, M. (2004). Kayseri'de Selçuklu Sarayları ve Köşkleri. *Vakıflar Dergisi*, 28, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 237-264.
- Çayırdağ, M. (2009) Celâleddin Karatay. *Kayseri Ansiklopedisi*, 1, İstanbul, s. 309-312.
- Çerkez, M. (2005). *Merzifon'da Türk Devri mimari Eserleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Çeşmeli İ. (2007). *Orta Asya ve Karahanlı Dönemi Mimarisi*. İstanbul: Dijital Düşler Basım Sanayi A.Ş.
- Çetin, K. (2011). *Selçuklu Medeniyeti Tarihi*, İzmir: Yitik Hazine Yayınları, Çağlayan A. Ş..
- Çoruhlu, Y. (2000). *Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Çubukçu, A. (1994). Devatdar. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 9, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 221-222.
- Demirci, D. (2007). Mübarizeddin Ertokuş Kervansarayı. Hakkı Acun (Ed.), *Anadolu Selçuklu Kervansarayları içinde* (s. 123-140), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466.
- Demirci, D. (2014). Isparta'daki Kervan Yolları Üzerine Düşünceler. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 3 (3), s. 99-123.
- Demirci, M. (2009). *Selçuklu'dan Osmanlı'ya Bilim, Kültür ve Sanat*, Konya: Kömen Yayınevi.
- Demirelişçi, K. (2013). *Türkiye Selçuklu Devlet Adamları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Denk, S. (2006). *IX ve X. Yüzyıllarda Bizans İmparatorluğunda Ticaret*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Denknbant, A. (2004). *Anadolu Selçuklu Kervansaray Mescitleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.

- Denknbant, A. ve Çobanoğlu A. V. (2009). Selçuklular. *TDV İslam Ansiklopedisi*, İslam Araştırmaları Merkezi, C:36, Ankara, , s. 392-397.
- Denktaş, M. (2007). Karatay Hanı. Hakkı Acun (Ed.), *Anadolu Selçuklu Kervansarayları* içinde (s. 359-380), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466.
- Devellioğlu, F. (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dönmez, E. (1995) *Anadolu Selçuklu Kervansaraylarındaki Figürlü Süslemelerin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duran, R. (2001). *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri (İnşa ve Ta'mir)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Duran, R. (2007). Altunapa Hanı. Hakkı Acun (Ed.), *Anadolu Selçuklu Kervansarayları* içinde (s. 77-88), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466.
- Edhem (Eldem) H. (H. 1331). Anadolu'da İslami Kitabeler (Karatay Hanı). *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası (TOEM)*, No: 33, s. 513-523.
- Ekici, K. (2005). Anadolu Selçuklu Devlet'inde Üç Kardeş Devri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Erdem, İ. (2003). Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi, Ticarî İlişkileri ve Sonuçları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 21 (33), Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, s. 49-67.
- Erdem, İ., (2005). İlk Dönem Türkiye Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24 (38), s. 1-10.
- Erdmann, K. (1961). *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*, Berlin: Istanbul Forschungen.
- Erdmann, K. (1963). Bericht Über den Stand der Arbeiten über das Anatolische Karavansaray. *Atti del Secondo Congresso Internazionale die Arte Turca*. Venezia, s. 72-83.
- Ersan, M. ve Alican M. (2012). *Selçukluları Yeniden Keşfetmek*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Esin E. (1972). "Muyanlık" Uygur "Buyan" Yapısından (Vihara) Hakanlı Muyanlığına (Ribat) ve Selçuklu Han ile Medresesine Gelişme. *Malazgirt Armağanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 75-102.
- Esin, E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- Evin, Ö. (2010). *Selçuklu Devlet Adamlarından Celaleddin Karatay'ın Türk Eğitim Sistemine Katkıları ve Eserleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Evliya Çelebi (1935). *Seyahatname; Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672)*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- Eyice, S. (1989). Ak Han. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 236.
- Eyice, S. (1991). Arğıt Hanı. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 3, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 354-355.
- Eyice, S. (1992). Cacabey Medresesi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 6, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 539-541.
- Eyicil, A. (2005). Afşin Ashab-ı Kehf. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, s. 269-287.
- Gordlevski, V. (1988). *Anadolu Selçuklu Devleti* (Çev: Azer Yaran) Ankara: Onur Yayınları.
- Gök, İ. (2014). Türklerin Suriye'ye Girişi ve Süleyman Şah. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 36, s. 217-251.
- Gökhan İ. (2012). Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki İlişkiler. *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, s. 93.
- Gökhan, İ. (2005). 13. Yüzyılın İlk Yarısında Maraş. *I.Kahramanmaraş Sempozyumu Bildirileri*, 1, İstanbul: Düzey, s.345-353.
- Gökhan, İ. (2011). *Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi* (Ed: Yaşar Alparlan, Serdar Yakar). Ankara: Öncü Basımevi.
- Gölpınarlı, A. (1963). *Mevlâna Celaleddin Mektupları*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Gölpınarlı, A., (1971). *Yunus Emre*, İstanbul :Altın Kitaplar Yayınevi.
- Görür, M. (2007). Altunapa Hanı. Hakkı Acun (Ed.), *Anadolu Selçuklu Kervansarayları* içinde (s. 480), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466.
- Görür, M. (2007). Eshab-ı Kehf Hanı. Hakkı Acun (Ed.), *Anadolu Selçuklu Kervansarayları* içinde (s. 497), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466.
- Görür, M. (2007). Kesikköprü (Cacabey) Hanı. Hakkı Acun (Ed.), *Anadolu Selçuklu Kervansarayları* içinde (s. 510), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466.

- Güçlüay, S. (1999). *Selçuklular Döneminde Ortadoğu'da Ticaret (XI-XIII Yüzyıllar)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güçlüay, S. (2002). Anadolu Selçuklu Devleti'nin Ticaret Politikası. *Türkler Ansiklopedisi*, 7, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 365-374.
- Gümüş, E. (2012). İbnü'l Erzak ve Eseri Meyyafarikin ve Amid Tarihi Üzerine Türkiye'de Yapılan Çalışmalar Işığında Bir Değerlendirme, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi (www.e-sarkiyat.com)*, S:7, , s. 3-13.
- Gündoğdu, H. (2007). İğdır/Şerafeddin Ejder Kervansarayı. Hakkı Acun (Ed.), *Anadolu Selçuklu Kervansarayları içinde* (s. 403-417), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466.
- Gündoğdu, H., vd. (2006). *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, Ankara: PYS Vakıf Sistemi Matbaası.
- Gündüz, A. (2009). *Kırşehir'de Vakıflar ve Vakfiyeleri (1271-1916)*, Kırşehir Valiliği Kültür Yayınları No: 29, Kırşehir: Cihan Ofset Matbaacılık ve Reklamcılık.
- Günel, G. (2010). Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Anadolu'da İpek Yolu-Kervansaraylar-Köprüler. *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 29, s. 133-146.
- Güneş, İ. (2010). Memlûk Sultanı I. Baybars'ın 1277 Yılındaki Anadolu Seferi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (3), s. 343-360.
- Hacıgökmen, M. A. (2010). Mevlâna Celaleddin-i Rumî'nin Selçuklu Sultanları ile İlişkileri. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 36, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 115-137.
- Hacıgökmen, M. A. (2010). Türkiye Selçuklu Devlet Adamlarından Eseddü'd-din Ayaz. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 27, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 471-488.
- Herodotos (1993). *Herodot Tarihi* (Çev: Müntekim Ökmen). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Heyd, W. (2000). *Yakın Doğu Ticaret Tarihi* (Çev: Enver Ziya Karal). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hitti, P. K. (1989). *İslam Tarihi* (Çev: Salih Tuğ). 1, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı.
- <http://bursa.vgm.gov.tr/db/dosyalar/duyurular16.pdf> (Erişim tarihi 09.02.2015)
- <http://www.anadoluselcuklumimarisi.com/asyep/veri-tabani?fid=308> (Erişim tarihi 04.12.2014).
- http://www.cekulvakfi.org.tr/files/dosyalar-haber/ipekyolu_harita.pdf (Erişim tarihi 16.02.2015).

- http://www.duragan.bel.tr/viewpage.php?page_id=25 (Erişim tarihi 05.10.2015).
- http://www.kulturbilinci.org/_demo1/asyep/veri-tabani?fid=152 (Erişim tarihi 25.11.2014).
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.567eae7464cf4.49517851 (Erişim tarihi 26.15.2015).
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.565efc7acbf801.81901997 (Erişim tarihi 02.12.2015).
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.565f1dec1092a9.29873939 (Erişim tarihi 02.12.2015).
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.565efc7d985888.41866910.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.567eabc302f0d0.37941000 (Erişim tarihi 26.12.2015).
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.55ba077ea13989.55282962 (Erişim tarihi 30.07.2015).
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.55ba09611fbf93.47333674 (Erişim tarihi 30.07.2015).
- http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.55e835942db099.71792800 (Erişim tarihi 03.09.2015).
- <http://www.turkishhan.org/duragan.htm> (Erişim tarihi 09.02.2015).
- İbn-i Bibi (1996). *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l Umuri'l Ala'ıye (Selçuk Name) I* (Çev: Mürsel Öztürk). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti kültür Bakanlığı Yayınları/1833.
- İbn-i Bibi (1996). *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l Umuri'l Ala'ıye (Selçuk Name) II* (Çev: Mürsel Öztürk). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti kültür Bakanlığı Yayınları/1833.
- İlgürel, M. (2009). Subaşı. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 37, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 447-448.
- İlter, İ. (1969). *Tarihi Türk Hanları*, Ankara: Karayolları Genel Müdürlüğü Yayınları.
- İlvan, E. (2013). *Türkiye Selçuklu Devleti ve Vezirleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnalçık, H. (1999). Ahilik, Toplum, Devlet. *II. Uluslar arası Ahilik Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kallek, C. (2006). Müd. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 31, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 457-459.

- Karabay, N. (2008). Çardak Han. *16. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu (25-27 Nisan 2007 Marmaris)*, Ankara: Dösimm Basımevi, s. 115-128.
- Karaçağ, A. (2007). Avanos Sarı Han. Hakkı Acun (Ed.), *Anadolu Selçuklu Kervansarayları* içinde (s. 211-236), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466, ..
- Karakaya, E. (1998). Horozlu Han. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 18, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 243-244.
- Kargı, H. (1999). Iğdır Kervansarayı. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 19, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 81-82.
- Karpuz, H. (1994). Konya Dokuzun Hanı Kazısı ve Restorasyon Çalışmaları-1993. *XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları No: 1734, s. 377-396.
- Karpuz, H. (2007). Konya Kızılören Hanı. Hakkı Acun (Ed.), *Anadolu Selçuklu Kervansarayları* içinde (s. 89-104), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466.
- Karpuz, H. (2009). *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Konya*, 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karpuz, H. (2009). *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Konya*, 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaya A. (2014). Başlangıcından 1071'e kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme. *EKEV Akademi Dergisi*, 59, s. 211-232.
- Kayalıoğlu, F. (2006). *II. İzzeddin Keykavus ve Zamanı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kayaoğlu, İ. (1981). Anadolu Selçukluları Devrinde Ticari Hayat. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24 (1), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, s. 359-373.
- Kaymaz, N. (1970). *Pervâne Mu'inü'-Dîn Süleyman*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Kazıcı, Z. (2003). *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No:191.
- Kemaloğlu, M. (2014). Türkiye Selçuklularında İçtimai Müesseseler ve Eserler. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 1 (4), s. 1-31.
- Kemaloğlu, M. (2014). XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Dârüşşifalar. *Himmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7 (13), s. 1-15.

- Kerîmeddin Aksarâyî (1999). *Müsameretü'l-Ahbâr* (Çev: Osman Turan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî (2000). *Müsameretü'l-Âhbar* (Çev: Mürsel Öztürk). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kesik, M. (2006). Muineddin Süleyman Pervane. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 31, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 91-93.
- Kesik, M. (2007). Pervane. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 34, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 244.
- Kesik, M. (2007). Pervaneoğulları. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 34, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 245-246.
- Kesik, M. (2008). Sadeddin Köpek. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 35, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 392-393.
- Kılıç, M. E. (2009). *Selçuklu Devrinde Kırşehir, XIII.-XIV. Yüzyıllarda Kırşehir ve Yöresinin Siyasi, Sosyal, Kültürel ve Dini Tarihi*, Kırşehir Valiliği Kültür Yayınları No: 33, Ankara: SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık.
- Koca, S. (2002). Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'un Şahsiyeti ve Tarihi Rolü. *Türkler Ansiklopedisi*, 6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 580-589.
- Koca, S. (2002). Türkiye Selçuklu Sultanlarının İzledikleri Ekonomik Politikalar. *Türkler Ansiklopedisi*, 7, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 344-353.
- Koca, S. (2010). Sultan I.Alaeddin Keykubad'dan Sonra Türkiye Selçuklu İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zafiyeti ve Emir Sadeddin Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü. *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 7, s. 65-98.
- Kodal, T. (2013). Denizli'nin İlçelerinden Bozkurt'un İdari Serüveni: Denizli'ye Bağlanması ve İlçe Haline Gelmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, s. 133-140.
- Konyalı, İ. H. (1974). *Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi*, 1, İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası.
- Köprülü, M. F. (1942). Ribat. *Vakıflar Dergisi*, 2, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 267-278.
- Kucur, S. (1992). Cacaoğlu Nureddin. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 6, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 541-542.
- Kutlu, M. (2009). *Seljuk Caravanserais in the Vicinity of Denizli: Han-abad (Çardak Han) and Ak Han*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Kuyulu İ. (1996). Anadolu Selçuklu Kervansarayları İle Orta Asya Kervansaraylarının Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Deneme. *Ankara Üniversitesi Sanat Tarihi Dergisi*, 8, s. 51-79.

- Lewis, F. D. (2009). Seyyid Burhaneddin Tirmizi. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 16, s. 159-176.
- Merçil, E. (1993). *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara: Türk Tarih kurumu Yayınları.
- Merçil, E. (2008). Sahib Ata. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, 35, s. 515-516.
- Merçil, E. (2009). Sipehsalar. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, 37, s. 259-260.
- Mızrak, A. (2007). *Zor Köyü Kervansarayı Proje Çalışması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Mülayim, S. (2000). İplikçi Cami. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 22, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 373-375.
- Odabaşı, Z. (2013). Celaleddin Karatay'ın Hayatı ve Siyasi Kariyeri. *Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan*, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi Matbaası, s. 545-602.
- Ögel S. (1986). *Anadolu Selçuklu Sanatı Üzerine Görüşler*. İstanbul: Matbaa Teknisyenleri Basımevi.
- Ögel, S. (1966). *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öney, G. (1970) Anadolu Selçuk Mimarisinde Boğa Kabartmaları. *Belleten XXXIV* (133), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 83-100.
- Öney, G. (2008). Selçuklu Figür Dünyası. *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, Ed: Doğan Kuban, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Önge, M. (2007). Caravanserais as Symbols of Power in Seljuk Anatolia. *Politica 306*, Pisa: Pisa University Press, s. 49-69.
- Önge, M. (2007). Zazadin Han. Hakkı Acun (Ed.), *Anadolu Selçuklu Kervansarayları* içinde (s. 195-210), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466.
- Özcan, A. (2010). Şikar Ağaları. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 39, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 161-162.
- Özcan, K. (2005). Ortaçağ'da Anadolu'nun İdari Coğrafyasına Bakış: Anadolu'da Selçuklu İdari Birimleri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3 (1), s. 73-99.
- Özcan, K. (2006). Anadolu'da Selçuklu Kentler Sistemi ve Mekansal Kademelenme. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 23 (2), s. 21-62.
- Özergin, K. (1965). Anadolu Selçuklu Kervansarayları. *Tarih Dergisi*, 15 (20), s. 140-165.

- Özgüç, T. ve Akok M. (1957). Alay Han, Öresun Han ve Hızır İlyas Köşkü (İki Selçuklu Kervansarayı ve Bir Köşkü). *Belleten*, 21 (81), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 139-148.
- Özgüç, T. ve Akok M. (1958). Üç Selçuklu Abidesi; Dolay Han, Kesikköprü Kervansarayı ve Han Cami. *Belleten*, 22 (86), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 251-259.
- Özkarcı, M. (2007). Eshab-ı Kehf Hanı. Hakkı Acun (Ed.), *Anadolu Selçuklu Kervansarayları* içinde (s. 437-450), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466.
- Öztürk, Y. (2013). Timar-Thema Teriminin Ortaya Çıkması, Bizans Uygulaması ve Osmanlı ile Mukayesesi. *OTAM*, 31, s. 157-209.
- Parla C. ve Altınsapan E. (2008). Atabek Ayaz ve Figürlü Bezemeleriyle Denizli Çardak Han. *Atatürk Kültür Merkezi Erdem Dergisi*, 51, Ankara: Grafiker Ofset, s.195-215.
- Parla, C. (1997). *I. Alaeddin Keykubad Dönemi Yapılarında Biçim ve Estetik*. 2, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Peacock, A. C. S. (2010). Kırım'a Karşı Selçuklu Seferi ve Alaaddin Keykubad'ın Hâkimiyetinin İlk Yıllarındaki Genişleme Politikası (Çev: Murat Keçiş, Ali Mıynat), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29 (27), s. 243-264.
- Peker, A. U. (1996). *Anadolu Selçuklularının Anıtsal Mimarisi Üzerine Kozmoloji Temelli Bir Anlam Araştırması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Peker, B. (2003). *Pervaneoğulları Beyliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pektaş, K. (2007). Çardak Han. Hakkı Acun (Ed.), *Anadolu Selçuklu Kervansarayları* içinde (s.161-174), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466.
- Pirenne, H. (1983). *Orta Çağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (Çev: Uygur Kocabaşoğlu) İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Polat, S. (2002). Selçuklu Türkiye'sinde Ticaret. *Türkler Ansiklopedisi*, 7, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 375-385.
- Pullukçuoğlu Yapucu, O. ve Özgün C. (2011). Batı Anadolu'nun Yol Ağı Araştırmaları-III: İzmir'in Ardalanında Kervan Yolları. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 26 (2), s. 527-549.
- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* (Çev: Mihri Pektaş), İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.

- Rifaioğlu, M. N. (2006). Yapı Kitabelerinin Konya İlinin Selçuklu Dönemi Kentsel Gelişiminin Belirlenmesinde Kaynak Olarak Kullanılması. *Megaron YTÜ Mimarlık Fakültesi E-dergisi*, 1 (2), s. 99-111.
- Sabbağ, A. (2005). Mirâhur. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, 30, s. 141.
- Sahillioğlu, H. (1991). Antakya. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 3, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 228-232.
- Sarıca M. (2007). *Batı Anadolu'da Selçuklu Bizans Kültürel Etkileşimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Satoğlu, A. (2002). Sahib Ata Fahreddin Ali. *Kayseri Ansiklopedisi*, Ankara: Kültür Yayınları.
- Sevim, A. (1990). *Ünlü Selçuklu Komutanları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sevim, A. (2002). Keyhüsrev I. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 347-349.
- Sevim, A. (2002). Keyhüsrev II. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 349-350.
- Sevim, A. ve Merçil E. (1995). Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sevin, V. (2001). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sönmez, S. (2007). Ortaçağ Türk ve İslam Dünyasında Kervansaraylar (Hanlar-Ribatlar). *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi (KKEFD)*, 15, s. 270-296.
- Sönmez, Z. (1995). *Başlangıcından 16. YY. Kadar Anadolu Türk İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sözen, M. (1972). *Anadolu Medreseleri: Selçuklu ve Beylikler Devri*, 2, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Sümer F. (2009), Selçuklular (Anadolu Selçukluları/Tarih), *TDV İslam Ansiklopedisi*, 36, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 380-384.
- Sümer, F. (2000). İğdiş. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 21, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 524-525.
- Sümer, F. (2002). Kılıçarslan IV. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 404-405.
- Sümer, F. (2012). Üçoklar, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 280-281.
- Şahin, H. (2007). *Geçmişten Bu güne Kırşehir*, Ankara: Sarıyıldız Basımevi.

- Şahin, M. (2004). Habibü's Siyere Göre Türkiye Selçukluları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54 (1), s. 21-40.
- Şahin, T. (2007). *Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Ulaşım ve Haberleşme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şaman Doğan, N. (2009). Selçuklu ve Hamidoğullar Döneminde Isarta: Kültürel Ortam. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, s. 69- 90.
- Şaman Doğan, N. (2010). Selçuklu Döneminde Siyasi ve Bani Kimliği İle Mübarizeddin Ertokuş. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27 (1), s. 231- 251.
- Şaman Doğan, N. (2013). Ortaçağda Anadolu'nun eğitim Mekanları: Selçuklu Medreseleri-Darüşşifalarından Örnekler. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28 (2), s. 429-443.
- Şaman Doğan, N. (2014). Selçuklu Döneminde Siyasi ve Bani Kimliği ile Zeyneddin Beşare. *Turkish Studies*, 9 (10), s. 957-976.
- Şimşek, A. (2006). *Cacabey ve Medresesi*, Kırşehir: Kırşehir Valiliği Kültür Yayınları No:7.
- T.D.T.C. Katibi İhsan (1934). Eskişehir Kitabeleri. *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, İstanbul: Devlet Matbaası, s. 263.
- Taneri, A. (1993). Camedar. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 7, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 45.
- Taneri, A. (1993). Celaleddin Karatay. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 7, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 251-252.
- Taneri, A. (1993). Çaşnigîr. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 8, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 251-252.
- Taneri, A. (1995). Emir-i Dad. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 11, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 130.
- Taneri, A. (1995). Ertokuş. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:11, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 312-313.
- Tarım Ertuğ, Z. (2009). Saray. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 36, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 117-121.
- Tarım, C. H. (1938). *Kırşehir Tarihi*, Kırşehir: Kırşehir Vilayet Matbaası.
- Taştan, A. (2010). *Türkiye Selçukluları Zamanında Tokat ve Çevresindeki Kervansaraylar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Temir, A. (1989). *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur El-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Tuncel, M. (1999). Iğdır. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 19, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 79-80.
- Tuncer, O. C. (1986). *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar*, Ankara. (Basım yılı belirtilmemiş)
- Tuncer, O. C. (2004). Sahip Ata (Gök) Medrese İle İlgili Çalışmalar *Vakıflar Dergisi*, 28, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, s. 121-140.
- Tuncer, O. C. (2007). *Anadolu Kervan Yolları*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Turan O. (1946). Selçuk Kervansarayları. *Belleten X*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 471-496.
- Turan, O. (1947). Selçuklu Dönemi Vakfiyeleri I Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı. *Belleten*, 11 (42), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 197-235.
- Turan, O. (1947). Selçuklu Dönemi Vakfiyeleri II Mübarizedin Ertokuş ve Vakfiyesi. *Belleten*, 11 (43), Ankara: Türk Tarih Kurumu, s. 415-429.
- Turan, O. (1948). Selçuklu Dönemi Vakfiyeleri III: Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri. *Belleten*, 12 (45), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 17-170.
- Turan, O. (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye: Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye: (1071-1318)*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turan, O. (1988). *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Turan, O. (2009). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul: Yayıncılık Matbaası.
- Turan, R. (1995). *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Turan, R. (2002). Türkiye Selçuklu ve Anadolu Beyliklerinde Teşkilât. *Türkler Ansiklopedisi*, 7, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 151-168.
- Turan, R. ve Kırpık G. (2007). Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat. Hakkı Acun (Ed.), *Anadolu Selçuklu Kervansarayları* içinde (s.19-49), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3101, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri Dizisi; 466.
- Turan, Ş. (1990). *Türkiye-İtalya İlişkileri I Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Tükel Yavuz, A. (1976). Anadolu'da Eşodaklı Selçuklu Hanları. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 2, s. 187-201.
- Tükel Yavuz, A. (2006). Kervansaraylar. *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, 2, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 435-445.

- Uğur, F. M. ve Koman M. M. (1940). *Selçuk Büyüklerinden Celâlüddin Karatay İle Kardeşlerinin Hayatı ve Eserleri*, Konya: Yeni Kitap Basımevi.
- Uğurlu, K. (2002). Kubadabad Sarayı. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 26, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, , s. 299-300.
- Uysal, M., vd. (2006). Afyon Sultandağı Sahip Ata Kervansarayı. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* (Ed. Mehmet Aydın), Konya: Türk-İslam Medeniyeti İlmi Araştırmalar Enstitüsü, s. 77-112.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1929). *Afyon Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, İsaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Peçin, Denizli, Isparta, Atabey ve Eğirdir'deki Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamit Oğulları Hakkında Malûmat*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- Ünal, H. R. (1983). Doğu Anadolu'da Bilinmeyen Üç Selçuklu Hanı. *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, 2, s.106-118.
- Ünal, H. R. (2013). Selçuklu Hanlarının Mimari Kökeni, Ed. Canan Parla, Ünite III, *Türkiye'nin Kültürel Mirası II*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2961, Ankara: Saray Matbaacılık.
- Ünal, R. H. (1970). Iğdır Yakınlarında Bir Selçuklu Kervansarayı Doğubeyazıt-Batum Kervan Yolu Hakkında Notlar. *Sanat Tarihi Yıllığı*, 3, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Kitabevi, s. 7-15.
- Yakar, M. ve Yılmaz H. M. (2008). Kültürel Miraslardan Tarihi Horozlu Han'ın Fotogrametrik Rölöve Çalışması ve Üç Boyutlu Modellenmesi. *Selçuk Üniversitesi Mimarlık-Mühendislik Fakültesi Dergisi*, 23 (2), s. 25-33.
- Yavaş, A. (2007). *Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahrettin Ali'nin Mimari Eserleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavaş, A. (2007). Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Baniliği ve Yapılarında Görülen Benzer Özellikler. *Sanat Tarihi Dergisi*, 16, s.165-179.
- Yavaş, A. (2010). Anadolu Selçuklu Banilerinin Politik Yaşamlarıyla Mimari Faaliyetleri Arasındaki İlişkiler. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 28, s. 410-417.
- Yetkin S.K. (1962). Selçuklu Kervansaraylarının Özellikleri. *Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi (19-24 Ekim 1959) Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 408-410.
- Yıldız, B. (2013). Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Denizli'de Yaşanan Bazı İhtida Örnekleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, s. 105-120.
- Yıldız, H. D. (1991). Avasım. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 4, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 111-112.

- Yılmaz, M. (2010). *Ortaçağ'da Denizli (Selçuklu ve İnançoğulları Dönemi)*.
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Kocatepe Üniversitesi.
- Yinanç, M. H. (1923). Maraş Emirleri. *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, 14 (8), s.
85-100.
- Yinanç, M. H. (1993). Elbistan. *İ.A.*, 5, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.
223-230.
- Yinanç, R. (1988). Eshab-ı Kehf Vakıfları. *Vakıflar Dergisi*, 20, Ankara: Vakıflar
Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 311-319.

EKLER

EK-1

TIPLER																
KARMA (HEM İÇ AVLULU HEM KAPALI BÖLÜMLÜ) TİP																
KAPALI BÖLÜMÜ GİRİŞ AKSINA DİK SAHİNLİ TİP																
KAPALI BÖLÜMÜ GİRİŞ AKSINA PARALEL SAHİNLİ TİP																
ORTA SAHİNİ AYDINLIK FENERİ İLE VURGULU OLAN TİP																
ORTA SAHİNİ AYDINLIK FENERİ İLE VURGULU OLMAYAN TİP																
ORTA SAHİNİ AYDINLIK FENERİ İLE VURGULU OLAN TİP																
ORTA SAHİNİ AYDINLIK FENERİ İLE VURGULU OLMAYAN TİP																
İÇ AVLULU BÖLÜMÜ SADECE REVAKLI TİP	İÇ AVLULU BÖLÜMÜ SADECE MEKANLI TİP	İÇ AVLULU BÖLÜMÜ HEM REVAKLI HEM MEKANLI TİP		İÇ AVLULU BÖLÜMÜ SADECE REVAKLI TİP	İÇ AVLULU BÖLÜMÜ SADECE MEKANLI TİP	İÇ AVLULU BÖLÜMÜ HEM REVAKLI HEM MEKANLI TİP	İÇ AVLULU BÖLÜMÜ SADECE REVAKLI TİP	İÇ AVLULU BÖLÜMÜ SADECE MEKANLI TİP	İÇ AVLULU BÖLÜMÜ HEM REVAKLI HEM KAPALI BİRİMLİ TİP	İÇ AVLULU BÖLÜMÜ SADECE REVAKLI TİP	İÇ AVLULU BÖLÜMÜ SADECE MEKANLI TİP	İÇ AVLULU BÖLÜMÜ SADECE REVAKLI TİP	İÇ AVLULU BÖLÜMÜ SADECE MEKANLI TİP	İÇ AVLULU BÖLÜMÜ HEM REVAKLI HEM MEKANLI TİP		
		KÖŞK MESCİTLİ TİP	KÖŞK MESCİTSİZ TİP												KÖŞK MESCİTLİ TİP	KÖŞK MESCİTSİZ TİP
SADECE İÇ AVLULU BÖLÜMDEN OLUŞAN TİP	SADECE KAPALI BÖLÜMDEN OLUŞAN TİP	MÜNFERİT (EŞODAKLI) TİP														
-Evdır Han	-İğdır Ejder Kervansarayı	-Eshab-ı Kehf Kervansarayı	-	-	-Ağzıkara Han	-Zazadin Han	-	-Çiçimli Sultan Han	-İncir Han	-	-	-İshaklı Kervansarayı	-	-Argıt Hanı	-Altunapa Kervansarayı	-Kuruçeşme Kervansarayı
	-Bor Hanı	- Alara Han			-Aksaray Sultan Han	-Karatay Han			-Kargı Han					-Emir Kandemir Kervansarayı	-Adıyaman Kamereddin Kervansarayı	-Dokuzun Hanı
	-Çiftlik Hanı	- Miçinge Han			-Tuzhisarı Sultan Han	-Horozlu Han			-Kırkgöz Han					-Niğde Kamereddin Kervansarayı		-Gelendost Kervansarayı
	-Eğret Hanı	-Mama Hatun Kervansarayı				-Avanos Sarı Han			-Mahperi Hatun Kervansarayı					-Elikesik Han		-Çardak Han
	-Ezine-Pazar Hanı															-Ak Han
	-Kalular Hanı															-Durak Han
	-Kuru Han															-Keskikköprü Kervansarayı
	-Öresun Hanı															-Hekim Han
	-Şarapsa Hanı															

Tablo 1: Anadolu Selçuklu Kervansaray Tipleri

EK-2

TIPLER															
KARMA (HEM İÇ AVLULU HEM KAPALI BÖLÜMLÜ) TİP															
KAPALI BÖLÜMÜ GİRİŞ AKSINA DİK SAHİNLİ TİP															
KAPALI BÖLÜMÜ GİRİŞ AKSINA PARALEL SAHİNLİ TİP															
ORTA SAHİNİ AYDINLIK FENERİ İLE VURGULU OLAN TİP															
ORTA SAHİNİ AYDINLIK FENERİ İLE VURGULU OLMAYAN TİP															
ORTA SAHİNİ AYDINLIK FENERİ İLE VURGULU OLAN TİP															
ORTA SAHİNİ AYDINLIK FENERİ İLE VURGULU OLMAYAN TİP															
SADECE KAPALI BÖLÜMDEN OLUŞAN TİP	MÜNFERİT (EŞODAKLI) TİP	İÇ AVLULU BÖLÜMÜ SADECE REVAKLI TİP	İÇ AVLULU BÖLÜMÜ SADECE MEKANLI TİP	İÇ AVLULU BÖLÜMÜ HEM REVAKLI HEM MEKANLI TİP		İÇ AVLULU BÖLÜMÜ SADECE REVAKLI TİP	İÇ AVLULU BÖLÜMÜ SADECE MEKANLI TİP	İÇ AVLULU BÖLÜMÜ HEM REVAKLI HEM MEKANLI TİP	İÇ AVLULU BÖLÜMÜ SADECE REVAKLI TİP	İÇ AVLULU BÖLÜMÜ SADECE MEKANLI TİP	İÇ AVLULU BÖLÜMÜ HEM REVAKLI HEM MEKANLI TİP		İÇ AVLULU BÖLÜMÜ SADECE REVAKLI TİP	İÇ AVLULU BÖLÜMÜ SADECE MEKANLI TİP	İÇ AVLULU BÖLÜMÜ HEM REVAKLI HEM MEKANLI TİP
				KÖŞK MESCİTLİ TİP	KÖŞK MESCİTSİZ TİP						KÖŞK MESCİTLİ TİP	KÖŞK MESCİTSİZ TİP			
-İğdir Ejder Kervansarayı (13.YY sonu)	-Eshab-ı Kehf Kervansarayı (1232-1233)	-	-	-	-Zazadin Han (1236-1237)	-	-	-	-	-	-İshaklı Kervansarayı (1249)	-	-Argıt Hanı (1201-1202)	-Altunapa Kervansarayı (1201-1202)	-Kuruçeşme Kervansarayı (1207)
					-Karatay Han (1219-1240)								-Emir Kandemir Kervansarayı (1206)	-Adıyaman Kamededdin Kervansarayı (13.YY)	-Dokuzun Hanı (1210)
					-Horozlu Han (1246-1249)								-Niğde Kamededdin Kervansarayı (13.YY ilk yarısı)		-Gelendost Kervansarayı (1223)
															-Çardak Han (1230)
															-Ak Han (1254)
															-Durak Han (1266)
															-Keskikköprü Kervansarayı (1268)

Tablo 2: Anadolu Selçuklu Devlet Adamlarının Yaptırdıkları Kervansarayların Tipleri

Fotoğraf 1: *Altunapa Kervansarayı Giriş Cephesi*
Kaynak: *R. Duran, 2007, s. 79*

Fotoğraf 2: *Altunapa Kervansarayı Güney ve Batı Cepheleri*
Kaynak: *R. Duran, 2007, s. 82.*

Fotoğraf 3: *Altunapa Kervansarayı'nın Harap Haldeki İç Avlulu Bölümünden Görünüşü*

Kaynak: *R. Duran, 2007, s. 80*

Fotoğraf 4: *Altunapa Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümündeki Revağın Eski Bir Fotoğrafı*

Kaynak: *K. Erdmann, 1961, Fotoğraf 2.*

Fotoğraf 5: *Altunapa Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümün Kuzey Duvarındaki Revak*
Kaynak: *R. Duran, 2007, s. 83.*

Fotoğraf 6: *Altunapa Kervansarayı Kapalı Avlulu Bölümün Orta Sahının Eski Bir Fotoğrafı*
Kaynak: *K. Erdmann, 1961, Fotoğraf 4*

Fotoğraf 7: *Altunapa Kervansarayı Orta Sahının 2005 senesinde çekilmiş Fotoğrafi*
Kaynak: *R. Duran, 2007, s. 84*

Fotoğraf 8: *Altunapa Kervansarayı Güney Sahını*
Kaynak: *R. Duran, 2007, s. 86*

Fotoğraf 9: *Gelendost Kervansarayı Giriş Cephesi (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 10: *Gelendost Kervansarayı'nın Kapalı Bölüm Portal Kitabesi*
Kaynak: *D. Demirci, 2007, s. 130.*

Fotoğraf 11: *Gelendost Kervansarayı Batı Cephesi (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 12: *Gelendost Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Genel Görünüşü*
Kaynak: *D. Demirci, 2007, s. 127.*

Fotoğraf 13: *Gelendost Kervansarayı'nın Kapalı Bölümünün Orta Sahını*
Kaynak: *D. Demirci, 2007, s. 132.*

Fotoğraf 14: *Kızılören/Kandemir Hanı Giriş Cephesi (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 15: *Kızılören/Kandemir Hanı Güney Cephesi (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 16: *Kızılören/Kandemir Han'ın İç Avlulu Bölümünün Genel Görünüşü (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 17: Kızılören/Kandemir Han'ın İç Avlulu Bölümün Güney Duvarındaki Eyvanlar (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 18: Kızılören/Kandemir Han'ın Kapalı Bölümüne Girişi Sağlayan Portal Kuruluşu (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 19: *Kızılören/Kandemir Han'ın Kapalı Bölümünün Orta Sahını (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 20: *Kızılören/Kandemir Han'ın Güney Sahını (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 21: *Dokuzun Hanı Giriş Cephesi (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 22: *Dokuzun Hanı Kapalı Bölüm Portal Kitabesi (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 23: *Dokuzun Han Güney Cephesi (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 24: *Dokuzun Han'ın İç Avlulu Bölümün Güneyine Bakış (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 25: *Dokuzun Han'ın İç Avlulu Bölümün Kuzeyine Bakış (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 26: *Dokuzun Han'ın Kapalı Bölümünün Orta Sahını (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 27: *Dokuzun Han'ın Kapalı Bölümünün Kuzey Sahını (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 28: *Çardak Han Giriş Cephesi (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 29: *Çardak Han'ın Kapalı Bölüm Portal Kitabesi (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 30: *Çardak Han Güney Cephesi (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 31: *Çardak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Genel Görünüşü (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 32: *Çardak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Kuzeydoğu Köşesindeki Hamam Bölümü (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 33: *Çardak Han 'ın İç Avlulu Bölümün Kuzey Cephesine Bitiştirilmiş Su Deposu (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 34: *Çardak Han 'ın İç Avlulu Bölümünün Güney Duvarına Yaslanan Revağın Temeli (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 35: *Çardak Han'ın Kapalı Bölümüne Girişi Sağlayan Portal Kuruluşu*
(Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 36: *Çardak Han'ın Kapalı Bölümünün Orta Sahını*
Kaynak: C. Parla ve E. Altınsapan, 2008, s. 205.

Fotoğraf 37: *Çardak Han'ın Kapalı Bölümünün Kuzey Sahınlarından Biri*
Kaynak: *C. Parla ve E. Altunsapan, 2008, s. 205.*

Fotoğraf 28: *Çardak Han'ın Kapalı Bölüm Portalinde Yer Alan Aslan Heykellerinden Detay (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 39: *Çardak Han'ın Kapalı Bölüm Takviye Kemerlerinin Oturduğu Konsollarda Bulunan Balık Kabartmaları*
Kaynak: C. Parla ve E. Altınsapan, 2008, s. 206.

Fotoğraf 40: *Çardak Han'ın Kapalı Bölüm Takviye Kemerlerinin Oturduğu Konsollarda Bulunan İnsan Başı Kabartması*
Kaynak: C. Parla ve E. Altınsapan, 2008, s. 207.

Fotoğraf 41: *Çardak Han'ın Kapalı Bölüm Takviye Kemerlerinin Oturduğu Konsollarda Bulunan Boğa Başı Kabartması*

Kaynak: *C. Parla ve E. Altınsapan, 2008, s. 206.*

Fotoğraf 42: *Eshab-k Kehf Kervansarayı Giriş Cephesi*

Kaynak: <http://www.afsin.bel.tr/album/eshabikehf/index.html#4> (Erişim Tarihi 16.03.2016).

Fotoğraf 43: *Eshab-ı Kehf Hanı Doğu Cephesi*

Kaynak: <http://www.turkishhan.org/images/esab%20P1000701.JPG> (Erişim Tarihi 16.04.2016).

Fotoğraf 44: *Eshab-ı Kehf Hanı'nın Avludan Görüntüsü*

Kaynak: M. Özkarıcı, 2007, s. 443.

Fotoğraf 45: *Eshab-ı Kehf Hanı'nın Avlusuna Üstten Bakış*
Kaynak: *M. Özkarcı, 2007, s. 443.*

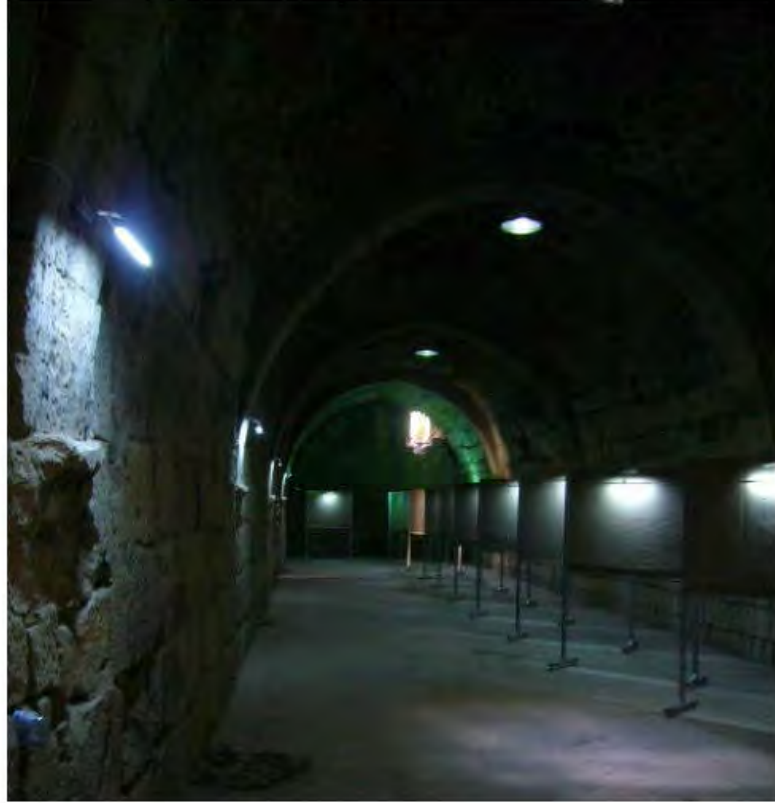

Fotoğraf 46: *Eshab-ı Kehf Hanı'nın İç avlulu Bölümün Doğusunda Yer Alan Mekanlara Girişi Sağlayan Basık Kemerli Açıklıklar*
Kaynak: <http://www.turkishhan.org/images/esab%20P1000719.JPG> (Erişim Tarihi 16.03.2016).

Fotoğraf 47: *Eshab-ı Kehf Hanı'nın İç Avlulu Bölümünün Kuzeyinde Köşelerindeki Eyvanlar*

Kaynak: <http://www.turkishhan.org/images/esab%20P1000715.JPG> (Erişim Tarihi 16.03.2016).

Fotoğraf 48: *Eshab-ı Kehf Hanı'nın Ahır Bölümü*

Kaynak: <http://www.turkishhan.org/images/esab%20P1000711.JPG> (Erişim Tarihi 16.03.2016).

Fotoğraf 49: *Karatay Kervansarayı Giriş Cephesi (Oğulcan AVCI)*

Şekil 50: *Karatay Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Portal Kitabesi (Oğulcan AVCI)*

Şekil 51: *Karatay Kervansarayı'nın Kapalı Bölümünün Portal Kitabesi (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 52: *Karatay Kervansarayı Doğu Cephesi (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 53: *Karatay Kervansarayı İç Avlulu Bölümünün Genel Görünüüü (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 54: *Karatay Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Batısında Kalan Revak (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 55: *Karatay Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Güneyine Bakış*
(Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 56: *Karatay Kervansarayı'nın Mescit Mekanına Girişi Sağlayan Kapı Açıklığı*
(Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 57: *Karatay Kervansarayı'nın Mescit Bölümündeki Mihrap (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 58: *Karatay Kervansarayı'nın Mescit Bölümünün Örtüsü (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 59: *Karatay Kervansarayı'nın Hamam Bölümüne Geçit Veren Dehliz*
(Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 60: *Karatay Kervansarayı'nın Hamam Bölümüne Girişi Sağlayan Kapı*
Açıklığı (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 61: *Karatay Kervansarayı'nın Hamam Bölümündeki Sıcaklık Mekanları ve Mekanlar Arasında Geçiş Sağlayan Açıklıklar (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 62: *Karatay Kervansarayı'nın Hamam Bölümündeki Soyunmalık Mekanının Örtüsü (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 63: *Karatay Kervansarayı'nın Hamam Bölümündeki Sıcaklık Bölümünün Külhana Yakın Olan Mekanının Örtüsü (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 64: *Karatay Kervansarayı'nın Hamam Bölümündeki Sıcaklık Bölümünün Diğer Mekanının Örtüsü (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 65: *Karatay Kervansarayi'nin İç Avlulu Bölümünün Doğusundaki Mekanlar*
(Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 66: *Karatay Kervansarayi'nin İç Avlulu Bölümünün Doğusundaki Mekanların İç Görünüşleri*
(Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 67: *Karatay Kervansarayı'nın Kapalı Bölüme Girişi Sağlayan Portal Kuruluşu (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 68: *Karatay Kervansarayı'nın Kapalı Bölümünün Orta Sahını ve Seki (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 69: *Karatay Kervansarayi'nin Kapalı Bölümünde Tam Ortada Yer Alan Sahını (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 70: *Karatay Kervansarayi'nin Kapalı Bölümünün Orta Sahınındaki Aydınlik Açıklığı ve Örtü Sistemi (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 71: *Karatay Kervansarayı'nın Kapalı Bölümünün Orta Sahınındaki Aydınlık Açıklığının K lah Kısım  (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 72: *Karatay Kervansarayı'nın    Avlulu Bölümünün Giriş Cephesine Yerleştirilmiş Figürlü Bezemeli Bir   rten (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 73: *Karatay Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Giriş Cephesine Yerleştirilmiş Figürlü Bezemeli Bir Çörten (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 74: *Karatay Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Portal Kuruluşunun Süsleme Detayı (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 75: *Karatay Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Portal Kuruluşunun Süsleme Detayı (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 76: *Karatay Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Portal Kuruluşunun Mukarnas Dolgulu Kavsarası (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 77: *Karatay Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Portal Kuruluşunun İç Doğu Yüzünde Yer Niş (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 78: *Karatay Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Giriş Eyvanında Bulunan Süsleme Detayı (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 79: Karatay Kervansarayı'nın Mescit Mekanına Girişi Sağlayan Kapı Açıklığının Süsleme Detayı (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 80: Karatay Kervansarayı'nın Kapalı Bölümüne Girişi Sağlayan Portal Kuruluşunun Süsleme Detayı (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 81: *Karatay Kervansarayı'nın Kapalı Bölümüne Girişi Sağlayan Portal Kuruluşunun Süsleme Detayı (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 82: *Karatay Kervansarayı'nın Mescit Bölümünün Mihrabından Süsleme Detayı (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 83: *Karatay Kervansarayı'nın Kapalı Bölümünün Tonozunu Destekleyen Takviye Kemerlerinin Oturduğu Konsollardan Biri (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 84: *Karatay Kervansarayı'nın Giriş Eyyanında Yer Alan Ejder Figürleri (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 85: Zazadin Han Giriş Cephesi (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 86: Zazadin Han 'in İç Avlulu Bölümünün Portal Kitabesi (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 87: Zazadin Han 'ın Kapalı Bölümünün Portal Kitabesi (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 88: Zazadin Han Kuzey Cephesi (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 89: Zazadin Han'ın İç Avlulu Bölümüne Genel Bakış (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 90: Zazadin Han'ın İç Avlulu Bölümünün Batısına Bakış (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 91: Zazadin Han'ın Giriş Eyvanı ve Mescidine Bakış (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 92: Zazadin Han'ın Kapalı Bölüme Girişi Sağlayan Portal Kuruluşu (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 93: *Zazadin Han'ın Kapalı Bölümünün Orta Sahını ve Seki (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 94: *Zazadin Han'ın Kapalı Bölümünün Girişe Yakın Yan Sahınları (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 95: *Zazadin Han'ın Kapalı Bölümünün Orta Sahınındaki Aydınlık Açıklığı ve Günümüzdeki Örtü Sistemi (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 96: *Zazadin Han'ın Kapalı Bölümünün Orta Sahınındaki Aydınlık Açıklığının Kûlah Kısmı (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 97: *Zazadin Han'ın İç Avlulu Bölümüne Girişi Sağlayan Portal Kuruluşunun Süsleme Detayı (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 98: *Zazadin Han'ın Kapalı Bölüm Portal Kitabesindeki Süsleme Detayı (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 99: *Zazadin Han'ın Kapalı Bölümüne Girişi Sağlayan Portal Kuruluşunun Süsleme Detayı (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 100: *Zazadin Han'ın Mazgal Pencereleeri ve Cephe Duvarlarında Kullanılan Devşirme Malzemelerden Bazıları (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 101: *Horozlu Han Giriş Cephesi (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 102: *Horozlu Han Güney Cephesi (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 103: *Horozlu Han'ın İç Avlulu Bölümünün Yan Duvarlarında Yer Alan Revak Kemerlerinin Oturduğu Ayaklardan Kuzeydekiler. (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 104: *Horozlu Han'ın İç avlulu Bölümünün Batısına Bakış (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 105: *Horozlu Han'ın Kapalı Bölüme Girişi Sağlayan Portal Kuruluşu (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 106: *Horozlu Han'ın Kapalı Bölümünün Orta Sahını (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 107: *Horozlu Han'ın Kapalı Bölümünün Tam Ortada Yer Alan Yan Sahını*
(Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 108: *Horozlu Han'ın Kapalı Bölümünün Orta Sahınındaki Aydınlık Açıklığı ve Örtü Sistemi*
(Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 109: *Horozlu Han'ın Kapalı Bölümünün Orta Sahınındaki Aydınlık Açıklığının Külâh Kısmı (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 110: *Horozlu Han'ın Kapalı Bölümünün Kemerlerindeki Taşçı İşaretleri (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 111: *İshaklı Kervansarayı Giriş Cephesi*

Kaynak: <http://static.panoramio.com/photos/original/56551463.jpg> (Erişim Tarihi 16.04.2016)

Fotoğraf 112: *İshaklı Kervansarayı Güneydoğu Cephesi*

Kaynak: <http://www.turkishhan.org/images/P1030521.JPG> (Erişim Tarihi 01.04.2016)

Fotoğraf 113: *İshaklı Kervansarayı Köşk Mescidi*

Kaynak: <http://www.turkishhan.org/images/P1030508.JPG> (Erişim Tarihi 19.04.2016)

Fotoğraf 114: *İshaklı Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümü'nün Kuzeybatı Duvarındaki Revak*

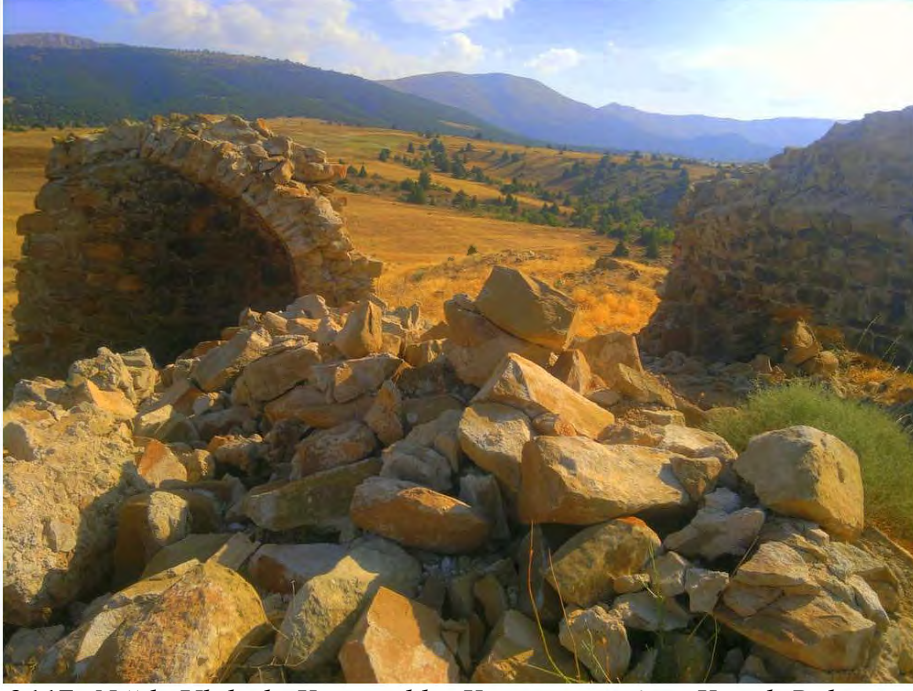
Kaynak: <http://www.turkishhan.org/images/P1030510.JPG> (Erişim Tarihi 19.04.2016)

Fotoğraf 115: *İshaklı Han'ın Kapalı Bölüme Girişi Sağlayan Portal Kuruluşu*
Kaynak: *M. Uysal vd., 2006, Fotoğraf: 26*

Fotoğraf 116: *Niğde Ulukışla Kamereddin Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünde Yer Alan Eyvanları Örtün Tonzların Başlangıçları*
Kaynak: <http://www.ulukisla.gov.tr/kamereddin-han> (Erişim Tarihi 13.01.2016)

Fotoğraf 117: Niğde Ulukışla Kamededdin Kervansarayı'nın Kapalı Bölümünün Kalan Bakiyeleri

Kaynak: <http://www.ulukisla.gov.tr/kamededdin-han> (Erişim Tarihi 13.01.2016)

Fotoğraf 118: Niğde Ulukışla Kamededdin Kervansarayı'nın Kapalı Bölümünün Kalan Bakiyeleri

Kaynak: <http://www.ulukisla.gov.tr/kamededdin-han> (Erişim Tarihi 13.01.2016)

Fotoğraf 119: *Niğde Ulukışla Kamededdin Kervansarayı'nın Kapalı Bölümünün Kalan Bakiyeleri*

Kaynak: <http://www.ulukisla.gov.tr/kamededdin-han> (Erişim Tarihi 13.01.2016)

Fotoğraf 120: *Adıyman Gölbaşı Kamededdin Kervansarayı'nın Genel Görünüşü*

Kaynak: A. A. Bayhan ve F. Salman, 2005, s. 7.

Fotoğraf 121: *Adıyaman Gölbaşı Kamereddin Kervansarayı'nın Harap Haldeki İç Avlulu Bölümü*

Kaynak: *A. A. Bayhan ve F. Salman, 2007, s. 7*

Fotoğraf 122: *Adıyaman Gölbaşı Kamereddin Kervansarayı'nın Kapalı Bölümünden Kalan Bakiyeler*

Kaynak: *A. A. Bayhan ve F. Salman, 2005, s. 8.*

Fotoğraf 123: *Ak Han Giriş Cephesi (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 124: *Ak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Portal Kitabesi (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 125: *Ak Han 'ın Kapalı Bölümünün Portal Kitabesi (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 126: *Ak Han Kuzeydoğu Cephesi (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 127: *Ak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Genel Görünüşü (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 128: *Ak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Kuzeydoğu Duvarında Yer Alan Birimler (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 129: Ak Han'ın Güneybatı Duvarında Yer Alan Revak ve İkinci Katta Yer Alan Mescit (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 130: Ak Han'ın Mescidinden Genel Görünüş (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 131: *Ak Han'ın Mescidinin İçinden Görünüş (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 132: *Ak Han'ın Kapalı Bölüme Girişi Sağlayan Portal Kuruluşu (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 133: *Ak Han'ın Kapalı Bölümünün Orta Sahını (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 134: *Ak Han'ın Kapalı Bölümünün Güneybatı Sahını ve Seki (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 135: *Ak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Portal Kuruluşunun Süsleme Detayı (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 136: *Ak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Portal Kuruluşunun Süsleme Detayı (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 137: *Ak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Portal Kuruluşunun Süsleme Detayı (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 138: *Ak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Portal Kuruluşunun Süsleme Detayı (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 139: *Ak Han 'in İç Avlulu Bölümünün Portal Kuruluşunun Güney İç Yüzünde Yer Alan Niş (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 140: *Ak Han 'in İç Avlulu Bölümünün Portal Kuruluşunun Güney İç Yüzünde Yer Alan Nişin Detayı (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 141: *Ak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Eyvanında Yer Alan Figürlü Süslemeye Sahip Konsollardan Biri (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 142: *Ak Han'ın Mescit Mekanının Alt Katında Yer Alan Mekanın Giriş Açıklığının Süsleme Detayı (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 143: *Ak Han'ın Mescit Mekanına Çıkışı Sağlayan Kapı Açıklığının Süsleme Detayı*
(Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 144: *Ak Han'ın Kapalı Bölümüne Girişi Sağlayan Portal Kuruluşunun Süsleme Detayı* (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 145: *Durak Han Giriş Cephesi (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 146: *Durak Han Yan Cephelerinden Biri (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 147: *Durak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Kuzey ve Batı Duvarlarında Yer Alan Revaklar (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 148: *Durak Han'ın İç Avlulu Bölümünün Doğu Duvarında yer Alan Mekanların Giriş Açıklıkları ve Giriş Eyyvanı (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 149: *Durak Han'ın Kapalı Bölüme Girişi Sağlayan Portal Kuruluşunun Günümüzdeki Hali (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 150: *Durak Han'ın Kapalı Bölümünün Orta Sahasının Günümüzdeki Hali (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 151: *Durak Han'ın Kapalı Bölümünün Yan Sahınlarını Örtün Tonozun ve Tonozu Takviye Eden Kemerlerin Başlangıçları (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 152: *Kesikköprü Kervansarayı Giriş Cephesi (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 153: Kesikköprü Kervansarayı'nın Kapalı Bölüm Portal Kitabesi (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 154: Kesikköprü Kervansarayı Güney Cephesi (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 155: Kesikköprü Kervansarayı'nın İç Avlulu Bölümünün Genel Görünüşü (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 156: Kesikköprü Kervansarayı'nın Giriş Eyvanı ve Örtüye Çıkışı Sağlayan Merdivenler (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 157: Kesikköprü Kervansarayı'nın Mescide Girişi Sağlayan Kapı Açıklığı (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 158: Kesikköprü Kervansarayı'nın Mescid Bölümünün Mihrabı ve Nişleri (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 159: Kesikköprü Kervansarayı'nın Kapalı Bölüme Girişi Sağlayan Portal Kuruluşu (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 160: Kesikköprü Kervansarayı'nın Kapalı Bölümünün Orta Sahını (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 161: *Kesikköprü Kervansarayı'nın Kapalı Bölümünün Kuzey Sahını (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 162: *Kesikköprü Kervansarayı'nın Kapalı Bölümüne Girişi Sağlayan Portal Kuruluşunun Süsleme Detayı (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 163: Kesikköprü Kervansarayı'nın Mescid Bölümünün Mihrabından Süsleme Detayı (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 164: Kesikköprü Kervansarayı'nın Mescid Bölümünün Doğudaki Nişinden Süsleme Detayı (Oğulcan AVCI)

Fotoğraf 165: *Kesikköprü Kervansarayı'nın Mescit Bölümünün Batıdaki Nişinden Süsleme Detayı (Oğulcan AVCI)*

Fotoğraf 166: *Şerafeddin Ejder Kervansarayı*
Kaynak: <http://www.igdir.gov.tr/foto-galeri> Kültür ve Turizm Başlığı (Erişim Tarihi 16.04.2016)

Fotoğraf 167: *Şerafeddin Ejder Kervansarayı Güneydoğu Cephesi*

Kaynak: http://www.igdir.bel.tr/turkid/images/igdir-kervansarayi_1424178305.jpg
(Erişim Tarihi 16.04.2016)

Fotoğraf 168: *Şerafeddin Ejder Kervansarayı'nın Orta Sahını*

Kaynak: <http://www.igdir.bel.tr/page.php?kat=110&altkat=109&konumid=2> (Erişim Tarihi 16.04.2016)

Fotoğraf 169: *Şerafeddin Ejder Kervansarayı'nın Güneybatı Sahını*

Kaynak: <http://www.igdir.bel.tr/page.php?kat=110&altkat=109&konumid=2> (Erişim Tarihi 16.04.2016)

Fotoğraf 170: *Şerafeddin Ejder Kervansarayı Giriş Mekanının Yanındaki Birimlerde Yer Alan Nişler*

Kaynak: <http://www.virtualani.org/zor/index.htm> (Erişim Tarihi: 17.06.2016)

Fotoğraf 171: *Şerafeddin Ejder Kervansarayı Barınak Bölümünün Tonozunu Destekleyen Takviye Kemerlerinin Oturduğu Konsollar*

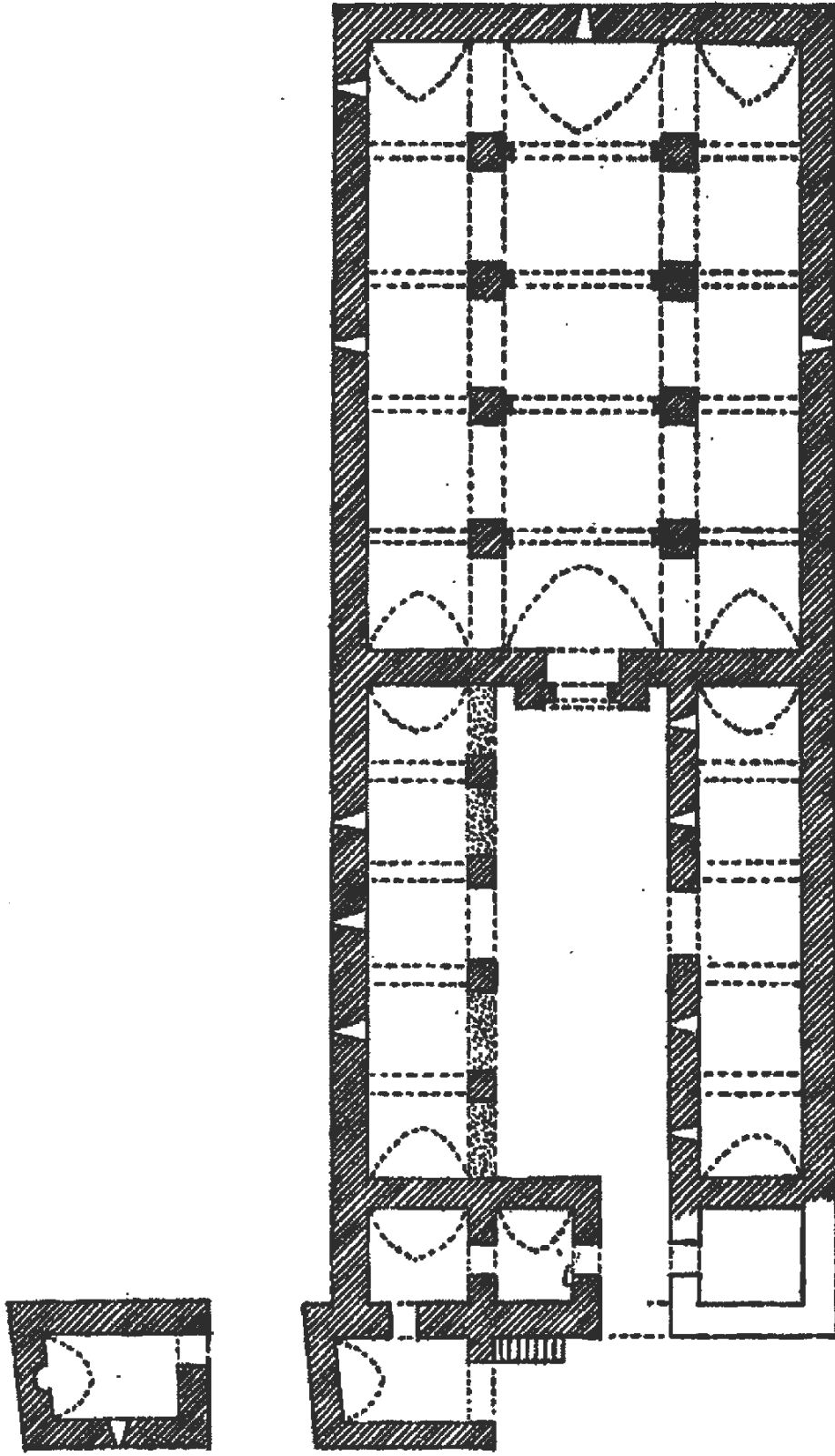
Kaynak: <http://www.virtualani.org/zor/index.htm> (Erişim Tarihi: 17.06.2016)

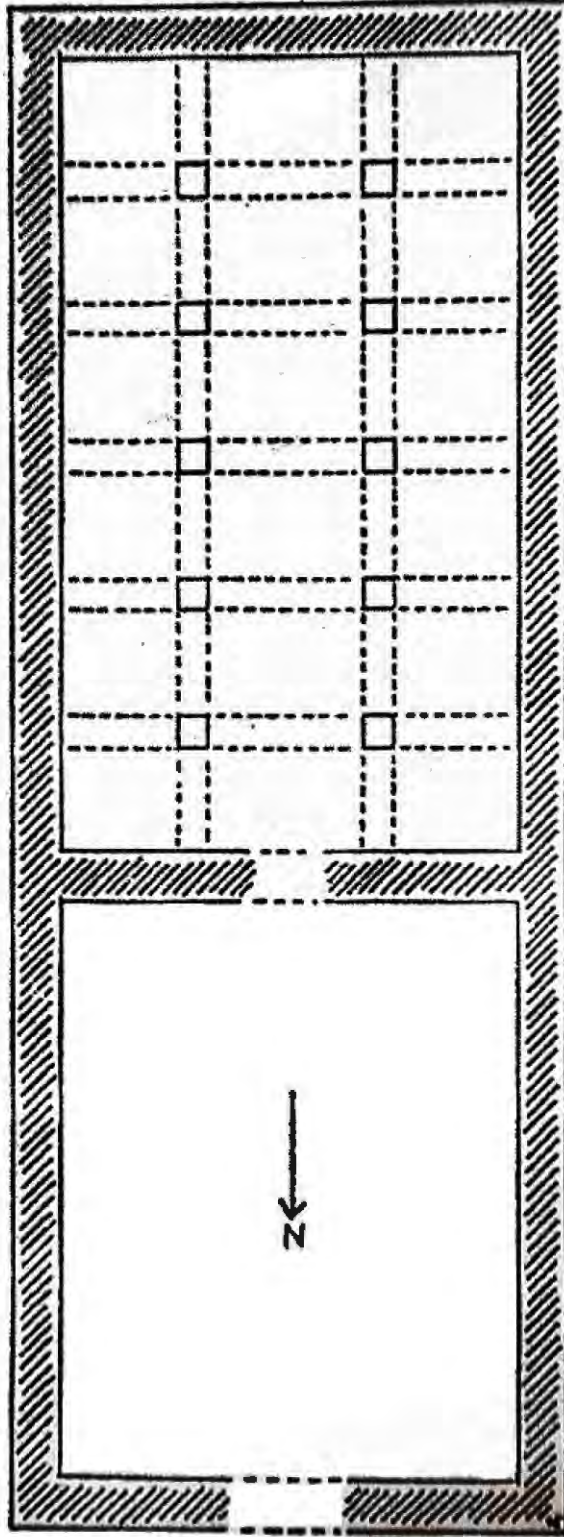
Fotoğraf 172: Şerafeddin Ejder Kervansarayı Portal Süslemesini Detayı
Kaynak: <http://www.virtualani.org/zor/index.htm> (Erişim Tarihi: 17.06.2016)

Fotoğraf 172: Şerafeddin Ejder Kervansarayı Giriş Mekanını Örtten Tonoz
Kaynak: <http://www.virtualani.org/zor/index.htm> (Erişim Tarihi: 17.06.2016)

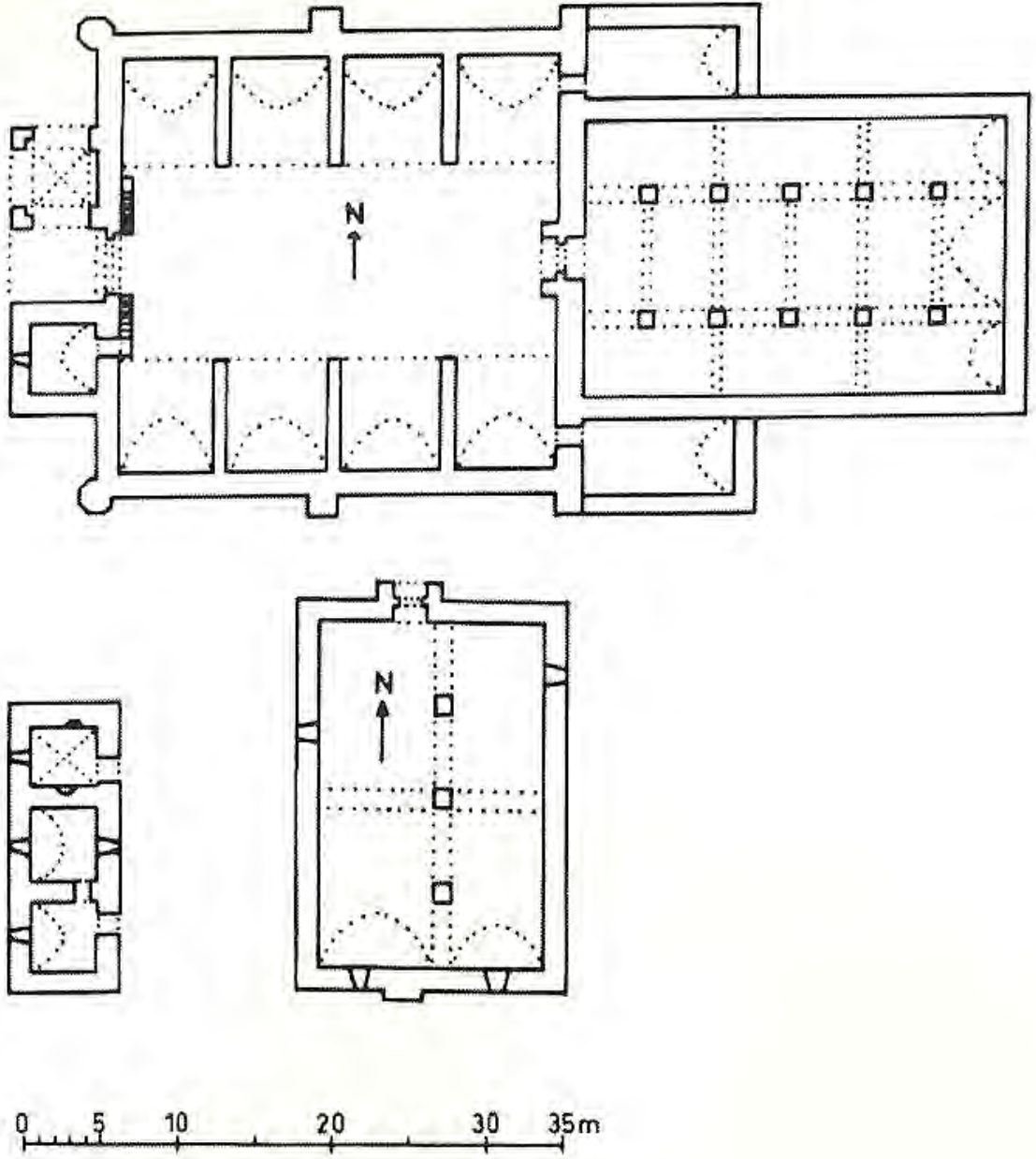

Çizim 1: *Altunapa Kervansarayı Planı*
Kaynak: *K. Erdmann, 1961, Tablo1, Çizim 1*

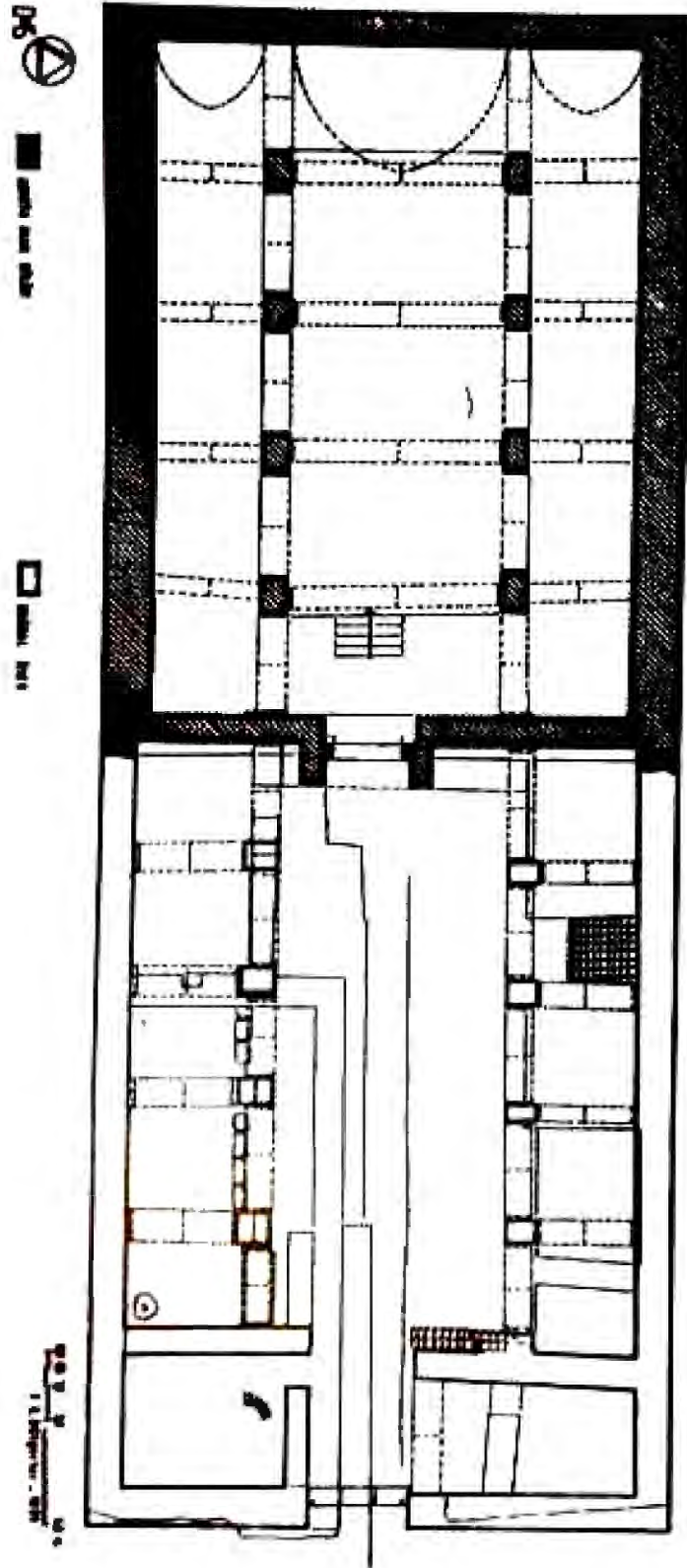

Çizim 2: Argıt Hanı Planı

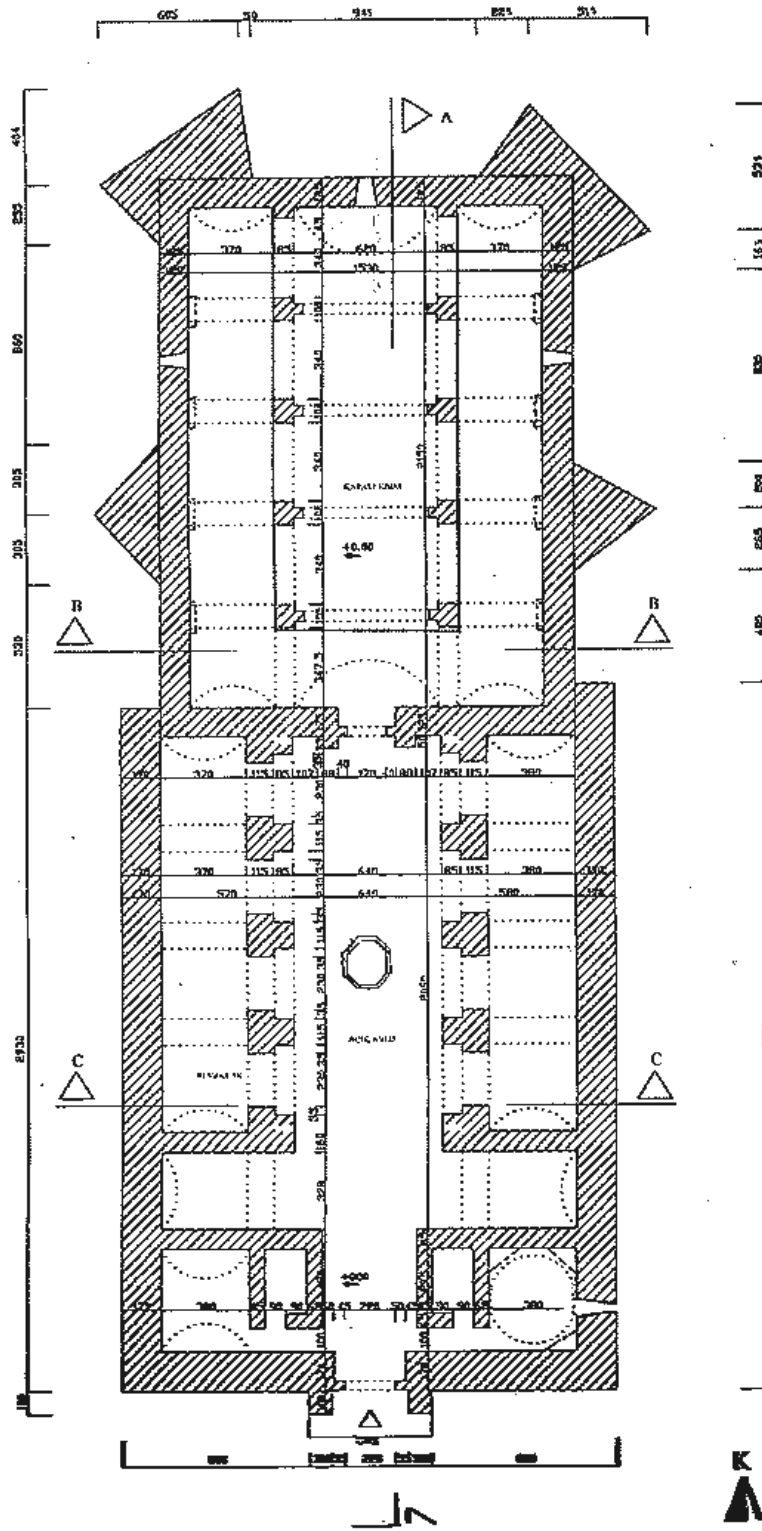
Kaynak: K. Erdmann, 1961, Tablo 1, Çizim 2

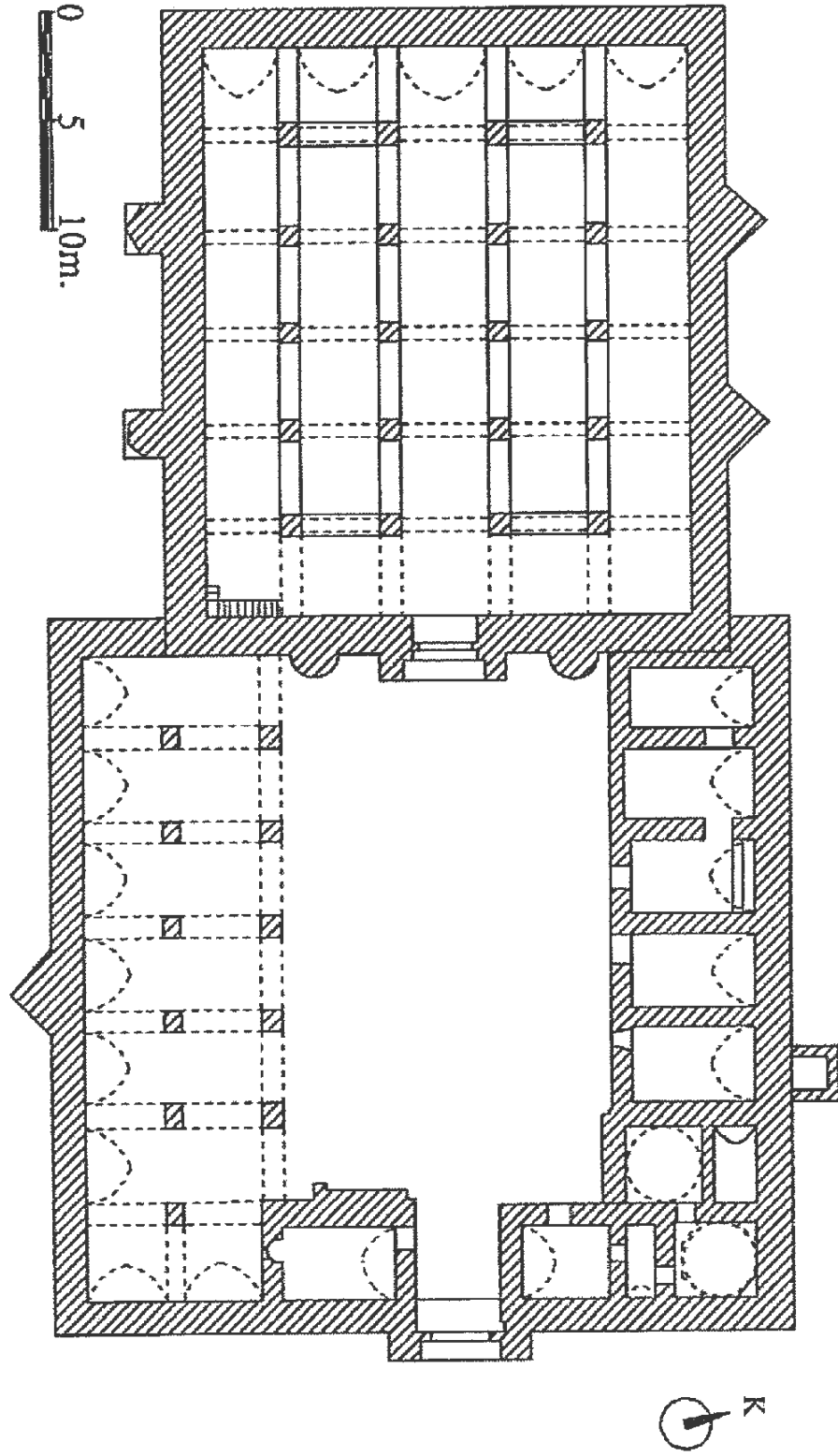
Çizim 3: Kızılören/Kandemir Hanı Planı
Kaynak: K. Erdmann, 1961, Tablo 3

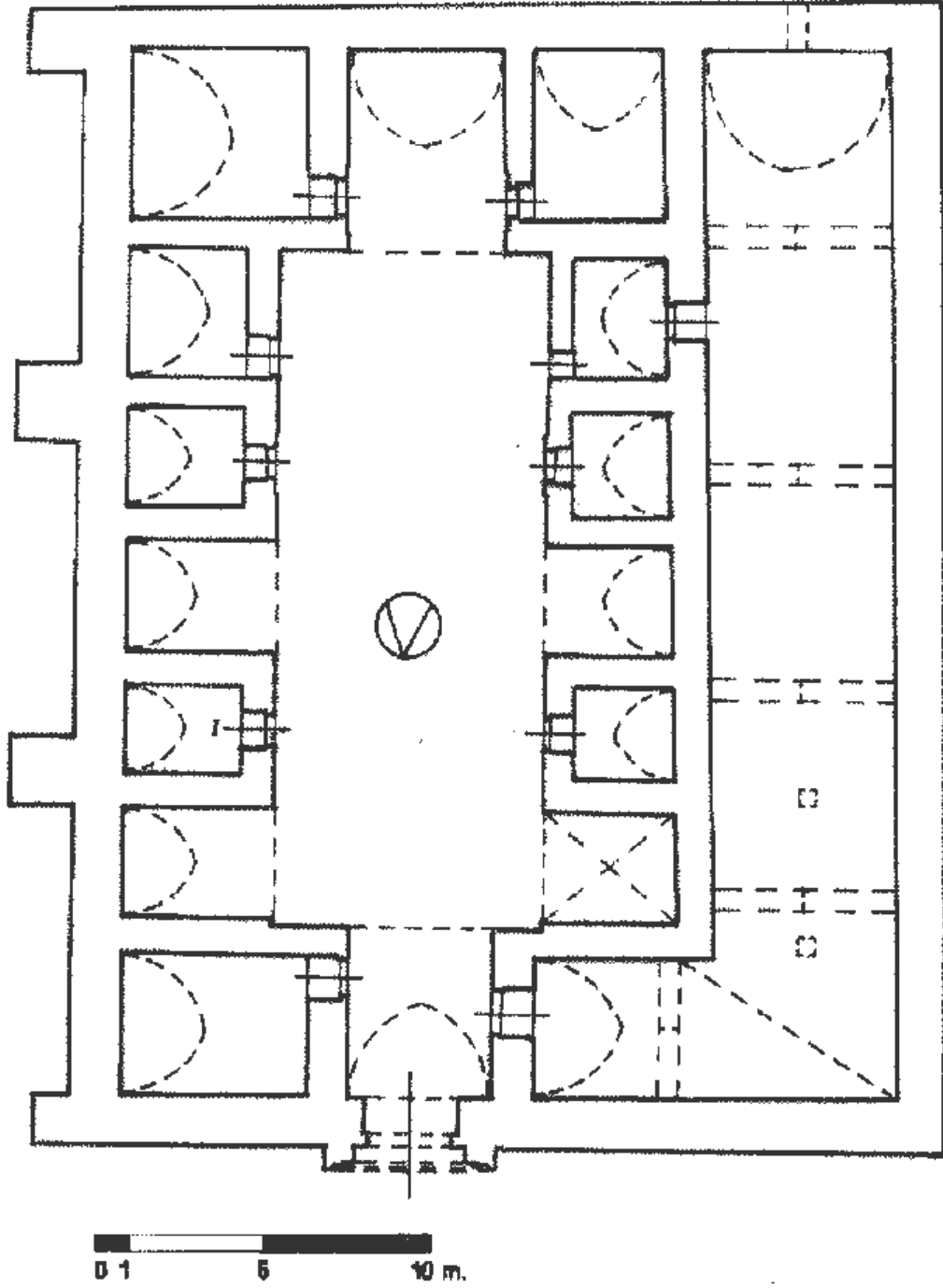
Çizim 4: *Dokuzun Hanı Planı*
Kaynak: *H. Karpuz, 1994, s. 386*

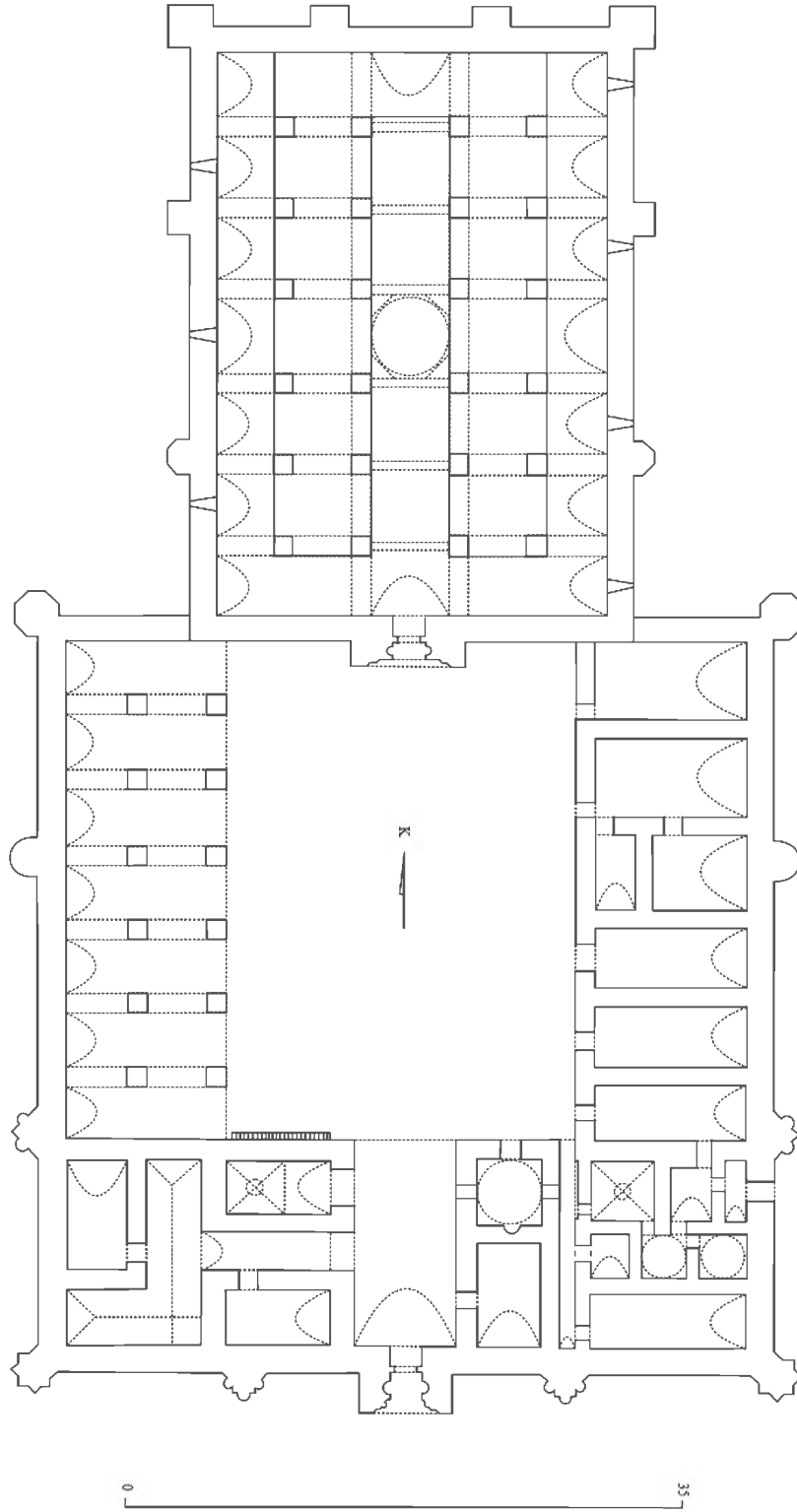
Çizim 5: *Gelendost Kervansarayı*
Kaynak: *D. Demirci, 2007, s. 123*

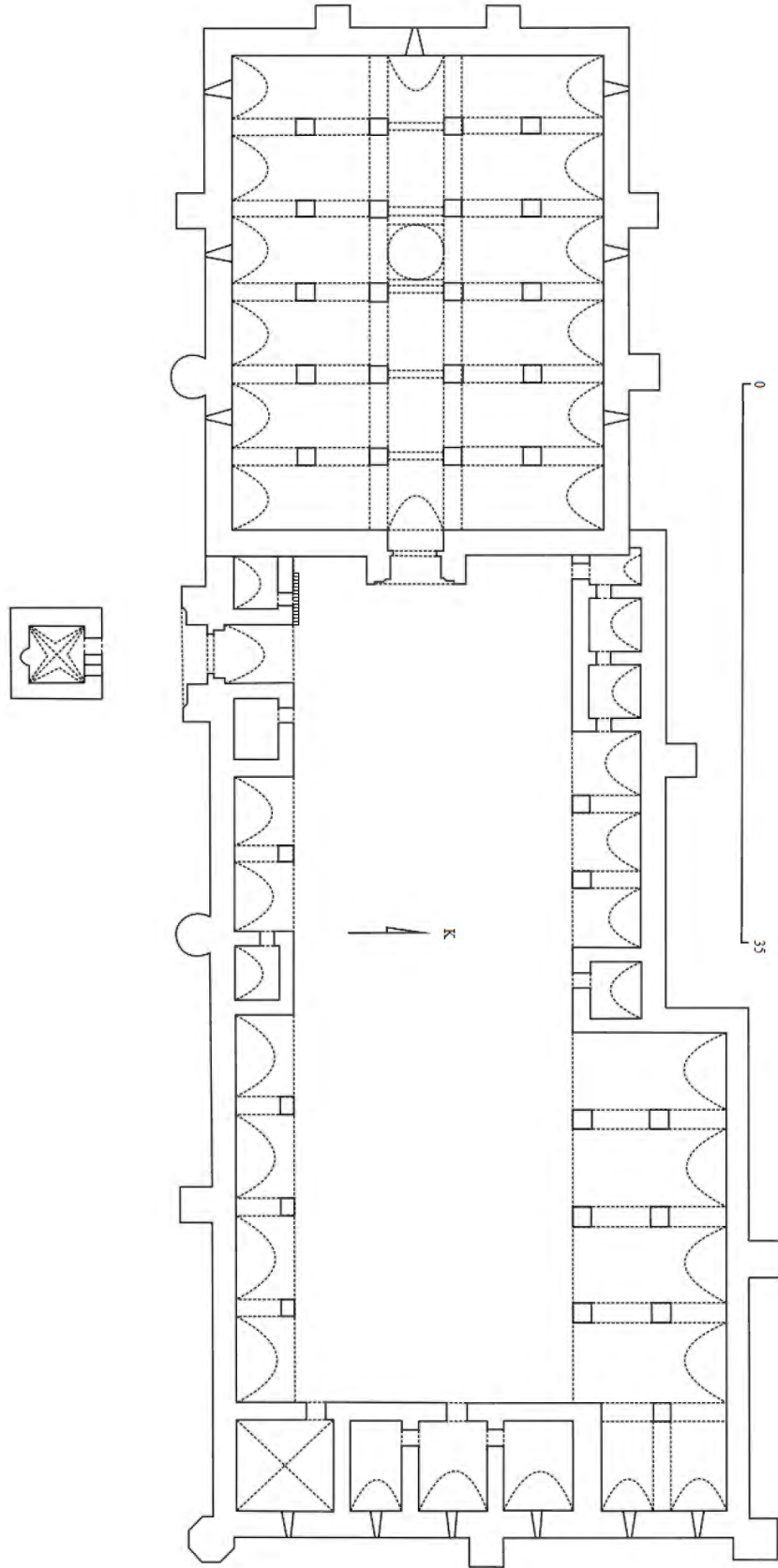
Çizim 6: *Çardak Han Restitüsyon Planı*
Kaynak: *K. Pektaş, 2007, s. 167*

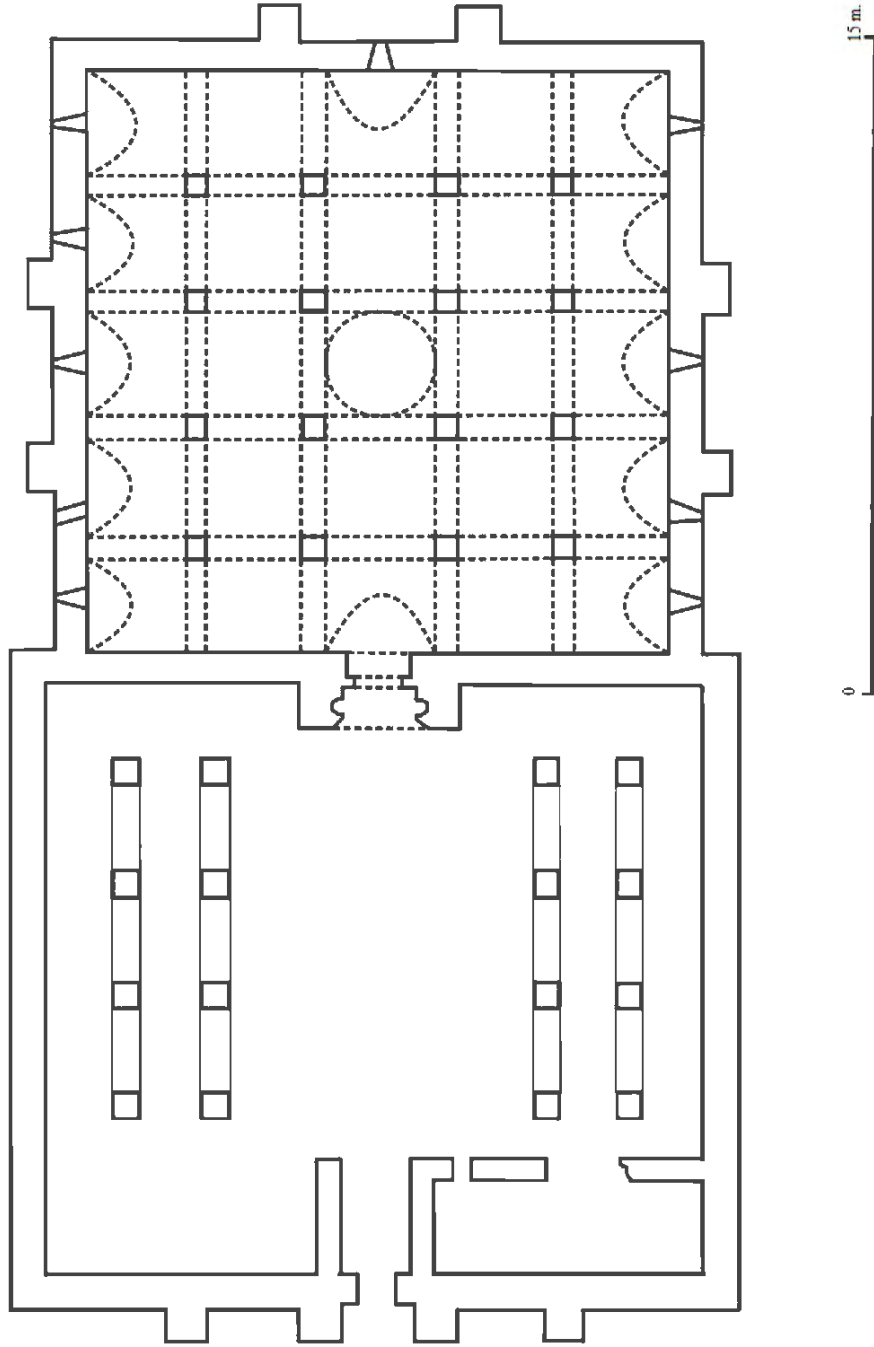
Çizim 7: *Eshab-ı Kehf Han Planı*
Kaynak: *M. Özkarcı, 2007, s. 437*

Çizim 8: *Karatay Kervansarayı Planı (K. Erdmann'dan İşleyen Oğulcan AVCI)*
Kaynak: *K. Erdmann, 1961, Tablo 17*

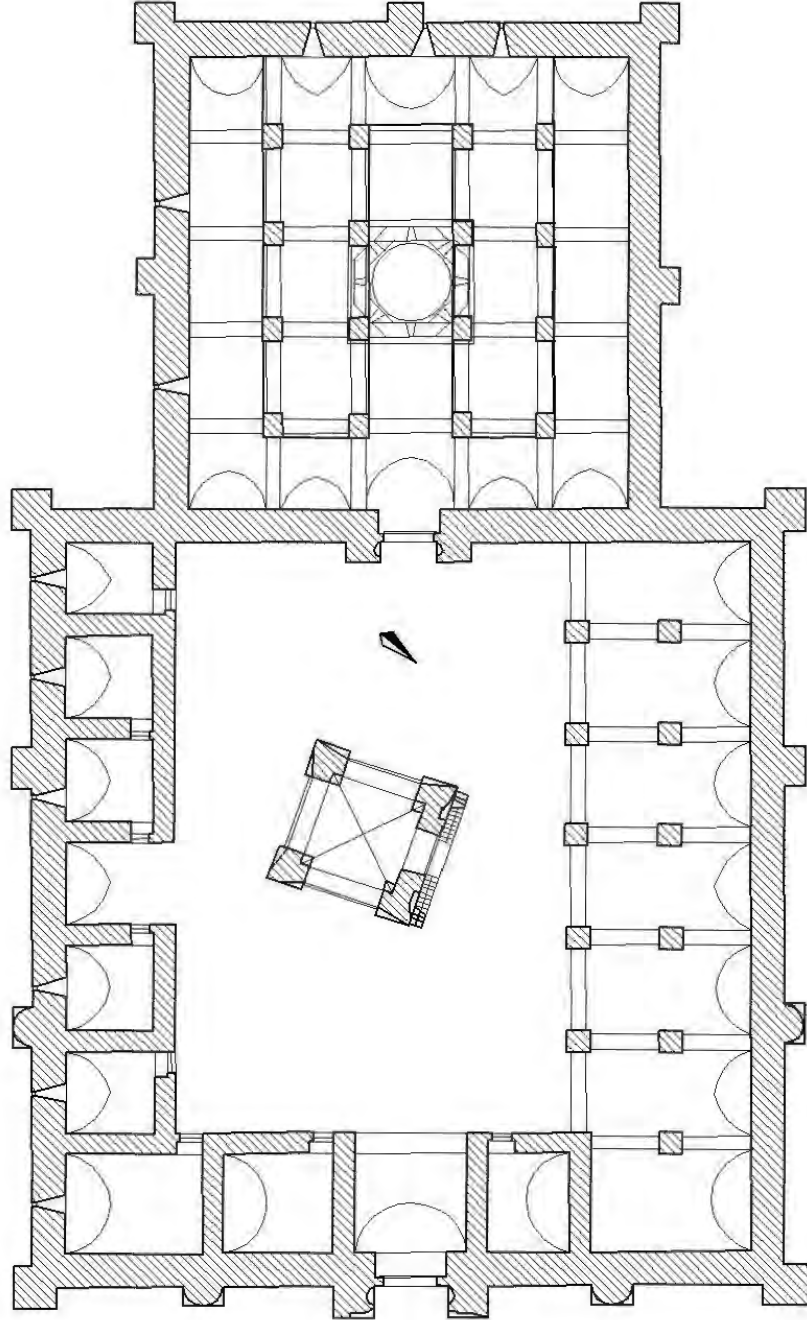
Çizim 9: Zazadin Han Planı (K. Erdmann'dan işleyen Oğulcan AVCI)
Kaynak: K. Erdmann, 1961, Tablo 14

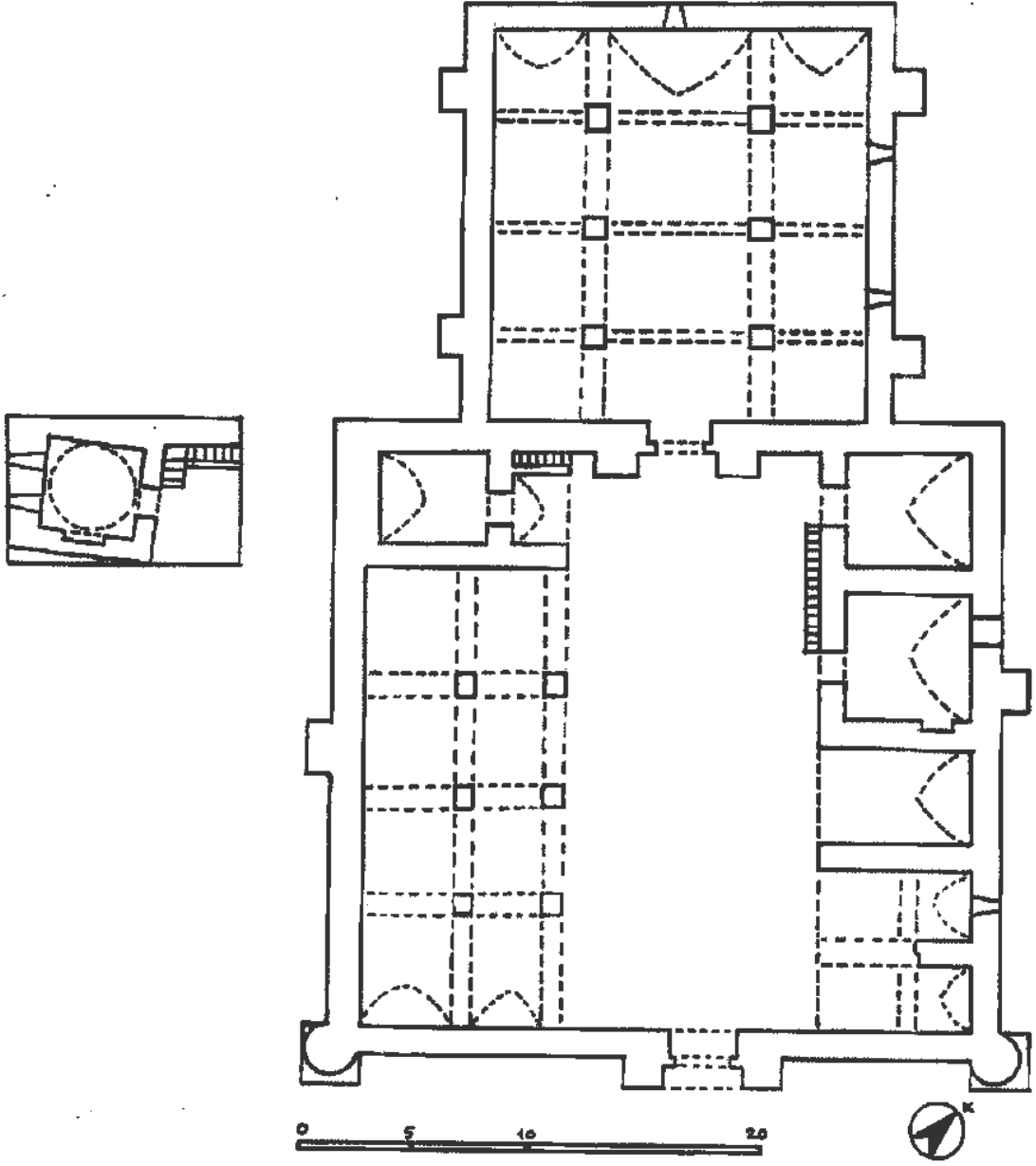
K

Çizim 10: *Horozlu Han Planı (K. Erdmann'dan İşleyen Oğulcan AVCI)*

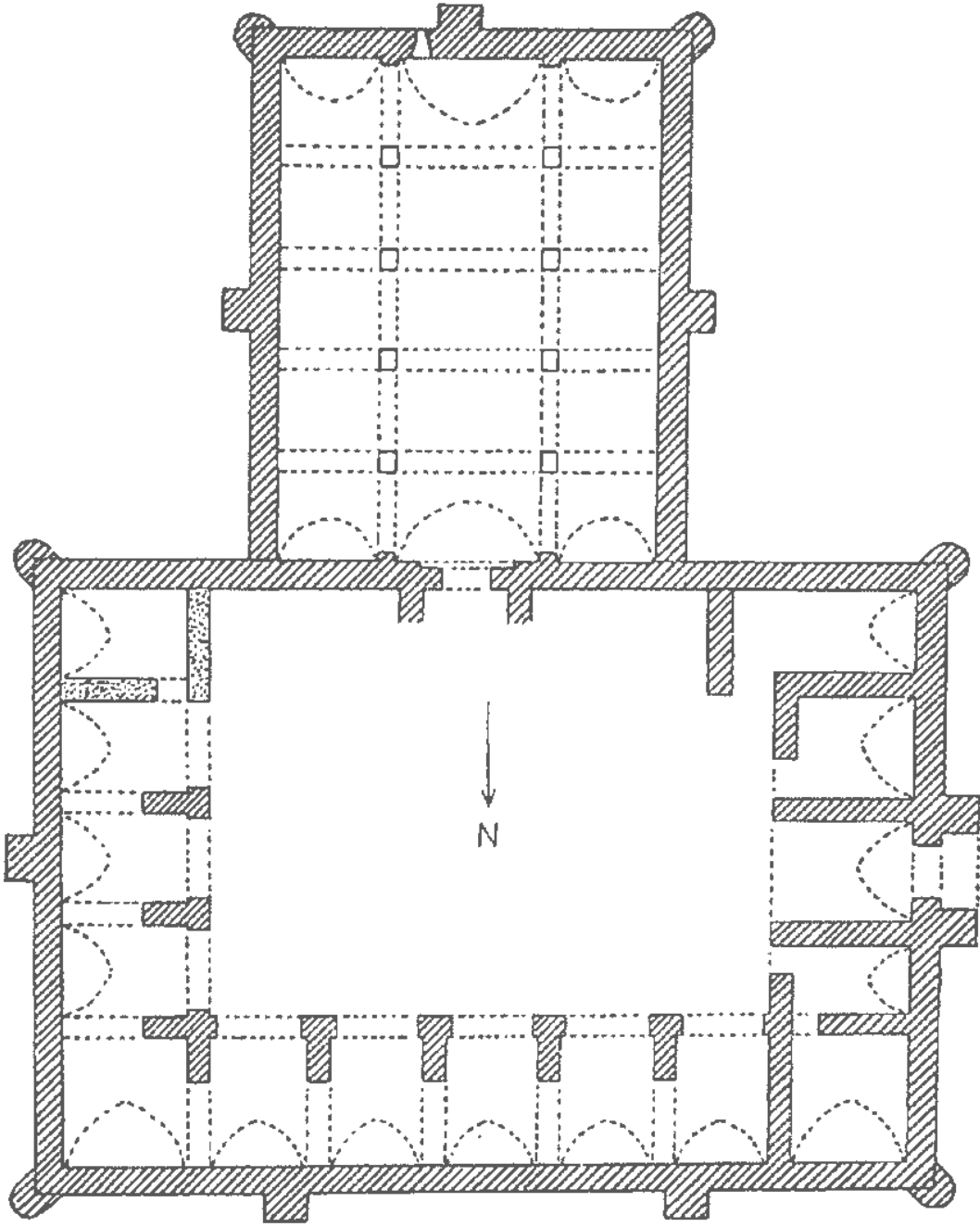
Kaynak: *K. Erdmann, 1961, Tablo 16, Çizim 2*

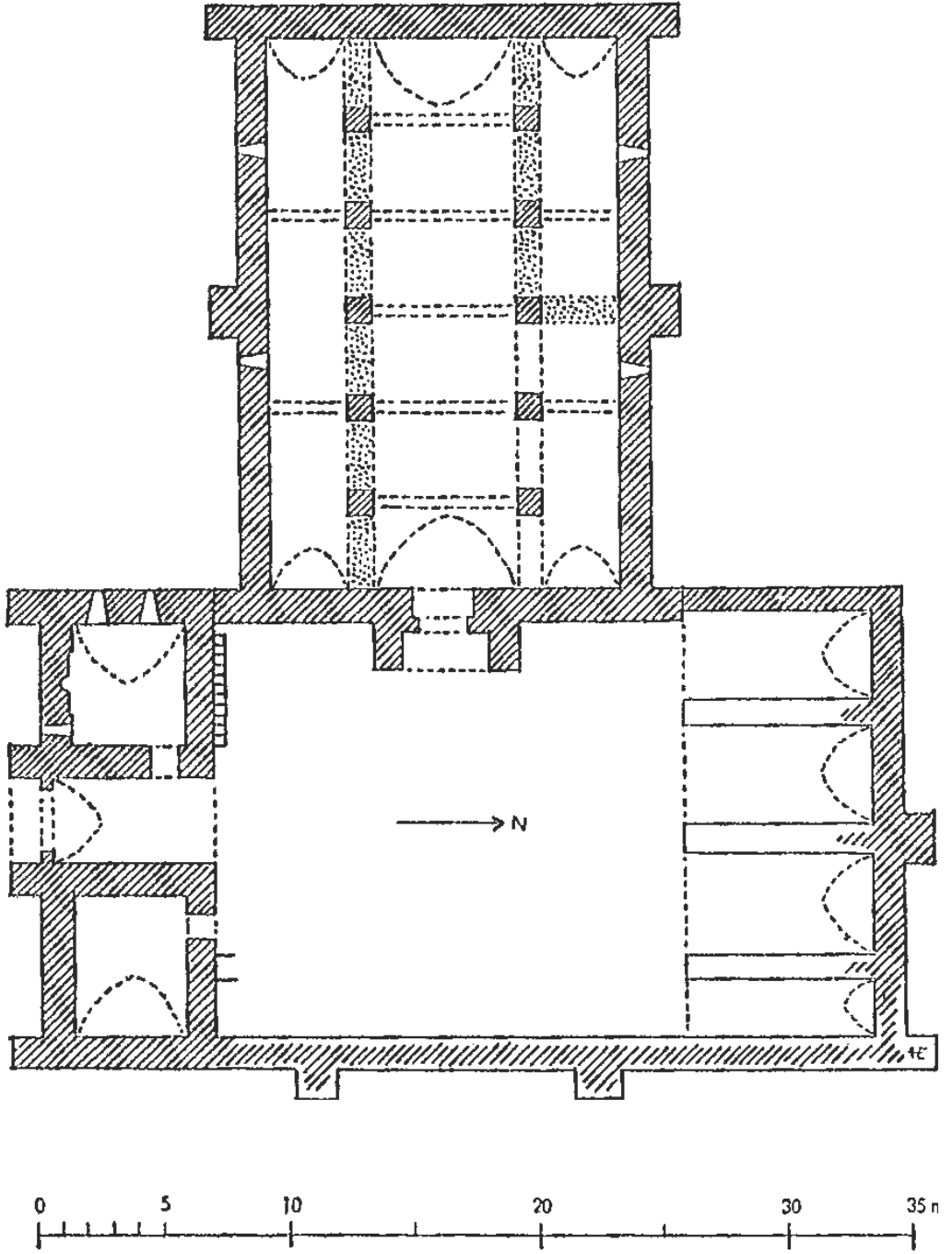
Çizim 11: *İshaklı Han Onarım Sonrası Planı*
Kaynak: *VGM. Abide ve Yapı İşleri Daire Başkanlığı Arşivi*

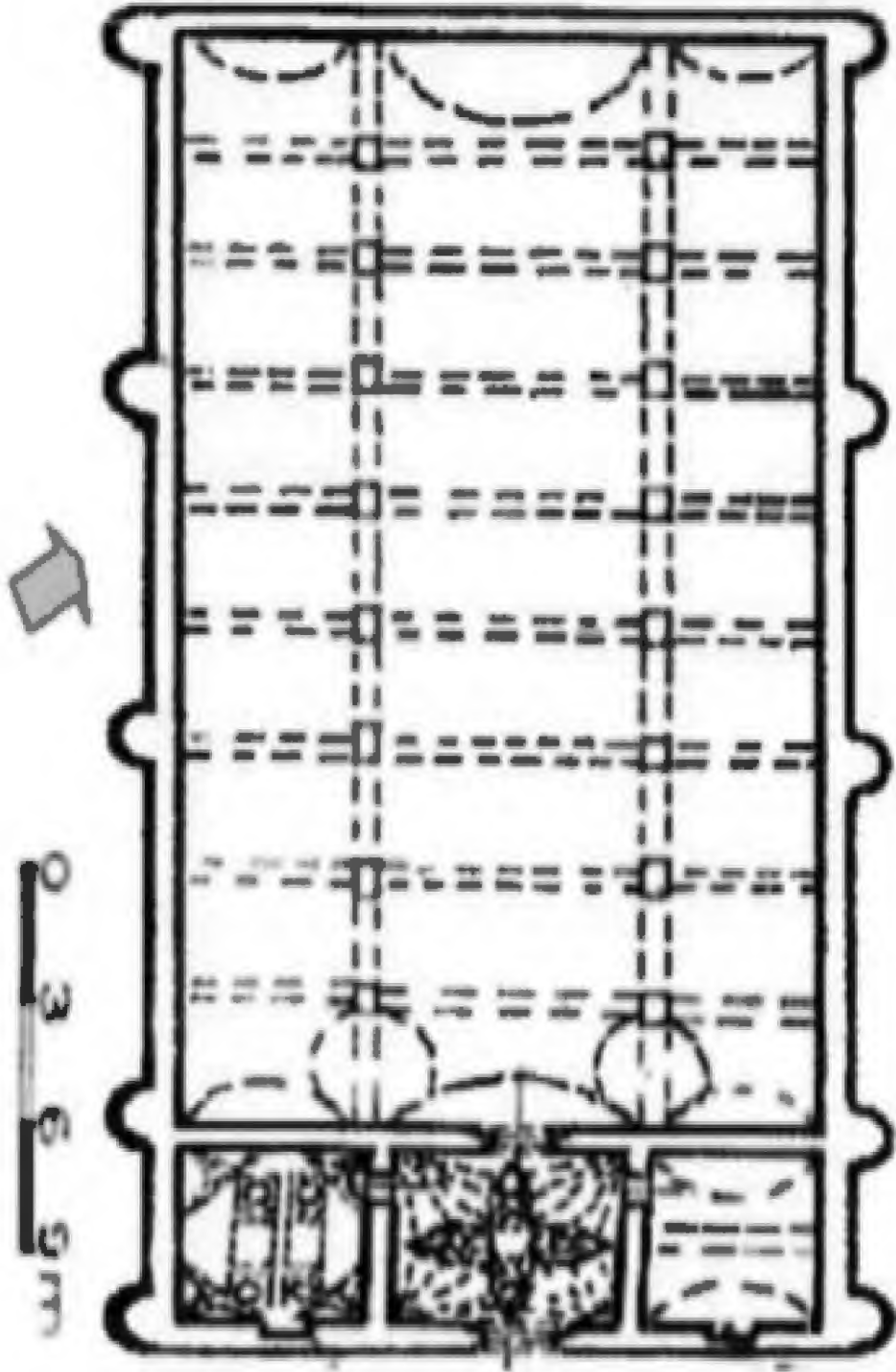
Çizim 12: *Ak Han Planı*
Kaynak: A. A. Bayhan, 2007, s. 290

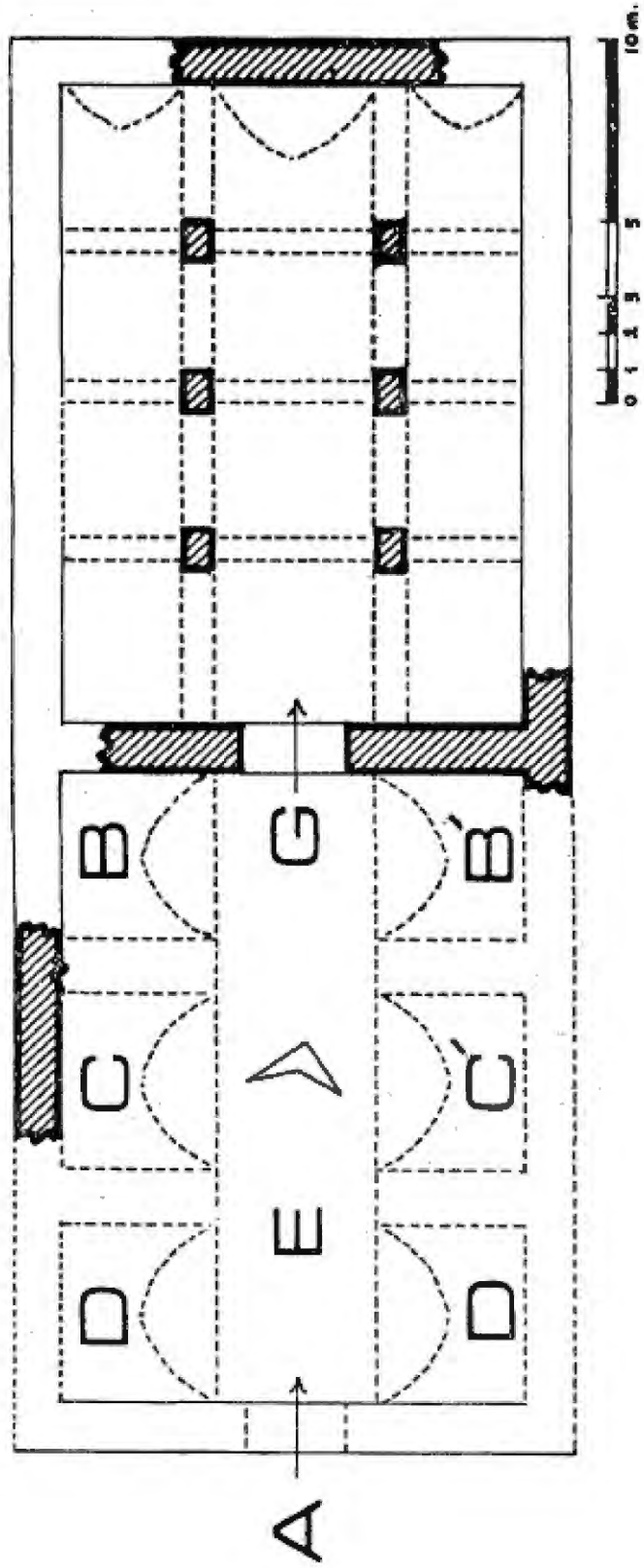
Çizim 13: *Durak Han Planı*
Kaynak: *K. Erdmann, 1961, Tablo 8, Çizim 1*

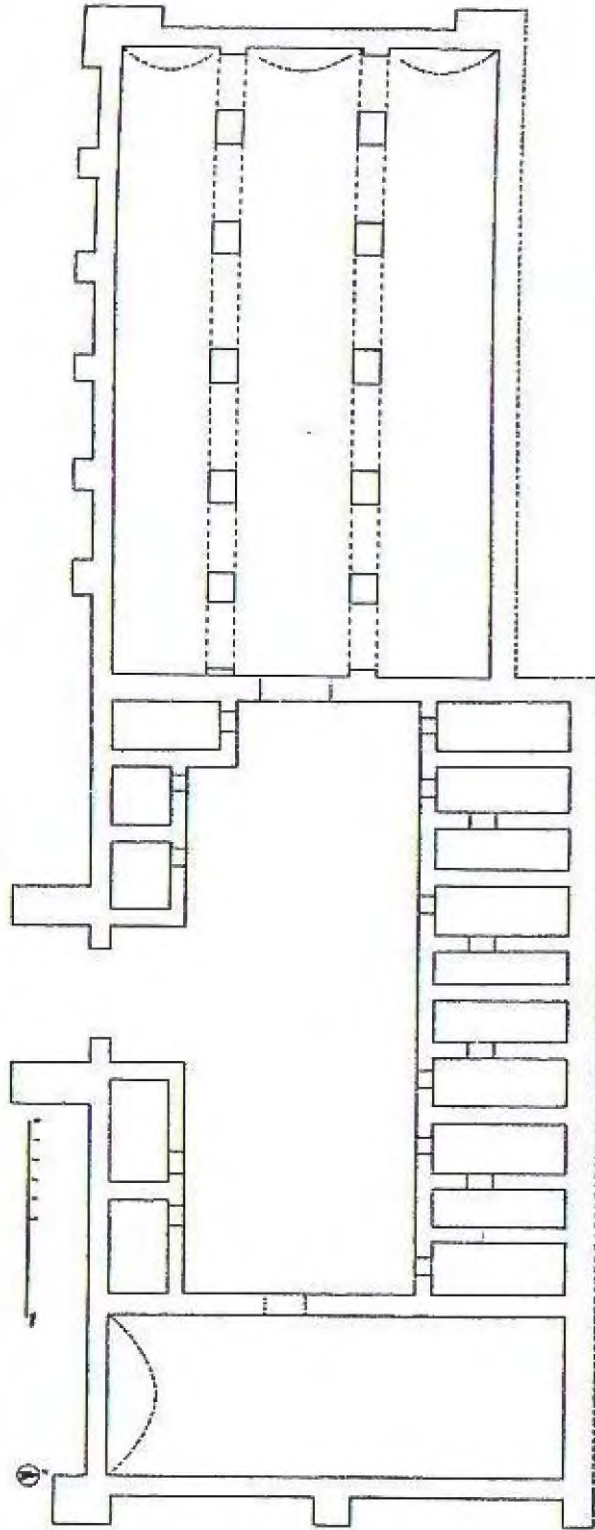
Çizim 14: Kesikköprü Kervansarayı Planı
Kaynak: K. Erdmann, 1961, Tablo 8, Çizim 2

Çizim 15: Şerafeddin Ejder Kervansarayı Planı
Kaynak: H. Gündoğdu, 2007, s. 405

Çizim 16: Niğde-Ulukışla Kamededdin Kervansarayı Planı
Kaynak: H. R. Ünal, 1983, s. 107

Çizim 17: Adıyaman-Gölbaşı Kamereddin Kervansarayı
Kaynak: A. A. Bayhan ve F. Salman, 2005, s. 9

Harita 1: Anadolu Selçuklu Devlet Adamlarının Yaptırdığı Kervansarayların Yer Aldıkları Yol Güzergahları

Harita 2: Anadolu Selçuklu Devlet Adamlarının Yaptırıldığı Kervansarayların Yer Aldıkları Yol Güzergahlarının Genel Görüntüsü